สัญลักษณ์ มายาคติ และการสื่อสารของประเพณีแห่นางดาน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช

โดย

ยศยง เซ็นภักดี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์
วิทยาลัยนิเทศศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต
ปีการศึกษา 2565

SYMBOL, MYTH AND COMMUNICATION OF THE NANG DAN PARADE TRADITION IN NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE

BY

YOSSAYONG SENPAKDEE

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT

OF THE REQUIREMENTS FOR

THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY

IN COMMUNICATION ARTS

COLLEGE OF COMMUNICATION ARTS

GRADUATE SCHOOL, RANGSIT UNIVERSITY

ACADEMIC YEAR 2022

ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง

สัญลักษณ์ มายาคติ และการสื่อสารของประเพณีแห่นางดาน
ในจังหวัดนครศรีธรรมราช

โดย

ยศยง เซ็นภักดี

ได้รับการพิจารณาให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์

มหาวิทยาลัยรังสิต
ปีการศึกษา 2565

ผศ.ดร.ฉลองรัฐ เฉอมาลย์ชลมารค ประธานกรรมการสอบ	รศ.ดร.อุษา บิ๊กกิ้นส์ กรรมการ
รศ.ดร.ณัฏฐ์ชุดา วิจิตรจามรี กรรมการ	ผศ.ดร.บุปผา บุญสมสุข กรรมการ
	รศ.ดร.กฤษณ์ ทองเลิศ กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผศ.ร.ต.หญิง ดร.วรรณี ศุขสาตร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
22 พฤษภาคม 2566

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

Dissertation entitled

SYMBOL, MYTH AND COMMUNICATION OF THE NANG DAN PARADE TRADITION IN NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE

by

YOSSAYONG SENPAKDEE

was submitted in partial fulfillment of the requirements
for the degree of Doctor of Philosophy in Communication Arts

Rangsit University
Academic Year 2022

Asst.Prof. Chalongrat Chermanchonlamark, Ph.D.
Examination Committee Chairperson

Assoc.Prof. Ousa Biggins, Ph.D.
Member

Assoc.Prof. Natchuda Wijitjammaree, Ph.D.
Member

Asst.Prof. Bupha Boonsomsuk, Ph.D.
Member

Assoc.Prof. Grit Thonglert, Ph.D.
Member and Advisor

Approved by Graduate School

(Asst.Prof.Plt.Off. Vannee Sooksatra, D.Eng.)

Dean of Graduate School

May 22, 2023

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

กิตติกรรมประกาศ

ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “สัญลักษณ์ มายาคติ และการสื่อสารของประเพณีแห่นางดาน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช” ฉบับนี้สำเร็จได้เป็นอย่างดีเนื่องมาจากได้รับความอนุเคราะห์จาก รองศาสตราจารย์ ดร.กฤษณ์ ทองเลิศ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ให้ความเอาใจใส่ช่วยเหลือ และคอยให้คำปรึกษา คำแนะนำเป็นอย่างดีมาโดยตลอด และได้รู้ถึงคำว่า “ครู” ที่จะนำไปเป็นต้นแบบในวิชาชีพอาจารย์ต่อไป

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉลองรัฐ เฌอมาลย์ชลมารค ประธานกรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.อุษา บิ๊กกิ้นส์ รองศาสตราจารย์ ดร.ณัฏฐ์ชุดา วิจิตรจามรี และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุปผา บุญสมสุข กรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ปรุงแต่งเนื้อหาให้ดุษฎีนิพนธ์เล่นนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราชที่ให้ทุนการศึกษา และครอบครัวคณะวิทยาการจัดการ หลักสูตรนิเทศศาสตร์ ที่ช่วยพัฒนาและเติมเต็มวิชาชีพให้สมบูรณ์พร้อม

ท้ายที่สุด ไม่เคยคาดคิดเลยว่า เสาชิงช้า ที่อยู่ใกล้บ้าน เห็นเป็นประจำตั้งแต่วัยเด็ก และเรื่องของวัฒนธรรมความเชื่อของศาสนาในจังหวัดนครศรีธรรมราช จะเป็นเรื่องที่ผูกพันจนทำให้เกิดดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ขึ้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ยศยง เซ็นภักดี

ผู้วิจัย

6005969 : ยศยง เซ็นภักดี
ชื่อดุษฎีนิพนธ์ : สัญลักษณ์ มายาคติ และการสื่อสารของประเพณีแห่นางดาน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช
หลักสูตร : ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษา : รศ.ดร.กฤษณ์ ทองเลิศ

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง "สัญลักษณ์ มายาคติ และการสื่อสารของประเพณีแห่นางดาน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช" นี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อวิเคราะห์การประกอบสร้างความหมาย องค์ประกอบด้านสุนทรียภาพ บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดานของจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการศึกษาภาคสนาม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ผลการวิจัยพบว่า 1) การประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะของประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช มีวิธีการประกอบสร้างความหมายผ่านสัญลักษณ์และมายาคติเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วย การใช้สัญลักษณ์ทางประติมานวิทยา การใช้กฎของการเชื่อมโยง การสร้างสัมพันธบท และการใช้รหัสในเชิงพิธีกรรม

2) องค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดานประกอบด้วยสุนทรียะจากการใช้รหัสเชิงซ้อน การยุบรวมความหมาย คุณค่าแสงเงาสลัว สุนทรียะแบบนาฏการ สุนทรียะความสนุกบนความไร้ระเบียบอย่างเป็นระบบ สุนทรียภาพบนสัมพันธภาพกลมกลืนระหว่างเนื้อหาและอารมณ์

3) บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน พบว่า การสื่อสารมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ในการถ่ายทอดเล่าเรื่องประเพณีแห่นางดานให้มีการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมสืบต่อไปผ่านพิธีกรรมและการแสดง ได้แก่ บทบาทหน้าที่สืบทอดคติความเชื่อ การสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน การสร้างองค์ความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา การระดมพลังชุมชน การให้ความบันเทิง การจัดระบบทางสังคม การสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมไทย และการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

(ดุษฎีนิพนธ์มีจำนวนทั้งสิ้น 239 หน้า)

คำสำคัญ: การประกอบสร้างความหมาย, มายาคติ, สุนทรียภาพทางการสื่อสาร

ลายมือชื่อนักศึกษา ..... ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา .....

6005969 : Yossayong Senpakdee

Dissertation Title : Symbol, Myth and Communication of the Nang Dan Parade Tradition in Nakhon Si Thammarat Province

Program : Doctor of Philosophy in Communication Arts

Dissertation Advisor : Assoc.Prof. Grit Thonglert, Ph.D.

Abstract

The research on "Symbol, Myth and Communication of the Nang Dan Parade Tradition in Nakhon Si Thammarat Province" aimed to analyze the signification and aesthetic elements, and the roles and duties of communication on cultural existence of the Nang Dan Parade Tradition in Nakhon Si Thammarat Province, by means of field study and in-depth interview.

According to the research results, it was found that: 1) signification and meanings of the Nang Dan Parade Tradition in Nakhon Si Thammarat Province have been determined through symbols and myth of abundance consisting of the use of iconographic symbols, the use of rules of association and intertextuality as well as the use of ritual codes.

2) Aesthetic elements for creativity of the Nang Dan Parade Tradition consist of the use of multiple codes, implosion of meanings, value of light and shadow, aesthetics of dramatization aesthetics of orderly disorder and aesthetics on harmonious relationship between content and emotions.

3) According to the research results concerning roles and duties of communication on cultural existence of the Nang Dan Parade Tradition, it was revealed that the communication has important roles and duties to pass on knowledge and to tell stories of the Nang Dan Parade Tradition for cultural existence through rites and shows such as the roles and duties of passing on the beliefs, communication on cultural existence of the Nang Dan Parade Tradition, the creation of body of knowledge and passing on of wisdoms, mobilization of community powers, entertainment, social organization, Thai cultural and social reflection, and promotion of sustainable tourism.

(Total 239 pages)

Keywords: Signification, Myth, Aesthetic of communication

Student's Signature …..... Dissertation Advisor's Signature .....

สารบัญ

		หน้า
กิตติกรรมประกาศ		**ก**
บทคัดย่อภาษาไทย		**ข**
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ		**ค**
สารบัญ		**ง**
สารบัญรูป		**ช**
บทที่ 1	**บทนำ**	**1**
	1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	9
	1.3 คำถามการวิจัย	9
	1.4 ขอบเขตการวิจัย	10
	1.5 นิยามศัพท์	10
	1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับในเชิงวิชาการ	11
	1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับเพื่อการพัฒนาชุมชน	11
บทที่ 2	**แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง**	**12**
	2.1 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อพิธีกรรมและสื่อประเพณี	12
	2.2 แนวคิดเกี่ยวกับสัญญะวิทยาและการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์	18
	2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม และการสื่อความหมาย	36
	2.4 แบบจำลองการสื่อสารของ Jakobson	42
	2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารทางวัฒนธรรม	47
	2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	51
	2.7 กรอบแนวคิดการวิจัย	59
บทที่ 3	**วิธีวิทยาการวิจัย**	**61**
	3.1 แหล่งข้อมูล	61

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญ (ต่อ)

		หน้า
	3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล	63
	3.3 การตรวจสอบข้อมูล	64
	3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	65
บทที่ 4	**ความเป็นมาและองค์ประกอบด้านพิธีกรรมตรียัมปวายและประเพณีแห่นางดาน**	**67**
	4.1 จากพิธีตรียัมปวายสู่ประเพณีแห่นางดาน	69
	4.2 เสาชิงช้าในฐานะสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม	71
	4.3 เทพเจ้าสูงสุดในพิธีการกับสัญลักษณ์เชิงประติมานวิทยา	73
	4.4 เทพเจ้าชั้นรองในพิธีการกับสัญลักษณ์เชิงประติมานวิทยา	75
	4.5 สถานที่ประกอบพิธีในฐานะพื้นที่ทางการสื่อสารพิธีกรรม	79
	4.6 พิธีโล้ชิงช้า	89
	4.7 อัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน	94
	4.8 ประมวลลำดับกิจกรรมประเพณีแห่นางดาน	95
บทที่ 5	**สัญลักษณ์ มายาคติและการประกอบสร้างความหมายผ่านประเพณีแห่นางดาน**	**113**
	5.1 สัญลักษณ์และมายาคติที่เกี่ยวเนื่องกับประเพณีแห่นางดาน	113
	5.2 การประกอบสร้างความหมายเชิงพิธีกรรมเรื่องความอุดมสมบูรณ์	139
บทที่ 6	**องค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดาน**	**153**
	6.1 สุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดาน	154
	6.2 สุนทรียภาพบนสัมพันธภาพกลมกลืนระหว่างเนื้อหาและอารมณ์	169

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญ (ต่อ)

		หน้า
บทที่ 7	**ผลการวิจัย**	**176**
	7.1 บทบาทหน้าที่สืบทอดคติความเชื่อ	176
	7.2 บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน	180
	7.3 บทบาทการสร้างองค์ความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา	187
	7.4 บทบาทหน้าที่ระดมพลังชุมชน	191
	7.5 บทบาทหน้าที่ในการให้ความบันเทิง	196
	7.6 บทบาทในการจัดระบบทางสังคม	198
	7.7 บทบาทในการสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมไทย	199
	7.8 บทบาทในการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยว	204
บทที่ 8	**สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ**	**208**
	8.1 สรุปผลการวิจัย	208
	8.2 อภิปรายผล	225
	8.3 ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์	230
	8.4 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	231
บรรณานุกรม		**232**
ประวัติผู้วิจัย		**239**

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญรูป

รูปที่		หน้า
2.1	แผนผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ของจริง-ตัวหมาย-ตัวหมายถึง	23
2.2	แผนผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง Signifier และ Signified	24
2.3	แสดงประเภทของสัญญะตามทัศนะของ Peirce	25
2.4	แสดงหน้าที่ของวัฒนธรรมในฐานะสื่อกลาง (Mediator)	37
2.5	แสดงความสัมพันธ์ประเพณีในการเลือกสรรและการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม	39
2.6	แบบจำลองการฟื้นฟูเชิงวัฒนธรรมของ Nair and White	49
2.7	กรอบแนวคิดการวิจัย	60
4.1	เสาชิงช้าบริเวณหอพระอิศวร	72
4.2	พระอาทิตย์-พระจันทร์	76
4.3	พระแม่ธรณี	77
4.4	พระแม่คงคา	78
4.5	หอพระอิศวร	80
4.6	หอพระนารายณ์	81
4.7	โบสถ์พราหมณ์กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2476	82
4.8	ฐานพระสยม บริเวณชุมชนตลาดท่าช้าง	84
4.9	บริเวณภายนอกฐานพระสยม	84
4.10	เหล่าพราหมณ์สวดมนต์นมัสการ	96
4.11	การแสดงไฟศรัทธาสักการะ	97
4.12	ขบวนอัญเชิญพระอิศวร	98
4.13	พระอิศวรเสด็จมาเยือนโลก	100
4.14	พระอิศวรและโคอุศภราช	101
4.15	ประติมากรรมปางศิวนาฏราชภายใน หอพระอิศวร	101
4.16	พระนารายณ์ทรงครุฑ	102
4.17	แผ่นกระดานแทนพระอาทิตย์และพระจันทร์	103
4.18	แผ่นกระดานแทนพระธรณี	103

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญรูป

รูปที่		หน้า
4.19	แผ่นกระดานแทนพระคงคา	104
4.20	นางดานทั้งสามกระดานบนเสลี่ยง ณ ฐานพระสยม	104
4.21	การอัญเชิญเหล่าเทพมาต้อนรับเสด็จของพระอิศวร	105
4.22	นางละครหรือนางอัปสร	105
4.23	นาลิวันถือเขาสัตว์	106
4.24	ขบวนแห่นางดานเวียนรอบเสาชิงช้า	106
4.25	นางดานทั้ง 3 แผ่น ประจำยังหลุมภายในราชวัตร	107
4.26	พระมหาราชครูอ่านโศลกพระเวทย์ อันเชิญพระอิศวร	108
4.27	พระยายืนชิงช้า(พระอิศวร)	109
4.28	นาลิวันโล้ชิงช้า	110
4.29	นาลิวันตักน้ำเทพมนต์จากขันสาคร	110
5.1	พิธีพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ ณ ห้วยเขามหาชัย โดย ผศ.ดร.ฆนัท ธาตุทอง อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช เป็นประธานในพิธี	117
5.2	พิธีบวงสรวงน้ำเทพมนต์ จากแหล่งน้ำทั้ง 6 แห่ง ณ บริเวณสนามหน้าเมือง	117
5.3	ศิวลึงค์บนฐานโยนี ณ ฐานพระสยม	122
5.4	พิธีการบวงสรวงพระศิวะ	123
5.5	นางกระดาน พระอาทิตย์พระจันทร์	124
5.6	นางกระดาน พระธรณี	124
5.7	นางกระดาน พระคงคา	125
5.8	พระยายืนชิงช้าขนาบด้วยบริวาร	130
5.9	นาลิวันโล้ชิงช้า มีเสาไม้ไผ่ปลายผูกถุงเงิน	133
5.10	นาลิวันรำเสนง	136
5.11	การรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์	137
5.12	การรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์	137
5.13	ประติมานวิทยาพระอาทิตย์พระจันทร์	141
5.14	ประติมานวิทยาพระแม่ธรณี	142

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญรูป

รูปที่		หน้า
5.15	ประติมานวิทยาพระนารายณ์	143
6.1	การจัดขบวนแห่นางดาน	154
6.2	พระอิศวรทรงโค	157
6.3	คุรุพรหม	158
6.4	กำเนิดพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช	159
6.5	เทพีแห่นางดานในบรรยากาศเงาสลัว	160
6.6	ขบวนชายฉกรรจ์ในขบวนแห่นางดานในบรรยากาศเงาสลัว	161
6.7	ประชาชนร่วมขบวนแห่นางดานในบรรยากาศเงาสลัว	162
6.8	ประชาชนร่วมขบวนแห่นางดานในบรรยากาศเงาสลัว	163
6.9	พระนารายณ์	164
6.10	พระนารายณ์ทรงครุฑ	165
6.11	การรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์	166
6.12	การรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์	167
6.13	พิธีการโล้ชิงช้า	171
7.1	กลุ่มผู้สร้างฐานพระสยม ซ้ายนายสุภาพ แนมใส ขวานายประกอบ รัตนคช	186
7.2	พิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์จากบ่อน้ำวัดประตูขาว	190
7.3	บทบาทหน้าที่การอนุรักษ์ประเพณีประจำถิ่น	193
7.4	บริเวณฐานพระสยม	195
7.5	การแห่นางกระดานบริเวณชุมชนท่าม้า	197
7.6	ภาพมุมสูงบริเวณสวนศรีธรรมาโศกราช	199
7.7	ภาพเทวรูปศิวนาฏราช และฐานโยนิ ตั้งอยู่ในหอพระอิศวร	203
7.8	ประชาชนเข้าร่วมพิธีบวงสรวงพระอิศวร ณ ฐานพระสยม	205

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเพณีและพิธีกรรมล้วนมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญประการหนึ่งคือ การทำให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีความสมัครสมานสามัคคีเพื่อการดำรงชีวิตที่สันติ การสร้างขวัญและกำลังใจเพื่อความอยู่รอดปลอดภัย ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร เป็นต้น ทั้งนี้รูปแบบหนึ่งของประเพณีและพิธีกรรมคือ การมีตำนานเรื่องเล่าที่ยิ่งใหญ่ มีกฎเกณฑ์ที่ถือปฏิบัติสืบทอดมาอย่างยาวนานและมักมีการผูกโยงเรื่องราวเข้ากับหลักความเชื่อและความศรัทธาที่เกี่ยวเนื่องกับแบบแผนปฏิบัติทางศาสนา

แบบแผนประเพณีและพิธีกรรมในสังคมไทยจำนวนไม่น้อยได้รับอิทธิพลมาจากหลักปฏิบัติทางพิธีกรรมจากศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่เข้ามาเผยแผ่คำสอนเมื่อประมาณ 1,000 ปีล่วงแล้ว ณ บริเวณอาณาจักรตามพรลิงค์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน ดังกรณีประเพณีแห่นางดานของจังหวัดนครศรีธรรมราช ถือเป็นทั้งประเพณีและพิธีกรรมที่มีแบบแผนเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัว โดยมีแนวคิดที่ผูกพันกับวิถีสังคมเกษตรกรรมที่ความอุดมสมบูรณ์มีความสัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรจากภูเขาและแหล่งน้ำซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความเสถียรของจักรวาล เทพผู้ปกปักษ์ดูแลพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์เป็นองค์รวมของระบบนิเวศที่สมดุล

คินส์ลีย์ (2551) เห็นว่าแนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์เป็นสิ่งที่มีความเชื่อมโยงกับระบบนิเวศวิทยาและพิธีกรรมทางศาสนา โดยตั้งอยู่บนรากฐานของความสัมพันธ์ระว่างมนุษย์กับธรรมชาติว่า มนุษย์ต้องดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างประสานกลมกลืน กลายมาเป็น “จิตวิญญาณเชิงนิเวศ” (Ecological Spirituality) ซึ่งมีความหมายถึงมิติทางด้านวิถีทางจริยธรรม ศีลธรรม และศาสนธรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านนิเวศ ดังกรณีศาสนาพราหมณ์ฮินดูมีความเชื่อว่าในทุกอณูของจักรวาล ดิน น้ำ ลม ไฟ ล้วนมีเทพและเทพีสถิตอยู่ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องให้ความเคารพและยำเกรงต่อธรรมชาติ นั่นคือ จิตวิญญาณเชิงนิเวศ ที่สะท้อนความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งทั้งมวล

นอกจากนี้ Catherine (1989) กล่าวถึงพิธีกรรมในยุคสังคมเกษตรกรรมว่าเป็นมิติที่เน้นการให้น้ำหนักถึงเรื่องความอุดมสมบูรณ์ โดยมีการผูกโยงกับระบบสัญลักษณ์ที่เกี่ยวเนื่องกับสัญลักษณ์ทางศาสนา ทั้งนี้ผู้ประกอบพิธีกรรมมีความปรารถนาเพื่อให้มีความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตทางการเกษตร ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ปลอดจากแมลงและโรคพืช แนวคิดนี้ได้รับการถ่ายทอดสื่อสืบต่อมาจวบจนปัจจุบัน

แนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์และความสมดุลของระบบนิเวศของโลกและจักรวาล ได้สะท้อนผ่านรากฐานสำคัญของการจัดพิธีตรียัมปวายและประเพณีแห่นางดาน ประพิศ พงศ์มาศ (2558) ได้กล่าวถึงพิธี "ตรียัมปวาย" หรือ "พระราชพิธีโล้ชิงช้า" ว่าเป็นเทศกาลที่สนุกสนานและพิธีกรรมที่มีความยิ่งใหญ่มโหฬารแสดงถึงเกียรติยศของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีนั้นๆ ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวไม่ได้มีการจัดขึ้นเพียงเฉพาะในกรุงรัตนโกสินทร์ หรือกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น แต่ยังมีการจัดขึ้นที่นครศรีธรรมราชและเพชรบุรีด้วย ในขณะเดียวกันพิธีกรรมดังกล่าวก็ไม่ได้เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเฉพาะสำหรับชนชั้นเจ้านาย แต่เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อความสนุกสนาน รื่นเริง บันเทิงใจสำหรับชาวบ้านที่ได้ร่วมใจพร้อมใจกันเข้ามาดูและเข้ามาร่วมในกิจกรรมของพิธีกรรมตรียัมปวายดังกล่าวจำนวนมาก ซึ่งภายในงานได้จัดให้มีกิจกรรมต่างๆในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การเฉลิมฉลองกันอย่างครื้นเครง มีแผงขายของ หนังตะลุง อาหารคาวหวาน และการละเล่นต่างๆ ฯลฯ ดังนั้นกิจกรรมเหล่านี้จึงเป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้คนเกิดความสนใจเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมเป็นจำนวนมาก จึงทำให้งานพิธี "ตรียัมปวาย" หรือพิธีโล้ชิงช้าที่จัดขึ้นแสดงความยิ่งใหญ่จากรูปแบบกิจกรรม จำนวนผู้คน และองค์ประกอบที่สนับสนุนความบันเทิงนั้นๆ

ในส่วนของพิธีกรรมดังกล่าวที่จัดขึ้นในจังหวัดนครศรีธรรมราช ถือเป็นชุมชนค้าขายทางทะเลที่สำคัญ ซึ่งผลจากการติดต่อค้าขายทำให้อิทธิพลทางศาสนาและวิทยาการจากอินเดีย จนกลายเป็นดินแดนที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศาสนาทั้งศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ ดังปรากฏว่ามีการค้นพบหลักฐานต่างๆที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ เช่น เทวสถาน พระพุทธรูป เทวรูปพระนารายณ์ ศิวลึงค์ และพระพิฆเนศ ปรากฏทั่วในนครศรีธรรมราช อาจกล่าวได้ว่าความเชื่อในศาสนาพราหมณ์เจริญควบคู่มากับการตั้งถิ่นฐานของเมืองนครศรีธรรมราช และการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์ทำให้ดินแดนแห่งนี้กลายเป็น "ศูนย์กลางวัฒนธรรมอินเดียในคาบสมุทรภาคใต้"

ในส่วนของอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ในจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้น ศาสนานี้ได้มีอิทธิพลแก่ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชอย่างกว้างขวางทั้งในด้านความเชื่อ พิธีกรรม และตระกูล

พราหมณ์ กล่าวคือ ประชาชนในภาคใต้ส่วนใหญ่เชื่อในเรื่องเทพเจ้าอันเป็นความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของศาสนาพราหมณ์สูงมาก ดังจะสังเกตได้จากการประกอบพิธีกรรมแทบทุกอย่างจะต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ เทพที่ได้รับการอ้อนวอนหรือเคารพสูงสุดได้ พิธีกรรมส่วนใหญ่จึงรับอิทธิพลทางความเชื่อและเทพนิยายจากศาสนาพราหมณ์ และบางพิธีก็รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์โดยตรง สามารถแบ่งออกได้คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับชุมชน เป็นพิธีที่มีจุดประสงค์เพื่อความเจริญของแผ่นดินและของประชาชนแล้ว ส่วนหนึ่งก็แสดงถึงบุญญาธิการของผู้ครองเมือง เช่น พิธีแรกนาขวัญ พิธีตรียัมปวาย (แห่นางกระดาน) พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา พิธีสารทเดือนสิบ พิธีสงกรานต์ และพิธีขอฝน เป็นต้น และพิธีเกี่ยวกับชีวิต เป็นพิธีที่มุ่งความเจริญรุ่งเรืองของชีวิตโดยตรง ให้มีพลานามัยสมบูรณ์ ไม่มีโรคภัย ให้อายุยืนและให้ผู้อื่นเมตตา เช่น พิธีฝังรก พิธีขึ้นเปล พิธีเชิญแม่ซื้อ พิธีทำขวัญเด็ก พิธีทำขวัญนาค พิธีแต่งงาน และพิธีศพ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมอีกหลายอย่างที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์เช่น พิธียกเสาเอก พิธีตั้งศาลพระภูมิ พิธีทำขวัญเรือ และพิธีจำนวนไม่น้อยที่มีความสัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์และการประกอบอาชีพของประชาชนในสังคม โดยต้องขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติ เช่น น้ำ ดิน ฟ้า อากาศ และศัตรูพืช เป็นต้น อาจจะทำให้ประชาชนต้องทำพิธีต่างๆ เพื่ออ้อนวอนเทวดาประจำธรรมชาติ ตลอดจนพิธีกรรมในมหรสพก็มีอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์แฝงอยู่ไม่น้อย ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากพิธีกรรมในการแสดงหนังตะลุง ซึ่งตั้งเชิดรูปพระศิวะ (พระอิศวร) และมีบทสรรเสริญพระศิวะและเทพอื่นๆ ประกอบด้วยก่อนที่จะเริ่มการแสดง และการดูฤกษ์ยามก่อนจะประกอบกิจกรรมใดๆ ก็เป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์เช่นเดียวกัน โดยแสดงให้เห็นว่าศาสนาพราหมณ์ที่ออกมาในรูปแบบของพิธีกรรม และปรัชญาชีวิตยังคงมีอยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

คำว่า "นางดาน" เป็นชื่อที่ชาวนครศรีธรรมราชเรียกพิธีพราหมณ์ที่กระทำในเดือนบุษยมาส คือเดือนยี่ เป็นวันเชิญพระเจ้าเสด็จลงสู่โลกด้วยพระอิศวร และพระนารายณ์เสด็จลงมาเยี่ยมโลกปีละครั้ง โดยพระอิศวร จะลงมาก่อนเป็นเวลา 10 วัน ตั้งแต่วันขึ้น 7 ค่ำ ถึงวันแรม 1 ค่ำ เรียกพิธีต้อนรับพระอิศวรว่า "ตรียัมพวาย" และพระนารายณ์จากเสด็จลงมาวันที่พระอิศวรเสด็จกลับ คือตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ ถึงวันแรม 5 ค่ำ รวมเวลา 5 วัน เรียกพิธีรับพระนารายณ์ว่า "ตรีปวาย" ดังโคลงพระราชพิธีสิบสองเดือน พระนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ว่า (ประพิศ พงศ์มาศ, 2558)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

"บุษยมาสเจ็ดค่ำขึ้น กำหนด
การพิธีพรหมพรต ใหญ่ล้น
ตรียัมพะวายหมด แรมค่ำ หนึ่งนา
แรมค่ำหนึ่งเป็นต้น อีกห้าปาวาย"

ในพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2560) ระบุไว้ว่า "การซึ่งรับรองพระอิศวรนั้น ก็จัดการรับรองให้เป็นการสนุกครึกครื้นตามเรื่องราวที่กล่าวไว้ คือมีเทพยดาทั้งหลายมาเฝ้าประชุมพร้อมกัน เป็นต้นว่า พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี พระคงคา ซึ่งพราหมณ์ทำเป็นแผ่นกระดานมาฝังไว้ โลกบาลทั้งสี่ก็มาเล่นชิงช้าถวาย พญานาคหรือเทพยดา ว่ากันเป็นสองอย่างอยู่ ก็มารำเสน่งพ่นน้ำหรือสาดน้ำถวาย บรรดาในการพระราชพิธีตรียัมปวายส่วนพระอิศวรนั้นเป็นการครึกครื้น มีผู้คนไปรับแจกข้าวตอกข้าวเม่าที่เหลือจากการสรวงสังเวยเพื่อเป็นสวัสดิมงคล แต่ส่วนการพระราชพิธีตรีปวายของพระนารายณ์นั้นทำเป็นการเงียบ ด้วยพระองค์ไม่โปรดในความรื่นเริง"

สำหรับกระดานที่มาฝังไว้หน้าชมรมนั้น ในพระราชพิธีสิบสองเดือนกล่าวไว้ว่า "เป็นแผ่นกระดานสามแผ่น แผ่นหนึ่งยาวสี่ศอก กว้างศอกหนึ่ง สลักเป็นรูปพระอาทิตย์ พระจันทร์แผ่นหนึ่งเป็นรูปพระธรณีแผ่นหนึ่ง เป็นรูปพระคงคาแผ่นหนึ่ง ทาสีขาว สมมุติว่าเป็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี พระคงคา ลงมาเฝ้าพระอิศวร"

การแห่กระดาน แผ่น 3 ประกอบด้วย พระจันทร์พระอาทิตย์แผ่นหนึ่ง พระธรณีแผ่นหนึ่ง และพระคงคาแผ่นหนึ่ง เป็นการแห่เทพยดาเพื่อเข้าเฝ้าพระอิศวร ณ บริเวณพิธี ชาวนครศรีธรรมราชใช้พิธีการตอนนี้เป็นชื่อของประเพณี เรียกว่า "พิธีแห่นางกระดาน" หรือ "พิธีแห่นางดาน" ตามวัฒนธรรมการตัดคำของภาคใต้

เป็นที่น่าสังเกตว่าเทพยดาที่เข้าเฝ้ารับเสด็จพระอิศวรนั้น ล้วนเป็นเทพบริวารของพระอิศวรและเป็นเทพแห่งการเกษตรทั้งสิ้น โดยมีเทพและเทพีดังต่อไปนี้

พระอาทิตย์ ตามตำนานนพเคราะห์ทางโหราศาสตร์กล่าวไว้ว่า พระอิศวรเป็นเจ้าได้สร้างพระอาทิตย์ขึ้น ด้วยเอาราชสีห์ 6 ตัว มาป่นลงแล้วห่อด้วยผ้าสีแดง ประพรมด้วยน้ำอมฤต ก็บังเกิดเป็นองค์พระอาทิตย์ขึ้น มีกายสีแดง รัศมีกายรุ่งโรจน์รอบตัว ร่างเล็ก สี่กร กรหนึ่งห้ามอุบัติอันตราย

กรหนึ่งประทานพร อีกสองกรมักถือดอกบัว เสื้อทรงสีอ่อน ตามตำนานดาวพระเคราะห์ นักดาราศาสตร์ได้พิสูจน์และลงมติว่า พระอาทิตย์ก็อยู่ในจำพวกดาวและเป็นมหาพิภพก้อนหนึ่ง ใหญ่กว่าพิภพที่มนุษย์เราอยู่กันเดี๋ยวนี้ 1,310,000 เท่า ในวิษณุธรรมว่า พระอาทิตย์เป็นผู้ให้แสงสว่างและความร้อนแก่ดาวพระเคราะห์ดวงอื่นๆด้วย และมีกำลังดึงดูดในวินาทีหนึ่ง ต่อ 44,460 ฟิต ในวายุปุราณว่า กำลังแสงของพระอาทิตย์มีกำลังดูดน้ำได้ถึง 1,000 ส่วน ฝน 400 ส่วน หิมะ 300 ส่วน ลมอากาศ 300 ส่วน ให้พลังงานแก่สัพพะสิ่งมีชีวิตทั้งปวงก่อให้เกิดวัฏจักรแห่งดินฟ้าอากาศเป็นฤดูกาลเป็นผู้หล่อเลี้ยงโลก

พระจันทร์ ตามตำนานนพเคราะห์ทางโหราศาสตร์กล่าวไว้ว่า พระอิศวรเป็นเจ้าได้ทรงสร้างพระจันทร์จากนางฟ้า 15 องค์ โดยร่ายพระเวทให้นางฟ้าทั้ง 15 องค์ให้ละเอียดลง แล้วห่อด้วยผ้าสีนวล ประพรมด้วยน้ำอมฤต ก็บังเกิดเป็นเทพบุตรขึ้น ซึ่งมีนามว่าพระจันทร์ ผิวกายเป็นสีนวลร่างเล็ก สะโอดสะอง วิมานสีแก้วมุกดา ทรงม้าสีขาวดอกมะลิเป็นพาหนะ ในคัมภีร์ปุราณะโดยมากกล่าวว่า พระจันทร์เป็นพระโอรสพระอัตริมุนีกับนางอนสูยา พระจันทร์มีชายาถึง 27 องค์ (ล้วนเป็นบุตรีพระทักษะ) สมัยหนึ่งพระจันทร์ลำเอียงไปรักนางโรหิณีมากไป ชายาทั้งหลายจึงฟ้องพระทักษะ รักษาหูด เลยสาปให้เป็นหมันและมีฝีในท้อง แต่ครั้งต่อมา ได้รับคำอ้อนวอนจากบุตรีให้ถอนคำสาป พระทักษะจึงผ่อนให้โรคนั้นคลายลง คงเป็นเป็นหายหาย พระจันทร์จึงมีเวลาเต็มดวงและไม่เต็มดวง ครั้นต่อมาเมื่อพระจันทร์กระทำพิธีราชสูยะแล้ว มีความกำเริบ ไปลักลอบพานางดารา ชายาของพระฤหัสบดีมาเป็นเมีย พระพฤหัสบดีมาทวงคืนก็ไม่ยอม เป็นเหตุให้เกิดเทวาสุรสงครามขึ้น พระพรหมมาหย่าศึก และบังคับให้พระจันทร์คืนนางดาราแก่พระพฤหัสบดี และลงโทษห้ามเข้าเทวสภาด้วย พระจันทร์ได้ทูลขอความช่วยเหลือจากพระอิศวรให้ตนได้เข้าเทวสภาตามเดิม พระอิศวรจึงเอาพระจันทร์มาทำเป็นปิ่น จึงเข้าเทวสภาได้เหมือนเดิม จึงได้ชื่อว่า "ศิวเศขร" (ปิ่นพระศิวะ) เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ บังเกิดผลเจริญงอกงาม พระจันทร์เป็นผู้สร้างกลางคืน จึงมีชื่อว่า " รัชนีกร" อำนวยให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายได้พักผ่อน และผสมพันธุ์ขยายสืบต่อไป

พระคงคา ตามพระเวทย์ว่าเป็นพระธิดาองค์แรกของพระหิมวัตกับนางเมนกา และเป็นเชษฐภคินีของ พระอุมา หรือ ปารวตี พระสวามีของพระคงคาคือพระอิศวร ฉะนั้นพระคงคากับพระอุมานอกจากจะร่วมพระชนกชนนีกันแล้ว ยังมีสวรรค์มีองค์เดียวกันด้วย พระคงคานี้แต่เดิมถือกันว่าอยู่บนสวรรค์ เพิ่งจะลงมาสู่โลกมนุษย์ ในครั้งที่ท้าวภคีรถสำเร็จการพิธีอันเชิญให้ลงมาชำระอัฐิโอรสท้าวสัคระที่ถูกพระกบิลบันดาลด้วยฤทธิ์เป็นเพลิงไหม้ตาย หลังจากถูกโอรสทั้งหลายที่ตามมาในพิธีอัศวเมธ ไปพบไม้อยู่ใกล้กับพระกบิลและกล่าวหาว่าพระกบิลขโมย เพราะเหตุที่โอรสทั้งหลายต้อง

ตายลงด้วยฤทธิ์พระกบิลนี้ จึงจำเป็นในทางพระเวทว่า จะต้องใช้น้ำพระคงคาจากสวรรค์เท่านั้น มาชำระอัฐิจึงจะหมดบาปไปบังเกิดในสวรรค์ได้ ท้าวสัคระตั้งพิธีอัญเชิญพระคงคาจนสิ้นพระชนม์ชีพ และทายาทประกอบพิธีต่อมาอีกคือ ท้าวอังศุมัต ท้าวทิลิปะ และมาสำเร็จในสมัยท้าวภคีรถ เมื่อพระคงคารับคำเชิญให้เสด็จลงมาจากสวรรค์เพื่อชำระล้างอัฐิและอังคารของโอรสท้าวสัคระนั้น พระคงคาพิโรธยิ่งที่มนุษย์บังอาจมารบกวน จึงคิดที่จะทำให้น้ำไหลท่วมโลกมนุษย์ พระอิศวรก็ได้ทรงช่วยโลกมนุษย์ โดยคลี่มวยพระเกศารับพระคงคาไว้แล้วค่อยๆปล่อยให้น้ำไหลวนเวียนอยู่ในมุ่นมวยผมก่อนแล้วจึงปล่อยให้ไหลสู่โลกมนุษย์ ด้วยเหตุนี้พระอิศวรจึงได้นามว่า "คงคาธร" คือผู้รองรับพระคงคา ในที่สุดพระคงคาก็ได้เป็นชายาอีกหนึ่งของพระอิศวร พระคงคาไหลไปทางศรินทุ แยกออกเป็น 7 สาขา ไหลไปทางตะวันออก 3 สาขา คือ แม่น้ำนลินี หลาทินี ปาพนี ส่วนทางตะวันตกนั้นไหลไปเป็นแม่น้ำจักษุ สีดา และสินธุ รวม 3 สาขา สายกลางนั้นไหลตามรอยรถท้าวภคีรถที่เรียกกันว่า แม่น้ำพระคงคามหานที นับว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ล้างบาปได้ ส่วนน้ำนั้นก็ไหลตามทางน้ำเรื่อยไป ไหลผ่านที่ใดก็ชำระล้างบาปไปด้วย ทำให้ดิน ตรงนั้นสมบูรณ์พูนพอกมีพืชพรรณเกิดขึ้นตามริมน้ำ และในลำน้ำก็เป็นที่อาศัยของสัตว์น้ำทั้งหลาย

พระธรณี มีกล่าวถึงในฤควทในฐานะเทพคู่ คือ "ฟ้าดิน" (ทยทวา-ปฤถิวี หรือ โรทสี) เป็นผู้ลงรับน้ำหนักและพยุงสิ่งทั้งหลายที่ทรงสร้าง เป็นเสมือนพ่อแม่ของเทพทั้งหลาย เป็นผู้รับและสั่งสมสิ่งดีมีค่า อาหารและความมั่นคง และยอมสละแม้เกียรติและอำนาจ จึงได้ชื่อว่า "วสุธา" ผู้ทรงไว้ซึ่งทรัพย์สินมีค่า อีกนัยหนึ่ง"วสุ" ยังหมายถึง พระอิศวรด้วย เมื่อครั้งที่พระพรหมสร้างโลก และขอให้พระอิศวรไปรักษาโลก พระอิศวรทรงห่วงใยว่าโลกไม่แข็งแรง ถ้าลงมาทั้งสองเท้ากลัวโลกจะแตกจึงหยั่งเท้าลงมาเพียงข้างเดียว พระธรณีได้รองรับพระบาทไว้จึงชื่อว่า "วสุธา" ผู้รองรับพระอิศวร

พระธรณี เป็นผู้เก็บสะสมคุณความดีทั้งปวงและรักความมีคุณธรรม เป็นหูเป็นตาแทนผู้อื่นได้ ดังคำกล่าวที่ว่า "ใครไม่รู้แต่ฟ้าดินรู้" ศรีปราชญ์เคยอ้างพระธรณี เป็นพยานมาแล้ว เมื่อครั้งที่พระยามารวสวัตดีมาร ยกพลมารมาขัดขวางมิให้พระสิทธัตถะตรัสรู้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ได้สั่งพลมารให้ก่อกวนให้ถึงที่สุดแต่ไม่สำเร็จ ผลดังใจหวัง เพราะพระสิทธัตถะไม่ยอมละ โพธิบัลลังก์จนกว่าจะตรัสรู้ มีการโต้เถียงทวงสิทธิ์ โพธิบัลลังก์กัน พระยามารก็บอกว่า "บัลลังก์นี้ไม่สมควรแก่ท่านสมควรแก่อาตมา อาตมานี้มัสติพอ สามารถชนะครองงำ กระทำให้โลกทั้งหลายพ่ายแพ้ และบัลลังก์นี้บังเกิดเพื่อบุญของเรา จะได้บังเกิดพระคุณของท่านนั้นหามิได้" พระสิทธัตถะได้ตรัส ถามว่าผู้ใดรู้เห็นเป็นพยานบ้าง พระยามารก็เอาเหล่าเสนามารเป็นพยาน และเหล่าเสนามารก็ขานรับรอง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เป็นเสียงเดียวกัน พระสิทธัตถะก็ไม่หวั่นพระทัย ฝ่ายพระยามารก็รู้สึกรำคาญใจจึงตรัสว่า "ดูรา สิทธัตถะกุมาร ชั้นในตัวท่านจึงไม่รู้กำลังอาตมา และอาตมาประกอบด้วยโยธาเป็นอันมาก ท่านนี้ตัวผู้เดียวเปลี่ยวจากเพื่อน ทั้งปราศจากพลโยธา เรานี้พาหาถึง 2 พัน พื้นกุมสรรพศาสตรานานาพิธภัณฑ์ยุทธ์ ตัวท่านไม่มีอาวุธอยู่ในมือ ดังฤามาอวดกล้าท้าทายแก่เราดังนี้" พูดถึงตรงนี้เห็นว่าพระสิทธัตถะน่าจะมุสา เพราะไม่เห็นว่าจะมีโยธาตามที่กล่าวอ้างนั้นเลย จึงเอ่ยว่าพระสิทธัตถะน่าจะมุสา ซึ่งพระสิทธัตถะก็ตรัสตอบว่า ถ้ามุสาก็มิอาจบรรลุพระโพธิญาณอย่างแน่นอน เรามีมหาโยธาบารมี เลี้ยงด้วยทานต่างๆ มีอันนาทานวัตถาลังกาหัยยถคชสารบุตรทานมังสรุธิรศรีษหทยนานาเบญจมหาบริจาคมากครั้ง พระยามารก็ถามว่ามีใครเป็นพยาน พระสิทธัตถะก็ตรัสตอบว่า "พยานของเราอันประกอบไปด้วยเจตนามิได้มีในที่นี้ อาตมาจะกระทำพระธรณีอันปราศจากเจตนาเป็นพยานจึงออกพระวาจาประกาศแก่พระธรณีว่า ดูก่อนวนิดานารี ตั้งแต่อาตมามาบำเพ็ญสมดึงส์บารมีมาตราบเท่าถึงอาตมาภาพเป็นพระเวสสันดรราช ได้เสียสละบุตรทานบริจาคและสัตตสดกมหาทานสมณพราหมณาจารย์ผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งจะกระทำเป็นสักขีพยานในที่นี้ก็มิได้มี แต่พระสุนทรนารีนี้รู้เห็นเป็นพยานอันยิ่งใหญ่ เป็นไฉนท่านจึงนิ่ง มิได้เป็นพยานอาตมาในกาลบัดนี้ ในขณะนั้นนางสุนทรีวนิดาก็มิอาจดำรงกายอยู่ได้ด้วยโพธิสมภารานุภาพ ยิ่งใหญ่แห่งพระมหาสัตว์ ก็อุบัติเป็นรูปนารีผุดขึ้นจากพื้นปฐพียืนประดิษฐานเฉพาะพระพักตร์พระพุทธางกูรราช เหมือนดุจร้องประกาศกราบทูลพระกรุณาว่า “ข้าแต่พระมหาบุรุษข้าพระบาททราบสมภราบารมีที่พระองค์สั่งสมอบรมบำเพ็ญมาแต่น้ำทักษิโณทกตกลงชุ่มอยู่ในเกศาข้าพระพุทธเจ้านี้ก็มากกว่ามากประมาณมิได้ ข้าพระองค์จะบิดกระแสใสสินโธทกให้ตกไหลหลั่งลงมาจงเห็นประจักษ์แก่นัยนาคราวนี้”แล้วพระธรณีก็บิดน้ำในโมฬีแห่งตน อันว่ากระแสชนก็หลั่งไหลออกจากเกษโมฬีแห่งนางสุนทรีเป็นท่อธารมหามหรรณพนองท่วมไปในประเทศที่ทั้งปวงประดุจห้วงมหาสมุทร ซึ่งเป็นจุดที่พระยามารต้องยอมแพ้ เพราะหลักฐานพยานที่พระธรณีบันทึกไว้เป็นข้อมูล จากน้ำทักษิโณทกที่หลังลงพื้นทุกครั้งที่บำเพ็ญทานมีมากมายเกินคณานับ

พระอิศวรเป็นเจ้า เป็นพระเป็นเจ้าที่มีทั้งพระเดชและพระคุณ พระองค์มีพระกศิตคือคำประสาทและคำสาปทรงประสาทพรผู้ใด ผู้นั้นย่อมประสบผลดี สมความมุ่งหมาย ทรงสาปผู้ใดผู้นั้นย่อมประสบผลร้าย หากพิจารณาดูจากรูปโลหะ พระอิศวรในท่าฟ้อนรำที่ชื่อว่า “ศิวะนาฏราช” เป็นรูปหล่อโลหะพระอิศวรที่มีชื่อเสียงที่สุดในแถบอินเดียใต้ ชาวอินดูนับถือว่าพระองค์เป็นเจ้าแห่งการฟ้อนรำ รูปพระอิศวรฟ้อนรำนี้ปรากฏพระพาหา (แขน) 4 ข้าง ในหัตถ์ขวาข้างหนึ่งมีกลองเล็กสองหน้าเป็น Drum Beat of Creation ตำรับบันดาลสร้างสรรพสิ่งทั้งปวงหัตถ์ขวาอีกข้างอยู่ในท่าประทานอภัย แสดงถึงการปกป้องคุ้มครองให้ผู้ภักดีและศรัทธาสบายใจไม่ต้องกลัวภัย หัตถ์ซ้ายข้าง

หนึ่งหายเป็นรูปพระจันทร์เสี้ยวและมีเปลวไฟลุกอยู่ในพระหัตถ์แสดงให้เห็นถึงการกำจัดและกำกับดูแลการสร้างสรรพสิ่งทั้งหลายใหม่ภายหลังการทำลายล้างได้ยุติลง เช่น ภายหลังจากไฟบรรลัยกัลป์ได้เผาไหม้โลกหมดแล้ว เป็นต้น หัตถ์ซ้ายอีกข้างหนึ่งเหยียดมาทางขวาฝ่ามือคว่ำลงคล้ายงวงช้าง ชี้ลงที่พระบาททรายที่ยกขึ้น เป็นการปกป้องผู้ภักดีและศรัทธาให้อยู่อย่างสบายแสดงให้เห็นว่าพระอิศวรเป็นทั้งผู้สร้าง ผู้รักษา และผู้ทำลาย

การอัญเชิญให้พระอิศวรเสด็จมาเพื่อให้พระองค์ประสาทพรให้มีความสุขสบาย คุ้มครองโลกให้ปลอดภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในฐานะของเมืองเกษตรกรรม ความต้องการที่จะให้ท่านบันดาลให้เป็นอย่างมาก คือความอุดมสมบูรณ์แห่งพืชพรรณธัญญาหาร ซึ่งประกอบด้วยน้ำท่าบริบูรณ์ฝนตกต้องตามฤดูกาล เมื่อบวงสรวงแล้วพระองค์จะประสาทพรโดยให้เทพบริวารทั้งหลายมี พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี และพระคงคา เป็นต้น บันดาลดลให้ชาวโลกสมปรารถนา

ในการแสดงเพื่อสื่อความสมดุลของจักรวาลตอนหนึ่ง มีผู้แสดงที่เรียกว่า พระยายืนชิงช้า ซึ่งรับที่สมมุติว่าเป็นพระอิศวรเป็นเจ้าลงมาเยี่ยมโลก เป็นผู้ที่เป็นข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการเกษตรโดยตรง ดังความในพระราชนิพนธ์ พระราชพิธีสิบสองเดือน “ในการพระราชพิธีนี้ ต้องมีข้าราชการผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งรับสมมุติว่าเป็นพระอิศวรเป็นเจ้าลงมาเยี่ยมโลกตามที่พราหมณ์คอยอยู่นั้น ตำแหน่งผู้ที่รับสมมุตินี้แต่ก่อนคงเคยอยู่ในพระเจ้าพระยาพลเทพซึ่งเป็นเกษตราธิบดีผู้เดียว” และ “ตัวพระยาผู้ยืนชิงช้าแต่งตัวนุ่งผ้าเยียรบับ วิธีนุ่งนั้นเรียกว่าบ่าวขุน มีชายห้อยอยู่ข้างเบื้องหน้า สวมเสื้อเยียรบับ คาดเข็มขัด สวมเสื้อครุยลอมพวกเกี้ยวตามบรรดาศักดิ์การแห่ชิงช้านี้เป็นหน้าที่ของกรมเกษตราธิการ”

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประเพณีแห่นางดานได้รับการยกระดับความสำคัญขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2544 โดยมีนางสาวกิตติกา ลิขิตวศินกุล ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคใต้ เขต 2 ในขณะนั้นได้สืบค้นในส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่าการโล้ชิงช้าหรือตรียัมปวายจะรวมอยู่ในประเพณี “แห่นางกระดาน” และเล็งเห็นว่าประเพณีดังกล่าวเป็นประเพณีเก่าแก่ ที่ควรค่าแก่การศึกษาและมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ และคงจะหาดูชมประเพณีแห่นางกระดานที่ไหนไม่ได้อีกแล้ว ดังนั้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคใต้ เขต 2 จึงร่วมกับเทศบาลนครนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช วิทยาลัยนาฏศิลป์นครศรีธรรมราช และองค์กรภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องฟื้นฟูประเพณี “แห่นางกระดาน” ขึ้นใหม่ และจัดขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2544 นอกจากจะเป็นการบูชาเทพยดาตามความเชื่อของพราหมณ์แล้วยังเป็นการ

ส่งเสริมการท่องเที่ยวอีกทางหนึ่งด้วย โดยเชื่อว่าประเพณีนี้จะเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทุกมุมโลกให้เข้ามาศึกษาและสัมผัสประเพณีอันหาดูได้ยาก ซึ่งพิธีกรรมนี้มีเชื่อว่าหากแผ่นดินที่ทำพิธีนี้จะเกิดความเจริญรุ่งเรืองแข็งแรงไม่แตกสลาย และยังถือเป็นการสร้างความรักความสามัคคีของคนในจังหวัดอีกด้วย ทั้งนี้โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญของประเพณีที่มีอยู่ 4 เหตุการณ์ ด้วยกันคือ พระยายืนชิงช้า นาลิวันโล้ชิงช้า การรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์ และการเชิญเทวรูป

จากความสืบเนื่องและพัฒนาการต่อยอดเป็นกิจกรรมประเพณีและพิธีกรรมเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ผู้วิจัยเห็นว่าความเข้าใจในระบบสัญลักษณ์การสื่อสัญลักษณ์ มายาคติ และการประกอบสร้างความหมายเพื่อถ่ายทอดแนวคิดในเชิงพิธีกรรมเพื่อสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์นั้นถือเป็นการเสริมคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมและการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว ทั้งยังเป็นการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ของท้องถิ่นที่มีศักยภาพเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ชุมชน และประเทศชาติลงให้คงอยู่ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.2.1 ศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีแห่นางดานในจังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2.2 วิเคราะห์การประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะผ่านระบบสัญลักษณ์และมายาคติในเชิงพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดานในจังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2.3 วิเคราะห์องค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสื่อสารของประเพณีแห่นางดานในจังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2.4 วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารเพื่อการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน

1.3 คำถามการวิจัย

1.3.1 ประเพณีแห่นางดานของจังหวัดนครศรีธรรมราช มีการประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะผ่านระบบสัญลักษณ์และมายาคติในเชิงพิธีกรรมอย่างไรบ้าง

1.3.2 ประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช มีองค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสื่อสารอย่างไร

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

1.3.3 บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารเพื่อการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดานเป็นอย่างไร

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาและรวบรวมข้อมูลในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช รวมถึงหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดประเพณีแห่นางดานในบริเวณพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.4.2 ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยนี้ศึกษาประเพณีแห่นางดานของจังหวัดนครศรีธรรมราชที่จัดขึ้นในเดือนเมษายนประจำปี พ.ศ. 2561 และ พ.ศ. 2562

1.5 นิยามศัพท์

การประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะ หมายถึง การจัดระบบเพื่อประกอบเข้าเป็นแบบแผนทางการสื่อสารผ่านรูปลักษณ์ บุคคล รหัสการแต่งกาย รูปเคารพ สิ่งของที่ได้รับการนำมาใช้เพื่อการจัดแสดงและประกอบพิธีกรรมในประเพณีแห่นางดาน โดยเน้นความหมายโดยนัยผ่านระบบสัญลักษณ์ภาพในเชิงพิธีกรรมตรียัมปวายและการแสดงในประเพณีแห่นางดาน

มายาคติ หมายถึง ตำนาน มุขปาฐะ เรื่องเล่า วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของเทพชั้นสูงและเทพชั้นรองของศาสนาพราหมณ์ รวมทั้งความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสถานที่และสิ่งของต่างๆ ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมและการแสดง

สุนทรียภาพทางการสื่อสาร หมายถึง องค์ประกอบทางการสร้างสรรค์ที่มีหน้าที่สื่อสารถึงความงดงามของประเพณีแห่นางดาน

การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดประเพณีแห่นางดาน หมายถึง การสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆ ที่ปรากฏผ่านประเพณีแห่งนางดาน เพื่อสืบทอดประเพณีโดยมีการอ้างอิงตามแบบแผนธรรมเนียมปฏิบัติในอดีต

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สัมพันธบท หมายถึง การประกอบสร้างความหมาย เชื่อมโยงเนื้อหาของการแสดง ผ่านการเล่าเรื่อง แลกเปลี่ยนความหมายของพิธีกรรมในประเพณีแห่นางดาน

ประเพณีแห่นางดาน หมายถึง ประเพณีตรียัมพวาย หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า พิธีโล้ ชิงช้า มีแผ่นไม้กระดาน 3 แผ่น เป็นตัวแทนเทพเจ้าชั้นรองในศาสนาพราหมณ์ โดยชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช เรียกสั้นๆ ว่า นางดาน หรือย่อมาจากคำว่านางกระดานนั้นเอง

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับในเชิงวิชาการ

1.6.1 สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ผ่านประเพณีและพิธีกรรมอันเนื่องจากมายาคติที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ในบริบทของประเพณีแห่นางดานจังหวัดนครศรีธรรมราช

1.6.2 สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบทางสุนทรียภาพทางการผ่านการสื่อสารความหมายพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช

1.6.3 สร้างแนวทางการศึกษาการสื่อสารที่เกี่ยวเนื่องกับประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อและความศรัทธาทางศาสนาในบริบทของชุมชน สังคม เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับเพื่อการพัฒนาชุมชน

1.7.1 ก่อให้เกิดแนวคิดในการอนุรักษ์ สืบสานและการสร้างสรรค์ต่อยอดทางวัฒนธรรมที่มีความเป็นมาอย่างยาวนานของจังหวัดนครศรีธรรมราช ตลอดจนเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม และ ประเทศต่อไป

1.7.2 ผลการศึกษาสามารถนำไปประยุกต์เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนาการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับจากมายาคติ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่างๆ ได้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “สัญลักษณ์ มายาคติ และการสื่อสารของประเพณีแห่นางดาน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช” มีแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อพิธีกรรมและสื่อประเพณี

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับสัญญะวิทยาและการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม และการสื่อความหมาย

2.4 แบบจำลองการสื่อสารของ Jakobson

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารทางวัฒนธรรม

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ โดยมีรายละเอียดของแต่ละแนวคิดทฤษฎีเพื่อการนำมาประยุกต์ใช้สำหรับการกำหนดปัญหานำวิจัยและใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อพิธีกรรมและสื่อประเพณี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 788) ให้ความหมายว่า พิธี คือ งานที่จัดขึ้นตามลัทธิหรือความเชื่อถือตามขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อความขลังหรือความเป็นสิริมงคลเป็นต้น เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีมงคลสมรส พิธีประสาทปริญญา ส่วนพิธีกรรม คือ การบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา

ประชิด สกุณะพัฒน์ (2546, น. 60) พิธีกรรม คือ รูปแบบของพฤติกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นพิธีการสำหรับกลุ่มชนทั่วไปที่กระทำเพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

กาญจนา แก้วเทพ (2549, น. 2) ได้นิยามคำว่า “พิธีกรรม” คือ

1) พิธีกรรม หมายถึง กรรมวิธีในการลงมือกระทำ/ปฏิบัติการ (Action) สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีรูปแบบ/กระบวนการ/ลำดับขั้นตอนที่แน่นอน โดยส่วนใหญ่มักจะเป็นการกระทำที่เกี่ยวกับศาสนา และความเชื่อ ซึ่งเป็นนิยามความหมายแบบแคบ

2) พิธีกรรม หมายถึง การลงมือกระทำ/ปฏิบัติการ (Action) สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีรูปแบบ/กระบวนการ/ลำดับขั้นตอนที่แน่นอน แต่ทั้งนี้อาจจะต้องถอดคุณสมบัติบางประการออกไป เช่น ต้องเป็นการกระทำที่เกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ เป็นต้น ดังนั้นการกระทำหลายๆ อย่างในสังคมสมัยใหม่ เช่น การรับน้อง การแต่งตัวทีมฟุตบอลเพื่อเชียร์ฟุตบอลกันเป็นทีม ถือได้ว่าเป็น “พิธีกรรม” อีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งถือเป็นการนิยามความหมายแบบกว้าง

ในการศึกษาเรื่อง พิธีกรรมนั้น เราสามารถมองได้หลายแง่มุม ซึ่งอาจจะเป็นเชิงเศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ฯลฯ แต่ในการศึกษาเกี่ยวกับประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราชครั้งนี้ ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึง พิธีกรรม ในบทบาทหน้าที่ของรูปแบบการสื่อสารชนิดหนึ่ง

ดังนั้น พิธีกรรมและประเพณีมีความใกล้เคียงตามความหมาย ดังที่ แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2548, น. 87) กล่าวว่า “คำว่า ประเพณี (Tradition) กับคำว่า พิธีกรรม (Rite) มีความหมายใกล้เคียงกันมาก บางครั้งก็ใช้ในความหมายเดียวกัน แต่เท่าที่ผ่านมา คำว่า ประเพณี น่าจะมีความหมายกว้างกว่าคือ กินความไปถึงวิถีชีวิต ในขณะที่คำว่า พิธีกรรมมีความหมายไปในเชิงพิธีกรรม หรือกิจกรรมเฉพาะกิจมากกว่า” (มาลินี จุฬามณีรัตน์, 2545, น. 5)

ผู้วิจัยสรุปว่า ประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นทั้งพิธีกรรมและประเพณี ซึ่งในการศึกษาเรื่องพิธีกรรม เราต้องทำความเข้าใจกับสื่อพิธีกรรม หรือสื่อประเพณีเป็นลำดับก่อน ซึ่งจะทำให้เข้าใจลักษณะเด่นและด้อยของตัวสื่อด้วย ดังนี้

ข้อเด่นของสื่อพิธีกรรม

1) มีองค์ประกอบที่หลากหลาย มีกิจกรรมมากมายที่แฝงอยู่ภายใต้พิธีกรรม
2) สามารถระดมคนให้เข้าร่วมได้มาก
3) มีการระบุช่วงเวลาที่แน่นอน ซึ่งเป็นหลักประกันหนึ่งของความยั่งยืนของพิธีกรรม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

4) พิธีกรรมมีบทบาทหน้าที่ที่หลากหลาย แม้บางบทบาทเลือนหาย แต่บางบทบาทก็ยังคงอยู่ ทำให้พิธีกรรมไม่สามารถถูกลบเลือนไปได้

ข้อจำกัดของสื่อพิธีกรรม

1) พิธีกรรมทุกอย่างต้องเป็นจริง ของจริง เพราะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงทำให้เลียนแบบได้ยาก ดังนั้นเมื่อจะทำการส่งเสริมและเผยแพร่จึงเป็นข้อจำกัด

2) พิธีกรรมที่มีการระบุช่วงเวลาไว้อย่างแน่นอน ทำให้ "การผลิตซ้ำ" ทำได้ยาก

3) เนื่องจากพิธีกรรมมีส่วนประกอบทั้ง รูปแบบ และเนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย แต่ในส่วนหลังซึ่งมองเห็นไม่ได้นั้น โอกาสที่จะสืบทอดอาจเสี่ยงต่อการได้รับการสืบทอดเฉพาะบางส่วนที่เห็นเท่านั้น ทำให้พิธีกรรมไม่สมบูรณ์

หลักการศึกษาสื่อพิธีกรรม สื่อประเพณี สื่อพื้นบ้าน

หลักการสำคัญที่จะเป็นแนวทางการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสื่อพิธีกรรมนั้น ประกอบไปด้วยหลัก 3 ประการ (กาญจนา แก้วเทพ, 2549, น. 8) ดังต่อไปนี้

1) แนวคิด /หลักการ /ทฤษฎีในการทำงาน ถือเป็นหลักของการเริ่มต้นทำการศึกษาอย่างเป็นระบบ ระเบียบและมีขั้นตอนชัดเจน

2) ลงมือ (ปฏิบัติ) เป็นขั้นตอนของการแปรแนวคิดให้กลายเป็นการลงมือปฏิบัติจริง

3) ติดตาม /ประเมินผล เป็นขั้นตอนของติดตามประเมินผลของการทำงานเพื่อนำมาพัฒนา /ปรับปรุงการทำงาน และเพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย

4) นอกจากนั้นก่อนที่เราจะทำการศึกษาเกี่ยวกับสื่อพิธีกรรมจะต้องทำเข้าใจเกี่ยวกับกระบวน คุณลักษณะของสื่อพิธีกรรมนั้นๆ ด้วย

โดยกรอบเนื้อหาของการศึกษาเรื่องพิธีกรรมนั้นต้องประกอบด้วย 4 ส่วน ดังนี้

1) การวิเคราะห์คุณลักษณะ (Attribute Analysis) ของสื่อพิธีกรรม

ในการที่จะศึกษาสิ่งใดนั้น ประการแรกเราต้องทำความรู้จักและเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจถึงธรรมชาติของสิ่งนั้นให้มากที่สุด เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะศึกษาและเข้าถึงตัวตนที่แท้จริงของสื่อพื้นบ้านนั้นๆ ด้วย โดยสิ่งแรกที่ควรจะศึกษาและเข้าใจก็คือ คุณลักษณะต่างๆ ของพิธีกรรม ซึ่งโดยหลักๆ แล้วก็ประกอบไปด้วย (ธัญจิรา ศรีคำ, 2552, น. 21-26)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

คุณลักษณะที่ 1 : ประเภทของสื่อพิธีกรรม ในศาสตร์สาขาต่างๆ มีการจัดแบ่งประเภทของประเภทของพิธีกรรมโดยใช้เกณฑ์ต่างๆ แตกต่างกันออกไป โดยอาจจะแบ่งเป็นพิธีกรรมที่ทำตามวัฏจักรของชีวิต พิธีกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่อง พิธีส่วนบุคคล/กลุ่ม หรือพิธีกรรมส่วนรวม

คุณลักษณะที่ 2 : ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับชีวิตจริง เปรียบเสมือนการสร้างแบบจำลองเรื่อง "สื่อพิธีกรรม" กับ "บริบทของชีวิตที่เป็นจริง" โดยแยกโลกออกมาเป็น 2 โลก คือ โลกแห่งพิธีกรรม (Ritual world) และโลกแห่งความเป็นจริง (Real World / Daily Life)

คุณลักษณะที่ 3 : การตรวจสภาพปัจจุบันของพิธีกรรม เป็นการตรวจสภาพความเป็นจริงของสื่อพื้นบ้านที่ดำรงอยู่ โดยสามารถจำแนกสภาพของสื่อพื้นบ้านได้ ดังนี้

(1) สื่อพิธีกรรมที่อยู่ในสภาพ "สมบูรณ์แข็งแรงดี" คือ สื่อพื้นบ้านที่อยู่ในภาวะเข้มแข็ง คนในชุมชนให้ความสนใจ และมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ ทุกคนได้รับรู้ความหมาย ความเป็นมาคุณค่าและบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรมอย่างเต็มที่

(2) สื่อพิธีกรรมที่อยู่ในสภาพ "ข้างนอกเข้มแข็ง แต่ข้างในกลวง" คือ สื่อพิธีกรรมที่มีการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง แต่คุณค่า/รูปแบบเนื้อหาความหมายของพิธีกรรมเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม สื่อพื้นบ้านชนิดนี้เริ่มกลายเป็นสื่อกระแสหลักของการทำงานด้านสื่อพิธีกรรม โดยเฉพาะเมื่อพิธีกรรมเริ่มมีสัดส่วนในเรื่องของธุรกิจเพิ่มมากขึ้น

(3) สื่อพิธีกรรมที่ "เริ่มป่วยกระเสาะกระแสะ" คือ ลักษณะของพิธีกรรมนี้เริ่มหดหายไปบ้าง ลดลงบ้าง ส่วนประกอบหลายอย่างเริ่มจางหายไป มีองค์ประกอบของสื่อพิธีกรรมไม่ครบถ้วน

(4) สื่อพิธีกรรมที่อยู่ในสภาพ "มีแต่ทรงกับทรุด" คือ สื่อพิธีกรรมในลักษณะนี้ หากปล่อยไว้ มีโอกาสที่จะล้มหายไปจากชุมชนเป็นอย่างมาก และส่งผลต่อชุมชนนั้นๆ เป็นอย่างมากตามไปด้วย ทั้งนี้เพราะสื่อพิธีกรรมนั้นมีบทบาทหน้าที่ที่ไม่อาจจะประเมินค่าได้ต่อชุมชน

(5) สื่อพิธีกรรมที่อยู่ในสภาพ "รอวันตาย" คือ เป็นสื่อพิธีกรรมที่แทบจะไม่ได้กระทำกันนานแล้ว หรือมีผู้ทำพิธีกรรมได้เป็นคนสุดท้าย เมื่อมีการทำพิธีกรรม รื้อฟื้นขึ้นมา แต่เมื่อผ่านพ้นไปแล้วก็เงียบหายไปอีก

(6) สื่อพิธีกรรมที่ "ตายไปแล้ว" คือ ไม่เหลือให้เห็นในสังคมปัจจุบัน ในการรู้จักสถานภาพของสื่อพิธีกรรมที่กำลังศึกษา เปรียบเสมือนการเริ่มต้นที่จะเรียบรู้และทำความเข้าใจให้ถึงแก่นแท้ของตัวพิธีกรรม ซึ่งจะทำให้ทราบปัญหาใดที่ควรรีบเร่ง เยียวยาหรือแก้ไข เพื่อสื่อพิธีกรรมมีความครบถ้วน สมบูรณ์มากที่สุด

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

คุณลักษณะที่ 4 **:** ผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยการสำรวจผู้ที่เกี่ยวข้องนั้นอาจจะต้องศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง "ต้นฉบับ/ในอดีต" กับสภาพปัจจุบันที่กำลังเป็นอยู่" เป็นการเปรียบเทียบด้วยเกณฑ์กาลเวลา ทั้งนี้แง่มุมในการสำรวจผู้เกี่ยวข้องในพิธีกรรมหนึ่งๆ นั้นจะต้องศึกษาถึงลักษณะทางประชากร และยังต้องมองไปถึงบทบาทของผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมด้วยว่ามีบทบาท หน้าที่อะไร นอกจากนี้ยังต้องศึกษาถึงหลักเกณฑ์ในการเข้าร่วมพิธีกรรมด้วย

คุณลักษณะที่ 5 : ระบบการแบ่งงานกันทำ เนื่องจากสื่อพิธีกรรมมักเป็นสื่อที่ประกอบด้วยกิจกรรมย่อยๆ มากมาย จึงมีการจัดระบบการแบ่งงานกันทำอย่างตายตัว

คุณลักษณะที่ 6 : ช่วงเวลา / กาลเทศะ ในการทำพิธีกรรมใดๆ นั้น จะมีการระบุช่วงเวลาและสถานที่ไว้อย่างแน่นอน โดยที่ความยืดหยุ่นอาจจะมากน้อยแล้วแต่พิธีกรรม โดยเราสามารถพิจารณาถึงเรื่องของเวลาและกาลเทศะได้หลายๆ แบบ เช่น พิจารณาถึงความต่อเนื่อง/สม่ำเสมอ เพราะพิธีกรรมหลายประเภทมีการระบุเวลาเอาไว้อย่างแน่นอน เช่น ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

การระบุเวลาที่แน่นอนส่งผลต่อความยั่งยืนของตัวพิธีกรรมเองด้วย โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการสืบทอดดำรงอยู่ของตัวพิธีกรรมเอง แต่จะมีพิธีกรรมบางประเภทที่กระทำในช่วงเวลาพิเศษเฉพาะที่มีปัญหา

คุณลักษณะที่ 7 : พื้นที่ สถานที่ ต้องศึกษาว่าการใช้พื้นที่ การตกแต่งสถานที่ นั้นมีเงื่อนไขอะไรบ้าง มีความเข้มงวดมากน้อยเพียงใด รวมถึงเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังของการตกแต่งสถานที่นั้นคืออะไรด้วย

คุณลักษณะที่ 8 : สิ่งของ/เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรม ในการคัดเลือกสิ่งของเครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมว่ามีเกณฑ์อย่างไร รวมถึงวิธีที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นด้วย มิติที่ควรจะศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้คือประเภทและปริมาณของสิ่งที่ใช้ในพิธีกรรม ผู้จัดเตรียม ความเข้มงวดในการเตรียมสิ่งของต่างๆ ค่าใช้จ่าย และบทบาทของสิ่งของแต่ละอย่างในพิธีกรรม

คุณลักษณะที่ 9 : ขั้นตอนการทำกิจกรรม วิธีการแบ่งขั้นตอนของการทำกิจกรรมพิธีกรรมสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงเวลา คือ ช่วงก่อนทำพิธีกรรม ช่วงระหว่างทำพิธีกรรม และช่วงหลังทำพิธีกรรม

คุณลักษณะที่ 10 : รูปแบบ เนื้อหา ความหมาย คุณค่า หลักแนวคิดหนึ่งในการนำมาวิเคราะห์คือ "ทฤษฎีต้นไม้แห่งคุณค่า" ซึ่งมีใจความว่า สื่อพื้นบ้านทุกชนิด รวมถึงสื่อพิธีกรรมนั้นเปรียบเสมือนต้นไม้ ซึ่งจะประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

(1) ส่วนที่มองเห็นได้ (Visible) ได้แก่ ส่วนที่อยู่บนพื้นดิน คือ ลำต้น ดอกใบ กิ่งก้าน ส่วนนี้เรียกว่า "รูปแบบ"

(2) ส่วนที่มองไม่เห็น (Invisible) แต่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ส่วนนี้ได้แก่ ส่วนที่อยู่ใต้ดิน คือ รากแก้ว รากฝอย ส่วนนี้เรียกว่า "เนื้อหา/คุณค่า" การประกอบพิธีกรรมไม่ว่าจะมีเป้าหมายเพื่อการสืบทอด รื้อฟื้น เผยแพร่ ส่งเสริม ก็ต้องทำให้ครบทั้ง 2 ส่วนประกอบกัน

คุณลักษณะที่ 11 : อารมณ์ จังหวะ มิติด้านอารมณ์ ความรู้สึกนี้มีผลต่อผู้เข้าร่วมเป็นอย่างมาก การศึกษาถึงอารมณ์ของแต่ละกิจกรรมนั้น เพื่อมาพิจารณาถึงรหัส ความหมายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังของการประกอบพิธีกรรม

คุณลักษณะที่ 12 : บทบาท ทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม จะต้องพิจารณาถึงบทบาทหน้าที่ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

2) การทำความรู้จักกับคุณลักษณะขั้นข้อมูลพื้นฐานของสื่อพิธีกรรม

หากทำการศึกษาและวิเคราะห์ถึงคุณลักษณะของสื่อพิธีกรรมแต่ละประเภทอย่างถ่องแท้และชัดเจน ก็จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาขั้นต่อไป เพราะจะทำให้ทราบว่า เราต้องทำกิจกรรมอย่างไร อะไร และจะทำกับใคร หรืออีกนัยหนึ่งคือการทำความเข้าใจในคุณลักษณะขั้นข้อมูลพื้นฐานดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ (ธัญจิรา ศรีคำ, 2552, น. 27) คือ

คุณลักษณะที่ 1 : ประเภทของสื่อ

คุณลักษณะที่ 2 : ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับชีวิต

คุณลักษณะที่ 3 : การตรวจสถานภาพปัจจุบันของสื่อพิธีกรรม

3) การศึกษาสื่อพิธีกรรม

กาญจนา แก้วเทพ (2549) ได้กล่าวว่า หลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาสื่อพิธีกรรมจะถูกนำมาใช้เพื่อเป็นกรอบทิศทางในการศึกษาอย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยเบื้องต้นต้องมีแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างสื่อพิธีกรรมกับบริบทแวดล้อม วิถีชีวิตจริง หรือที่เรียกว่า การวิเคราะห์บริบทสื่อพิธีกรรม ทั้งนี้เพราะพิธีกรรมใดๆ นั้นจะเป็น "ภาพสะท้อนหรือกระจกส่องทาง" ให้เป็นบริบท สภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของชุมชนนั้นๆ เสมอ โดยอาจจะพิจารณาหากบริบทของสังคมเปลี่ยนไป พิธีกรรมจะสามารถดำรงอยู่หรือไม่ และหากทำการศึกษาค้นคว้า และรื้อฟื้นพิธีกรรมนั้นกลับคืนมาสู่สังคมแล้ว ชุมชนสังคมจะตระหนักถึงคุณค่า เนื้อหา ความหมายที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมนั้นหรือไม่ อย่างไร (ธัญจิรา ศรีคำ, 2552, น. 31)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากที่กล่าวมาข้างต้น สื่อพิธีกรรมเป็นการสื่อสารรูปแบบหนึ่งนั้น โดยรูปแบบของการสื่อสารก็ยังคงยึดตามหลักแบบจำลอง ผู้ส่งสาร (Sender) – ผู้สาร (Message) – ช่องทางการสื่อสาร (Channel) – ผู้รับสาร (Receiver) การที่จะศึกษาลงรายละเอียดในเรื่องพิธีกรรม ด้านหนึ่งนั้นต้องมีการศึกษาถึงรูปแบบการสื่อสารทั้งกระบวนการด้วยว่าเกิดปัญหาขึ้นตรงจุดไหน จุดไหนมีข้อเด่นข้อด้อยอย่างไร เพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการศึกษาและสื่อสารมากยิ่งขึ้น

กระบวนการที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นหลักพื้นฐานที่จะทำการศึกษาในเรื่องของสื่อพิธีกรรมได้อย่างครบถ้วน สมบูรณ์ ดังนั้นหากเราทำการวิเคราะห์ และทำความรู้จักกับสื่อพิธีกรรมมาผนวกเข้ากับกรอบแนวคิดในการศึกษาที่มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน ก็จะทำให้เราทราบแนวทางการสื่อความหมายของพิธีกรรมต่างๆ ได้อย่างลึกซึ้งและครอบคลุมและครบถ้วนได้

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับสื่อพิธีกรรมและประเพณีเป็นการสื่อสารรูปแบบหนึ่งนั้น โดยรูปแบบของการสื่อสารก็ยังคงยึดตามหลักแบบจำลองการสื่อสาร S-M-C-R ผู้ส่งสาร (Sender) – ผู้สาร (Message) – ช่องทางการสื่อสาร (Channel) – ผู้รับสาร (Receiver) การที่จะศึกษาลงรายละเอียดในเรื่องพิธีกรรม ด้านหนึ่งนั้นต้องมีการศึกษาถึงรูปแบบการสื่อสารทั้งกระบวนการด้วยเพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการศึกษาและทำงานมากยิ่งขึ้น โดยผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดาน จังหวัดนครศรีธรรมราช ในการเป็นการกรอบเพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบ คุณลักษณะ หลักการที่สำคัญ อันจะนำไปสู่แนวทางการสนับสนุนบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารเพื่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดานต่อไป

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับสัญญะวิทยาและการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์

ในการศึกษาถึงการประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะของประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวความคิดแบบโครงสร้างนิยม (Structuralism) ทั้งนี้ “สัญศาสตร์ หรือ สัญญะวิทยา มีที่มาจากคำว่า “สัญศาสตร์” (Semiotics) และ Semiology หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัญญะวิทยา (Semiology) ทั้งสองคำมาจากคำภาษากรีกที่มีรากศัพท์คำเดียวกัน คือ Semeion หรือ Sign สัญญะนั่นเอง Semiotics เป็นคำที่นักปราชญ์ชาวอเมริกัน Charles S. C. Peirce (ค.ศ. 1839-1914) ใช้และทำให้เป็นที่แพร่หลายในวงการวิชาการอเมริกัน ส่วน Semiology เป็นคำที่นักภาษาศาสตร์ชาวสวิสเซอร์แลนด์ผู้มีชื่อเสียง แฟร์ดินองด์ เดอ

โซซูร์ บิดาแห่งวิชาภาษาศาสตร์ ตั้งขึ้นและนิยมใช้ในหมู่นักวิชาการชาวยุโรป (สรณี วงเบี้ยสัจจ์, 2544)

วิธีมองแบบสัญศาสตร์นั้นไม่จำกัดแค่เพียงประโยชน์ใช้สอย เนื้อหาสาระ หรือความหมายเบื้องต้นที่รับรู้ได้ด้วยสามัญสำนึกเท่านั้น แต่จะมุ่งเน้นต่อไปที่ความหมายทางวัฒนธรรมซึ่งทำหน้าที่คอยพยุงค้ำจุนความหมายเบื้องต้นอีกทีหนึ่ง โดยพยายามสาธิตกระบวนการผลิตความหมายทั้งหมดนั้นออกมา

2.2.1 ความหมายและความสำคัญของสัญญะ (Sign)

การศึกษาเรื่องสัญญะและระบบความหมาย มีจุดเริ่มต้นมาจากนักวิชาการคนสำคัญ 2 คน คือ Ferdinand De Saussure และ Charles Sanders C. Peirce ทั้งสองได้ชื่อว่าเป็นผู้บุกเบิกศาสตร์ใหม่ที่เรียกว่าสัญญะวิทยา หรือสัญศาสตร์ (Semiology or Semiotics)

Saussure (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2542, น. 82) นักวิชาการทางด้านภาษาศาสตร์ชาวสวิสฯ คือผู้บุกเบิกและวางรากฐานของสัญญะวิทยา ถึงแม้ Saussure จะทำงานด้านภาษาศาสตร์เช่นเดียวกับนักภาษาศาสตร์คนอื่นๆ คือศึกษาภาษาในฐานะระบบสัญญะอย่างหนึ่ง แต่จุดที่ทำให้แตกต่างออกไปคือ Saussure ได้ขยายวัตถุดิบในการศึกษาออกไปให้กว้างขวางกว่า “ภาษา” และได้เสนอว่า ยังมีระบบสัญญะรูปแบบอื่นๆ ที่จะสามารถแสดงความหมายและความคิดของผู้ส่งสารได้ ไม่ว่าจะเป็นภาษาใบ้ พิธีกรรม สัญญาณทางทหาร อาหาร อาการเจ็บป่วย ฯลฯ กล่าวคือทุกสิ่งทุกอย่างสามารถนำ มาเป็นสัญญะ ได้หากถูกนำมาใช้แสดงความหมายได้ ดังนี้

คำว่า Semiology นั้นสามารถถอดความหมายจากรากศัพท์เดิมได้ว่าเป็น “ศาสตร์แห่งสัญญะ” (Science of Sign) ซึ่งเป็นความพยายามให้คำอธิบายต่อสิ่งที่เรียกว่า “สัญญะ” กล่าวคือเป็นศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงวัฏส่งสารของสัญญะ คือการเกิดขึ้น การพัฒนา การแปรเปลี่ยน รวมทั้งการเสื่อมโทรม ตลอดจนการสูญสลายของสัญญะหนึ่งๆ ที่ปรากฏออกมาอย่างเป็นแบบแผนและมีระบบระเบียบ (กาญจนา แก้วเทพ, 2542, น. 80)

สัญญะ (Sign) หมายถึง สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมาย (Meaning) แทนของจริง/ตัวจริง (Object) ในตัวบท (Text) และในปริบท (Context) หนึ่งๆ สิ่งที่นำมาใช้เป็นสัญญะนั้น อาจจะเป็น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

วัตถุสิ่งของ หรืออาจจะเป็นรูปภาพ และสัญญะที่เรารู้จักกันมากที่สุดก็คือ ภาษา ถึงแม้ว่า “สัญญะ” จะเป็นเพียงตัวแทนความหมายของความเป็นจริง แต่นั่นก็มิได้ทำให้สัญญะมีความสำคัญลดน้อยลง (กาญจนา แก้วเทพ, 2542, น. 80)

สัญญะวิทยามีเอกลักษณ์อยู่ตรงที่จะสนใจเรื่องการสร้างสรรค์และการแปรเปลี่ยนความหมายที่ดำรงอยู่ในสัญญะต่างๆ เช่น ประเพณีท้องถิ่น หรือชุมชนต่างๆ เราสามารถประยุกต์เอาแนวคิดด้านสัญญะวิทยามาตั้งคำถามนำการศึกษาได้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2542, น. 81) เช่น ในประเพณีนั้นมีสัญญะอะไรประกอบอยู่บ้าง และสัญญะเหล่านั้นทำงานสร้างความหมายอย่างไร

นิยามของ Semiology คือ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาวิถีชีวิตของสัญญะที่อยู่ในปริบทหนึ่งๆ (Life of Sign) จากนิยามดังกล่าวแสดงว่าต้องมีการประกอบสร้างหรือสถาปนาสัญญะ (Constitute) ตั้งอยู่ภายในเงื่อนไขหรือกฎข้อบังคับ และสัญญะนั้นสามารถที่จะผกผันได้ (สิ้นสุดความหมายหนึ่ง หรือแปรเปลี่ยนไปอีกความหมายหมายหนึ่ง)

Saussure (1974) ได้ให้คำอธิบายถึงสัญญะวิทยาว่า เป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงวิถีชีวิตภายในของสังคมที่สัญญะนั้นถือกำเนิดขึ้นมา เมื่อขยายความคำว่า วิถีชีวิต ของสัญญะให้กว้างออกไป ก็จะหมายถึงการศึกษาการกำเนิด การเจริญ การแปรเปลี่ยน การสูญสลายของสัญญะตัวหนึ่งๆ รวมทั้งวิเคราะห์กฎที่อยู่เบื้องหลังวิถีชีวิตดังกล่าว ศาสตร์นี้จึงสอนเราให้รู้ว่า สัญญะประกอบขึ้นมาจากอะไรและกฎเกณฑ์ใดที่ควบคุมมัน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ตามแนวคิดของ Saussure สัญญะ (Sign) ประกอบขึ้นมาจากองค์ประกอบสองส่วน คือ รูปสัญญะ (Signifier) ที่เราสามารถรับรู้ได้ผ่านทางระบบประสาทสัมผัส เช่น เสียง (Acoustic Image) ของคำพูดที่เปล่งออกมาและผู้รับสารได้ยินกับ “ความหมายสัญญะ” (Signified) ที่เกิดขึ้นภายในใจของผู้รับสาร ความสัมพันธ์ระหว่างสัญญะตัวหนึ่งกับสัญญะตัวอื่นๆ เกิดขึ้นโดยตรรกะว่าด้วยความแตกต่าง (The Logic Of Difference) นั่นคือ สัญญะแต่ละตัวจะมีความหมายได้เกิดจากการเปรียบเทียบว่าตัวมันแตกต่างไปจากสัญญะตัวอื่นๆ ในระบบเดียวกัน หากปราศจากความแตกต่างความหมายไม่อาจเกิดขึ้นได้ ความแตกต่างที่ทำให้ค่าความหมายเด่นชัดที่สุดคือความแตกต่างแบบตรงกันข้าม (Opposition) เช่น บนกับล่าง ขาวกับดำ ร้อนกับหนาว ซึ่งต่างก็สร้างความหมายให้แก่กันและกัน ในแง่นี้ความหมายของสัญญะหนึ่งเกิดจากความไม่มี หรือไม่เป็นของสัญญะอื่นๆ (สรณี วงเบี้ยสัจจ์, 2544)

การรวมตัวระหว่างรูปสัญญะและความหมายสัญญะเป็นเรื่องของขนบทางวัฒนธรรม (Cultural Convention) เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ/อธิบายไม่ได้ตามตรรกะ แต่เป็นเพียงการสมมุติขึ้นลอยๆ (Arbitrary) จึงไม่มีเหตุผลสากลที่ลอยอยู่โดดเหนือความเข้าใจ (Transcendent) ที่กำหนดให้รูปสัญญะหนึ่งๆ ต้องใช้ความหมายกับสัญญะหนึ่งๆ ซึ่งกฎเกณฑ์กติกาต่างๆ ที่สร้างขึ้นอย่างเป็นระบบ อันซ่อนอยู่เบื้องหลังการจับคู่กันของรูปสัญญะและความหมายสัญญะนั้น เราเรียกว่า รหัส (Code)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การสร้างและสื่อความหมายแบบ Saussure คือการใช้รหัสหรือการเลือกและรวม สัญญะอย่างมีระบบตามขนบหรือกติกาที่สังคมกำหนดไว้เกิดเป็นความสัมพันธ์ที่มีความหมาย ความหมายสัญญะที่ถูกเลือกเกิดจากความหมายของสัญญะอื่นๆ ที่ไม่ถูกเลือก และความหมายของสัญญะที่ถูกจัดรวมเกิดจากความสัมพันธ์ของสัญญะหนึ่งๆ กับสัญญะอื่นๆ ที่มาก่อน หลัง หรือที่ปรากฏรวมอยู่ในโครงสร้างเดียวกัน การเลือก ไม่เลือก และการจัดรวมจึงเป็นการประกอบสร้างความหมาย

ส่วน ชาร์ลส แซนเดอร์ส เพียร์ซ (Charles Sanders Peirce) นั้น มีแนวคิดใกล้เคียงกับ แฟร์ดินอง์ด โดยอธิบายความหมายของ “สัญญะ” ว่าคือ สิ่งที่มีความหมายบางอย่างสำหรับคนๆ หนึ่งในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง (Berger, 1991, p. 4) และสัญญะเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจาก 3 ส่วน (Gottdiener, 1995) คือ

1) สัญญะ (Sign ซึ่งใช้แทนสิ่งอื่น)

2) ความแปล (Interpretant ซึ่งอาจเรียกได้อีกอย่างว่า ความหมาย (Meaning) หรือผลของความหมาย (Meaning-effect) ซึ่งเพียร์ซหมายถึง การแปลความ (Interpretation) หรือ ภาพในใจที่คนสร้างขึ้นจากปฏิสัมพันธ์กับสัญญะ

3) วัตถุ (Object หรือ Referent คือ สิ่งที่สัญญะอ้างความถึง) สื่อถึงในฐานะเป็นภาพตัวแทนซึ่งอาจเป็นสิ่งของหรือสถานการณ์ที่มีความเกี่ยวโยงสืบเนื่องมาจากการรับรู้ Representamen นั้นๆ

จะเห็นว่า ภาพตัวแทน (Representation) เทียบได้กับ รูปสัญญะ (Signifier) และ Interpretant จะใกล้เคียงกับ ความหมายสัญญะ (Signified) ของ Saussure แต่ไม่เหมือนกันเสียทีเดียวเพราะ Interpretant จะรวมความหมายที่เกิดจากสัญญะและเกิดจากตัวผู้สัมผัสสัญญะนั้นๆ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ด้วย Interpretant ไม่ใช่ตัวผู้แปลสัญญะแต่เป็น ผลของการที่สัญญะสัมผัสผู้ใช้จึงรวมเอาประสบการณ์ของผู้ใช้ที่มีต่อ “ของจริง” (Object) เอาไว้ในความหมายด้วย (สรณี วงเบี้ยสัจจ์ , 2544)

นอกจากนี้ Barthes (1957) นักสัญญะวิทยาชาวฝรั่งเศสผู้ซึ่งก่อวาทะแห่งมายาคติที่ว่า “ทุกอย่างกลายเป็นมายาคติได้หมดสิ้น” ที่มีอิทธิพลอย่างมากในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และเป็นนักคิดที่เริ่มนำเอาการวิเคราะห์แบบสัญญะวิทยาไปใช้กับวัฒนธรรมศึกษาที่เกี่ยวมายาคติ โดยมายาคติ เป็นทฤษฎีที่ได้รับความนิยมในการศึกษาวิเคราะห์การสื่อความหมายของปรากฏการณ์ต่างๆในสังคม ที่มีการถ่ายทอดเรื่องราวที่แฝงคติความเชื่อและความหมายทางวัฒนธรรม

Barthes ได้จัดวางแนวคิดสำคัญๆ เอาไว้ ซึ่งผูกโยงกันเข้าเป็นคำจำกัดความที่เรียกว่า “มายาคติ” ได้แก่ วัฒนธรรม ธรรมชาติและการเสกสรรปั้นแต่ง ดังนั้นมายาคติ (Myth) จึงหมายถึง การสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมซึ่งถูกกลบเกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติ ดังจะกล่าวต่อไป ในประเด็นเรื่องการวิเคราะห์โครงสร้างหน้าที่

ในการศึกษาเกี่ยวกับประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยมุ่งค้นหาวิธีมีการประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะและองค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดาน ผู้วิจัยจะนำแนวทางการศึกษาเชิงสัญญะวิทยา มาเป็นแนวทางเพื่อเป็นการเข้าสู่ปัญหาการวิจัยและเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลสื่อประเพณีและพิธีกรรม

2.2.2 องค์ประกอบของสัญญะ

ตามแนวคิดของ แฟร์ดินองด์ เรื่องของสัญญะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ 3 ส่วน (กาญจนา แก้วเทพ, 2542, น. 85) ดังนี้

1) ของจริง (Reference) คือ บรรดาของจริงทั้งหลาย เช่น ขวดแก้วจริงๆ ในรูปที่ 1

2) ตัวหมาย (Signifier) คือ ในแต่ละวัฒนธรรมจะสร้างสัญญะขึ้นมาแทนตัวขวดจริง เช่น ในบริบทของสังคมไทยจะสร้างสัญญะที่เขียนเป็นตัวอักษรว่า “ขวด” สังคมอังกฤษเขียนว่า “Bottle” สังคมฝรั่งเศสเขียนว่า “Bouteille” และสังคมอื่นๆ ก็จะมีวิธีสร้างสัญญะที่แตกต่างกันออกไป สัญญะในรูปที่ 2 อาจจะเป็น “เสียง” (Sound) คือการเปล่งเสียงออกมาเป็นถ้อยคำว่า “ขวด” หรือเป็น “ภาพ” (Image) เช่น เป็นตัวอักษรหรือรูปวาด เป็นต้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

3) ตัวหมายถึง (Signified) คือ เมื่อคนในแต่ละวัฒนธรรมได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้สัญญะ (เช่น อ่านออก) เมื่อเห็นสัญญะ “ขวด/Bottle/Bouteille” ในสมองหรือความคิดคำนึงของเขาก็จะเกิดแนวคิดจินตนาการภาพของ “ขวด” ขึ้นมา ที่เราเข้าใจกันว่าเป็น “เป็นภาพในใจหรือในความคิด” (Concept)

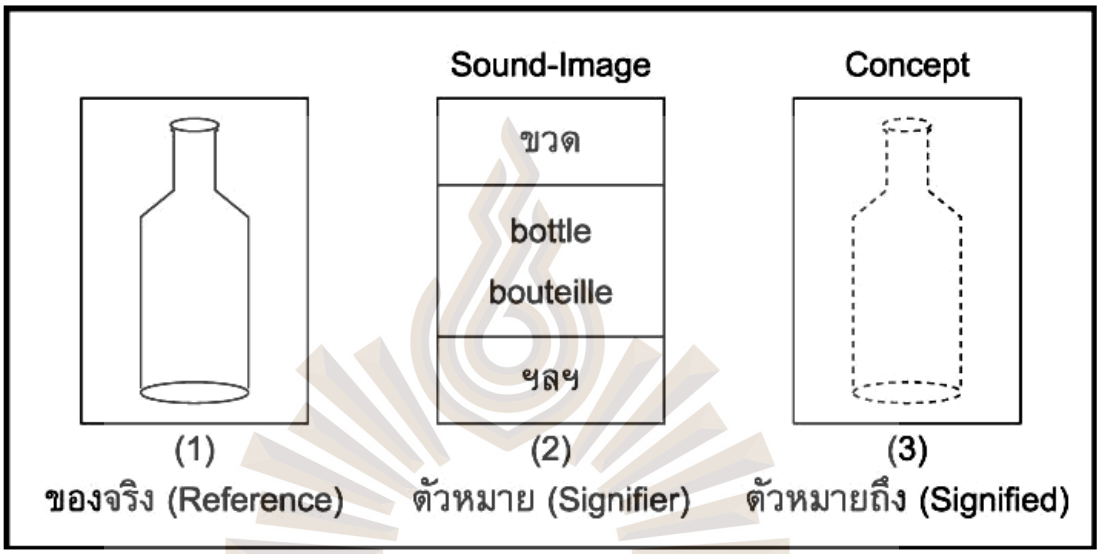

รูปที่ 2.1 แผนผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ของจริง-ตัวหมาย-ตัวหมายถึง
ที่มา : กาญจนา แก้วเทพ, 2542

ในการศึกษาเรื่องระบบสัญญะนั้น De Saussure สนใจแต่เฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบที่ 2 และ 3 เท่านั้น ซึ่งคุณลักษณะที่สำคัญของความสัมพันธ์ระหว่าง “ตัวหมาย” และ “ตัวหมายถึง” มี 3 ลักษณะ (กาญจนา แก้วเทพ, 2542, น. 86) ดังนี้

1) Arbitrary เป็นความสัมพันธ์ที่ถูกสร้างขึ้นอย่างไม่มีกฎเกณฑ์ใดๆ เช่น คำว่า “ขวด” ไม่ได้มีหลักเกณฑ์หรือความคล้ายคลึงอันใดกับรูปร่างของขวดเลย เช่นเดียวกับสัญญะ “Bottle” หรือ “Bouteille”

2) Unnatural เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ซึ่งหมายความว่าจะต้องเรียนรู้เอาเอง

3) Unmotivated เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ได้เกิดจากมูลเหตุจูงใจพิเศษใดๆ ของผู้สร้างความหมายและผู้ใช้ความหมาย กล่าวคือไม่เกี่ยวข้องกับแรงกระตุ้นใจของผู้ใช้สัญญะ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากแนวคิดของ เพิร์ส จะเห็นได้ว่า สัญญะ (Sign) หนึ่งๆ จะมีองค์ประกอบ 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified) (ภัคพงศ์ อัครเศรณี, 2550, น. 15-16)

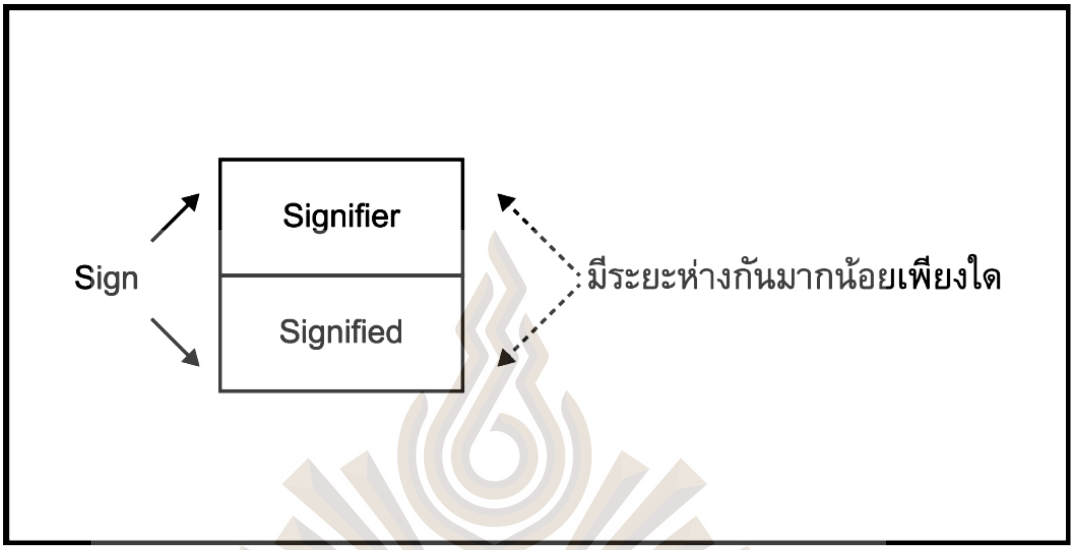

รูปที่ 2.2 แผนผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง Signifier และ Signified
ที่มา : กาญจนา แก้วเทพ, 2542

จากองค์ประกอบทั้ง 2 ส่วนนี้ Peirce จึงได้นำ เอาระยะห่างระหว่าง Signifier และ Signified มาจัดประเภทของ Sign ได้เป็น 3 แบบ ดังนี้

1) ภาพเหมือน (Icon) หมายถึง เครื่องหมายที่มีความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมาย (Signifier) กับตัวหมายถึง (Signified) เป็นไปในลักษณะของความคล้ายคลึงกับสิ่งที่มันบ่งถึง (Resemblance) เช่น ภาพถ่ายหรือภาพยนตร์ เพราะว่าภาพดังกล่าวดูเหมือนกับสิ่งที่มันอ้างอิงถึง

2) ดรรชนี (Index) หมายถึง เครื่องหมายที่มีความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมาย (Signifier) กับตัวหมายถึง (Signified) เป็นไปในลักษณะของความเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน (Cause and Effect) ที่ชี้บ่งหรือชี้ถึงบางสิ่งบางอย่างอื่นๆ เช่น การที่เราเห็นควันก็รู้ได้ว่ามีไฟ เป็นต้น

3) สัญลักษณ์ (Symbol) หมายถึง เครื่องหมายที่มีความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมาย (Signifier) กับตัวหมายถึง (Signified) เป็นไปในลักษณะของการถูกกำหนดขึ้นเอง แสดงถึงบางสิ่งบางอย่างแต่ไม่ได้คล้ายคลึงกับสิ่งที่มันบ่งชี้ ซึ่งต้องได้รับการยอมรับจนกลายเป็นแบบแผน (Convention) และต้องมีการเรียนรู้เครื่องหมายเพื่อทำความเข้าใจ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประเภทสัญญะ / เกณฑ์พิจารณา	Icon	Index	Symbol
ความสัมพันธ์	มีความคล้ายคลึง	มีความเชื่อมโยงแบบเหตุผล (causal connection)	ความเชื่อมโยงเกิดจากข้อตกลง (convention)
ตัวอย่าง	ภาพถ่าย อนุสาวรีย์ รูปปั้น	ควันไฟ อาการของโรค	คำ ตัวเลข ชวเลข
กระบวนการถอดความหมาย	มองเห็นได้	ต้องคิดหาเหตุผล (figure out)	ต้องเรียนรู้

รูปที่ 2.3 : แสดงประเภทของสัญญะตามทัศนะของ Peirce
ที่มา : กาญจนา แก้วเทพ, 2542

สัญญะ (Sign) ทั้ง 3 นี้ไม่ได้แยกจากกันโดยเด็ดขาด สัญญะหนึ่งอาจประกอบด้วยรูปแบบต่างๆ กันซึ่งอาจจะเป็นได้ทั้งภาพเหมือน (Icon) ดัชนี (Index) และสัญลักษณ์ (Symbol) รวมกันอยู่ก็ได้เช่น ภาพพระสงฆ์เป็นได้ทั้งภาพเหมือน (เป็นภาพเหมือนของพระจริง) ในขณะเดียวกันก็เป็นดัชนี (เป็นตัวชี้ให้เห็นถึงความเป็นตัวแทนของศาสนาพุทธ) และเป็นสัญลักษณ์ด้วยในแง่ที่ทุกคนต้องให้ความเคารพนับถือ (อาภาพรรณ สายยศ, 2549, น. 54)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2.2.3 การวิเคราะห์ระบบความหมาย (Signification)

การวิเคราะห์ความหมายของสัญญะ โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสัญญะประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างภายใต้กฎเกณฑ์หรือรหัสใดใด และเนื่องจากการให้ความหมายของสัญญะเป็นความหมายที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้นเอง (Arbitrary) ดังนั้น ความหมายจึงได้มีหลายระดับตามการตีความของบุคคล และตามข้อตกลงหรือกฎเกณฑ์ใดๆ ที่สังคมรับรู้ร่วมกัน ดังต่อไปนี้

2.2.3.1 ระดับความหมาย (Order of sSignification)

Saussure (1974) กล่าวว่า สัญญะใดๆ นั้นมีความหมายอยู่ 2 ระดับ คือ ระดับความหมายโดยตรง (Denotative Meaning) และระดับความหมายตรงโดยนัย (Connotative Meaning)

(1) ความหมายโดยตรง (Denotative Meaning) หมายถึง ความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษรเป็นความหมายที่เข้าใจตรงกันโดยส่วนใหญ่ ตัวอย่างที่ชัดเจนคือความความหมายที่ระบุอยู่ในพจนานุกรม เช่น แม่ หมายถึงสตรีผู้ให้กำเนิด เป็นต้น

(2) ความหมายโดยนัย (Connotative Meaning) หมายถึง ความหมายทางอ้อมที่เกิดจากข้อตกลงของกลุ่ม หรือเกิดจากประสบการณ์เฉพาะบุคคล เช่น เวลาพูดถึง “แม่ บางคนอาจจะนึกถึงความอบอุ่น บางคนนึกถึงความเข้มงวด บางคนนึกประสบการณ์อันขมขื่นเพราะเคยถูกแม่ทิ้งไป ระดับความหมายโดยนัยเป็นความหมายที่สะท้อนคุณค่าที่ผูกติดอยู่กับสัญญะ

2.2.3.2 วิธีการวิเคราะห์ความหมาย

ในการวิเคราะห์ความหมายของสัญญะนั้น ทั้งระดับความหมายโดยตรงและความหมายโดยนัย นักสัญญะวิทยาใช้วิธีการวิเคราะห์ 2 วิธีการดังนี้

วิธีการที่ 1 การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างไวยากรณ์ (Syntagmatic Analysis) การวิเคราะห์แบบนี้ เป็นการวิเคราะห์โครงสร้างและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของโครงสร้างในตัวบท ซึ่งก็ได้แก่สัญญะต่างๆ ในตัวบท การวิเคราะห์เป็น 2 วิธีการคือ

(1) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสัญญะตามลำดับเวลาการเกิดเหตุการณ์ (Chain of Events) หรือที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า “Sequential Syntagmatic Relationship” เป็นการวิเคราะห์ที่เน้นลำดับขั้น หรือช่วงระยะเวลาของการเกิดเหตุการณ์ เช่น ในการวิเคราะห์ตัวบทประเภทภาพยนตร์หรือรายการโทรทัศน์ จะวิเคราะห์ว่าภาพฉาก หรือลำดับเหตุการณ์มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไร

(2) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสัญญะต่างๆ ในเชิงพื้นที่ (Spatial Sentiment Relationship) ส่วนมากใช้ในการวิเคราะห์ประเภทภาพ โดยวิเคราะห์โครงสร้างภาพการจัดวางพื้นที่ ระยะห่าง ตำแหน่ง ของสัญญะประเภทภาพวาด ภาพถ่าย เช่น อยู่ บน-ล่าง หน้า-หลัง ซ้าย-ขวา ใกล้-ไกล เป็นต้น ซึ่งการวิเคราะห์สัญญะนี้ จะทำให้ทราบความหมายที่อยู่ลึกลงไปในตัว

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทนั้นได้ ในการนำหลักการวิเคราะห์ดังกล่าวไปวิเคราะห์ชิ้นงานโฆษณาทางสิ่งพิมพ์ โดยการวิเคราะห์ในด้านการจัดวางตำแหน่งของข้อความ ภาพ และสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น โฆษณาสิ่งพิมพ์ที่มีการจัดวางภาพของผู้แสดงแบบที่เป็นสตรี ให้อยู่ในตำแหน่งที่ต่ำกว่าเพศชายสื่อความหมายถึงการกดขี่และความไม่เสมอภาคทางเพศ หรืออีกตัวอย่างหนึ่งคือ ในตัวบทประเภทที่แสดงการจัดวางสัญญะในแนวตั้ง สัญญะที่อยู่ข้างบนจะสื่อความหมายของความเป็น “อุดมคติ” ในขณะที่อยู่ข้างล่างจะสื่อความหมายของความ “จริง”

วิธีการที่ 2 การวิเคราะห์เชิงคติทัศน์ (Paradigmatic Analysis)

ในขณะที่การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างไวยากรณ์ เป็นการวิเคราะห์ โครงสร้างและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของโครงสร้างในระดับพื้นผิวภายนอก (Surface Structure) ของตัวบท แต่การวิเคราะห์เชิงคติทัศน์ จะเป็นการวิเคราะห์ลึกลงไปถึงคติทัศน์ (Paradigm) ที่ซ่อนอยู่ภายใต้เนื้อหาที่แสดงออกให้เห็นชัดเจนของตัวบท ผู้วิเคราะห์จะมุ่งแสวงหาสิ่งที่ขาดหายไป (The Absences) เพื่ออธิบายว่ารูปสัญญะตัวใดตัวหนึ่งจึงถูกใช้ในการสื่อความหมาย แทนที่จะเป็นรูปสัญญะอีกตัวหนึ่ง ประโยชน์ของการวิเคราะห์ลักษณะนี้คือ ทำให้ทราบว่าการที่รูปสัญญะรูปหนึ่งถูกใช้หรือไม่ถูกใช้ เป็นไปเพื่อสนองผลประโยชน์ผู้ใด ทั้งนี้การวิเคราะห์ดังกล่าว มีรากฐานมาจากตรรกะที่ว่า ความหมายของสัญญะเกิดขึ้นได้จากสิ่งที่ไม่ใช่ตัวมันนั่นเอง เช่น สีดำ มีความหมายว่าเป็นสีดำ เพราะว่ามีสีขาว หรือความยากจนมีความหมายเช่นนั้นเพราะมีคำว่าร่ำรวย

การวิเคราะห์เชิงคติทัศน์ จึงเป็นการค้นหาความหมายโดยตรง และความหมายโดยนัย ของรูปสัญญะแต่ละตัว ผ่านการเลือกใช้รูปสัญญะหนึ่งแทนที่จะเป็นสัญญะหนึ่ง และการค้นหาคติทัศน์ที่เป็นรากฐานของความคิดที่ซ่อนอยู่ภายใต้การเลือกใช้สัญญะนั้น โดยใช้การเปรียบเทียบรูปสัญญะที่ใช้ในตัวบทกับรูปสัญญะที่ไม่ได้ถูกนำมาใช้ ซึ่งในการวิเคราะห์ดังกล่าว ผู้วิเคราะห์อาจใช้วิธีการที่เรียกว่าการทดสอบด้วยการทดสอบการแทนความหมาย หรือ “Commutation Test” หมายถึงการแทนที่รูปสัญญะในตัวบทด้วยอีกรูปสัญญะหนึ่ง เพื่อดูว่าการแทนที่นั้น จะมีผลทำให้ความหมายเปลี่ยนไปหรือไม่ โดยส่วนใหญ่แล้วมักใช้การแทนด้วยคู่ตรงข้าม (Binary Oppositions) เป็นต้น

ทั้งนี้วิธีการวิเคราะห์ความหมายขอสัญญะใน 2 ระดับ ดังกล่าวที่กล่าวมาข้างต้นจึงเป็นวิธีการในการเข้าสู่ประเด็นปัญหา เพื่อค้นหาความหมายในระดับต่างๆ ของแผ่นไม้ที่วาดหรือแกะสลักรูปเทพบริวารในคติพราหมณ์ จำนวน 3 องค์ แผ่นแรก คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ แผ่นที่สองคือแม่พระธรณี แผ่นที่สามคือพระแม่คงคา รวมถึงตัวแสดงที่แสดงเป็นองค์เทพทั้ง 3 นั้น ได้แก่ รูปร่าง เครื่องนุ่งห่ม และองค์ประกอบต่างๆ ที่ใช้ในการแต่งกายที่ใช้ในขบวนแห่ ใน

ประเพณีแห่งนางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช อันจะนำไปสู่การทำความเข้าใจความหมายภาพแห่งมายาคติเชิงวัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังได้ดียิ่งขึ้นต่อไป

2.2.3.4 การวิเคราะห์หน้าที่ (Function) ของระบบความหมายในการสร้างและถ่ายทอดมายาคติ และอุดมการณ์

จากความรู้เรื่องของระบบสัญญะและความหมาย นำไปสู่การวิเคราะห์มายาคติ และอุดมการณ์ต่างๆ ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ดังต่อไปนี้

มายาคติ (Myths) และ อุดมการณ์ (Ideology) เป็นแนวคิดสำคัญในการศึกษาด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาของสำนักวัฒนธรรมศึกษาในประเทศอังกฤษ (British Cultural Studies) ด้วยอิทธิพลของแนวคิดมาร์กซิสต์ ทั้งแนวคิดเรื่องมายาคติ และอุดมการณ์ จึงเน้นเรื่องวชนชั้น (Class) โดยทั้งสองแนวคิดเสนอว่ามายาคติ และอุดมการณ์ เป็นเครื่องมือของชนชั้นนายทุนที่ใช้ในการรักษาผลประโยชน์ของชนชั้นตนเอง อย่างไรก็ตาม แนวคิดทั้ง 2 มีจุดแตกต่างที่สำคัญอยู่บ้าง แต่ก็ยังมีการเชื่อมโยงกัน ซึ่งในการวิเคราะห์ครั้งนี้จะนำแนวคิดทั้ง 2 มาใช้เป็นกรอบความคิดหลัก ผู้วิจัยจึงขอทบทวนแนวคิดเรื่องมายาคติ และอุดมการณ์ ดังนี้

แนวคิดแรกคือ “มายาคติ” นั้นเป็น แนวคิดของ Roland Barthes ชาวฝรั่งเศส นักสัญญะวิทยาและวิจารณ์สังคม และเป็นผู้นำสัญญะวิทยาของ Saussure ไปต่อยอดเพื่ออธิบายความหมายของวัฒนธรรมชนชั้นนายทุน ทั้งนี้ จากแนวคิดของ Saussure เรื่องระดับของความหมายโดยตรง และความหมายโดยนัยนั้น Barthes อธิบายต่อไปว่า ความหมายในระดับแรกในระดับแรกและระดับที่สองทำงานร่วมกันเพื่อสร้าง "ความหมายในระดับที่สาม” หรือ “มายาคติ” อันหมายถึงความหมายที่สังคมส่วนใหญ่ยอมรับปฏิบัติและมองว่าเป็นสิ่งที่เป็นความจริงแท้โดยธรรมชาติ

Barthes ได้เสนอว่าหน่วยสื่อความหมายแต่ละหน่วยมิได้มีตัวตนอยู่ได้โดยลำพังโดดๆ แต่อาศัยความสัมพันธ์โยงใยระหว่างกันซึ่งประกอบเป็น โครงสร้างขององค์รวม จึงทำให้แต่ละหน่วยมีค่าสื่อความหมายขึ้นมาได้ ดังนั้นกระบวนการสื่อความหมายจึงอิงอยู่กับเครือข่ายความสัมพันธ์กันเองของหน่วยทั้งหมด ตามหลักการพื้นฐานของสัญญะวิทยา มายาคติมีลักษณะเหมือนภาษาหรือกระบวนการสื่อความหมายประเภทอื่นๆ เช่น สัญญาณจราจร กล่าวคือสิ่งเหล่านี้ทำหน้าที่ของมันโดยอาศัยหน่วยสื่อความหมาย ซึ่งในภาษาวิชาการเรียกว่า สัญญะ (Sign) สัญญะ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส กับสิ่งที่เข้าใจได้ว่าเป็นความหมายที่สื่อออกมา ในกรณีของภาษาสัญญะก็คือ ถ้อยคำ ซึ่งมีรูปสัญญะเป็นเสียงหรือตัวเขียน และความหมายสัญญะก็คือแนวคิดที่เข้าใจจากถ้อยคำนั้น เช่น สัญญาณจราจรก็ใช้เครื่องหมาย แผ่นป้าย ดวงไฟ ฯลฯ เป็นรูปสัญญะ เพื่อสื่อความหมายให้ผู้ขับขี่เข้าใจถึงพฤติกรรมที่จะต้องกระทำและมายาคติก็ใช้สัญญะในทำนองเดียวกับที่กล่าวมา

Barthes ได้นำแนวคิดนี้ไปวิพากษ์กิจกรรมทางวัฒนธรรมของฝรั่งเศสมากกมาย เช่น การรับประทานอาหาร การดื่มไวน์ การไปเที่ยวพักผ่อน การใช้ผงซักฟอก การดูกีฬามวยปล้ำ หน้าปกนิตยสารข่าว โฆษณา สินค้าอุปโภค บริโภคต่างๆ ไปจนถึงกิจกรรมและสื่อทางการเมือง

ดังนั้น การวิเคราะห์มายาคติด้วยวิธีการทางสัญญะวิทยาในแนวทางของ Barthes จึงเป็นการแยกย่อย “สัญญะ” และระบบของสัญญะที่ถูกสร้างขึ้นในตัวบท โดยมีเป้าหมายเพื่อค้นหาระบบคุณค่า ทัศนคติ ความเชื่อที่ถูกเชิดชู ในขณะที่ระบบคุณค่า ทัศนคติ และความเชื่อระบบอื่นถูกกดทับ หรือปิดทับไว้ และมุ่งวิพากษ์ไปที่การต่อสู้ระหว่างชนชั้นตามหลักการของแนวคิดมาร์กซิสต์เป็นสำคัญ โดยการวิเคราะห์การประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะและองค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดานก็เช่นกัน

ในการวิเคราะห์มายาคตินั้น เริ่มจากการวิเคราะห์ความหมายโดยตรง หรือเรียกอีกความหมายว่าในระดับที่หนึ่ง จากนั้นความหมายในระดับที่สองหรือระดับความหมายโดยนัย และต่อมาจึงวิเคราะห์ความหมายระดับที่สามหรือ ระดับ “มายาคติ” ซึ่งในการวิเคาะห์ความหมาย “มายาคติ” นี้ ผู้วิเคราะห์จะต้องมีข้อมูลเชิงบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาอธิบายที่สะท้อนมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ หรือการให้คุณค่า

ทั้งนี้แนวคิดสำคัญของ โรล็องด์ บาร์ตส์ เกี่ยวข้องกับความหมายของสัญญะ โดยให้ความเห็นว่าความหมายของสัญญะมีอยู่ 2 ระดับ ได้แก่

1) Denotation เป็นระดับความหมายตรง ที่ถูกสร้างขึ้นมาอย่างเป็นภววิสัย (Objective) เป็นความหมายที่ผู้ใช้เข้าใจตามตัวอักษร เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปตามข้อตกลงที่กำหนดขึ้นมาจัดอยู่ในลักษณะของการอธิบายหรือพรรณนา (Descriptive Level)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2) Connotation เป็นระดับความหมายแฝง ที่เกิดขึ้นจากการตีความโดยอัตวิสัย (Subjective) ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล จากประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้ประสบมาในชีวิตหรือบริบทางสังคมวัฒนธรรมหนึ่งๆ

สำหรับ กาญจนา แก้วเทพ (2554) ยังได้อธิบายมายาคติไว้ว่า “หนังสือมายาคติของ Barthes ไม่ได้เขียนให้นักวิชาการอ่าน แต่เขียนลงหนังสือพิมพ์ เพราะโรล็องด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ต้องการต่อสู้เรื่องสัญญะวิทยา โดยเขาคิดเรื่อง Denotative Meaning และ Connotative Meaning ต่อยอดจากเรื่อง Meaning ของ Saussure และหลายคนก็จะนำมาใช้แค่นี้ ซึ่งยังไม่ถึงแก่นของ Barthes เพราะแก่นของเขาอยู่ที่เรื่อง “Power” ซึ่งสามารถอธิบายเพิ่มเติมใน 2 ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ (Power) ดังนี้

1) ถ้ามีอำนาจ (Power) ก็สามารถขยับความหมาย (Upgrade Connotative Meaning) ของบางคนให้กลายเป็นความหมายโดยตรง (Denotative Meaning) ได้ เพราะความหมายโดยตรง(Denotative Meaning) คือความหมายที่ทุกคนยอมรับกัน เช่น แม่คืออะไร “แม่” คือผู้หญิงที่ให้กำเนิดลูกแต่หากถามแต่ละคนก็จะให้ความหมายคำว่า “แม่” ที่แตกต่างกัน แต่ละคนก็จะมีหลายๆ ความหมายโดยนัย (Connotative Meaning) แต่ถ้าใครที่มีอำนาจมากกว่าก็สามารถจะย้ายความหมายโดยนัยดังกล่าว (Connotative Meaning) ขึ้นไปเป็นความหมายโดยตรง (Denotative Meaning) ได้ ดังตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคือคำว่า “ยิว” คือ เชื้อชาติหนึ่งแต่คนส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ในความหมายของเชื้อชาติ แต่ใช้ในความหมายว่า “ยิว” คือ คนหน้าเลือด คนงก ซึ่งคำว่า หน้าเลือดเป็นเพียงความหมายโดยนัย (Connotative Meaning) ของพจนานุกรมหนึ่ง ดังนั้นคำว่า “ยิว” คนส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ในความหมายเรื่องเชื้อชาติเลย แต่นำมาทำเป็นคำคุณศัพท์ (Adjective) ก็จะเป็นการฝังมายาคติเอาไว้

2) การจำกัดความหมาย (Lock) ของความหมายโดยนัย (Connotative Meaning) บางอย่างเอาไว้ในรูปแบบรหัส (Code) เช่น “ยิว” คนส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ในความหมายของความเป็นคนหน้าเลือดแต่หมายถึง คนงก เหมือนเวลาใช้คอมพิวเตอร์เวลาจะสั่งพิมพ์ (Print) เปิดเครื่องมาจะขึ้นเลยว่า All หรือ Current page คือ lock ไว้แล้ว การให้ความหมายก็เหมือนกัน คำบางคำจะถูก lock ความหมายไว้แล้วและเราก็ไม่รู้จะไปแก้ไขอย่างไร ได้แก่ การเล่าเรื่อง (Narrative) และการให้ความหมาย (Definition) ซึ่งถือว่าเป็นเทคนิคที่ง่ายที่สุด แต่ก็เสี่ยง เพราะถ้าคนรับไม่ได้ก็ไม่ได้ผลเลย แต่ถ้าได้ผล ก็จะได้ผลได้ระดับดีมาก เช่น เวลาเราลอกความหมายของคำบางคำมาอ้างอิง เช่น การสื่อสารคืออะไร เราก็หยิบความหมายของคำว่า การสื่อสารของ Laswell

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

มาลอกใส่ลงไป การกระทำเช่นนี้เป็นการปฏิบัติการซ้ำเพื่อจะยอมรับทำให้ตัวเองตกอยู่ในมายาคติ และเมื่อลอกความหมาย (Definition) ก็จะเป็นการปฏิบัติการทางสังคมเพื่อยอมรับมายาคตินั้น

สรุปได้ว่ามายาคติของบาร์ตส์ (Barthes) เป็นการวิเคราะห์ความหมายที่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับอำนาจ(Power) ของสถาบันต่างๆ ในสังคม โดยมองว่าสถาบันที่มีอำนาจจะสามารถสร้างความหมายและอุดมการณ์ จากสิ่งที่เป็นความหมายโดยตรง (Denotation) ให้กลายเป็นความหมายโดยนัย (Connotation) และทำความหมายโดยนัย (Connotation) ให้กลายเป็นความหมายโดยตรง (Denotation) อีกครั้งผ่านวาทะ ซึ่งจะถูกเพิ่มความหมายจาก สถาบันที่มีอำนาจขึ้นไปเป็นชั้นๆ (Upgrade) อย่างไม่ทันสังเกต และนี้จึงเป็นหัวใจหลักที่ บาร์ตส์ (Barthes) ให้ความสนใจศึกษาสิ่งที่เรียกว่า มายาคติอันเป็นความหมายที่คุ้นชินเพราะสถาบันที่มีอำนาจ (Power) จะสามารถสร้างความหมายที่แฝงเร้นให้ดูเป็นเรื่องธรรมดา ให้ดูไร้เดียงสา เสมือนว่าไม่มีความหมายและอุดมการณ์ใดแฝงเร้น ซึ่งจะใช้อำนาจผ่านการวิธีการสร้างวาทะต่างๆ อาทิ การเล่าเรื่อง การให้นิยาม การให้คุณค่า การสร้างข้อเท็จจริง เป็นต้น

จากแนวคิดเรื่องมายาคติ ของ Barthes จะเห็นได้ว่าในทัศนะของ Barthes นั้น มายาคติ มีพลังอำนาจ ที่สร้างความเป็นชาติให้กับวัฒนธรรมที่ชนชั้นนายทุนได้ประดิษฐ์ขึ้นเป็นอย่างมาก ซึ่งเปรียบเทียบได้กับการถ่ายทอด “ความสำนึกอันจอมปลอม” ของทฤษฎีมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิมที่ทำหน้าที่ในการสนับสนุนผลประโยชน์ของชนชั้นที่มีอำนาจโดยเฉพาะ

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาแนวคิดของ Althusser นักคิดมาร์กซิสต์ใหม่ หรือรุ่นที่สอง คำว่าอุดมการณ์ (Ideology) แตกต่างจากความหมายในทัศนะดั้งเดิมของมาร์กซิสต์ สำหรับ Althusser นั้น อุดมการณ์ไม่เพียงแค่ “ความสำนึกอันจอมปลอม” ที่ชนชั้นนายทุนสร้างขึ้น เพื่อครอบงำชนชั้นแรงงานเท่านั้น แต่แท้จริงแล้ว อุดมการณ์คือเป็นรูปที่คนจินตนาการความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคมรอบตัวที่คนๆ นั้นดำรงอยู่ (Hall, 1996, p. 122)

ทั้งนี้ อุดมการณ์ในความหมายของ Althusser คือจินตนาการแห่งภาพเป็นมายาคติที่ทำหน้าที่กำหนดวิธีการรับรู้ของคนที่มีต่อสังคมและสรรพสิ่งรอบๆ ตัว เช่น เพศหญิง ยอมรับรู้เข้าใจว่า เพศหญิงต้องมีหน้าที่ในการเป็นแม่บ้าน ดูแลลูกและครอบครัว ในขณะที่เพศชายเป็นผู้ทำงาน ที่แท้จริงคือเลี้ยงดูครอบครัวนั้น เป็นภาพจินตนการที่เกิดขึ้น จากการทำงานของอุดมการณ์ที่เพศชายเป็นใหญ่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เมื่อนำแนวคิดเรื่อง มายาคติ ของ Barthes มาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันกับแนวคิดเรื่องอุดมการณ์แล้ว จะพบว่า รหัสการรับรู้หรือการตีความหมายที่เป็นไปตามอุดมการณ์ที่ว่านี้ คือ "มายาคติ" เพราะเป็นรหัสการรับรู้หรือตีความที่ครองความเป็นเจ้า (Hegemonic หรือ Dominant) อาจกล่าวได้ว่ามายาคติเป็นการสื่อสารถึงความจริงทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อสนับสนุนอุดมการณ์บางอย่าง (Bignell, 1997) หรือ วาทศิลป์ของอุดมการณ์นั่นเอง

Veron (as cited in Hall, 1996, p. 122) นำความคิดเรื่องอุดมการณ์ของ Althusser มาอธิบายต่อในมิติของสัญญะวิทยาว่า แท้จริง อุดมการณ์ คือ ชุดโครงสร้างของรหัสความคิด วิธีในการมองโลกของคน ดังนั้น การที่จะ "อ่าน" หรือตีความหมายอุดมการณ์นั้น สามารถกระทำได้ด้วยการค้นหาโครงสร้างของความหมายที่แฝงเร้นในตัวบท เพื่อให้เข้าใจ กลไก กฎเกณฑ์ การจัดโครงสร้างของภาษาหรือสารนั้น ว่ามีระบบอย่างไร โดยมุ่งไปที่ความหมายโดยนัยที่เป็นความหมายที่สังคมส่วนใหญ่เชื่อ ซึ่งก็คือ "มายาคติ" นั่นเอง

2.2.4 การตีความหมายตามแนวคิดการเข้ารหัส-การถอดรหัส

นักคิดสำนักมาร์กซิสต์รุ่นที่สองอีกคนคือ Antonio Gramsci ได้เปิดโอกาสให้กับกับการต่อต้านและการต่อสู้ระหว่างชนชั้นในการปฏิบัติการที่ Gramsci เรียกว่า "สงครามชิงพื้นที่" (War of Positions) ในทัศนะของ Gramsci ชนชั้นที่มีอำนาจไม่สามารถครองความเป็นเจ้า (Hegemony) ได้ตลอดไป เพราะในสังคมมีการต่อสู้เพื่อแย่งชิงพื้นที่ทางอุดมการณ์จากกลุ่มต่างๆ อยู่ตลอดเวลา

จากแนวคิดของ Gramsci นักวิชาการอีกคนคือ Hall (1996) นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษ ได้นำไปพัฒนาเป็นแนวคิดเรื่องการตีความหมายสารในการสื่อสารมวลชน ในกระบวนการสื่อสารที่ Hall เรียกว่า กระบวนการเข้ารหัส และถอดรหัส หรือ Encoding / Decoding

Hall มองว่า กระบวนการสื่อสารโดยเฉพาะในการสื่อสารมวลชนนั้น คือกระบวนการให้ความหมายด้วยรหัส (Signifying Practices) ที่ให้ความสำคัญที่ "รหัส" หรือ "Code" อันเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดของสัญญะวิทยาที่ว่าสัญญะต่างๆ ประกอบเข้าด้วยกันภายใต้กกเกณฑ์ทางโครงสร้างชุดหนึ่งที่เรียกว่า รหัส ดังนั้น กระบวนการสื่อสารจึงประกอบด้วยการที่ผู้ส่งสาร "เข้ารหัส" หรือ สร้าง ผลิต ตัวบท หรือสารอย่างหนึ่งขึ้นมา เพื่อส่งไปยังผู้รับสาร ซึ่งจะเป็นผู้ "ถอดรหัส" สารนั้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

อย่างไรก็ตาม ผู้รับสารนั้นจะ “ตีความ” หรือถอดรหัสโดยใช้ ชุดรหัสชุดเดียวกันกับผู้ส่งสาร หรืออาจใช้รหัสคนละชุดก็ได้ ขึ้นอยู่กับกลุ่มทางสังคมที่ผู้รับสารนั้นสังกัดอยู่ ฉะนั้นการถอดรหัสหรือ “Reading” ของผู้รับสารจึงอาจเกิดขึ้นได้ 3 รูปแบบ ได้แก่

1) การถอดรหัสหรือการอ่านแบบอุดมการณ์หลัก ซึ่งเป็นการตีความหมายที่ตรงกับผู้รับสารต้องการ (Preferred Reading)

2) การอ่านแบบต่อรองความหมายใหม่ (Negotiated Reading) ที่ผู้รับสารใช้รหัสชุดเดียวกันกับผู้ส่งสารในบางส่วน แต่บางครั้ง ผู้รับสารนั้นก็มีการต่อต้านและเปลี่ยนแปลงสารนั้นเพื่อแสดงจุดยืนหรือความคิด ประสบการณ์ หรือความสนใจของตนเอง

3) การอ่านหรือตีความ แบบการตีความต่อต้าน (Oppositional Reading หรือ Counter-hegemonic) ที่ผู้รับสารสังกัดอยู่ในกลุ่มทางสังคมที่อยู่ตรงข้ามกับรหัสที่เป็นรหัสชุดหลักของสังคม ผู้รับสารเข้าใจสารที่ผู้ส่งสารต้องการจะสื่อ แต่ในการตีความในรหัสชุดเดียวกันกับผู้ส่งสาร และปฏิเสธการตีความในทิศทางที่ผู้รับสารต้องการ แต่จะตีความในทิศทางอื่นที่แตกต่างออกไป

อนึ่ง ในเรื่องการตีความหมายตามแนวคิดการเข้ารหัส-การถอดรหัส ทางการสื่อสารตามแนวคิดของ Hall (1996) ดังกล่าว ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นกรอบในการวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารความหมายเชิงสัญญะและองค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดานเพื่อใช้ในการตีความหมายของสื่อพิธีกรรมต่อไป

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2.2.5 ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์

ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) เริ่มด้วยความคิดเรื่องการกระทำระหว่างกัน (Interaction) และสัญลักษณ์ (Symbols) ซึ่งเป็นหัวใจแล้วจึงขยายวงออกไปถึงมนุษย์แต่ละคน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมและสภาพของสังคมมนุษย์ทฤษฎีนี้นับเป็นทฤษฎีประเภทจุลภาค (Micro) เพราะให้ความสำคัญต่อมนุษย์แต่ละคนเรียกสั้นๆ ว่าทฤษฎีสัญลักษณ์สิ่งที่ควรทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นคือกระทำระหว่างกันทางสังคมและการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ การกระทำระหว่างกันทางสังคม (Social Interaction) หมายถึง การกระทำของบุคคลที่มีผลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อความคิดหรือการกระทำของบุคคลอีกคนหนึ่งไม่ว่าการกระทำนั้นจะเป็นไปในทิศทางเดียว การกระทำระหว่างกันทางสังคมจึงต้องเป็นการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ด้วย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2545, น. 122-133) ได้กล่าวถึงการกระทำระหว่างกันของบุคคลหล่อหลอมโครงสร้างทางสังคมได้และในทางกลับกันโครงสร้างทางสังคมมีอิทธิพลหล่อหลอมปัจเจกชนได้เช่นกัน มีฐานคติที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรกความอ่อนแอทางชีววิทยาของเผ่าพันธุ์มนุษย์เป็นเหตุให้มนุษย์ต้องรวมกันอยู่เป็นกลุ่ม เป็นสังคมเพื่อจะสามารถมีชีวิตรอด ประการที่สองมนุษย์คัดเลือกเก็บรักษาการกระทำระหว่างกันที่ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกันซึ่งส่งผล ให้ชีวิตอยู่รอดด้วยเอาไว้ขณะเดียวกันก็สละละทิ้งการกระทำระหว่างกันที่ไม่ส่งเสริมความสัมพันธ์ไป

จากฐานคติสองประการนี้เพื่อให้เป็นเครื่องระบุหรือทำให้เกิดจิตอัตตาและสังคม จิตมนุษย์มีลักษณะเด่น 3 ประการ คือ จิตมีความสามารถใช้สัญลักษณ์กำหนดสิ่งต่างๆ ในสภาพแวดล้อมทำให้สามารถ “รู้จัก” สิ่งต่างๆ เหล่านั้นจิตสามารถฝึกซ้อมแนวการกระทำต่อสิ่งต่างๆ ดังกล่าวแนวทางต่างๆ ก่อนที่จะได้ลงมือกระทำจริงและจิตสามารถหักห้ามแนวการปฏิบัติที่ไม่เหมาะไม่ควรเมื่อพิเคราะห์ได้จากการฝึกซ้อมในใจตามข้อ 2 ก่อนที่จะได้มีการปฏิบัติจริง บุคคลจึงพัฒนาความสามรถ 3 ประการ คือ

1) ความสามารถในการเข้าใจท่าทางตามประเพณีนี้ได้
2) สามารถใช้ท่าทางต่างๆ เหล่านี้เข้าใจท่าทางของคนอื่นได้
3) สามารถฝึกซ้อมแนวทางปฏิบัติตามทางเลือกต่างๆ ในใจได้

เมื่อบุคคลได้ “ภาพตนเอง” (Self-image) จากสายตาของคนอื่นที่สัมพันธ์กับตนมาระยะหนึ่ง ภาพตนเองที่มีลักษณะชั่วคราวนี้จะค่อยๆ ฝังลึกจนในที่สุดจะกลายเป็น “ความคิดเกี่ยวกับตนเอง” (Self-conception) ที่เป็นเสมือนวัตถุอย่างหนึ่งที่มีความสม่ำเสมอเป็นบุคคลประเภทหนึ่งที่มีท่าทีความโน้มเอียงที่จะชอบสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Disposition) ที่ประสานสอดคล้องกันมั่นคงถาวรของตนขึ้นกลายเป็นอัตตาของบุคคลนั้น กระบวนการพัฒนาอัตตา 3 ขั้นตอน ดังนี้

ประการที่ 1 ขั้นการเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Role-talking) ซึ่งการสวมบทบาทของผู้อื่นเป็นขั้นการเล่นบท (Play Stage) ในขั้นนี้เป็นขั้นที่มนุษย์ยังเป็นเด็กทารกมีความสามารถในการเล่นบทได้จำกัดเพียงคนสองคน ภาพของตนเองก็ยังจำกัดไม่ฝังแน่นแต่อย่างใด

ประการที่ 2 ขั้นเกมกีฬา (Game Stage) ช่วงนี้ร่างกายของเด็กเจริญวัยใหญ่ขึ้นแล้วสามารถสวมบทบาทของผู้อื่นได้มากขึ้น แล้วบุคคลก็จะสวมบทบาทหรือเอาอย่างคนอื่นมากขึ้นบุคคลที่ทำงานอย่างเป็นระบบมากขึ้นภาพของตัวเองก็จะมีความซับซ้อนขึ้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประการที่ 3 เป็นขั้นที่บุคคลสามารถสวมบทบาทของบุคคลทั่วไป (Generalized Other) หรือกลุ่มท่าทีของสังคมขั้นนี้ที่มองเห็นว่าบุคคลสามารถยึดถือปริทรรศน์ทั่วไปของชุมชน หรือความเชื่อทั่วไปค่านิยมบรรทัดฐานของสังคมหนึ่งในการกระทำระหว่างกันด้านต่างๆ ได้

บทบาทของสังคม (Network of Roles) แยกได้เป็นประเภทต่างๆ คือ

1) Psychosomatic บทบาทเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นทางชีวภาพเป็นบทบาทที่ผู้แสดงไม่รู้ตัวปฏิบัติตัวตามเงื่อนไขของสังคม

2) Psycho Dramatic Role บทบาทตามสภาพสังคม บุคคลแสดงบทตามคาดหวังของสภาพสังคมเฉพาะ

3) Social Role บทบาทที่ปัจเจกชนปฏิบัติตามความคาดหวังทั่วไปของสังคม เช่น กรรมการ ชาวพุทธ แม่ พ่อ เป็นต้น

การกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์มีข้อสรุปสำคัญ คือ

1) จิต อัตตา และสังคมมนุษย์ เป็นกระบวนการแห่งพฤติกรรมมนุษย์และระหว่างมนุษย์

2) ภาษาเป็นกลไกให้เกิดจิตและอัตตา

3) จิต คือ สิ่งนำเข้าของกระบวนการสังคม คือการกระทำระหว่างกันในตัวมนุษย์

4) มนุษย์สร้างความประพฤติภายในตัวของมนุษย์เองไม่ใช่เป็นการโต้ตอบสิ่งกระตุ้นภายนอกหรือพลังภายใน เช่น แรงขับ ความต้องการจำเป็น หรือมูลเหตุจูงใจ

5) การดำเนินพฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับการนิยามสถานการณ์เฉพาะหน้าที่จะต้องกระทำ

6) การขัดเกลาทางสังคมของมนุษย์เป็นทั้งการจับเข้าสังคมมนุษย์และทำให้เขามีอิสระจากสังคม บุคคลที่พร้อมด้วยอัตตาไม่เป็นสิ่งที่ตั้งรับเท่านั้นหากสามารถใช้ประโยชน์อัตตาในการกระทำระหว่างกันซึ่งอาจก่อผลเป็นพฤติกรรมที่แปลกไปจากที่กลุ่มกำหนดก็ได้

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาถึงวิเคราะห์การประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะและองค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมและการสื่อความหมาย

วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง วัฒนธรรมประกอบไปด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี วิทยาการ และทุกสิ่งทุกอย่างที่คิดและทำในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม โดยแต่ละสังคมต่างก็มีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง เพราะเป็นวิถีชีวิตที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มสังคม (สุพัตรา สุภาพ, 2536) ดังจะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมก็คือ แบบแผนหรือวิถีทางการดำเนินชีวิตของคนในแต่ละสังคม ซึ่งได้ปลูกฝังเจริญงอกงามในสังคมนั้นๆ โดยการบอกเล่า การประพฤติปฏิบัติต่อๆ กันมา จนเป็นการถ่ายทอดระหว่างมนุษย์ในสังคมยุคหนึ่งไปยังมนุษย์อีกยุคหนึ่ง ทำให้เกิดสิ่งที่ตกทอดต่อกันมาจากกระบวนการถ่ายทอดดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้ หัตถกรรม ประเพณี จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของสังคมนั้นๆ

ดังนั้นการถ่ายทอดวัฒนธรรม จึงหมายถึง การถ่ายทอดขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่อ ซึ่งหมายถึง ความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ตัวอย่างเช่น พระภูมิเจ้าที่ ผีปู่ตา การทรงเจ้า ฯลฯ และความเชื่อเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดพิธีกรรมต่างๆ ด้วย (สุธีรา เผ่าโภคสถิต, 2537)

นอกจากนี้ การถ่ายทอดวัฒนธรรมยังมีความหมายถึง สิ่งประดิษฐ์ ข้าวของเครื่องใช้ สถาปัตยกรรมต่างๆ เห็นได้จากการค้นพบทางโบราณคดีที่แบ่งสังคมและวัฒนธรรมเป็นยุคต่างๆ เช่น ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (Prehistory) ยุคกึ่งประวัติศาสตร์ (Protohistory) และยุคประวัติศาสตร์ (History) เป็นต้น (วีระ บำรุงรักษ์, 2538)

ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้ไม่จำเป็นต้องเหมือนของเดิมทั้งหมด อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แต่หลักใหญ่ๆ ที่ใช้ก็อาจไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนักในแง่ของการสื่อสาร วัฒนธรรมถือเป็นชุดของกระบวนการสื่อสาร (Set of Communication Process) ซึ่งหมายความว่า วัฒนธรรมและการสื่อสารนั้นมีความหมายเท่าเทียมกัน และถึงแม้ว่าวัฒนธรรมและการสื่อสารจะเป็นคนละอย่างกันแต่ก็เป็นสองสิ่งที่ไม่อาจแยกจากกันได้ ดังคำกล่าวของฮอลล์ (Hall, 1977) ที่ว่า "วัฒนธรรมคือการสื่อสาร การสื่อสารคือวัฒนธรรม" วัฒนธรรมในความหมายของการสื่อสาร จึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง (Mediator) ในการพัฒนา "การดำรงอยู่" (Social Being) ของคนหนึ่งให้กลายเป็นมนุษย์ที่มี "จิตสำนึกทางสังคม" (Social Consciousness) ด้วยเหตุนี้ ลักษณะทาง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

วัฒนธรรมของแต่ละสังคมจึงขึ้นอยู่กับบริบทของภาพความเป็นจริงของสังคมนั้นๆ จากคำนิยามข้างต้น สามารถแสดงในรูปแผนภาพที่ ได้ดังนี้

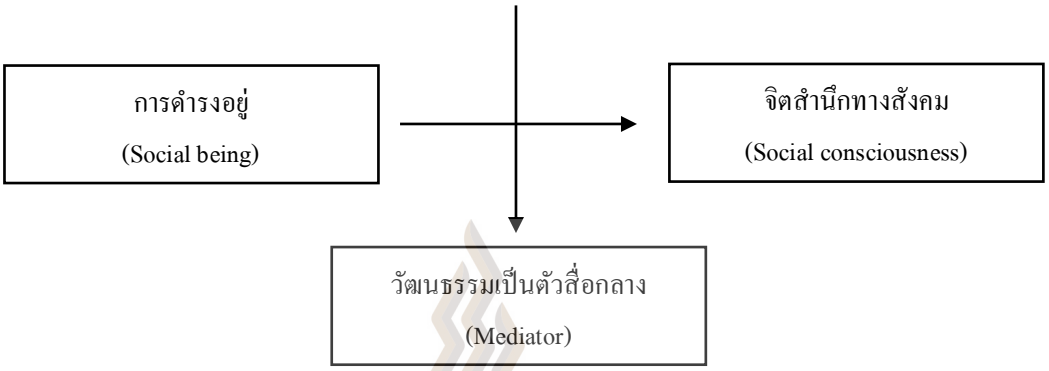

รูปที่ 2.4 แสดงหน้าที่ของวัฒนธรรมในฐานะสื่อกลาง (Mediator)
ในการพัฒนาการดำรงอยู่ของคนให้มีจิตสำนึกทางสังคม
ที่มา : กาญจนา แก้วเทพ, 2539

นอกจากนั้น กระแสของโลกปัจจุบันก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของคนภายในท้องถิ่น ทั้งแนวคิด วิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรม และเนื่องจากการที่สังคมต่างๆ มีการปฏิสังสรรค์กันเสมอ การหยิบยืม ลอกเลียนแบบวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเสมอและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในที่สุด (เยาวลักษณ์ ชีพสุขมล, 2544)

ทั้งนี้ แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมนับว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับกลวิธีการสื่อสารความหมายของประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่จะมุ่งศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน โดยประเพณีแห่นางดานจะเป็นวัฒนธรรมเป็นตัวสื่อกลางที่ต้องมีการเผยแพร่ให้ดำรงอยู่สืบไป ด้วยการสร้างจิตสำนึกทางสังคมแก่คนในชุมชนและคนรุ่นหลัง ทั้งนี้จากแนวคิดดังกล่าวจะทำให้เข้าใจความหมาย ลักษณะ รวมถึงการถ่ายทอดและอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีได้ชัดเจนขึ้น

ทั้งนี้ Williams (1983) นักคิดสำนักวัฒนธรรมนิยม กล่าวว่า สังคมประกอบขึ้นด้วยการปฏิบัติทางสังคมจำนวนมากมายที่ก่อตัวเป็นองค์รวม เป็นรูปธรรมของสังคม และวัฒนธรรม คือการสถาปนาของการปฏิบัติทางสังคม ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องของการปฏิบัติตนเฉพาะทางสังคมนั้นๆ ซึ่งจะมีลักษณะเฉพาะและมีการดำรงอยู่ในสังคมนั้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

กระบวนการผลิตวัฒนธรรมทั้งที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม ย่อมต้องการองค์ประกอบและปัจจัยเช่นเดียวกับการผลิตโดยทั่วไป ทั้งเรื่องของวัตถุดิบ กระบวนการ เครื่องมือ ระบบการแบ่งงานกันทำ วิธีการและขั้นตอนการผลิต ผู้ผลิต สถานที่ เวลา เป้าหมายการผลิต และผลผลิตทางวัฒนธรรม รวมทั้งสภาพแวดล้อมในขณะนั้น

Williams มองว่า วัฒนธรรมต่างๆ ล้วนได้รับการผลิตซ้ำตลอดเวลา ในทุกสถานที่ หากวัฒนธรรมนั้นไม่ได้รับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดต่อไป วัฒนธรรมนั้นก็จะมีอายุเพียงสั้นๆ แล้วสูญหายไป ดังนั้นการรผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม จึงเป็นกระบวนการที่รองรับความยั่งยืนของวัฒนธรรมหนึ่งๆ และเป็นหลักประกันความต่อเนื่องยืนยาวของวัฒนธรรมนั้นๆ

บทบาทหน้าที่สำคัญในการดูแลและรักษาวัฒนธรรม และภูมิปัญญาให้สามารถดำรงอยู่ในสภาวะเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ การอาศัยการสื่อสารเป็นตัวกลางในการนำเสนอและถ่ายทอดเนื้อหา นอกจากนี้ยังมีในส่วนของการส่งเสริมหรือสนับสนุนให้คนรุ่นใหม่ได้มองเห็นประโยชน์ตามบริบทแวดล้อม เช่น ประโยชน์ของการผลิตซ้ำกระบวนการทางวัฒนธรรม โดยมีอัตลักษณ์ชุมชนเป็นหัวใจสำคัญในการถ่ายทอด เพื่อให้มองเห็นความแตกต่างและดำรงคุณค่าวัฒนธรรมไปสู่คนรุ่นต่อไปได้อย่างยั่งยืน

แนวคิดของ Williams ที่ได้กล่าวถึงหลักเกณฑ์ของการแบ่งวัฒนธรรมไว้ว่า ในยุคปัจจุบันไม่มีพื้นที่เฉพาะสำหรับ “วัฒนธรรม” หรือ “ศิลปะ” ของคนในกลุ่มสังคมใดสังคมหนึ่งอีกต่อไปแล้ว ทุกสิ่งล้วนแล้วแต่เป็น “ศิลปะ” ที่ถูกผลิต ลงทุน เผยแพร่ ซื้อขาย บริโภค และแสวงหากำไรได้เหมือนกันทั้งสิ้น ซึ่งสามารถจำแนก “วัฒนธรรม” ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) วัฒนธรรมที่มีชีวิตจริง (Lived Culture) อันหมายถึง วัฒนธรรมทุกอย่างที่มีอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งและในสถานที่หนึ่ง และเฉพาะคนที่มีชีวิตอยู่ในช่วงเวลา สถานที่นั้นที่จะเข้าถึงและสัมผัสวัฒนธรรมดังกล่าวได้

2) วัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้ (Recorded Culture) อันได้แก่ วัฒนธรรมบางเสี้ยวส่วนของวัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ในกลุ่มที่ 1 และได้รับการบันทึกหรือผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดมา ซึ่งเรียกอีกอย่างว่า “วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย” (Culture of the Period)

สำหรับวัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีในการเลือกสรร กล่าวคือผู้คนในสังคมจะมีกระบวนการจัดระบบและลำดับความสำคัญของวัฒนธรรม ทั้งหลายไว้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

และเนื่องจากในชีวิตประจำวันของคนเรามีวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ ตลอดเวลา แต่ประเพณีในการเลือกสรร จะทำหน้าที่คัดเลือกให้วัฒนธรรมบางอย่างเท่านั้นที่จะผลิตซ้ำให้มีชีวิตยืนยาวต่อไป และทุกครั้งที่มีประเพณีในการเลือกสรรเกิดขึ้นจะมีการตีความหมายใหม่ให้กับวัฒนธรรมที่จะถูกบันทึกไว้เสมอ

ในส่วนของประเพณีในการเลือกสรร (Selective tradition) และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม (Reproduction) Williams (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2545, น. 124) ได้เน้นว่าแนวทางในการศึกษาวัฒนธรรมนั้นต้องพิจารณาอย่างเป็นรูปธรรม คือต้องศึกษากระบวนการผลิตวัฒนธรรม (Production) และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดทางวัฒนธรรม (Reproduction) ต้องศึกษาว่าวัฒนธรรมนั้นผลิตขึ้นมาอย่างไร ใครผลิต ดำเนินการอย่างไร ซึ่งสามารถเขียนออกมาเป็นแผนผังได้ดังนี้

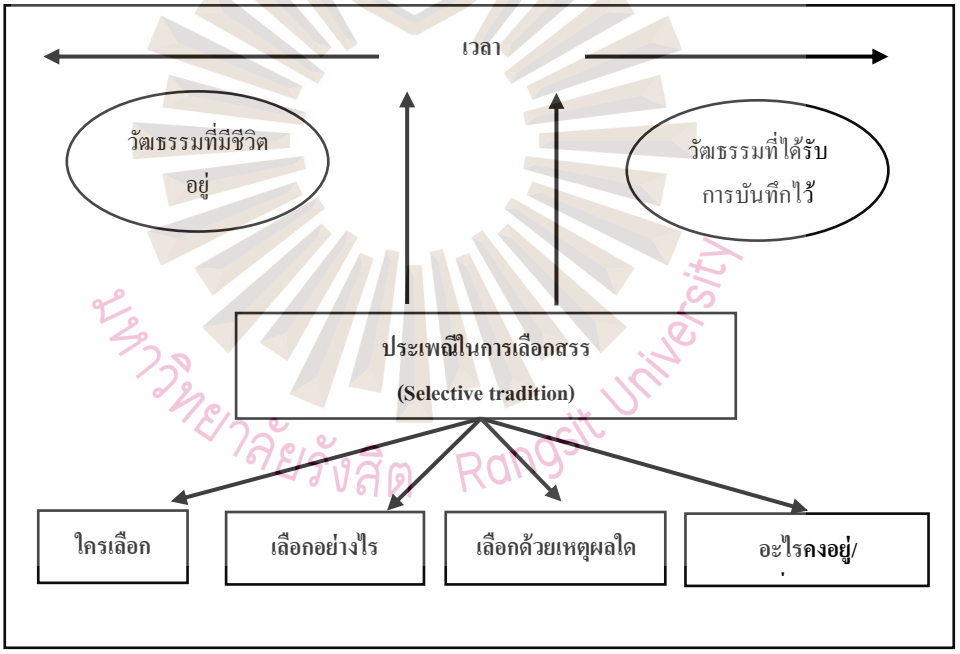

รูปที่ 2.5 แสดงความสัมพันธ์ประเพณีในการเลือกสรรและการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม
ที่มา : กาญจนา แก้วเทพ, 2545

แนวคิดเรื่อง การผลิต และการผลิตซ้ำ จากภาพสามารถอธิบายได้ว่า เมื่อมีการผลิตวัฒนธรรมใดขึ้นมาแล้ว จำเป็นต้องมีการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอยู่เสมอ จึงจะเป็นเครื่องประกันความ

ต่อเนื่องยืนยาวของสิ่งนั้น ในเรื่องของสื่อพื้นบ้าน หรือสื่อพิธีกรรมก็เช่นกัน หากขาดการผลิตซ้ำ สื่อนั้นก็จะสูญสลายไป โดยในขั้นตอนของการวิเคราะห์นั้น Williams ได้เสนอว่า เราไม่สามารถที่จะแยกดูกิจกรรมย่อยๆ อันใดเพียงอันเดียวได้ ทั้งนี้เพราะสังคมเราประกอบขึ้นด้วยตาข่ายแห่งความสัมพันธ์ของการปฏิบัติการทางสังคมย่อยๆ ที่มีผลกระทบถึงกันอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นเราจึงต้องวิเคราะห์เพื่อค้นหา “ความสัมพันธ์” (Relationship)

ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการรื้อฟื้นวัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้านขึ้นมาหรือเลือกเอาสื่อพื้นบ้านบางอย่างขึ้นมาใช้ประโยชน์ ต้องมีการศึกษาตาข่ายแห่งความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านว่ามีองค์ประกอบย่อยอะไรบ้าง และมีรูปแบบความสัมพันธ์กันอย่างไร เพราะหากเราผลิตซ้ำ แต่เฉพาะปฏิบัติการย่อยเพียงอันเดียว โดยไม่ได้พิจารณาปฏิบัติการย่อยอื่นๆ ที่อยู่ในตาข่ายนี้ ความหมายและคุณค่าของสื่อพื้นบ้านนั้นก็จะไม่มีเหมือนเดิม (ธัญจิรา ศรีคำ, 2552, น. 34)

กาญจนา แก้วเทพ (2549, น. 48) ได้เสนอแนะหลักการสำคัญของทฤษฎี “การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด” ไว้ดังนี้

1) วัฒนธรรม /สื่อพื้นบ้าน /สื่อพิธีกรรมนั้น เป็นสิ่งต้องผ่านกระบวนการผลิต (Culture production) ซึ่งกระบวนการนั้นก็ต้องมีองค์ประกอบของการผลิตอย่างครบครัน เช่น มีผู้ผลิต มีวัตถุดิบ มีสถานที่ มีกรรมวิธีการผลิต มีอุปกรณ์ เครื่องมือ มีผู้ต้องการใช้ผลผลิต ฯลฯ หากกลุ่มใดสามารถผลิตซ้ำได้อย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอตลอดเวลา วัฒนธรรมนั้นหรือสื่อพิธีกรรมนั้นก็จะสามารถคงอยู่ต่อไปได้

2) การผลิตซ้ำ ของวัฒนธรรมก็คือการทำกิจกรรมผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดกระบวนการสื่อสารทั้ง 4 มิติ คือสืบทอดหรือเพิ่มขยายผู้ส่งสาร เนื้อหาสาร ช่องทาง/สื่อ และผู้รับสาร

3) การผลิตซ้ำนั้นจะต้องมีลักษณะ ครบเครื่องเรื่องการผลิต กล่าวคือไม่ได้ผลิตเพียงเพื่อให้ได้ผลผลิตเท่านั้น หากแต่เป็นการผลิตที่มีแนวคิดบางประการกำกับไว้อยู่เบื้องหลัง ดังจะแสดงให้เห็นจากแผนภาพทฤษฎีต้นไม้แห่งคุณค่า ดังนี้

3.1) การผลิตในแนวดิ่ง เป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับประเด็นการสืบทอดของพิธีกรรม โดยการพิจารณาต้นไม้วัฒนธรรม/สื่อพิธีกรรมนั้นจะมีทั้งส่วนที่เป็น ดอก ใบ ผล ซึ่งเปรียบได้กับ วันเวลาของการจัดงาน อุปกรณ์ เครื่องเซ่นไหว้ต่างๆ สถานที่การจัดงานซึ่งต้องสะดวกต่อการจัดพิธีกรรมเป็นต้น ส่วนประกอบของพิธีกรรมที่เป็น ดอก ผล ใบ นั้นสามารถปรับเปลี่ยนได้ง่ายตามสภาพสังคมปัจจุบัน ส่วนลำต้น เปรียบได้กับ ผู้เข้าร่วมพิธี ผู้ประกอบพิธี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

และความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรม ซึ่งในปัจจุบันนี้ ผู้เข้าร่วมพิธีเกี่ยวกับพิธีกรรมน้อยมาก อันส่งผลทำให้การสืบทอดพิธีกรรมเริ่มไม่ครบถ้วน สมบูรณ์เหมือนสมัยก่อน และรากเหง้า ซึ่งเปรียบได้กับคุณค่าของพิธีกรรมที่แฝงอยู่เบื้องหลังของการประกอบพิธี นั่นคือ การแสดงออกถึงการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ การสร้างความสามัคคีของในชุมชน สืบทอดอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีและสืบทอดความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การผลิตซ้ำในแนวดิ่ง คือต้องผลิตให้ครบองค์ประกอบต้นไม้โดยเฉพาะส่วนที่เป็นรากเหง้า

3.2) การผลิตซ้ำในแนวนอน เป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับประเด็นการปรับตัวของพิธีกรรม โดยพิจารณาจากด้านนอกสุดเข้าไปในสุด แบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ เปลือก ซึ่งเป็นส่วนที่สามารถปรับตัว หรือปรับประยุกต์ตามวัฒนธรรมได้ เปรียบได้กับ ช่วงเวลา ของการประกอบพิธีกรรม ข้าวของ อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม เป็นต้น “กระพี้” เป็นส่วนที่สามารถปรับประยุกต์ให้เข้ากับสภาพของวัฒนธรรมได้ แต่ยังคงอยู่ เช่น สถานที่ ส่วน “แก่น” เป็นส่วนที่อยู่ในสุดและมีความสำคัญมากที่สุด หากขาดส่วนนี้ไปถือว่าวัตถุประสงค์ของวัฒนธรรมนั้นเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน เปรียบได้กับคุณค่าที่แฝงอยู่เบื้องหลังของการประกอบพิธีกรรม เช่น ความเชื่อ ความศรัทธา โดยในแต่ละยุคของการสืบทอดพิธีกรรมนี้ต่างยังคงสามารถคงคุณค่าและความหมายในส่วนของแก่นแท้ของพิธีกรรมไว้ได้เหมือนสมัยอดีต

สำหรับการวิเคราะห์สื่อพิธีกรรม หรือพื้นบ้านตามแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า นั้นจะต้องทำการวิเคราะห์ถึงส่วนประกอบทั้งหมดของตัวพิธีกรรมว่ากระบวนการผลิตนั้นได้มีการผลิตซ้ำอย่างครบถ้วนหรือไม่ หากพบส่วนที่ขาดหายไป ต้องพิจารณาว่าส่วนประกอบนั้นสำคัญมากน้อยแก่ตัวพิธีกรรมอย่างไร หลักเกณฑ์ในวิเคราะห์กลวิธีการสื่อสารความหมายของประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช จะต้องใช้หลักเกณฑ์การวิเคราะห์เพื่อดูกระบวนการของการสื่อสารความหมายทั้งหมดในพิธีกรรมว่าเป็นอย่างไร

ดังนั้น กระบวนการการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจะต้องมีกระบวนการดังแนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม (Reproduction for Culture Transmission) ของวอลเตอร์ เบนจามิน (Walter Benjamin) ที่เห็นว่าข้อเสนอเรื่องการสร้างอุตสาหกรรมวัฒนธรรมเป็นมุมมองของวัฒนธรรมชนชั้นที่เรียกตัวเองว่า ผู้ดีหรือกลุ่มชนชั้นสูงที่ประสงค์จะเห็นความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของงานศิลปะที่ ไม่มีการลอกเลียนแบบ เบนจามินเชื่อว่าถ้ามองจากจุดยืนประชาธิปไตยวัฒนธรรมจะเห็นว่าเป็นเรื่องที่ดีมากที่ศิลปะพิเศษหายากของชนชั้นสูงจะได้ถูกแพร่กระจายไปในราคาถูกให้ประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสเข้าถึงการผลิตซ้ำและการ

ที่ประชาชนนำไปสู่ชีวิตประจำวันของพวกเขาจึงเป็นเรื่องดีและก่อให้เกิดการตีความหมายใหม่ๆ จากมวลชนอันหลากหลายไม่จำเป็นต้องผูกขาดการตีความศิลปะโดยผู้เชี่ยวชาญศิลปะขั้นสูงอีกต่อไปเบนจามินเห็นว่าการเสพงานศิลปะแบบ อุตสาหกรรมวัฒนธรรมไม่จำเป็นต้องทำให้ลืมปัญหาทางโลกในชีวิตประจำวันตรงกันข้ามเนื้อหา สาระของสื่อมวลชน หลายเรื่อง กลับช่วยให้ประชาชนเข้าร่วมในการปฏิบัติการทางสังคมและมีความคิดสร้างสรรค์ได้มากขึ้นเนื่องจากการผลิตซ้ำและการแพร่กระจายของวัฒนธรรมไปสู่มวลชนเป็นสิ่งที่ดี เบนจามินจึงเห็นประโยชน์และสนับสนุนความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในการผลิต วัฒนธรรม สินค้าให้มวลชนนอกจากนั้นเขาเห็นว่าในระบบการผลิตแบบทุนนิยมการสร้างวัฒนธรรมเป็นสินค้ามวลชนเป็นไปเพื่อรับใช้การเมืองการเมืองในที่นี้ไม่ใช่โลกอันสมบูรณ์แบบแต่เป็นการเมืองในวิถีประจำวันของประชาชนซึ่งหมายถึง ศิลปวัฒนธรรมกลายเป็นพื้นที่ของการ ต่อสู้ในการสร้างนิยามความหมายหรือการตีความหมายใหม่ๆ ของประชาชนนั่นเอง ดังนั้น กระบวนทัศน์ของการมองวัฒนธรรมที่หลากหลายในแนวความหมายเดิมและความหมายใหม่จึงแตกต่างไปขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงของโลกและแนวคิดการตีความทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากเดิม

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความสำคัญของการศึกษาวัฒนธรรมจึงต้องศึกษาควบคู่ไปกับการการศึกษาการสื่อสารเนื่องจากการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ นอกจากจะเป็นการเรียนรู้ และถ่ายทอดในระดับปัจเจกบุคคลแล้ว สื่อยังเป็นอีกช่องทางการสื่อสารรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจในการนำมาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ของวัฒนธรรม ด้วยการที่วัฒนธรรมเล็กๆ เช่น ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่นกำลังมีแนวโน้มค่อยๆ เริ่มสูญสลายไป จึงมีกระแสการรื้อฟื้นและรณรงค์วัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำมาใช้เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวบทบาทหน้าที่การสื่อสารวัฒนธรรม เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญ คุณลักษณะเฉพาะของบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรม การผลิต และการผลิตซ้ำ ของประเพณีแห่นางดาน จังหวัดนครศรีธรรมราช

2.4 แบบจำลองการสื่อสารของ Jakobson

Jakobson (1987) เป็นนักภาษาศาสตร์ชาวรัสเซีย ได้เสนอแบบจำลองการสื่อสารที่เรียกว่า Jakobson's Communication Model โดยมีรากฐานที่มาของแนวคิดเป็นการสื่อสารของงานวรรณกรรม โดยจุดเด่นของแบบจำลองนี้ให้ความสำคัญกับการออกแบบงานการสื่อสารที่มุ่งเน้นให้

ความสำคัญกับการสื่อสารข้อมูลสารสนเทศควบคู่กับสุนทรียภาพหรือความสวยงามของงานการสื่อสาร ซึ่งอาจเห็นภาพชัดเจนจากงานวรรณกรรมที่มีความประณีตทั้งการบอกเล่าเรื่องราวและการสื่อสารสุนทรียภาพทางภาษาควบคู่กันไปด้วย เช่นเดียวกับศิลปวัฒนธรรมประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช เนื่องจากศิลปวัฒนธรรมประเพณีมีศาสตร์และศิลป์ เรื่องราวความเป็นมาในเชิงสัญญะและสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณี

Jakobson จำแนกองค์ประกอบการสื่อสารไว้ 6 องค์ประกอบ โดยที่แต่ละองค์ประกอบต่างมีหน้าที่ทางการสื่อสารแตกต่างกัน ดังนี้

1) ผู้ชี้นำหรือผู้ส่งสาร (Addresser)

ผู้ส่งสารคือผู้เริ่มต้นการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล หรือ หน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการส่งสาร โดยผู้สารจะทำหน้าที่ในการพรรณนาความสัมพันธ์ของเนื้อหาสารที่ส่งถึงผู้รับสาร เป็นสิ่งที่แสดงออกถึงผู้รับ เนื้อหาสารที่ทำหน้าที่เป็นการสื่อสารกับ อารมณ์ ทัศนคติ สถานะ และระดับของผู้รับสาร องค์ประกอบทั้งหมดเป็นการสร้างเนื้อหาสารที่มีผลส่วนบุคคลต่อผู้รับ ในการวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารด้านผู้ส่งสารตามทัศนะของ Jakobson คือ การวิเคราะห์หน่วยงานเทศบาลนครนครศรีธรรมราชที่มีความประสงค์จะเผยแพร่ประเพณีแห่นางดาน เพื่อสืบสานศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม และเพื่อเป็นการสูงเสริมการท่องเที่ยว ในการดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยเทศบาลนครนครศรีธรรมราช จะทำหน้าที่เข้ารหัส (Encoding) อันเป็นการแปรสารให้อยู่ในรูปของสัญลักษณ์ที่มนุษย์ คิดสร้างขึ้นแทนความคิด ความเชื่อของประเพณีแห่นางดาน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2) สาร (Message)

สารหรือเนื้อหาสาร หมายถึง เรื่องราวหรือสิ่งต่างๆที่อาจอยู่ในรูปของข้อมูล ความรู้ ความคิด ความรู้สึก ฯลฯ ที่ผู้ส่งสารต้องการส่งไปให้ผู้อื่นได้รับ และเกิดการตอบสนอง แม้ในทัศนะของภาษาภาพนั้นจะเห็นว่า ภาพหนึ่งภาพมีค่าเท่ากับหรือมากกว่าคำพันคำ แต่ในทางการสื่อสารทางวัฒนธรรม ประเพณีแห่นางดานนั้น เป็นการสื่อสารวัฒนธรรมและประเพณีความรู้ ความเชื่อ ของมนุษย์ ในการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ไปยังคนรุ่นต่อไป วัฒนธรรมจึงประกอบด้วยภาษา ความคิด ความเชื่อ จารีตประเพณี กฎข้อห้ามระเบียบปฏิบัติ สถาบัน เครื่องมือเทคนิค งานศิลปะ พิธีกรรม และสัญลักษณ์วัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญสำหรับการวิจัยครั้งนี้จะเป็นการสิเคราะห์ถึงเนื้อหาสาร โดยการวิเคราะห์สื่อพิธีกรรม กิจกรรมการแสดงทางศิลปวัฒนธรรมบนเวที โขนกรมศิลปากร หุ่นละครเล็ก ลานวัฒนธรรม เป็นต้น

3) ผู้รับการชี้นำ/ผู้รับสาร (Addressee)

ผู้รับสาร หมายถึง ผู้ที่รับสารจากบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มบุคคลหนึ่ง เมื่อได้รับสารผู้รับสารจะเกิดการตีความหมาย นั่นคือ ผู้รับสารทั่วไปในจังหวัดนครศรีรรมราชและจังหวัดอื่นๆ อันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวไทย

4) บริบท (Context)

การอ้างอิงในการตีความถึงประวัติความเป็นนมาของประเพณีแห่นางดาน กับหน้าที่ของตัวสารในการสื่อสารสุนทรียภาพหรือด้นความสวยงาม (poetic Function) ของศิลปวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ที่สืบทอดกันมา

5) การสัมผัสถึง/ช่องทางการสื่อสาร (Contact)

ช่องทางการสื่อสาร หมายถึง สื่อหรือช่องทางการสื่อสารสิ่งที่เป็นตัวกลางทำให้สารเคลื่อนตัวออกไปจากผู้ส่งสาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสื่อสาร ในที่นี้การสื่อสารทางวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น จะเป็นใช้การสื่อสารผ่านสื่อพิธีกรรม หรือผ่านการจัดประเพณีแห่นางดาน โดยมีขบวนแห่นางดานจากสนามหน้าเมืองมายังหอพระอิศวร การแสดง แสง สี เสียง ตำนานนางดาน และเทพเจ้าที่เกี่ยวข้อง การจำลองพิธีแห่นางดาน และการโล้ชิงช้า ในการการประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะ และกลวิธีการสื่อสารความหมายของประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช

6) รหัส (Code)

รหัส หมายถึง เครื่องมือที่ใช้จัดระบบของรูปสัญญะ Fiske (1990) เห็นว่า รหัส ว่าเป็นระบบร่วมของความหมายที่ก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารหรือนัยหนึ่งอาจเรียกว่าผู้เข้ารหัสและผู้ถอดรหัส ในรหัสคือ เครื่องมือที่ใช้จัดระบบของรูปสัญญะ Fiske (1990) เห็นว่า รหัส ว่าเป็นระบบร่วมของความหมายที่ก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารหรือนัยหนึ่งอาจเรียกว่าผู้เข้ารหัสและผู้ถอดรหัส ในการสื่อสารทางวัฒนธรรมผ่านประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราชก็เช่นกัน ผู้รับสารจะต้องการเข้ารหัส-ถอดรหัสเพื่อแปลความหมายที่ผู้ส่งสารได้สื่อออกมาผ่านพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดาน ตีความจากการได้รับชมขบวนการแห่นางดาน ตลอดจนการแต่งกาย เสื้อผ้า การแสดงต่างๆ ในขบวนนักแสดงแต่ละตัว เสื้อผ้า หน้าผม เครื่องกาย ล้วนแฝงไว้ด้วยความหมายเชิงสัญญะทั้งสิ้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากองค์ประกอบทางการสื่อสารทั้งหกประการนี้ Jakobson เสนอว่า แต่ละองค์ประกอบดังกล่าวล้วนมีหน้าที่ทางการสื่อสารแตกต่างกัน และหน้าที่ดังกล่าวนี้อาจมีน้ำหนักของการทำหน้าที่มากน้อยแตกต่างกันในงานสื่อสารแต่ละกรณี โดยหน้าที่ทางการสื่อสารของแต่ละองค์ประกอบมีดังนี้

1) หน้าที่เชิงการแสดงออกหรือเชิงอารมณ์ (Emotive Function / Expressive Function) เป็นการเน้นการทำหน้าที่ของผู้ส่งสารในมิติที่เกี่ยวกับการแสดงออกถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้ส่งสาร เมื่อประยุกต์กับการวิเคราะห์พิธีกรรมของประเพณีแห่นางดาน ที่ทางเทศบาลนครนครศรีธรรมราชได้สื่อออกมาเผ็นการแสดง แสงสีเสียงต่างๆ เพื่อให้เกิดการเสมือนจริง

2) หน้าที่เชิงสุนทรียภาพ (Poetic Function) เป็นหน้าที่ของตัวสาร โดยเน้นหน้าที่เกี่ยวกับความงดงามในการสื่อความหมายผ่านพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดาน กล่าวคือเป็นความสัมพันธ์ภายในองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีสัมพันธภาพกลมกลืนและสามารถสื่อความหมายที่ต้องการสื่อสารได้ เป็นสิ่งที่ผู้วิเคราะห์ต้องพิจารณาโดยรวม อาจพิจารณาถึงรูปสัญญะที่ใช้ประกอบสร้างความหมาย ซึ่งประเด็นสำคัญของหน้าที่เชิงสุนทรียภาพคือ การเลือกสรรและการเชื่อมโยงรูปสัญญะอย่างมีสัมพันธภาพกลมกลืน รูปสัญญะบางอย่างมีศักยภาพในการสื่อความหมายที่ทดแทนกันได้ แต่มีสุนทรียภาพของรูปสัญญะแตกต่างกัน

3) หน้าที่เชิงกฎเกณฑ์ (Conative Function) เป็นบทบาทในการให้ข้อมูล เป็นการอ้างอิงปรัวัติศาสตร์ที่ทำให้มีผลกระทบโดยเนื้อหาสารต่อผู้รับสาร เกี่ยวกับคำสั่งหรือระเบียบวาระประเด็นต่างๆเป็นการวิเคราะห์หน้าที่ของผู้รับสารซึ่งก็คือการตีความหมายของงานพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดาน ซึ่งผู้รับสารมีแนวโน้มที่จะใช้ประสบการณ์การเล่าสืบต่อกัน แหล่งเอกสารตำรา ต่างๆ ที่เขียนถึงประวัติความเป็นมาของประเพณีแห่นางดานในอดีตมาร่วมตีความหมาย

4) หน้าที่เชิงอ้างอิง (Referential Function) เป็นหน้าที่ของบริบททางการสื่อสาร ทั้งนี้หลักการที่สำคัญประการหนึ่งของการสื่อสารด้วยภาพคือ ความหมายของภาษาภาพมีความหลากหลายและขึ้นต่อบริบทแวดล้อมของงานภาพนั้น ๆ ดังนั้นหน้าที่ของบริบททางการสื่อสารคือการใช้เป็นกรอบอ้างอิงถึงความเป็นจริงในเชิงรูปธรรมของข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ผ่านพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดาน

5) หน้าที่เชิงความคงเส้นคงวา (The Phatic Function) เป็นหน้าที่ของช่องทางการสื่อสารที่ต้องรักษาไว้ซึ่งความอยู่รอดของตัวสื่อเอง เป็นการธำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งและผู้รับสาร เป็นตัวช่วยให้กิดการสืบทอดวัฒนธรรมที่มีความเป็นมาอย่างยาวนานของจังหวัดนครศรีธรรมราชตลอดจนเป็นการส่งเสริม รักษา ถ่ายทอด ประเพณี ทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม และประเทศ และยังส่งเสริมเรื่องการท่องเที่ยวอีกด้วย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

6) หน้าที่เชิงจัดระบบของรูปสัญญะ (The Metalingual Function) หน้าที่ของรหัสทางการสื่อสารใดๆ คือ การจัดระบบของรูปสัญญะเป็นการกำหนดลักษณะของตนเองของรหัส (Code) เป็นบทบาทหน้าที่ที่ใช้ในการตรวจสอบว่าผู้รับสารเข้าใจตรงกันกับผู้ส่งสารหรือไม่ ในกรณีของประเพณีแห่นางดาน คือลำดับขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับรหัสเชิงพิธีกรรมและการแสดง

การวิเคราะห์ตามองค์ประกอบของแบบจำลองการสื่อสารของ Jakobson นี้ มีความเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์ในเชิงสุนทรียศาสตร์อีกด้วย ทั้งนี้สุนทรียศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาคุณวิทยา (Axiology) หรือทฤษฎีคุณค่า เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักเกณฑ์หรือมาตรฐานในเรื่องความงาม ปัญหาที่จะต้องค้นหาคำตอบหลักคือ อะไรคือสิ่งสวยงาม เราจะตัดสินได้อย่างไรว่าอะไรงาม เราจะใช้อะไรเป็นมาตรฐานในการตัดสินว่าอะไรงามไม่งาม ทั้งนี้การรับรู้ผ่านการเห็นและการฟังนั้น ศรีนิวาสัน (2534) เห็นว่ามีความเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ทางสุนทรียะมากที่สุด เนื่องจากเหตุผล 3 ประการ

ทั้งนี้ แนวทางการวิเคราะห์เชิงสุนทรีศาสตร์มีประเด็นที่ต้องวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

1) ขั้นแนะนำงาน เป็นการพรรณนาแนะนำงานสร้างสรรค์

2) ขั้นการวิเคราะห์รูปแบบ หลักการจัดองค์ประกอบศิลป์ โดยพิจารณาจากองค์ประกอบในแง่ของ “ความสัมพันธ์” ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งนี้อาจจำแนกตามหลักการวิเคราะห์งานศิลปะได้ 3 ประเด็นดังนี้ ก) การวิเคราะห์ด้านความงาม โดยอาจพิจารณาเป็นองค์รวมร่วมกับมิติอื่นๆ ของการแสดง ข) การวิเคราะห์ด้านสาระ เป็นการวิเคราะห์ความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานการสื่อสาร ค) การวิเคราะห์ด้านอารมณ์ ความรู้สึก ศรีนิวาสัน (2534) กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดประสบการณ์สุนทรียะคือ การก่อให้เกิด “อารมณ์ร่วม” ซึ่งการสร้างอารมณ์ในรายการทางวิทยุและโทรทัศน์นั้น เป็น “ภาวะ” หรืออารมณ์ขั้นมูลฐานที่เกิดขึ้นจากผู้ส่งสารไปยังผู้ดูผู้ชม โดยอารมณ์มูลฐานมี 9 ชนิดคือ อารมณ์ทางกาม (สฤงคาระ) อารมณ์ขัน (หาสยะ) อารมณ์สงสาร (กรุณา) อารมณ์โหดร้าย (เราทระ) อารมณ์กล้าหาญ (วีระ) อารมณ์หวาดกลัว (ภยานกะ) อารมณ์เกลียด (พีภัตสะ) อารมณ์ประหลาดใจ (อัทภุตะ) และอารมณ์สงบ (ศานตะ) ทั้งนี้การสื่อสารสุนทรียภาพเพื่อให้บังเกิดเป็นอารมณ์ต่างๆ นั้น เป็นผลมาจากความบรรสานสอดคล้องระหว่างองค์ประกอบด้านสาระและความงามอีกด้วย

3) ขั้นการตีความ เป็นขั้นตอนการตีความหมายตามกรอบแนวคิดหรือบริบทที่อาจใช้แนวทางการวิเคราะห์ระบบสัญลักษณ์ การวิเคราะห์ความหมายแฝงจากสัญญะต่าง ๆ ที่ปรากฏ

4) ขั้นการตัดสินคุณค่าความงาม เป็นขั้นตอนการประเมินคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากแนวทางดังกล่าว ผู้วิจัยได้ได้ใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์สุนทรียภาพทางการสื่อสารของพิธีกรรมและการแสดงในงานประเพณีแห่นางดาน จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อไป

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความเป็นนามธรรมสูง เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ และอุดมการณ์ไม่สามารถเห็นปัจจัยและองค์ประกอบได้โดยง่าย ดังนั้น มนุษย์จึงต้องหาวิธีการสื่อสารวัฒนธรรมโดยผ่านสื่อที่เป็นรูปธรรมให้เป็นตัวกลาง โดยการสื่อสารภายในสังคมจะได้รับอิทธิพลจากสถาบันหลักของสังคมนั้นๆ เช่น สื่อพื้นบ้านจะปลูกฝังความคิดและความเชื่อไปสู่คนในสังคม การสื่อสารเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิผลควรมีการผสมผสาน แนวทางการสื่อสารหลากหลายรูปแบบเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผลของการสื่อสาร สำหรับบทบาทของสื่อมวลชนในด้านวัฒนธรรมนั้น โดยทั่วไปสื่อมวลชนมีหน้าที่สองประการต่อ

วัฒนธรรมและผู้รับสารคือ (กาญจนา แก้วเทพ, 2557) สื่อมวลชนเป็นผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดและเผยแพร่วัฒนธรรมของสังคม ทั้งในรูปแบบของการส่งผ่านวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง (Generation to Generation) และในด้านการแพร่หลายของวัฒนธรรมของกลุ่มย่อยให้คนในกลุ่มอื่น ในสังคมได้รู้จักวัฒนธรรมของกลุ่มย่อยเหล่านั้น

สื่อมวลชนเป็นผู้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเอง ดังหลักการของสำนักวัฒนธรรมศึกษาที่กล่าวว่าสื่อมวลชนเป็นผู้ถักทอโลกแห่งความหมาย ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของ ความรู้ ความคิด อารมณ์แห่งยุคสมัย แนวทางการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคมนั้น และกลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า "Cultural wo breathe" ในด้านผู้รับสารนั้น กระบวนการเรียนรู้และการตีความจากสารที่ได้รับจากสื่อมวลชนเกี่ยวกับวัฒนธรรมนั้น นักวิชาการที่ศึกษาวิจัยเรื่องนี้เห็นว่า ประสบการณ์จากสื่อมวลชนนั้นเป็นประสบการณ์หนึ่งในท่ามกลางประสบการณ์ชีวิตด้านอื่นๆ ดังนั้นจึงมีการเชื่อมโยงประสบการณ์ทางวัฒนธรรมจากแง่มุมอื่นๆ ของชีวิตมาใช้ในการตีความเนื้อหาที่ได้รับจากสื่ออยู่เสมอ

ลักษณะบางประการเกี่ยวกับวัฒนธรรมการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมซึ่งเป็นเรื่องที่มีความเหมือนและแตกต่างกันของกลุ่มคนในด้านต่างๆ เราจำเป็นต้องเข้าใจหลักบางประการเกี่ยวกับวัฒนธรรมซึ่งมีดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี Rajabhat University

1) วัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็น (Necessity) สำหรับการดำเนินชีวิตในสังคมมนุษย์ หรืออาจ กล่าวได้ว่า มนุษย์จะอยู่โดยปราศจากวัฒนธรรมไม่ได้

2) วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิด และไม่สามารถถ่ายทอดทางพันธุกรรม(Heredity) นิสัย (Habits) และความสามารถต่างๆ ของมนุษย์ได้ ส่วนใหญ่เป็นผลสิบเนื่องมาจากการเรียนรู้และมีการถ่ายทอดต่อมาในภายหลัง

3) วัฒนธรรมของแต่ละสังคมมีความแตกต่างกัน (Varieties) และความแตกต่างนี้ไม่อาจนำมาเปรียบเทียบพิจารณาว่ วัฒธรรมใดดีกว่า เพราะแต่ละวัฒนธรรมย่อมมีความเหมาะสมถูกต้องตามสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม แนวความคิดที่ว่า วัฒนธรรมทุกวัฒนธรรมมีส่วนดีเป็นของตนเองเรียกว่าวัฒนธรรมสัมพันธ์ (Cultural Relativism) แนวความคิดนี้มุ่งจะลบล้างความคิดเห็นที่ว่าวัฒนธรรมของตนเหนือกว่าวัฒนธรรมอื่น (Ethnocentrism)

4) วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ (Adaptive) ความจริงข้อนี้ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของมนุษย์ โดยทั่วไปสามารถเปลี่ยนแปลงได้ สองวิธีคือ วิธีแรกเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ภายในวัฒนธรรมเอง เช่นการประดิษฐ์ติดค้นใหม่ๆ และ วิธีที่สอง เกิดจากภายนอก เช่น การติดต่อกับวัฒนธรรมอื่น (Culture Contact) เป็นการนำเอาหรือประยุกต์จากวัฒนธรรมอื่นๆ ภายนอกมาชี้กับวัฒนธรรมเดิมส่งผลให้มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น

5) วัฒนธรรมเป็นผลรวมของหลายๆ สิ่ง (Integrative) กล่าวคือ วัฒนธรรมของสังคมหนึ่งเป็นผลรวมของแบบแผ่น หรือแนวทางการดำรงชีวิตของหลายๆ อย่างเข้าด้วยกัน ส่วนต่างๆ หรือวัฒนธรรม แต่ละแขนง แต่ละสาขา รวมเป็นวัฒนธรรมที่สมบูรณ์แบบของแต่ละสังคม และถ้าวัฒนธรรมหรือแบบแผนหรือกฎเกณฑ์และวิธีการดังกล่าว สมาชิกในสังคมยึดถือแขบเดียวกัน เราเรียกวัฒนธรรมนั้นว่า วัฒนธรรมใหญ่ หรือวัฒนธรรมร่วม (Total Cultured) และ ถ้าวัฒนธรรมใหญ่ หรือวัฒนธรรมร่วมของสังคมที่มีแบบคล้ายคลึงกัน และมีดินแดนต่อเนื่องกันเรียกว่า วัฒนธรรมแดน (Culture Are:) วัฒนธรรมรวมหรือ วัฒนธรรมใหญ่ยังแบ่งออกเป็นวัฒนธรรมรอง หรือวัฒนธรรมย่อย (Subcultures) ซึ่งมีลักษณะคล้ายวัฒนธรรมใหญ่ ซึ่งวัฒนธรรมย่อยที่นักสังคมวิทยานิยมแบ่งออกเป็นวัฒนธรรมย่อยดังนี้ วัฒนธรรมย่อยทางเชื้อชาติ (Ethnic Subculture) วัฒนธรรมย่อยตามเกณฑ์อายุ (Age Subculture) วัฒนธรรมย่อยตามเกณฑ์ท้องถิ่น (Regional Culture) และวัฒนธรรมย่อยเชิงอาชีพ (Occupational Subculture)

สังคมมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และโดยที่แต่ละวัฒนธรรมมีความแตกต่างกันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวต่างจากวัฒนธรรมอื่น คนต่างชาติต่างวัฒนธรรมจึงไม่สามารถตีความ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สัญลักษณ์ที่ใช้ในวัฒนธรรมที่ตนไม่ได้เป็นสมาชิก แต่ขณะเดียวกันก็ยังมีจุดร่วมหรือลักษณะร่วม (Commonality) บางอย่างที่เหมือนกัน ซึ่งสามารถทำให้เกิดการเชื่อมโยงกันได้

แบบจำลอง Cultural Renewal Model หรือ “การฟื้นฟูเชิงวัฒนธรรม” ได้รับการพัฒนาขึ้นโดย Nair and White (1993) ซึ่งมีภาพการอธิบายแบบจำลองตามรูปที่ 2.6

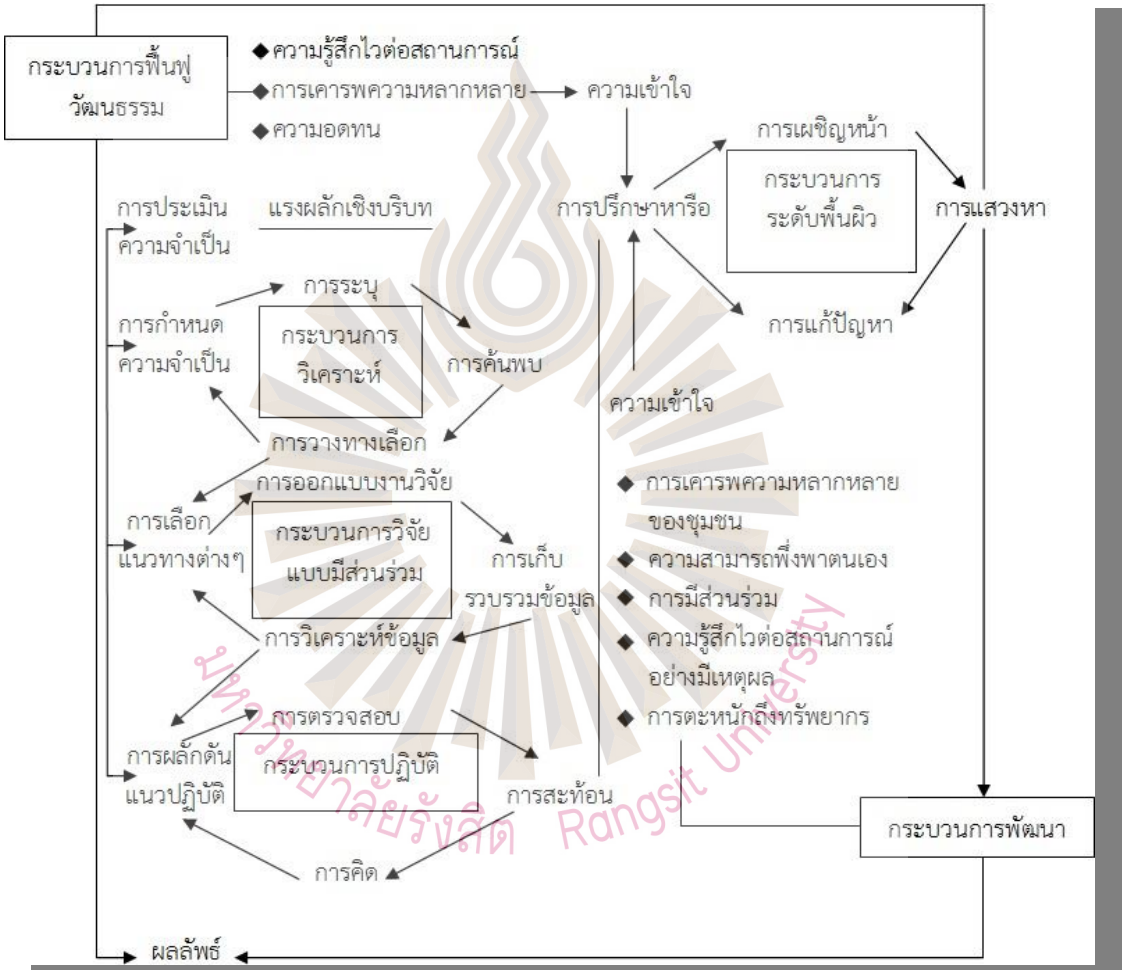

รูปที่ 2.6 แบบจำลองการฟื้นฟูเชิงวัฒนธรรมของ Nair and White
ที่มา : ปาริชาต สถาปิตานนท์, 2549

การสื่อสารในลักษณะของ “การปรึกษาหารือกัน” (Dialogical Process) มีบทบาท สำคัญในการพัฒนาที่เน้นการฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิม เนื่องจากกระบวนการดังกล่าวเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมกำหนดความจำเป็น ในการเปลี่ยนแปลงขณะเดียวกันก็เกิดการเรียนรู้

เกี่ยวกับการเผชิญหน้ากับแรงกดดัน ซึ่งมักเป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลง ยิ่งไปกว่านั้น กระบวนการดังกล่าวยังนำไปสู่การร่วมมือ สร้างทางเลือก ให้กับการปฏิบัติการในพื้นที่ และการสร้างแนวทางปฏิบัติต่างเพื่อให้การเปลี่ยนแปลงบรรลุเป้าหมาย

กระบวนการพัฒนาเป็น กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูวัฒนธรรม (Cultural Renewal) และการแสงหา (Search) ทางออกต่างๆที่จะนาไปสู่การลงมือพัฒนา (Development Process) และการเกิดผลลัพธ์ (Outcome) ขึ้นในลำดับถัดไป และในกระบวนการระดับพื้นผิว (Interface Process) บุคคลต่างๆ ต้องมีการปรึกษาหารือกัน (Dialogue) ควบคู่ไปกับการแสวงหาและการลงมือพัฒนา ในช่วงจังหวะดังกล่าว บุคคลมักหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องเผชิญหน้า (Confront) กับบุคคล หลากหลายและความคิดหลากหลาย ในขณะเดียวกัน บุคคลก็ต้องพยายามแสวงหาหนทางในการ แก้ไขปัญหา (Cope) ไปพร้อมๆ กัน

หน้าที่ของนักสื่อสารพัฒนา คือ การสนับสนุนให้เกิดการปรึกษาหารือกัน (Dialogue) บนพื้นฐานของความรู้สึกไวต่อสถานการณ์ (Sensitivity) การเคารพความหลากหลาย (Respects Diversity) และความอดทน (Tolerant) ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวจะทำให้บุคคลที่เข้า มาร่วมในกระบวนการพัฒนาเกิดความเข้าใจ (Understanding) ซึ่งมีพื้นฐานมาจากความเคารพความหลากหลายของชุมชน (Respects Community Diversity) ความสามารถพึ่งพิงตนเอง (Enables Self-reliance) การมีส่วนร่วม(Participative) การรู้สึกไวต่อสภาวะแวดล้อมอย่างมีเหตุมีผล (Ecologically Sensitive) ตลอดจนการตระหนักถึงทรัพยากรต่างๆ (Resource Aware)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

2.5.1 อิทธิพลของวัฒนธรรมต่อกระบวนการสื่อสาร

อิทธิพลต่อการรับรู้ (Perception) มนุษย์ได้กำหนดสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อใช้ในการสื่อความหมายระหว่างกัน เช่น ภาษา รูปภาพ สัญลักษณ์ต่างๆ และมนุษย์จะใช้สัญลักษณ์เหล่านี้สร้างประสบการณ์ส่วนตัวและสร้างความรู้เกี่ยวกับสังคม แต่ละคนจะเก็บสัญลักษณ์เอาไว้เป็นฐานข้อมูล ซึ่งจะถูกนำมาใช้ก็ต่อเมื่อเรามีการกระทำหรือมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ คนที่อยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกันจะใช้สัญสักษณ์เหมือนกัน และสัญลักษณ์ตังกล่าวนี้อาจไม่เป็นที่เข้าใจของคนต่างทลุ่มก็ได้ ซึ่งสิ่งที่รับรู้มีความหมายทางด้านวัฒนธรรมต่อบุคคลในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน บางครั้งการรับรู้ก็เกิดจากสิ่งที่ปรากฏให้เห็นบ่อยๆ จากสื่อทุกชนิด หรือการรับรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาในชีวิต หรือจากการบอกเล่าต่อๆ กันมาอิทธิพลต่อภาษา การใช้ภาษาเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดทางวัฒนธรรม

ของกลุ่ม ซึ่งการก่อกำเนิดของภาษาพูดหรือภาษาเรียนก็เพื่อที่จะอำนวยความสะดวกใบการเวียนรู้และความเข้าใจที่ตรงกัน

2.5.2 ลักษณะของภาษาในการสื่อสาร

ลักษณะของภาษาในการสื่อสารแบ่งออกเป็น

1) วจนภาษา (Verbal Communication) พบว่ามีการจัดระบบการใช้สัญลักษณ์แทนสิ่งๆเดียวกันหลายคำ

2) อวจนภาษา (Nonverbal Communication) หมายถึงอากัปกิริยา หรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาในขณะที่ทำการสื่อสารกันและ พบว่าการใช้อวจนภาษาของคนต่างวัฒนธรรมมีความแตกต่างกัน อิทธิพลต่อการดีความหรือการแปลความหมาย คนที่อยู่ในวัฒนธรรมกลุ่มเดียวกันจะมีระบบการตีความความสัญลักษณ์ของสังคมร่วมกัน (แม้จะไม่เหมือนกันทั้งหมดก็ตาม) ด้วยเหตุนี้เวาจึงสามารถทำนายพฤติกรรมของคนที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกันได้

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทยากร แซ่แต้ (2551) ได้ทำการศึกษาเรื่อง มายาคติทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในละครเกาหลีและการสร้างประโยชน์ทางธุรกิจ โดยเลือกศึกษาละครเกาหลี 3 เรื่องได้แก่ รักนี้ชั่วนิรันดร์ (Autumn in my heart) สะดุดรักที่พักใจ (Full house) และแดจังกึม จอมนางแดจังกึม (Dae Jung Kum Jewel in the place) พบว่า มายาคติทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในละคร จะแสดงออกมาในรูปแบบของสัญญะ แสดงถึงการบ่งชี้ทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ซึ่งมีความหมายทั้งนัยตรงและนัยแฝงมีการนาเสนอออกมาในรูปแบบที่ซ้ำๆ เพื่อตอกย้ำรูปแบบสัญญะในด้านต่างๆตามองค์ประกอบของละครโทรทัศน์ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดการเล่าเรื่องของละครเกาหลี ส่งผลให้เกิดการรับรู้ จนเกิดการเข้าถึง หรือเรียกว่า “อิน” ในเรื่องราวที่นาเสนอ โดยผู้ชมมีการถอดรหัสความหมายจากละครแต่ละเรื่องที่ผู้วิจัยทาการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบสัญญะที่ปรากฏในละครเกาหลีและการสร้างประโยชน์ทางธุรกิจได้หลากหลายธุรกิจจากละครเกาหลี ได้แก่ ธุรกิจเกี่ยวกับอาหาร ธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ธุรกิจเกี่ยวกับบันเทิง ธุรกิจเกี่ยวกับสินค้าอุปโภค

กฤชณัท แสนทวี (2552) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ลำพวน : การวิเคราะห์การสื่อสารกับการสืบทอดอัตลักษณ์ชาวไทยพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ผลการศึกษาพบว่า เงื่อนไขปัจจัยภายในที่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เอื้ออำนวยต่อการสืบทอดนั้น เป็นเรื่องของเนื้อหาสาระที่ถูกถ่ายทอดในลำพวนสามารถปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์ได้หลายอย่าง ตามสถานการณ์และสภาวะปัจจุบัน รวมถึงช่องโอกาส และพื้นที่ในการแสดงเอื้ออำนวยในทุกโอกาสและทุกสถานที่ และปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เกื้อหนุนให้มีการสืบทอดสื่อพื้นบ้านคือ ความสนุกสนานที่ได้รับจากการชมหมอลำพวน หากผู้ชมนั้นสามารถเข้าใจในความหมายได้เป็นอย่างดี

กุลธิดา อู่บูรณกุล (2555) ได้ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีถือศีลกินผัก จังหวัดภูเก็ต ผลการศึกษาพบว่า 1) บริบทชุมชนของจังหวัดภูเก็ต บริบทชุมชนเป็นต้นกำเนิดประเพณีถือศีลกินผัก นอกจากนี้บริบทชุมชนยังมีผลต่อการสืบทอดประเพณี กล่าวคือ ในอดีต บริบทของชุมชน มีลักษณะเป็นเมืองขนาดเล็ก มีผู้คนอาศัยไม่มากนัก คนในชุมชนรู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ส่วนครอบครัวก็พบว่า มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ชาวภูเก็ตสมัยก่อนประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมง และทำเหมืองแร่ดีบุก ทำให้มีเวลาว่างให้กับครอบครัวและมีเวลาร่วมงานประเพณี จึงทำให้คนสมัยก่อนมีส่วนร่วมในการสืบทอดประเพณีมาก แต่ปัจจุบัน จังหวัดภูเก็ตถูกแปรสภาพเป็นเมืองใหญ่ คนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น ผู้คนมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ จึงทำให้การมีส่วนร่วมในการสืบทอดมีความยากลำบาก 2) ประวัติและองค์ประกอบของประเพณีถือศีลกินผัก จังหวัดภูเก็ต พบว่า องค์ประกอบประเพณี ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า พบว่า รากของประเพณีได้แก่ ความเชื่อ และหลักปฏิบัติ ซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ยาก ส่วนลำต้นได้แก่ ที่มาและอาหารเจ ซึ่งเป็นตัวค้ำจุนรากให้คงอยู่ และส่วนดอก ใบ ผล เช่น สถานที่ประกอบพิธีกรรม เครื่องแต่งกาย ประทัด เครื่องดนตรี ซึ่งเป็นส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทชุมชนได้ง่าย 3) กระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณี ในอดีตคนในท้องถิ่นมีการสื่อสารอย่างเรียบง่ายคือ ใช้วิธีบอกเล่าปากต่อปาก ทำให้ประเพณีไม่ผิดเพี้ยนมากนัก ส่วนปัจจุบันก็ยังมีการใช้วิธีเดิมในครอบครัว และมีหน่วยงานภายนอกอย่างการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามาสื่อสารประชาสัมพันธ์ อันเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในหลายด้าน 4) บทบาทหน้าที่ของประเพณีถือศีลกินผักมีลักษณะเคลื่อนไหวไปตามบริบทชุมชน ในอดีตมีบทบาทหน้าที่หลายอย่างเช่น ด้านการรักษาโรคและที่พึ่งทางใจ ปัจจุบันมีบทบาทหน้าที่เพิ่ม เช่น การเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไป

ปัทมาวดี วงษ์เกิด (2555) ได้ทำการศึกษาเรื่องการวิเคราะห์ความเชื่อเชิงมายาคติเกี่ยวกับช้างที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทยกูย จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ค่านิยมและความเชื่อเชิงมายาคติเกี่ยวกับช้างผ่านนิทานพื้นบ้านไทยกูย จังหวัดสุรินทร์ คือ การห้ามตัดผมเมื่อมีคนออกไปคล้องช้าง

การเซ่นไหว้ศาลประกำ การเคารพนับถือหมอช้าง ความรักความผูกพันระหว่างคนกับช้าง ความกตัญญู ความสามัคคี การกำเนิดช้างที่เป็นความเชื่อทางศาสนพุทธ เทวดาที่คอยปกปักรักษช้าง โดยไปถึงการใช้คาถาอาคม โดยความเชื่อเหล่านี้ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งมีวิธีการสื่อ 3 รูปแบบ คือ 1) การสื่อสารระหว่างบุคคลโดยใช้วิธีเล่าแบบปากต่อปาก 2) การสื่อสารผ่านภาพ 3) การสื่อสารผ่านศิลปะการแสดง และการสื่อสารความเชื่อที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งมาจากสภาพแวดล้อมภายในชุชน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมของคนในชุมชนอย่างใกล้ชิด ปรากฏออกมาในรูปของพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน มีกฎระเบียบ ขนบธรรมเนียม พิธีกรรมเป็นต้น

สุภาวดี พรหมมา (2557) ได้ทำการศึกษาเรื่องรูปแบบการสื่อสารการถ่ายทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่นเพื่อสืบสานประเพณีสารทเดือนสิบ ในฐานะทุนทางวัฒนธรรม ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษาพบว่า ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในประเพณีสารทเดือนสิบ ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านการจัดหมรับด้านอาหาร และด้านพิธีกรรม ด้านรูปแบบการสื่อสารการธำรงรักษาประเพณีสารทเดือนสิบ ในปัจจุบันมีสถาบันที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ครอบครัว สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน สถาบันศาสนา ท้องถิ่น และจังหวัด และผลการวิจัยสามารถพัฒนารูปแบบการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีสารทเดือนสิบในฐานะทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยใช้แนวความคิด รวมถึงรูปแบบการสื่อสารการถ่ายทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่น เพื่อสืบสานประเพณีสารทเดือนสิบในฐานะทุนทางวัฒนธรรม ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในประเพณีสารทเดือนสิบ ศึกษารูปแบบการสื่อสารการธำรงรักษาประเพณีสารทเดือนสิบในปัจจุบัน และพัฒนารูปแบบการสื่อสาร เพื่อสืบทอดประเพณีสารทเดือนสิบในฐานะทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดนครศรีธรรมราช ในครั้งนี้ผลการวิจัย จะเห็นว่า ในสังคมปัจจุบันการให้ความสำคัญกับประเพณีอันสำคัญที่สืบทอดมาอย่างยาวนานนี้ จะให้ความสำคัญกับกระพี้ คือ เน้นไปในเรื่องการจัดกิจกรรมให้ความบันเทิง เช่น การจัดประกวดแห่หมรับ การจัดงานออกร้าน ณ สถานที่ต่าง ๆ เช่น สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ 84 (ทุ่งท่าลาด) วัดหน้าพระธาตุ สนามหน้าเมือง มากกว่าให้ความสำคัญ เรื่องความกตัญญู การให้ความรู้ ให้ข้อมูลกับเยาวชนรุ่นหลังเรื่อง เช่น ทำไมถึงต้องมีการทำหมรับ อะไรบ้าง ที่ต้องใส่ไปในหมรับ เพราะอะไรถึงจำเป็นต้องบรรจุสิ่งของเหล่านั้นลงในหมรับ เพราะปัจจุบันเมื่อถึงเทศกาลประเพณีดังกล่าว ก็มีหมรับสำเร็จรูปวางจำหน่ายอยู่โดยทั่วไป ผู้ซื้อก็ไม่สามารถทราบได้ว่ามีอะไรอยู่บ้างในหมรับ ต่างกับในอดีตการทำหมรับ ต้องมาร่วมกันทำนับตั้งแต่การทำขนมที่จะใช้บรรจุในหมรับ สิ่งสำคัญที่ได้รับก็คือ เรื่องของความรักความสามัคคีในครอบครัว ในหมู่บ้าน การแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูกตเวทีที่ลูกหลานพึงกระทำให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

กันหา สีกุนวง (2559) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ฮางฮดสรง : สื่อสัญลักษณ์ สุนทรียภาพ พิธีกรรม และความเชื่อในแขวงหลวงพระบาง นครหลวงเวียงจันทน์ และ แขวงจำปาสักของ สปป. ลาว ผลการศึกษาพบว่า ประวัติความเป็นมาอันยาวนานเกิดจากความเชื่อผี ความเชื่อที่เกี่ยวกับบรรดาสรรพสัตว์ ทั้งหลายที่ให้ผลดีและร้ายให้กับมนุษย์ และเกิดจากความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา เป็นพิธีที่ ได้รับอิทธิพล มาจากประเทศอินเดีย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 และได้เข้าสู่ลาว ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 7-8 และได้มีการปฏิบัติเป็นไปตามแบบจารีตประเพณี สืบต่อกันมาในสมัย พระยาฟ้าหล้าธรณีมหาราชฟ้างุ้มจนถึงสมัยพระเจ้าสุริยวงศา ในปัจจุบันยังพบว่าพิธีกรรมดังกล่าว ยังมีการปฏิบัติสืบต่อมาอยู่บ้าง ทั้งนี้อาจเกิดขึ้นตามโอกาสที่เอื้ออำนวยและกรอบระยะเวลาตามความเหมาะสม ซึ่งไม่ได้มีการกำหนดกฎ ระเบียบในการปฏิบัติอย่างเคร่งคัดเหมือนครั้งในอดีตกาลที่ผ่านมา ส่วนสภาพปัจจุบันและปัญหาของฮางฮดสรงในแขวงหลวงพระบาง นครหลวงเวียงจันทน์ และแขวงจำปาสัก ได้พบว่า ในปี ค.ศ. 1975 หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบสังคมนิยม การทำฮางฮดสรงเป็นงานศิลปกรรมไม้แบบพื้นเมือง

ด้านสุนทรียภาพ พบว่า เป็นศิลปะพื้นบ้านที่มีรูปทรงที่เกิดจากแรงดลใจในธรรมชาติและเกิดจากการจินตนาการมีรูปทรง 3 มิติ มีความเป็นเอกภาพ ซึ่งปรากฏในเนื้อหาผนวกกับลวดลายที่ช่างได้แกะสลักออกมาตามส่วนต่างๆ

ด้านพิธีกรรมและความเชื่อของชาวลาว ที่มีต่อฮางฮดสรงนั้น พบว่า ทั้ง 3 แขวงได้ใช้ฮางฮดสรงเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งในการประกอบพิธีเถราภิเษก ถวายสมณะศักดิ์ให้กับพระสงฆ์ในระดับชาวบ้าน เพื่อยกย่องพระสงฆ์องค์ที่ปฏิบัติดี มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถในชุมชนของตนเองเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ต่อไป มีขั้นตอนทั้งหมด 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นเริ่มต้น เป็นการคัดเลือกพระสงฆ์ที่มีคุณสมบัติ 2) ขั้นเตรียมการตั้งกองฮด 3) ขั้นการประกอบพิธีกรรม ในแต่ละขั้นมีความหมายอันสำคัญยิ่ง พิธีกรรมดังกล่าวเป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากตำนานเรื่องเกี่ยวกับพญานาคให้นำซึ่งเป็นความเชื่อตามตำนานพราหมณ์ นอกจากนี้ฮางฮดสรงยังสามารถให้ผลดี ผลร้ายต่อวิถีชีวิตและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คู่บ้านคู่เมืองไม่น้อยไปกว่างานพุทธศิลป์อื่นๆ เช่นกัน

กฤษณ์ ทองเลิศ และณชรต อิ่มณะรัญ (2562) ศึกษาวิจัยเรื่อง การสื่อความหมายความอุดมสมบูรณ์ผ่านภาพกามวิสัยในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุ จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เข้าใจถึง 1) สัญลักษณ์ภาพ 2) วิธีการประกอบสร้างความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่สะท้อนผ่านภาพกามวิสัยในงานภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุ 3) สัมพันธบทระหว่างภาพจิตรกรรมกับวรรณกรรมเนื่องในพุทธศาสนา 4) ความสอดคล้องของสัญลักษณ์ภาพ

ความอุดมสมบูรณ์ในงานภาพจิตรกรรมฝาผนังกับสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์เนื่องในหลักคำสอนทางศาสนาพราหมณ์ แนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย แนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ในมิติทางศาสนากับระบบนิเวศ ความหมายเชิงสัญลักษณ์ในภาพจิตรกรรมไทย แนวทางการศึกษาเชิงสัญญะวิทยาและแนวคิดเรื่องสัมพันธบทแบบจำลองการสื่อสารของ Jakobson

การวิจัยเรื่องนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์ตัวบทงาน 2 ประเภท ได้แก่ ก) งานภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุในอุโบสถหลังเก่า ข) สัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ของศาสนาพราหมณ์ในจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์ ทั้งนี้ผลการวิจัยได้นำเสนอตามประเด็นปัญหานำวิจัยได้ดังนี้ 1) สัญลักษณ์ภาพเพื่อการสื่อความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์จำแนกได้ 4 กลุ่มได้แก่ ก) ภาพเชิงโลกียวิสัยและภาพเชิงสังวาส ข) ภาพทรัพย์สมบัติ ค)ภาพความหลากหลายทางชีวภาพ ง) ภาพการกำเนิดใหม่ของชีวิต 2) วิธีการประกอบสร้างความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์ประกอบด้วย ก) การใช้ระบบสัญรูปที่สื่อความหมายถึงการสืบสานสายพันธุ์ ข) การพรางภาพกิจกรรมเชิงสังวาสโดยใช้พื้นฉากสีเทาดำ ค) การใช้รหัสภาษาท่าทางในฐานะดรรชนีของการตีความสู่เรื่องเชิงสังวาส ง) การใช้สัญญะประเภทดรรชนีเพื่อสื่อความหมายเชื่อมโยงถึงความอุดมสมบูรณ์ จ) การใช้สัญลักษณ์ภาพเชิงมายาคติเพื่อสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ ฉ) การใช้กฎความเชื่อมโยงภาพองค์รวมในระบบนิเวศสะท้อนสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ 3) สัมพันธบทของงานภาพจิตรกรรมมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมทางพุทธศาสนาได้แก่ ก) ไตรภูมิ กามภูมิ สัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงสายพันธุ์ ข) จุลปทุมชาดก พญาเหี้ยสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ในธรรมชาติ ค) พรหมนาถชาดก ทองคำสัญลักษณ์ความมั่งคั่งในทางโลกและความสูงส่งในทางธรรม 4) ความสอดคล้องของสัญลักษณ์ภาพความอุดมสมบูรณ์ในภาพจิตรกรรมฝาผนังกับสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์เนื่องในหลักคำสอนทางศาสนาพราหมณ์พบว่ามีความสอดคล้องกับสัญลักษณ์ต่อไปนี้ ก) นาคสัญลักษณ์แห่งธาตุน้ำ ข) ศิวลึงค์บนฐานโยนีและภาพกามวิสัยในงานจิตรกรรมเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ค) วัวสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ในภาคเกษตร ง) ความสัมพันธ์ของมนุษย์ เทพ แหล่งน้ำ จักรวาลแห่งความอุดมสมบูรณ์

ณชรต อิ่มณะรัญ และกฤษณ์ ทองเลิศ (2562) ศึกษาวิจัยเรื่อง การดำรงอยู่และสุนทรียภาพของสัญรูปนาคในสื่อบันเทิงไทย การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เข้าใจถึงการดำรงอยู่ของสัญรูปนาคผ่านการประกอบสร้างโลกทัศน์ความจริงเกี่ยวกับสัญรูปนาคในงานภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ และองค์ประกอบเชิงสุนทรียภาพทางการสื่อสาร แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

ได้แก่ปรัชญาภววิทยาและโลกทัศน์เกี่ยวกับการมีอยู่ของนาค วรรณกรรมเกี่ยวกับนาค แนวคิดการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดทางวัฒนธรรม แนวคิดแบบจำลองการสื่อสารของ Jakobson และปรัชญาชีวสมาสัย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพประกอบด้วยการวิเคราะห์ตัวบทภาพยนตร์ เรื่อง “15 ค่ำเดือน 11” ละครโทรทัศน์เรื่อง “นาคี” และการสัมภาษณ์นักสร้างสรรค์งานสัญรูปที่เกี่ยวข้องกับนาค ผลการวิจัยดังนี้ 1) การดำรงอยู่ของสัญรูปนาคที่สะท้อนผ่านภาพยนตร์และละครโทรทัศน์พบว่ามีโลกทัศน์ความจริงแบบอุดมคตินิยม เหตุผลนิยม และการบูรณาการโลกทัศน์แบบอุดมคตินิยมและเหตุผลนิยม 2) องค์ประกอบเชิงสุนทรียภาพทางการสื่อสารของสัญรูปนาค ประกอบด้วย ก) รูปลักษณ์ของนาคมีความงามตามองค์ประกอบศิลป์ ข) ลายเส้นโค้งของนาคเป็นเอกลักษณ์ของความงามที่มีความหมาย ค) พื้นผิวของเกล็ดนาคเป็นองค์ประกอบสำคัญของความงาม ง) ความเคลื่อนไหวของพญานาคเป็นกระบวนท่าที่สง่างาม จ) ความงามของพญานาคเกิดจากความสัมพันธ์กับบริบท ฉ) พญานาคเป็นความงามของธรรมชาติที่สมจริงผสานกับจินตนาการ ในส่วนของสัญรูปนาคในสื่อสมัยใหม่มีประเด็นเพิ่มเติมคือ สัญรูปนาคจำแลงเป็นความงามในร่างมนุษย์แบบเกินจริงและความงามเป็นอุบัติการณ์ใหม่ผ่านการมีส่วนร่วมของผู้รับสาร

Ozdek (2008) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ของชาติ : ตำนานประวัติศาสตร์และสภาพแห่งอดีต” พบว่า นี้เป็นตรวจสอบการทำงานและหน้าที่ของมายาคติการสร้างชาติและการเขียนประวัติศาสตร์ของชาติ โดยใช้แนวคิดมายาคติในการศึกษาในสองแนวทาง แนวทางแรกผู้วิจัยใช้เพื่อหาสิ่งยืนยันถึงสภาพความยอดเยี่ยมที่พบในวัฒนธรรมของทุกชาติ และมายาคติของเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ของชาติ มีลักษณะตามวาทกรรมที่ถูกแต่งขึ้นให้กับความเป็นชาติ แนวทางที่สองเพื่อยืนยันถึงกระบวนการประกอบสร้างความหมายซึ่ง Barthes เรียกว่า การกลบเกลื่อนหรือมายาคติ การอภิปรายถกเถียงเกี่ยวกับกลยุทธ์สำหรับประเทศของรัฐ หรืออาณาจักร การกระตุ้นความหมายใหม่ให้เป็นจริงผ่านการผสมผสานด้วยวาทกรรม และมายาคติกลายเป็นเครื่องมือในการแสดงวัฒนธรรมและความเป็นชาติ พบว่า ประวัติศาสตร์จากวรรณกรรมแห่งชาติที่หลากหลายแสดงถึงศักยภาพของการสร้างมายาคติเพื่อครอบงำให้เกิดการยอมรับความแตกต่างและท้าทายแนวคิดทั่วไปของและการแย่งชิงพื้นที่ในความเป็นชาติ

สุวิชา สว่าง และกฤษณ์ ทองเลิศ (2565) ได้ศึกษาเรื่อง การสื่อสารมโนทัศน์เรื่อง “สุวรรณภูมิ” ผ่านงานจิตรกรรมในพิพิธภัณฑ์ศิลปะไทยร่วมสมัย (MOCA) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1)ให้เข้าใจวิธีการประกอบสร้างความหมายมโนทัศน์สุวรรณภูมิผ่านภาพจิตรกรรมของพิพิธภัณฑ์ศิลปะไทยร่วมสมัย 2)การเปลี่ยนความหมายผ่านสัญลักษณ์ภาพจากจิตรกรรมไทยประเพณี สู่งาน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จิตรกรรมไทยร่วมสมัย 3)ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่การจัดแสดงงานศิลปะของพิพิธภัณฑ์ศิลปะไทยร่วมสมัย กับมโนทัศน์สุวรรณภูมิ โดยใช้แนวคิดด้านการสื่อสารภาพจิตรกรรม แนวคิดองค์ประกอบทางศิลปะ และกลุ่มแนวคิดการตีความหมาย ใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ตัวบทงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัยจำนวน 16 ชิ้นงาน และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบและการสร้างสรรค์งานภาพจิตรกรรม จำนวน 8 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) วิธีการประกอบสร้างความหมายมโนทัศน์สุวรรณภูมิผ่านภาพจิตรกรรมของพิพิธภัณฑ์ศิลปะไทยร่วมสมัยมีวิธีการดังนี้ ก) การสร้างสัมพันธบทกับวรรณกรรมเนื่องในศาสนาที่เกี่ยวเนื่องกับภาพจิตรกรรมที่สะท้อนมโนทัศน์สุวรรณภูมิ ข) การเข้ารหัสภาษาภาพจิตรกรรมผ่านสัญรูปภาพประติมาน 2) การเปลี่ยนความหมายผ่านสัญลักษณ์ภาพในงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัยประกอบด้วย ก) การเปลี่ยนสัญรูปของภาพประติมานแบบอุดมคติในงานจิตรกรรมไทยประเพณีสู่การสร้างสัญรูปตามแบบสัจนิยมตะวันตก ข) การเปลี่ยนรูปแบบการใช้สีที่แบนเรียบในงานจิตรกรรมไทยประเพณีสู่การใช้สีเพื่อสร้างมิติภาพที่สมจริงตามหลักการเขียนภาพจิตรกรรมในยุคฟื้นฟูศิลปะวิทยาการ ค) การนำหลักการรื้อโครงสร้างการจัดองค์ประกอบภาพจิตรกรรมแบบประเพณีนิยม สู่การประกอบโครงสร้างใหม่ตามปัจเจกศิลปิน 3) ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ งานศิลปะและมโนทัศน์สุวรรณภูมินั้นมีวิธีการที่สำคัญได้แก่ ก) พื้นที่ของพิพิธภัณฑ์มีความสอดคล้องกับบริบททางการสื่อสารงานศิลปะที่สะท้อนมโนทัศน์สุวรรณภูมิ ข) การออกแบบพื้นที่จัดแสดงงานมีความสอดคล้องกับวิธีการจัดลำดับทางการสื่อสารทางสัญลักษณ์ภาพด้วยความหมายโดยนัย ค) ความหมายจากการประกอบสร้างทางการสื่อสารระหว่างงานศิลปะ และพื้นที่ ก่อให้กลิ่นอายแห่งความจริงแท้เกี่ยวกับมโนทัศน์เรื่องสุวรรณภูมิ

Mulyana (2017) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรม Sekaten : พิธีกรรมในยอร์กยาการ์ตา ที่สะท้อนตามความเป็นจริงของวัฒนธรรมชวา ในอินโดนีเซีย ที่มุ่งศึกษาในประเด็นการปรับตัวทางวัฒนธรรมในพิธีกรรม Sekaten ซึ่งเป็นประเพณีของชาวชวาที่จัดขึ้นเพื่อรำลึกถึงเมาลิด หรือ "เมาลิดินนะบี" ถือเป็นวันคล้ายวันเกิดของศาสดามูฮัมหมัด ผลการวิจัยพบว่า สื่อสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมแบบดั้งเดิม คือ กระบวนการการสื่อสารที่สร้างความหมายและปรัชญาในรูปแบบของสัญลักษณ์ วัตถุ และเหตุการณ์ เพื่อผสมผสานวัฒนธรรมของอิสลามกับศาสนาฮินดูและค่านิยมทางปรัชญาของชวา ผ่านพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่มีความหมายถ่ายทอดสู่สังคม เพื่อให้ประชาชนเข้าใจความสำคัญของการสืบทอด และตระหนักถึงคุณค่าที่ดีต่อสังคม ทั้งนี้บทบาทการสื่อสารถือได้ว่าอิทธิพลต่อพิธีกรรม Sekaten ได้แก่ 1) หน้าที่สื่อสารพิธีกรรมดั้งเดิมสู่คนรุ่นหลัง ที่เป็นการเฉลิมฉลองวันคล้ายวันประสูติของศาสดามูฮัมหมัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเทศนาศาสนาอิสลาม 2) ให้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ความบันเทิงแก่สาธารณชน เนื่องจากภายในการจัดพิธีกรรมจะมีการแสดง การเล่นเกม การละเล่น และตลาดกลางคืน ที่ผู้คนให้ความสนใจ 3) เป็นสะพานเชื่อมระหว่างกษัตริย์กับพิธีกรรมนี้จึงเป็นตัวเชื่อมเพื่อให้สุลต่านสามารถมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชน

Sulaeman, Malawat, Ridwan, and Darma (2021) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ของพิธีกรรม Ukuwala Mahiate ของชนพื้นเมืองของมามาลา มาลุกะ ประเทศอินโดนีเซีย ที่มุ่งศึกษากระบวนการสื่อสารพิธีกรรมของชนพื้นเมือง ด้วยวิธีการตีเชิงสัญลักษณ์ของขบวนในพิธีกรรม Ukuwala Mahiate เกี่ยวกับความน่าในใจและความคาดหวัง การสื่อสาร และการปฏิบัติต่อผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ไตร่ตรองถึงจิตสำนึก ทำให้สมาชิกทุกคนในชุมชนตระหนักดีว่าตนเป็นใคร อยู่ที่ไหน ประพฤติตนอย่างไร และมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างไร และควรทำอย่างไร ประพฤติตนในอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน อันได้แก่ 1) การสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ของการเก็บต้นตาล เกี่ยวข้องกับกระบวนการระบุสัญลักษณ์ เริ่มตั้งแต่การเตรียมการสื่อสาร การลับมีด การตัดต้นปาล์ม และการแช่ต้นปาล์มในน้ำ กิจกรรมนี้ถูกตีความว่าเป็น “การถวายแด่อัลลอฮ์”; เป็นการขออนุญาตผู้สร้างโลก สำหรับสังคมดั้งเดิม การเก็บต้นปาล์มหมายถึง “ตัวตน”; เป็นรูปแบบหนึ่งของการไตร่ตรองในจิตสำนึก ซึ่งทำให้สมาชิกทุกคนในสังคมตระหนักว่าตนเป็นใคร ตำแหน่งของตนในสังคม วิธีการปฏิบัติตนและปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และวิธีปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมภายในวัฒนธรรมของตนเอง 2) การสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ของน้ำมันสมุนไพร ซึ่งน้ำมัน (Nyuwelain Matehu) เป็นสื่อกลางในพิธีกรรมการสื่อสารใน Ukuwala Mahiate ทำจากน้ำมันมะพร้าวโดยสมาชิกของสังคมดั้งเดิม เนื้อมะพร้าวแก่ปอกเปลือกออกจากกะลามะพร้าวแล้วขูดด้วย เครื่อง ขูดแบบเดิม น้ำมันมะพร้าวนี้ใช้เป็นสัญลักษณ์ของพิธีกรรม Ukuwala Mahiate การทำน้ำมันสมุนไพรสามารถทำได้โดยใครก็ตามที่มีนามสกุลโมนี่ 3) การสื่อสารเชิงสัญลักษณ์แห่งการเตือนความจำและความหวัง แง่มุมของชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมของสังคมดั้งเดิมในฐานะสัญลักษณ์แห่งอำนาจและศักดิ์ศรีในสังคม ซึ่งสังคมดั้งเดิมมองว่า Ukuwala Mahiate เป็นแหล่งของพลังของตนเองในรูปแบบของการเซ่นไหว้และสวดมนต์ต่ออัลลอฮ์ 4) การสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ของการต่อสู้ไม้กวาด พิธีกรรมนี้เชื่อกันว่าเป็นสถานที่ถวายและละหมาดของคำสอนของอิสลามในการสร้างมัสยิด ความแข็งแกร่งทางจิตวิญญาณ และความอดทนในการละหมาดเพื่ออัลลอฮ์ เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาต่างๆ เช่น คานหักในมัสยิด และเพื่อสรรเสริญและกตัญญูหลัง เสร็จสิ้นการถือศีลอดในเดือนรอมฎอนและการถือศีลอดของซุนนะห์ในวันที่หก 5.การสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ของการรักษาจากการต่อสู้ไม้กวาด โดยหลังจากการต่อสู้ด้วยไม้กวาด นักแสดงจะถูร่างกายด้วยน้ำมันสมุนไพร ซึ่งเชื่อกันว่าสามารถรักษาบาดแผลได้

Sulaeman et al. (2022) ที่มุ่งเน้นศึกษาถึงบทบาทการสื่อสารที่มีต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนมุสลิมในการประกอบพิธีกรรม Pela Gandong หรือการอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างชาวคริสต์กับชาวมุสลิมในมาลูกูเป็น ที่จัดขึ้นภายในคริสตจักรอิมมานูเอล หมู่เกาะมาลูกู ประเทศอินโดนีเซียเพื่อเฉลิมฉลองการจุติครั้งแรก ด้วยการสวดมนต์ ร้องเพลงสรรเสริญ และจุดเทียนชัยเพื่อสื่อถึงการเปลี่ยนแปลง และการต่อรองทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนมุสลิมเกี่ยวกับการสื่อสารข้ามศาสนาในพิธีกรรม Pela Gandong และการมีส่วนร่วมของชุมชนมุสลิมผ่านกระบวนการการสื่อสารจะขึ้นอยู่กับความเชื่อและค่านิยมข้ามศาสนาของพิธีกรรม Pela Gandong คือ ความเชื่อและค่านิยม รวมถึงความหลากหลายทั้งชุมชนชาวคริสต์และมุสลิม การอยู่ร่วมกัน ความเสมอภาค ของเครือข่ายข้ามศาสนา สังคม และชุมชนพื้นเมืองซึ่งกำหนดรูปแบบสังคมตามความเชื่อและพัฒนาสู่การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของชุมชนมุสลิมมาลูกูโดยการสื่อสารพิธีกรรมนั้นมีความหมายที่ยั่งยืนร่วมกันผ่านประสบการณ์การสื่อสาร ที่แสดงให้เห็นถึงความหมายที่ได้มาจากประสบการณ์ของคนในชุมชนผ่านการสื่อสารพิธีกรรมข้ามศาสนาซึ่งเน้นความหมายของสัญลักษณ์ และการสื่อสารแบบดั้งเดิมทางศาสนา ทั้งนี้ได้แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของการศึกษาการสื่อสารเกี่ยวกับพิธีกรรมข้ามศาสนาในยุคดิจิทัลเทคโนโลยีสมัยใหม่และโลกาภิวัตน์ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรม Pela Gandong ข้ามศาสนา ค่านิยมดั้งเดิม ที่กำลังเปลี่ยนแปลง เพื่อสร้างสายใยแห่งความเป็นพี่น้องกันในทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมโยงกับพิธีกรรมที่เสริมสร้างรากฐานทางวิทยาศาสตร์ในการพัฒนาและรากเหง้าของสังคมศาสตร์

จากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำไปใช้เป็นแนวทางเพื่อการเข้าสู่ปัญหานำวิจัยและเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นของปัญหานำวิจัยต่อไป

2.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้สร้างกรอบแนวคิดการวิจัยดังรูปที่ 2.7

รูปที่ 2.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทที่ 3

วิธีวิทยาการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “สัญลักษณ์ มายาคติ และการสื่อสารของประเพณีแห่นางดาน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช” นี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับสื่อพิธีกรรม สื่อประเพณี แนวทางการศึกษาเชิงสัญญะวิทยาและการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ แนวคิดเกี่ยวกับ ผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมและการสื่อความหมาย แนวคิดองค์ประกอบทางการสื่อสารของ Jakobson รวมถึงงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยการศึกษาผ่านเอกสาร (Document Research) การศึกษาภาคสนาม (Field Research) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 แหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยนี้ประกอบด้วยแหล่งข้อมูล 3 แหล่งดังนี้

3.1.1 แหล่งข้อมูลภาคสนาม

เป็นการลงสำรวจพื้นที่ (Field Research) ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) แบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ โดยสนามที่ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาและเก็บข้อมูล คือ พื้นที่พิธีกรรมของประเพณีแห่นางดาน จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งการลงพื้นที่ดังกล่าว ผู้วิจัยต้องการเก็บข้อมูลจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ดังกล่าว อาทิ ทีมนักแสดงในขบวนแห่ นักท่องเที่ยว พนักงาน เช่น สังเกต บันทึกภาพ และจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ เพื่อนำมาสรุปและวิเคราะห์ และค้นหาคำตอบ

3.1.2 สิ่งบันทึกการแสดง

เป็นสิ่งบันทึกการแสดงที่จัดทำขึ้นโดยผู้วิจัยทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว โดยเป็นการบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับพิธีกรรมและการแสดงที่จัดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2561-2562

3.1.3 แหล่งข้อมูลประเภทบุคคล

บุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ กลุ่มผู้ให้ข้อมูล 2 กลุ่มคือ กลุ่มผู้รู้และกลุ่มผู้ปฏิบัติ ประกอบด้วย 1) การท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราช 2) เทศบาลนครนครศรีธรรมราช 3) วิทยาลัยนาฏศิลป์จังหวัดนครศรีธรรมราช 4) วัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช 5) พราหมณ์ 6) นักปราชญ์ 7) บุคคลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง โดยมีบุคคลดังต่อไปนี้

1) กลุ่มผู้รู้ ประกอบด้วย กลุ่มที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาในพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดาน ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ดังนี้

1.1) กลุ่มพราหมณ์ คือ ผู้ประกอบพิธีกรรมหรือผู้ที่มีส่วนร่วม ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญอย่างลึกซึ้ง ในประเพณีแห่นางดาน อาทิ พราหมณ์คีรี ตีชะโกลด์ พราหมณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2) กลุ่มครู อาจารย์ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่หน่วยงาน และข้าราชการ ของวิทยาลัยนาฏศิลป์จังหวัดนครศรีธรรมราช อาทิ ผศ.ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช

1.3) กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญชาญอย่างลึกซึ้ง หรือมีส่วนร่วมกับประเพณีแห่นางดาน อาทิ นายวันพระ สืบสกุลจินดา ผู้ประสานงานเครือข่ายอาสาสมัครอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช

2) กลุ่มผู้ปฏิบัติ ประกอบด้วย กลุ่มผู้ร่วมพิธีกรรมของประเพณีแห่งนางดาน ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ดังนี้

2.1) กลุ่มฝ่ายงานงานประเพณีแห่งนางดาน คือ บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้จัดงานโดยเป็นผู้ที่ ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญชาญอย่างลึกซึ้ง หรือมีส่วนร่วมกับประเพณีแห่นางดาน ได้แก่ เจ้าหน้าที่และข้าราชการของการท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราช เทศบาลนครนครศรีธรรมราชและ วัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ประกอบด้วย

(1) นางสาวลดาวัลย์ ช่วยชาติ ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนครศรีธรรมราช

(2) ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุพัฒน์ นาคเสน อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

(3) พราหมณ์สิทธิชัย แก้วคง พราหมณ์ผู้ดำเนินการพิธีแห่นางดาน

(4) พราหมณ์ปาฏิหาร์ สยมภา พราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช

(5) พราหมณ์คีรี ตีชะโกลด์ พราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช

2.2) กลุ่มผู้นำท้องถิ่น คือ ผู้ที่ดำรงตำแหน่งหรือเคยดำรงตำแหน่งผู้นำในจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญชาญอย่างลึกซึ้ง หรือมีส่วนร่วมกับประเพณีแห่นางดาน

(1) นายวาที ทรัพย์สิน ผู้อำนวยการศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

(2) นายสุภาพ แนมใส กลุ่มผู้สร้างฐานพระสยม

(3) นายโชติ ทวิสุวรรณ กลุ่มผู้สร้างฐานพระสยม

(4) นายประกอบ รัตนคช กลุ่มผู้สร้างฐานพระสยม

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจำแนกตามประเภทของแหล่งข้อมูล ดังนี้

3.2.1 แหล่งข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยแต่ละช่วงเวลาที่จัดเตรียมงานการแสดงและงานพิธีกรรมจะมีบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้องจำนวนมาก ในส่วนของการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้เข้าสังเกตในช่วงระยะเวลาของการเตรียมการ ในขณะที่พิธีการกำลังดำเนินไปในขณะประกอบพิธี ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ในกระบวนการภาคสนาม ผู้วิจัยได้มีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ทีมนักแสดงในขบวนแห่ นักท่องเที่ยว พนักงานที่เกี่ยวข้อง ผลจากการสังเกตและบันทึกภาพ ผู้วิจัยได้ทำการจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ตามประเด็นการศึกษา

3.2.2 ข้อมูลสิ่งบันทึกการแสดง

ผู้วิจัยเก็บบันทึกสิ่งบันทึกการแสดงทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว ทั้งโดยผู้วิจัยและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับงานเผยแพร่ข่าวสารและการประชาสัมพันธ์ประเพณีแห่นางดานจังหวัดนครศรีธรรมราช

3.2.3 แหล่งข้อมูลประเภทบุคคล

ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ตามแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีแนวประเด็นคำถามดังต่อไปนี้

คำถามเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน

คำถามที่ใช้ถามกลุ่มผู้ปฏิบัติงาน ดังนี้

1) ทำอย่างไรให้ประเพณีนี้ยังคงอยู่และสืบทอดต่อไปในอนาคต

2) ทำอย่างไรให้ประเพณีนี้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

3) ท่านคิดว่าองค์กรของท่านจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีหรือไม่อย่างไร

4) การจัดประเพณีแห่นางดานมีวิธีการสื่อสารอย่างไร

5) ต้องการสื่อสารประเพณีนี้ เพื่อให้นักท่องเที่ยว ทั้งไทย และต่างชาติ เข้าใจไปในลักษณะใด อาทิ ความเชื่อของพิธีกรรม อัตลักษณ์ท้องถิ่น สะท้อนความจริงทางสังคมในอดีต

คำถามที่ใช้ถามกลุ่มผู้รู้ มีดังนี้

1) ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีแห่นางดานมีอะไรบ้างและอย่างไร

2) ประวัติของประเพณีแห่นางดานตั้งแต่อดีต-ปัจจุบันเป็นอย่างไร

3) กระบวนการจัดประเพณีแห่นางดานมีอะไรบ้าง ขั้นตอนดำเนินการอย่างไร

4) วัตถุประสงค์ของการประเพณีแห่นางดานมีอะไรบ้าง

5) คนในชุมชนมีส่วนช่วยในประเพณีนี้อย่างไร

6) ความคิดเห็นของคนในชุมชนต่อการอนุรักษ์และการสืบทอดประเพณีแห่นางดานเป็นอย่างไร

3.3 การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลเพื่อความน่าเชื่อถือแก่ผลการวิจัย โดยมีวิธีการดังนี้

1) การตรวจสอบโดยการโยงสามเส้า (Triangulation)

จัดทำโดยใช้วิธีการเปรียบเทียบจากการใช้ข้อมูลวิธีการเก็บข้อมูลหลายๆ วิธีร่วมกัน (Triangulation of Method) ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกบุคคลที่เกี่ยวข้อง การสังเกตการณ์ บันทึกภาพและจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของบรรยากาศในพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดาน รวมถึงการใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากเอกสารประกอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญและเพียงพอในการนำมาสรุปและวิเคราะห์ และค้นหาคำตอบต่อไป

2) การให้ผู้ที่ไม่มีส่วนร่วมโดยตรงกับงานวิจัยตรวจสอบประเด็นคำถาม (Peer Debriefing)

จัดทำโดยให้บุคคลที่มีความผู้เชี่ยวชาญ และประสบการณ์ด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ด้านศิลปวัฒนธรรม และด้านพฤติกรรมมนุษย์ ได้ร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก รวมทั้งตรวจสอบและให้คำแนะนำ รวมถึงเพิ่มเติมมุมมองที่ยังขาดไปของงานวิจัย เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของการศึกษาในขั้นต่อไป

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ลงพื้นที่สำรวจเนื่องจากมีความจำเป็นที่จะต้องลงไปศึกษาในลักษณะเรียนรู้ปรากฏการณ์จริง ณ สถานที่ปัจจุบันที่เรียกว่า Grounded Theory Approach กล่าวคือ เข้าไปสังเกตและศึกษาอย่างมีส่วนร่วม สัมภาษณ์แบบเจาะลึก และวิเคราะห์กายภาพด้วยตนเอง รวมถึงวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวบทงานสร้างสรรค์ด้านพิธีกรรมและการแสดง (Textual Analysis) จำแนกตามประเภทของข้อมูลและวัตถุประสงค์ของการวิจัย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การตีความหมาย (Interpretation) ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดเกี่ยวกับสัญญะวิทยาและการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์การประกอบสร้างความหมายของประเพณีแห่นางดาน

2) การเปรียบเทียบข้อมูล (Content Comparison) ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดเกี่ยวกับการผลิต/ผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม และการสื่อความหมาย มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลในเรื่องบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน ในการเปรียบเทียบข้อมูลประวัติความเป็นในอดีตกับการถ่ายทอด เผยแพร่ในปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

3) การสังเคราะห์ข้อมูล (Data Synthesis) ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดเกี่ยวสื่อพิธีกรรม สื่อประเพณี แนวคิดเกี่ยวกับสัญญะวิทยาและการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ แนวคิดเกี่ยวกับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม และการสื่อความหมาย มาสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้คำตอบตามปัญหาการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ในบทที่ 5-7 โดยมีการให้ภูมิหลังความเป็นมาของพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดานไว้ในบทที่ 4 เพื่อปูพื้นภูมิหลังที่มีความเชื่อมโยงกับผลการวิเคราะห์ตามประเด็นปัญหานำวิจัยต่อไป

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทที่ 4

ความเป็นมาและองค์ประกอบด้านพิธีกรรมตรียัมปวายและประเพณีแห่นางดาน

ในบทนี้เป็นการอธิบายภูมิหลังและประวัติความเป็นมาของพิธีตรียัมปวายและประเพณีแห่นางดานในฐานะที่เป็นสัมพันธบทเชื่อมโยงกับการจัดกิจกรรมประเพณีแห่นางดาน จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อการอนุรักษ์ สืบสาน และต่อยอดประเพณีในลักษณะกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์และในมิติของการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว

นครศรีธรรมราชเคยเป็นอาณาจักรที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณมีวัฒนธรรมของศาสนาพราหมณ์ เผยแผ่อยู่อย่างเป็นหลักเป็นฐานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 มีชื่อเดิมว่า “ตามพรลิงค์” รุ่งเรืองจน กลายเป็นศูนย์กลางของการเผยแผ่ศาสนาพราหมณ์สู่บ้านเมืองอื่นในคาบสมุทรไทย ในเวลาต่อมาเมื่อพระพุทธ ศาสนาเผยแผ่เข้ามาในอาณาจักรนี้ ศาสนาพราหมณ์ก็ปรับตัวเข้ากับพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้ ประเพณี และพิธีกรรมตามความเชื่อของพราหมณ์ผสมผสานกับพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาสืบมาถึงปัจจุบัน

ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช (ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้, 2473) ได้กล่าวถึงการเผยแผ่ศาสนาพราหมณ์ในจังหวัดนครศรีธรรมราชว่า ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาเก่าแก่ เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระเวท คือเมื่อราว 3,000 ปีก่อนพุทธกาล มีลักษณะเป็นศาสนา “พหุเทวนิยม” (นับถือเทพหลายองค์) ศาสนานี้ยอมรับในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด รวมทั้งเชื่อว่ามีมหาบุรุษหรือพรหมันเป็นผู้สร้างโลกและสร้างสิ่งมีชีวิตทั้งปวงขึ้น ศาสนาพราหมณ์ได้นำ “ระบบวรรณะ” เข้ามาใช้ โดยแบ่งมนุษย์ออกเป็น 4 กลุ่ม (หรือ 4 วรรณะ) คือ พราหมณ์ (นักบวช), กษัตริย์ (นักรบ), แพศย์ (พ่อค้า), และศูทร (กรรมกร) การที่จะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด คือต้องปฏิบัติให้ถูก พระทัยของพระผู้เป็นเจ้า เมื่อตายแล้วจะได้ไม่ต้องเกิดอีก พราหมณ์เป็นผู้สามารถติดต่อกับพระผู้เป็นเจ้า และรู้พระทัยของพระผู้เป็นเจ้าแต่เพียงพวกเดียว เหตุนี้พราหมณ์จึงมีอำนาจมากในสังคมฮินดู

ในราวพุทธศตวรรษที่ 10 ศาสนาพราหมณ์ได้แก้ไขจุดด้อยในศาสนาของตนเองเพื่อต่อต้านพุทธ ศาสนา จึงเกิดเป็น “ศาสนาฮินดู (Hinduism)” ขึ้น ศาสนาฮินดูแบ่งออกเป็นสองลัทธิ คือ “ลัทธิไศวนิกาย” นับถือพระศิวะหรือพระอิศวรเป็นเจ้า และ “ลัทธิไวษณพนิกาย” นับถือพระวิษณุหรือ

พระนารายณ์เป็นเจ้า ส่วนพระพรหมผู้สร้างโลก ซึ่งกลายเป็น “พรหมัน” มีผู้นับถือพระองค์เป็นเอกเทศ เทพทั้งสามองค์เรียกกันว่า “ตรีมูรติ” เมื่อแก้ไขรายละเอียดของศาสนานี้สำเร็จแล้ว จึงได้เริ่มแผ่ขยายไปยังดินแดนอื่นๆ โดยเฉพาะในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งบริเวณอาณาจักร “ตามพรลิงค์” (หรือนครศรีธรรมราชปัจจุบัน) ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-12 โดยเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนตามพรลิงค์เป็นแห่งแรก หลักฐานสำคัญที่แสดงชัดเจนก็คือเทวาลัย ซึ่งประกอบด้วยเทวาลัยของไศวนิกาย และเทวาลัยของไวษณพนิกาย นอกจากนี้ยังมีเทวรูปต่างๆ โดยเฉพาะเทวรูปพระวิษณุ (พระนารายณ์) และศิวลึงค์ กระจายอยู่ในพื้นที่หลายอำเภอ เช่น อำเภอท่าศาลา อำเภอสิชล อำเภอพระพรหม อำเภอพรหมคีรี และอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

ขณะที่ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตผู้คนบนคาบสมุทรไทยในราวพุทธศตวรรษที่ 12 พระพุทธ ศาสนาได้แผ่เข้ามา จึงทำให้กระแสความศรัทธาก็เริ่มลดลง โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-16 พุทธศาสนามหายานซึ่งมีศูนย์กลางที่เกาะชวากลาง ประเทศอินโดนีเซีย และที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ความศรัทธานี้ได้แผ่ขยายเป็นวงกว้างทั่วคาบสมุทรไทย โดยมีกษัตริย์แห่ง “อาณาจักรศรีวิชัย” ทรงสนับสนุน เหตุนี้จึงทำให้กระแสความศรัทธาต่อศาสนาพราหมณ์ลดลงไปอย่างมาก ครั้นราวพุทธศตวรรษที่ 18 พุทธศาสนาเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ก็ได้แผ่ขยายจากลังกาทวีปเข้ามาเป็นระลอกใหม่ ทำให้บดบังอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์มากขึ้นอีก เหลืออยู่คติความเชื่อและพิธีกรรมบางอย่างเท่านั้น และส่วนที่เหลือนี้ส่วนใหญ่ได้ผสมกลืนกลายเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอยู่ไม่น้อย

อย่างไรก็ดี แม้ว่าพราหมณ์จะมีจำนวนลดลง แต่พราหมณ์เมืองนครก็ยังปฏิบัติประเพณีตรียัมปวาย สืบทอดต่อกันมา จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อ พ.ศ. 2475 คณะราษฎรและรัฐบาลในสมัยนั้นจึงให้ยุติประเพณีตรียัมปวาย และพิธีโล้ชิงช้าเสียใน พ.ศ. 2477 เป็นต้นมา จากเหตุการณ์และคำสั่งดังกล่าว พราหมณ์ในนครศรีธรรมราชได้ลดและปรับเปลี่ยนให้เหลือไว้เฉพาะ “การแห่นางดาน” เพียงอย่างเดียว จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2505 ประเพณีนี้ได้สิ้นสุดลง เนื่องจากไม่มีศาสนิกชนในศาสนาพราหมณ์มาประกอบประเพณี อีกทั้งทางราชการได้รื้อถอน หอพระอิศวรและเสาชิงช้าซึ่งชำรุดทรุดโทรมมากออกไปเมื่อ พ.ศ. 2506 ประเพณีตรียัมปวาย จึงยังคงเหลืออยู่เฉพาะในความทรงจำของชาวนครในสมัยโบราณ ก่อนจะมารื้อฟื้นขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2544 และจัดงานนี้สืบมาตราบจนปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

4.1 จากพิธีตรียัมปวายสู่ประเพณีแห่นางดาน

คำว่า “ตรียัมปวาย” (บางแห่งเขียนว่าตรียัมพวาย และตรียำพวาย) เป็นคำมาจากภาษาทมิฬว่า “ติรุเวมปาไว” (Tiruvempavai) ส่วนคำ “ตรีปวาย” มาจากภาษาทมิฬว่า “ติรุปปาไว” (Tiruppavai) เป็นชื่อพิธีของพราหมณ์ฝ่ายใต้ในประเทศอินเดียเพื่อรับพระอิศวร เรียกอีกชื่อว่า “พิธีโล้ชิงช้า” ตามประวัติกล่าวกันว่า แต่เดิมมาในประเทศอินเดียมีพราหมณ์อยู่หลายฝ่าย แยกเป็นพราหมณ์ฝ่ายเหนือ (หรือปัญจโคทะ)และพราหมณ์ฝ่ายใต้(หรือปัญจทราวิท)พราหมณ์ในนครศรีธรรมราชเป็นฝ่ายใต้ซึ่งเป็นชาวทมิฬ เดินทางเข้ามาเมืองนครศรีธรรมราชโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเข้ามาเผยแพร่ศาสนาพราหมณ์ให้กว้างขวางขึ้น พราหมณ์ทมิฬพวกนี้เป็นพวกที่นำพิธีตรียัมปวาย (ตรีปวาย) เข้ามาปฏิบัติเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12 (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระบาทสมเด็จพระ, 2560)

“ประเพณีแห่นางดาน” เป็นส่วนหนึ่งของ “พิธีตรียัมปวาย” อันเป็นพิธีการต้อนรับพระอิศวร ซึ่งเป็นเทพสูงสุดหนึ่งในสามเทพของศาสนาพราหมณ์ พราหมณ์ในเมืองนครศรีธรรมราชที่นับถือพระอิศวรเป็นเจ้า (ที่เรียกว่า “ไศวนิกาย”) เชื่อว่าพระอิศวรจะเสด็จมาเยี่ยมโลกมนุษย์ในช่วงเดือนบุษยมาส (เดือนยี่) ทุกปี ทุกครั้งที่พระอิศวรผู้เป็นเจ้าเสด็จมา ก็จะประทานพรให้มนุษย์อยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุข บันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่พืชพันธุ์ธัญญาหาร ฝนตกต้องตามฤดูกาล น้ำท่าบริบูรณ์ ในการเสด็จพระอิศวรจะเสด็จลงมาทางเสาชิงช้า ดังนั้นทุกปีจึงได้จัดพิธีโล้ชิงช้าให้เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีตรียัมปวาย

ก่อนที่จะถึงเวลาที่พระอิศวรเสด็จมาถึงนั้น ก็จะเตรียมการจัดขบวนแห่เทพชั้นรองสี่องค์ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี และพระคงคา มารอรับเสด็จพระอิศวร เทพชั้นรองทั้งสี่องค์นี้ทำเป็นภาพวาดหรือ แกะสลักลงบนแผ่นไม้กระดาน ขนาดกว้างหนึ่งศอก สูงสี่ศอก รวม 3 แผ่น คือ พระอาทิตย์และพระจันทร์ แผ่นหนึ่ง พระธรณีแผ่นหนึ่ง และพระคงคาอีกแผ่นหนึ่ง (ชาวนครเรียกไม้แผ่นกระดานที่วาดหรือแกะสลักนี้ว่า “นางดาน” หรือ “นางกระดาน”) จากนั้นจะร่วมกันทำพิธีแห่อัญเชิญเทพบนแผ่นไม้กระดานไปยังเสาชิงช้าซึ่ง อยู่ในบริเวณหอพระอิศวร แล้วอัญเชิญประดิษฐานไว้ในหลุมหน้า “โรงชมรม” เพื่อรอรับเสด็จพระอิศวร เรียกประเพณีว่า “ประเพณีตรียัมปวาย”

“ตรียัมปวาย” เป็นประเพณีหรืองานนักขัตฤกษ์ปีใหม่ของพราหมณ์ จัดระหว่างวันขึ้น 7 ค่ำ เดือนอ้ายถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือนอ้าย รวม 10 วัน (ต่อมาเลื่อนเป็นเดือนยี่) ถือเป็นช่วงที่พระอิศวรเสด็จ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ลงมาเยี่ยมโลก พราหมณ์นิกายนี้จึงจัดให้มีพิธีต้อนรับและบูชาพระอิศวร เรียกว่า “ประเพณีตรียัมปวาย” และเมื่อพระอิศวรเสด็จกลับสู่สรวงสวรรค์ในวันแรมค่ำ ก็จะถึงช่วงเวลาที่พระนารายณ์เสด็จยังโลกมนุษย์ คือตั้งแต่วันแรมค่ำจนถึงวันแรม 5 ค่ำ เดือนอ้าย (รวม 5 วัน) พราหมณ์ก็จัดให้มีพิธีบูชาที่เรียกว่า “ประเพณีตรีปวาย” ด้วยเหตุนี้พิธีตรียัมปวายและตรีปวายในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงจัดเป็นพิธีต่อเนื่องกันสองพิธี รวมเรียกว่า “ประเพณีตรียัมปวาย ตรีปวาย” ใช้เวลาจัดงานรวมทั้งสิ้น 15 วัน

เมื่อสุโขทัยมีความสัมพันธ์กับนครศรีธรรมราชในพุทธศตวรรษที่19 มีพราหมณ์จำนวนหนึ่งได้เข้าไปอยู่ในสุโขทัยได้นำประเพณีนี้ที่เคยปฏิบัติในถิ่นที่อยู่เดิมไปใช้ดังปรากฏหลักฐานใน “ตำนานนางนพมาศ”ว่า “ครั้นล่วงมาถึงเดือนอ้ายได้กำหนดพระราชพิธีตรียัมปวายและตรีปวายเป็นการนักขัตฤกษ์ ประชุมหมู่ประชาชายหญิงหน้าพระเทวสถานหลวง บรรดาชะแม่นางในทั้งหลาย ก็ตกแต่งรัชกายไปตามเสด็จ สมเด็จพระร่วงเจ้า ดูไกวนางกระดานสาดน้ำ รำเสนงและทัศนาชีพ่อพราหมณ์ แห่พระอิศวรพระนารายณ์ ในเพลาราตรี ณ พระที่นั่งชัยชุมพล เกษมศานต์สำราญใจถ้วนทุกหน้าเป็นธรรมเนียมพระนคร”

ที่นครศรีธรรมราชประเพณีตรียัมปวายและตรีพวาย พราหมณ์กระทำพิธีต่อกันเช่นเดียวกัน พิธีแรกจะเริ่มด้วยพิธีอัญเชิญเทพเจ้าเสด็จลงมาเรียกว่า “พิธีเปิดประตูศิวาลัยไกรลาส” พิธีที่สองพราหมณ์นาลิวันจะประกอบ “พิธีโล้ชิงช้า” ถวายแด่พระอิศวร โดยระหว่างนั้นมีการอ่านโศลกสรรเสริญ พร้อมทั้งมีการถวายข้าวตอกดอกไม้ผลไม้ต่างๆ การถวายข้าวตอกดอกไม้ผลไม้สืบเนื่องมาจากคติความเชื่อที่ว่า ประเพณีทั้งสองมีความเกี่ยวข้องกันกับพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ กล่าวคือพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญที่กระทำกันในเดือน 6 อันเป็นฤดูกาลเริ่มเพาะปลูก พิธีนี้จึงจัดขึ้นเพื่อสวดอ้อนวอนเทพเจ้า ขอให้บันดาลให้การเพาะปลูกได้ผลดี ส่วนประเพณีตรีปวายที่จัดขึ้นในเดือนยี่ ซึ่งผ่านพ้นฤดูเก็บเกี่ยวมาแล้ว จัดขึ้นเพื่อแสดงความขอบคุณต่อเทพเจ้าที่บันดาลให้การเพาะปลูกได้ผลดี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

4.2 เสาชิงช้าในฐานะสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม

ฉัตราภรณ์ จินดาเดช (2559) ได้อธิบายว่า “เสาชิงช้า” เป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดประเพณีตรียัมปวาย มีลักษณะเป็นเสาสูง ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียม ไม้สัก หรือไม้เคียม เป็นต้น ทำเป็นเสาคู่ ปลายเสาสอบเอนเข้าหากัน ความสูงไม่จำกัดไว้ตายตัว ดังเช่น เสาชิงช้าที่กรุงเทพฯ เดิมสูง 40 ศอก ปลายเสาสอบเข้าหากันกว้าง 8 ศอก ปลายเสาผูกเชือกไว้สองเส้น เพื่อแขวนกระดานแผ่นหนึ่งซึ่งยาว 4 ศอก กว้าง 2 ศอก เพื่อให้พราหมณ์ (หรือ “นาลิวัน”) จำนวน 4 คน ขึ้นไปนั่งและโล้ชิงช้า เรียกว่า “พิธีโล้ชิงช้า”

เสาชิงช้าเป็นเสมือนเขาพระสุเมรุ (บางแห่งกล่าวว่าเป็นภูเขามันทรา) ส่วนเชือกที่ห้อยแขวนกระดานสำหรับโล้เป็นเสมือนพญานาค (ซึ่งมีชื่อว่าวาสุกิ หรือวาสุกรี) ซึ่งการโล้ชิงช้าที่เสาดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของการทดสอบความแข็งแรงของพื้นโลกว่ามั่นคงเพียงใด ในการโล้ชิงช้าแต่ละคราวจะโล้สามลา (สามครั้ง) เรียกว่า “โล้สามกระดาน” เมื่อครบแล้วจึงจะเสร็จพิธีโล้ชิงช้า หากการโล้ครั้งนั้นเสาชิงช้าไม่หักหรือโค่นล้ม ก็ถือว่าพื้นโลกยังแข็งแรง ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ก็ยังตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินได้ตามปกติต่อไปอีกปีหนึ่ง

พิธีโล้ชิงช้านี้เป็นการแสดงตำนานเกี่ยวกับพระอิศวรตอนหนึ่งว่า เมื่อพระพรหมสร้างโลกแล้ว ก็ขอให้พระอิศวรไปรักษา พระอิศวรทรงห่วงใยว่าโลกดูไม่น่าแข็งแรง จึงทอดพระบาทลงมาเพียงข้างเดียว แล้วให้พญานาคมาโล้ยื้อยุดระหว่างเขาสองฝั่งมหาสมุทร ปรากฏว่าแผ่นดินโลกแข็งแรงดีอยู่ พญานาคทั้งหลายก็โสมนัสยินดี ลงเล่นน้ำในขันสาครและเฉลิมฉลองกันเป็นการใหญ่ เสาชิงช้าทั้งคู่คือขุนเขาทั้งสองฝั่งมหาสมุทร และขันสาครก็คือมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ ซึ่งนาลิวันผู้สวมหัวนาค (ก็หมายถึงพญานาค) พากันมารำเสนงและสาดน้ำกัน ภายหลังได้พิสูจน์ทราบแล้วว่าแผ่นดินนี้มีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคง ผู้คนต่างมีความสามัคคีไม่มีการแตกแยก อย่างไรก็ดี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าการเล่นเช่นนี้เป็นการแก้บน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.1 เสาชิงช้าบริเวณหอพระอิศวร
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากที่มาดังกล่าว เสาชิงช้า จึงเป็นระบบสัญลักษณ์ทางการสื่อสารที่ผูกโยงถึงมิติด้านสถานที่ของพิธีกรรม ณ พื้นที่ที่เสาชิงช้าตั้งอยู่หมายความว่าพื้นที่แห่งนั้นคือพื้นที่ในบริบทอิทธิพลของพิธีกรรมตรียัมปวาย และเป็นสัญลักษณ์ที่มีคุณค่าเชิงพิธีกรรม อีกทั้งยังทำให้สถานที่ดังกล่าวสะท้อนถึงกลิ่นอายของความจริงแท้ในอดีต ในขณะที่ปัจจุบันนอกเหนือจากช่วงระยะเวลาของกิจกรรมประเพณีแห่นางดานแล้ว พื้นที่เสาชิงช้าเป็นระบบสัญลักษณ์ถึงคุณค่าด้านการจัดแสดงที่มีสัมพันธบทกับเรื่องราวในอดีต ดังนั้น เสาชิงช้าจึงเป็นสิ่งที่ Benjamin (1935) เรียกว่าเป็นพื้นที่ของงานสร้างสรรค์ที่มีทั้งคุณค่าด้านการจัดแสดงและคุณค่าทางด้านพิธีกรรม

4.3 เทพเจ้าสูงสุดในพิธีการกับสัญลักษณ์เชิงประติมานวิทยา

สัญลักษณ์เชิงประติมามานวิทยา ในงานวิจัยนี้ว่าด้วยสัญลักษณ์รูปที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าและเทพีต่างๆ ที่ปรากฏในประเพณีตรียัมปวาย โดยเป็นระบบสัญลักษณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากตำนานและมายาคติที่เกี่ยวกับเทพเจ้าที่เกี่ยวกับศานาพราหมณ์

ลักษณะทางประติมานวิทยาของเทพเจ้าและเทพีต่างๆ ในพิธีตรียัมปวายและประเพณีแห่นางดาน ผู้วิจัยจะได้อธิบายตามลำดับชั้นของลัทธิพิธี ทั้งนี้พราหมณ์ได้ประกอบพิธีอัญเชิญเทพเจ้าสำคัญ (ที่เรียกว่า “ตรีมูรติ”) มาประกอบในพิธี เทพเจ้าดังกล่าวประกอบด้วย

4.3.1 พระอิศวร

พระอิศวร หรือพระศิวะ เป็นหนึ่งในตรีมูรติ ตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ พระศิวะมีรูปกายเป็นชายหนุ่มร่างกำยำ วรรณะขาว (สีผิวขาว) นุ่งห่มหนังเสือเหมือนฤาษี มีสังวาลเป็นลูกประคำและกะโหลกมนุษย์ มีงูเห่าคล้องพระศอ และพระศอมีสีดำ เนื่องจากทรงอมยาพิษของพญานาคไว้เมื่อครั้งกวน เกษียรสมุทรเพื่อทำน้ำอมฤต พระเกศายาวม้วนเป็นจุฑา (มวยผม) มีพระจันทร์เป็นปิ่น มีพระคงคาอยู่บนยอดจุฑา และมีดวงพระเนตร (ตาที่สาม) กลางพระนลาฏ (หน้าผาก) ซึ่งโดยปกติปิดตาอยู่เสมอ แต่หากเปิดตาเมื่อใด ไฟบรรลัยกัลป์จะเผาผลาญล้างโลก ถือว่าเป็นการสิ้นสุดกัปหนึ่ง ก่อนที่พระพรหมจะสร้างโลกขึ้นมาใหม่ ส่วนพาหนะ ของพระศิวะคือ “โคอศุภราช” เป็นวัวเพศผู้สีขาวล้วน พระศิวะมีชายาคือ “พระอุมา” ซึ่งเป็นเทพีแห่งความกล้าหาญ มีพระโอรสสององค์คือพระขันทกุมาร และพระพิฆเนศ ประทับอยู่ที่เขาไกรลาสอันเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล

คติความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะ คือการเป็นเทพที่ขับไล่สิ่งชั่วร้าย ทำให้เกิดความดีงามและเป็นสิริมงคลต่อผู้ที่นับถือกราบไหว้บูชา นอกจากนี้อิริยาบถที่มักปรากฏคือท่าร่ายรำ เรียกว่า “ปางนาฏราช” เป็นท่ารำที่เกิดจากเหตุการณ์ตอนแปลงกายลงไปปราบฤาษีที่ประพฤติผิดต่อเพศดาบส ซึ่งต่อมาชาวฮินดูได้ถือเอาท่าร่ายรำนี้เป็นต้นแบบของการร่ายรำต่างๆ มาตราบจนปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

4.3.2 พระนารายณ์

พระนารายณ์ หรือพระวิษณุ เป็นหนึ่งในตรีมูรติเช่นเดียวกับพระศิวะ (พระอิศวร) มีรูปกายเป็นชายหนุ่มร่างกายใหญ่โตแข็งแรง แต่เดิมเป็นเทพเล็กๆ ในยุคพระเวท และเป็นเพียงส่วนหนึ่งของเทพแห่งอาทิตย์ ทำหน้าที่ส่องแสงตอนเช้า ตอนเที่ยง และตอนเย็น บางครั้งก็ทำหน้าที่แทนพระอัคนี คือการเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์และเทพเจ้า และได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ปกป้องรักษาความสงบสุขของมนุษย์ ดังนั้นเมื่อเกิดยุคเข็ญที่ใด ก็จะอวตารไปช่วยเหลือปัดเป่าทุกข์ เรียกว่า “นารายณ์อวตาร”

คติความเชื่อเกี่ยวกับพระวิษณุ คือการเป็นเทพที่มีการย่างก้าวสามก้าว (Vikrama) การเป็นผู้มีก้าวยาว (Urukama) และการเดินไกล (Urugaya) การก้าวสามก้าวของพระวิษณุนั้น เป็นการก้าวข้ามพื้นโลก ซึ่งมนุษย์มองเห็นได้เพียงสองก้าว ส่วนก้าวที่สามนั้นเป็นการก้าวที่สูงที่สุด เลยขอบเขตที่นกจะบินไปถึง และเลยขอบเขตที่ปัญญาของมนุษย์จะติดตามได้ ซึ่งวิษณุในที่นี้ก็คือดวงอาทิตย์นั่นเอง ดังนั้นการก้าวสามก้าวจึงหมายถึงช่วงเวลาที่พระอาทิตย์ขึ้น จนถึงเวลาที่พระอาทิตย์ตก

4.2.3 พระพรหม

พระพรหม เป็นหนึ่งในตรีมูรติ ประวัติความเป็นมาค่อนข้างสับสน เนื่องจากในหลายคัมภีร์กล่าวถึงในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น บางคัมภีร์กล่าวว่ากำเนิดมาจากไข่ทอง กายเป็นหมูป่า กู้โลกมาจากมหาสมุทร ส่วนคัมภีร์ยุคหลังกล่าวว่า กำเนิดจากดอกบัวที่โผล่มาจากนาภีของพระวิษณุ พระพรหมมีสี่พักตร์สี่กร โดยแต่ละพักตร์จะหันไปตามทิศทั้งสี่ ประทับยืนหรือนั่งบนบัลลังก์ดอกบัวหรือบนหลังหงส์ พระวรกายสีเหลือง พระเนตรสีแดง สวมชฎา

คติความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหม มีตำนานกล่าวว่าหลังจากพระพรหมสร้างโลกแล้ว ได้อัญเชิญพระอิศวรมาทดสอบความแข็งแรงของโลกที่ทรงสร้างขึ้น โดยให้พญานาคขดตัวล้อมรอบภูเขาสองลูก หลังจากนั้นพระพรหมจึงทรงยืนด้วยพระบาทข้างเดียว แล้วให้พญานาคออกแรงดึงภูเขาทั้งสองข้าง ซึ่งเมื่อทดสอบเสร็จปรากฏว่าโลกที่พระพรหมทรงสร้างมีความแข็งแรง การทดสอบดังกล่าวได้สร้างความปิติยินดีให้แก่พญานาคและบรรดาเทพเจ้าเป็นอย่างมาก

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

พระศิวะหรือพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม คือที่มาของอักษรย่อในคาถา “โอม” ซึ่งเป็นคำที่ใช้นำหน้าบทสวดในพิธีกรรมต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ฮินดู และมีลักษณะทางประติมานวิทยาที่เป็นสากลเนื่องจากเป็นรูปลักษณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ที่ได้รับการสืบทอดกันมายาวนานกว่า 3,000 ปี

4.4 เทพเจ้าชั้นรองในพิธีการกับสัญลักษณ์เชิงประติมานวิทยา

ในพิธีตรียัมปวายจะกล่าวถึงการเสด็จเยี่ยมโลกของพระอิศวรแต่ละปี โดยได้มีการกำหนดให้มีเทพชั้นรองมาร่วมในพิธี ประหนึ่งมารอรับเสด็จ เทพชั้นรองประกอบด้วยพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี และพระคงคา เทพทั้งหมดนี้เป็นภาพวาดหรือภาพแกะสลักบนแผ่นไม้พราหมณ์ในนครศรีธรรมราชจึงเรียกว่า “นางกระดาน” (หรือนางดาน)

4.4.1 นางกระดาน แผ่นที่ 1 นามว่าพระอาทิตย์พระจันทร์

พระอาทิตย์ ตำนานนพเคราะห์กล่าวว่า เทพองค์นี้พระอิศวรทรงสร้างขึ้นด้วยการเอาราชสีห์ 6 ตัว มาป่นเป็นผง แล้วห่อด้วยผ้าสีแดง ประพรมด้วยน้ำอมฤต ไม่ช้าจึงเกิดเป็นเทพบุตรร่างน้อยขึ้น มีนามว่า “พระอาทิตย์” หรือ “พระสุริยา” มีผิวกายสีแดง รัศมีกายเรืองโรจน์ ตัวเสื้อทรงสีเหลืองอ่อน มีสี่กร กรที่หนึ่งใช้ห้ามอุปัทวันตราย กรที่สองไว้ประทานพร และอีกสองกรถือดอกบัว พระอาทิตย์เป็นเทพผู้สร้างกลางวัน เป็นผู้ให้แสงสว่างและความร้อนแก่โลกมนุษย์และดาวพระเคราะห์อื่นๆ ด้วยการชักรถม้าเคลื่อนไปในจักรวาลไม่มีวันหยุด กำลังแสงของพระอาทิตย์มีพลังดูดน้ำได้ถึง 1,000 ส่วน ดูดฝน 400 ส่วน ดูดหิมะ 300 ส่วน ดูดลม 300 ส่วน ให้พลังงานแก่สรรพสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ก่อให้เกิดวัฏจักรแห่งดินฟ้าอากาศเป็นฤดูกาล ถือเป็นเทพ “ผู้สร้างทิวา” ซึ่งมีคุณูปการต่อการอยู่รอดของมนุษย์ สัตว์ และพืช

พระจันทร์ ตำนานนพเคราะห์กล่าวว่า เทพองค์นี้พระอิศวรทรงสร้างขึ้นจากนางฟ้า 15 นาง โดยร่ายพระเวทให้นางฟ้าทั้ง 15 นาง กลายเป็นผงละเอียด แล้วห่อด้วยผ้าสีนวล ประพรมด้วยน้ำอมฤต ไม่ช้าจึงเกิดเป็นเทพบุตรขึ้นชื่อ มีนามว่า “พระจันทร์” ผิวกายเป็นสีนวล ร่างเล็กสะโอดสะอง ประทับในวิมานสีแก้วมุกดา ทรงม้าสีขาวดอกมะลิเป็นพาหนะ มีชายาถึง 27 องค์ เป็นเทพผู้สร้างกลางคืน เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และงดงามอ่อนละมุน เพราะการเป็นผู้สร้างกลางคืน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

นี่เองจึงมีสมญาว่า “รัชนีกร” หรือ “ผู้สร้างราตรี” ถือเป็นเทพผู้อำนวยให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายได้พักผ่อนและผสมพันธุ์สืบมาจนปัจจุบัน

ทั้งพระอาทิตย์และพระจันทร์ ปรากฏบนภาพบนแผ่นกระดานดังรูปที่ 4.2

รูปที่ 4.2 พระอาทิตย์-พระจันทร์
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

4.4.2 นางกระดาน แผ่นที่ 2 นามว่าพระธรณี

ตำนานนพเคราะห์กล่าวว่า (อ้างอิงที่มาได้ไหม) เทพองค์นี้มีหน้าที่รองรับน้ำหนักของสรรพสิ่งและพยุงสิ่งทั้ง หลาย ที่พระอิศวรทรงสร้างไว้ในจักรวาลให้ดำรงอยู่ เป็นเสมือนพ่อแม่ของเทพทั้งหลาย เป็นผู้รับและสั่งสมสิ่งดีมีค่า อาหารและความมั่นคง ยอมสละแม้เกียรติและอำนาจ จึงได้ชื่อว่า “วสุธา” หรือพื้นดิน มีผิวกายสีขาวนวล พระเกศายาวเหยียดตรงเป็นโมฬี สามารถอุ้มซับอุทกธาราหรือสายน้ำไว้มหาศาล เป็นเทพผู้เก็บสะสมคุณความดียิ่งทั้งปวงและรักษาความมีคุณธรรมเป็นหูเป็นตาแทนผู้อื่นได้ ดังสำนวนที่ว่า “ใครไม่รู้ แต่เทวดาฟ้าดินรู้”

พุทธประวัติได้กล่าวอยู่ตอนหนึ่ง คือในวันเพ็ญเดือนหกก่อนพุทธกาล พระยาวัสวดีมาร ยกพลมาขัดขวางมิให้พระสิทธัตถะตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ แต่การไม่สำเร็จดังใจหวัง เพราะพระ

สิทธัตถะไม่ยอมละโพธิบัลลังก์จนกว่าจะตรัสรู้ มีการโต้เถียงทวงสิทธิ์โพธิบัลลังก์กัน พระยามารกรรโชกว่า บัลลังก์นี้ไม่สมควรแก่ท่าน เรานี้มีสติพอจะสามารถชนะได้ กระทำให้โลกทั้งหลายพ่ายแพ้ และบัลลังก์นี้บังเกิดเพื่อบุญของเราโดยแท้ หาใช่ของท่านไม่ พระสิทธัตถะจึงตรัสถามว่าผู้ใดรู้เห็นเป็นพยานบ้าง พระยามารก็อ้างเอาเหล่าเสนามารเป็นพยาน เมื่อเห็นพระสิทธัตถะมิหวั่นพระทัยยังคงวางพระองค์สงบนิ่งอยู่ พญามารจึงบรรหาร ให้รี้พลสกลไกร ย่ำยีพระสิทธัตถะโดยพลัน หวังจะให้พระสิทธัตถะลุกหนีหรือม้วยมรณ์

พฤติการณ์ทั้งปวงนี้พระธรณีผู้รองรับน้ำจากการกรวดน้ำได้สดับอยู่ เห็นว่าพระสิทธัตถะมีเจตนารมณ์กระทำเพื่อมวลมนุษย์โดยแท้ จึงปรากฏกายขึ้นข้างบัลลังก์ใต้ร่มโพธิ์ที่พระสิทธัตถะประทับ แล้วก็บิดน้ำในโมฬีแห่งตน กระแสชลก็หลั่งไหลออกจากเกศาแห่งพระธรณี เป็นท่อธารมหรรณพ นองท่วมไปประดุจห้วงมหาสมุทร ในที่สุดเสนามารก็ตาย พญามารก็พ่ายหนี พระสิทธัตถะจึงสำเร็จอนุตรสัมโพธิญาณในเพลารุ่งสางแห่งราตรีนั้น จึงกล่าวได้ว่าความสำเร็จครั้งนี้พระธรณีได้มีส่วนช่วยเหลืออยู่ไม่น้อย

พระธรณีปรากฏบนภาพบนแผ่นกระดานดังรูปที่ 4.3

รูปที่ 4.3 พระแม่ธรณี
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

4.4.3 นางกระดาน แผ่นที่ 3 นามว่าพระคงคา

เทพองค์นี้เป็นธิดาองค์แรกของพระหิมวัตกับนางเมนา พระสวามีของพระคงคาคือพระอิศวร ฉะนั้นพระคงคากับพระอุมานอกจากจะร่วมพระชนกชนนีกันแล้ว ยังมีสวามีองค์เดียวกันด้วย มีผิวกายสีม่วงแกมน้ำตาล

เทพองค์นี้แต่เดิมอยู่บนสวรรค์ เพิ่งจะลงมาสู่โลกมนุษย์ในครั้งที่ท้าวภคีรถสำเร็จการพิธีอัญเชิญให้ลงมาชำระอัฐิโอรสท้าวสัคระ ที่ถูกพระกบิลบันดาลด้วยฤทธิ์เป็นเพลิงไหม้ตาย จึงจำเป็นจะต้องใช้น้ำจากพระคงคาบนสวรรค์มาชำระอัฐิ จึงจะหมดบาปไปบังเกิดในสวรรค์ได้อีก พระคงคาจึงบันดาลน้ำให้ไหลไปทางสระวินทุ แยกออกเป็นเจ็ดสาย ไหลไปทางตะวันออกสามสาย กลายเป็นแม่น้ำลินี ทลาทินี และปปาพนี และไหลไปทางตะวันตก กลายเป็นแม่น้ำอีกสามสายคือ แม่น้ำจักษุ สีดา และสินธุ ส่วนอีกสายหนึ่งไหลตาม รอยรถท้าวภคีรถ เรียกกันว่า “พระคงคามหานที” แม่น้ำสายนี้นับเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ใช้ล้างบาปได้ ไหลผ่านที่ใดผู้คนก็ชำระล้างบาปที่นั่น ความสกปรกของบาปได้ตกตะกอนทำให้กลายเป็นสันดอนสมบูรณ์พูนพอก มีพืชพรรณงามงอกขึ้นตามฝั่งน้ำ ส่วนในลำวารีก็เป็นที่อาศัยของสัตว์น้ำทั้งหลาย พระคงคาจึงเป็นเทพผู้อำนวย ความชุ่มฉ่ำสมบูรณ์ให้แก่สรรพสิ่งในมนุษยโลกยืนชีพมาตราบปัจจุบัน

พระธรณีปรากฏบนภาพบนแผ่นกระดานดังรูปที่ 4.4

รูปที่ 4.4 พระแม่คงคา
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ในเมืองนครศรีธรรมราชสมัยก่อนนั้น เมื่อเวลาจะอัญเชิญนางดานประดิษฐานบนเสลี่ยง กระดานละเสลี่ยง ก็จะจัดขบวนหามแห่กันมาในเวลาพลบค่ำที่ฐานพระสยม (ตลาดท่าชีปัจจุบัน) นำขบวนด้วยเครื่องดนตรีประโคม (ปืนอก กลองแขก และฆ้อง) มีเครื่องสูง (ฉัตร พัดโบก บังแทรก และบังสูรย์) โดยมีพระราชครูปลัดหลวงเดินนำหน้าเสลี่ยงละคน มีพราหมณ์ถือสังข์เดินตาม และปิดท้ายขบวนด้วยนางอัปสรและผู้ถือโคมบัว เมื่อแห่ถึงหอพระอิศวรแล้วก็หามเสลี่ยงนางดานเวียนรอบเสาชิงช้าสามรอบ จากนั้นจึงทำพิธีอัญเชิญเทพนางกระดานทั้งสามลงหลุมในมณฑลพิธีราชวัตรฉัตรธง (หรือโรงชมรม) เพื่อรอเวลาที่พระอิศวรเสด็จลงมา

เทพและเทพีดังที่ปรากฏบนแผ่นกระดานดังกล่าวนี้ ได้นำมาใช้ในกระบวนการแห่นางดาน ลักษณะทางประติมานวิทยาจะมีเอกลักษณ์ของท่าทางการแสดงที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวแตกต่างกัน ในกรณีของพระแม่ธรณีจะผูกสัมพันธบทกับวรรณกรรมเนื่องในพุทธศาสนาเรื่อง พุทธประวัติตอนผจญมาร ซึ่งมีเหตุการณ์สำคัญคือ พระแม่ธรณีบีบมวยผม ซึ่งเป็นระบบสัญลักษณ์ที่สื่อถึงบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่สั่งสมมายาวนานก่อนที่จะตรัสรู้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นลักษณะทางประติมานวิทยาที่พุทธศาสนิกชนเข้าใจร่วมกันอย่างดีมาช้านาน

4.5 สถานที่ประกอบพิธีในฐานะพื้นที่ทางการสื่อสารพิธีกรรม (Intermediary Space)

พิธีกรรมเป็นกิจกรรมที่ต้องผูกติดกับสถานที่พิธีที่ได้รับการสร้างขึ้นเป็นการเฉพาะ โดยได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ วรรณกรรมเนื่องในศาสนา ตลอดจนถึงมายาคติที่คนในชุมชนเข้าใจร่วมกัน จนก่อเป็นอาคารสถาปัตยกรรมเพื่อใช้ในพิธีกรรมเป็นการเฉพาะทั้งนี้พิธีกรรมในช่วงก่อนเข้าสู่พิธีตรียัมปวายและประเพณีแห่นางดาน มีพื้นที่เชิงพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

4.5.1 หอพระอิศวร

หอพระอิศวร ตั้งอยู่ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย บูชาพระอิศวรหรือพระศิวะเป็นใหญ่เหนือเทพองค์อื่น สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานศิวลึงค์ศิลา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระองค์ ภายในยังเคยเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปสำริดอื่น ๆ ได้แก่ พระศิวนาฏราช พระอุมา พระคเณศ และหงส์ (ปัจจุบันได้นำไปจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

หอพระอิศวรในปัจจุบัน มีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน แผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 6.50 เมตร ยาว 8.50 เมตร สูงประมาณ 9 เมตร หลังคาหน้าจั่วทรงไทย ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ประวัติการสร้างนั้นไม่ปรากฏชัด แต่สันนิษฐานว่าคงสร้างรุ่นเดียวกับหอพระนารายณ์ และโบสถ์พราหมณ์ คือตั้งแต่สมัยอยุธยาหรืออาจจะเก่ากว่า บริเวณด้านหน้าหอพระอิศวรเป็นที่ตั้ง “เสาชิงช้า” จากหลักฐานภาพถ่ายเก่าแสดงให้เห็นว่าเสานี้เคยตั้งอยู่ในบริเวณนี้มาก่อน ต่อมาได้มีการย้ายไปตั้งในพื้นที่ทางด้านทิศใต้ ทับอยู่บนโบราณสถานโบสถ์พราหมณ์ กระทั่งใน พ.ศ. 2558 กรมศิลปากรจึงได้ทำการบูรณะเสาชิงช้านี้ขึ้นใหม่ โดยกลับมาตั้งยังตำแหน่งเดิม

ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 95 หน้า 1530 วันที่ 27 กันยายน 2479 และประกาศกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 95 ตอนที่ 126 หน้า 3981 วันที่ 14 พฤศจิกายน 2521 เนื้อที่โบราณสถานประมาณ 1 ไร่ 62.5 ตารางวา

รูปที่ 4.5 หอพระอิศวร
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

4.5.2 หอพระนารายณ์

หอพระนารายณ์ ตั้งอยู่ริมถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ตรงข้ามกับหอพระอิศวร เป็นโบราณสถานในศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไวษณนิกาย บูชาพระนารายณ์เป็นใหญ่เหนือเทพองค์อื่น สร้างขึ้นเพื่อใช้ประดิษฐานเทวรูปพระนารายณ์ ประกอบพิธีกรรมในลัทธิไวษณพนิกาย

หอพระนารายณ์มีการบูรณะมาแล้วหลายครั้ง ครั้งใหญ่ที่สุดคือสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (สิน เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งข้าหลวงประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2562-2475) สิ่งสำคัญพบจากหอพระนารายณ์ ได้แก่ เทวรูปพระนารายณ์สี่กร ทำด้วยหินทราย ลักษณะเป็นเทวรูปรุ่นเก่า อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 ปัจจุบันนำมาเก็บรักษาและจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช ส่วนเทวรูปพระนารายณ์ประดิษฐานอยู่ภายในหอ กรมศิลปากรได้จำลองแบบตามภาพถ่ายเก่า ลักษณะเป็นเทวรูปในศิลปะอยุธยา จากการขุดค้นทางโบราณคดี เมื่อ พ.ศ. 2558 พบว่าอาคารหอพระนารายณ์หลังปัจจุบัน สร้างทับอาคารหลังเก่าที่สร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่อาคารปัจจุบันมีขนาดเล็กกว่า

ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 ตอนที่ 34 หน้า 1530 วันที่ 27 กันยายน 2479

รูปที่ 4.6 หอพระนารายณ์
ที่มา : ผู้วิจัย

4.5.3 โบสถ์พราหมณ์

โบสถ์พราหมณ์ ตั้งอยู่ริมถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช บริเวณเดียวกับหอพระอิศวร จากหลักฐานทางโบราณคดีสันนิษฐานว่าโบสถ์พราหมณ์นี้สร้างขึ้นราวสมัยอยุธยา โดยมีฐานะเป็นเทวสถานประจำเมืองนครศรีธรรมราช ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมสำคัญของพราหมณ์ โดยเฉพาะพิธีตรียัมปวายและตรีปวาย ภายในประดิษฐานรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์หลายองค์ ได้แก่ พระศิวนาฏราชสำริด พระวิษณุสำริด พระหริหระสำริด พระอุมาสำริด พระคเณศสำริด หงส์สำริด และนางกระดาน

ต่อมาโบสถ์พราหมณ์ชำรุดอย่างมาก จึงได้มีการรื้ออาคารทั้งหมดลงเสียใน พ.ศ. 2505 (สมัยนาย สันต์ เอกมหาชัยเป็น ผวจ.) ต่อมา พ.ศ. 2558 สำนักศิลปากรที่ 12 นครศรีธรรมราชได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีโบราณสถานโบสถ์พราหมณ์ เพื่อค้นหาร่องรอยฐานอาคารเดิม พบร่องรอยฐานรากอาคารก่ออิฐ มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 6.50 เมตร ยาว 22 เมตร ส่วนด้านในห้องคูหา ส่วนด้านหน้าเป็นอาคารโถง ลักษณะแบบเดียวกันกับโบราณสถานฐานพระสยม ที่ถนนท่าชี ตำบลในเมือง ในเขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช

ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 ตอนที่ 34 หน้า 1530 เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2479

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.7 โบสถ์พราหมณ์กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2476
ที่มา : สำนักศิลปากรที่ 12 นครศรีธรรมราช, 2558

จากร่องรอยฐานอาคารโบสถ์พราหมณ์และหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปเคารพของเทพเจ้า และใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมสำคัญของพราหมณ์ แผนผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าซึ่งภายในก่ออิฐผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และมีฐานสำหรับประดิษฐานศิวลึงค์และรูปเคารพเทพเจ้าที่สำคัญ สอดคล้องกับเอกสารและภาพถ่ายเก่าที่บันทึกเรื่องราวของโบสถ์พราหมณ์ไว้ นอกจากนั้นผลการกำหนดค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ของตัวอย่างอิฐจากการขุดค้น ยังช่วยสนับสนุนว่าโบราณสถานแห่งนี้สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยา และมีการใช้พื้นที่ต่อเนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์

4.5.4 ฐานพระสยม

ฐานพระสยม ปรากฏชื่อครั้งแรกในตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช คำว่า "พระสยม" หรือ "พระสยมภูวนาถ" เป็นพระนามหนึ่งของพระอิศวร ซึ่งหมายถึง "ผู้ที่เกิดขึ้นเอง" ลักษณะศาสนสถานเหลือเพียงส่วนฐานของอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก อาคารแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นห้องคูหารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในประดิษฐานศิวลึงค์บนฐานโยนิ ส่วนที่สอง เป็นร่องรอยพื้นอิฐติดต่อกับฐานอาคารยาวต่อเนื่องไปทางด้านหน้า มีแท่นฐานเสา สันนิษฐานว่าส่วนนี้เป็น อาคารโถง หลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้อง และมีแท่นฐานที่สันนิษฐานว่าสำหรับประดิษฐานโคนนทิ ปัจจุบันใช้เป็นที่ตั้งของฐานโยนิอีกฐานหนึ่ง เป็นหลักฐานซึ่งแสดงให้เห็นว่าศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายแพร่เข้ามาในตัวเมืองนครศรีธรรมราชอีกครั้งราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 จึงอาจเป็นไปได้ว่าฐานพระสยมคือ หอพระอิศวรดั้งเดิมของชุมชนพราหมณ์ก่อนที่จะมีการสร้างหอพระอิศวรที่ถนนราชดำเนิน และในทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราชครั้งรัชกาลที่ 2 ระบุว่าให้มีตำแหน่ง "ขุนรามราชา" ถือศักดินา 200 เป็นพนักงานรักษาพระสยมภูวนาถ สังกัดศาลตุลาการด้วย

ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 ตอนที่ 34 หน้า 1530 วันที่ 27 กันยายน 2479 และประกาศกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 95 ตอนที่ 126 หน้า 3982 วันที่ 14 พฤศจิกายน 2521 เนื้อที่โบราณสถานประมาณ 2 งาน 14.32 ตารางวา

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.8 ฐานพระสยม บริเวณชุมชนตลาดท่าชี
ที่มา : ผู้วิจัย

รูปที่ 4.9 บริเวณภายนอกฐานพระสยม
ที่มา : ผู้วิจัย

จากสถานที่ดังที่กล่าวมานี้ ล้วนมีความผูกพันกับผู้คนในชุมชนในฐานะที่เป็นศาสนสถาน แม้ในปัจจุบันคนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา แต่สถานที่เชิงพิธีกรรมเหล่านี้ได้เปลี่ยนหน้าที่เป็นสถานที่เพื่อการจัดแสดง หรืออีกนัยหนึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism) ที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจมาเยี่ยมชม

ลำดับพิธีกรรมเป็นรหัสทางการสื่อสารที่กำกับให้การประกอบพิธีมีความศักดิ์สิทธิ์และก่อให้เกิดสุนทรียภาพทางการสื่อสาร ลำดับพิธีจะเชื่อมโยงกับมายาคติที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งนี้โดยมีลำดับดังต่อไปนี้

ประเพณีตรียัมปวายในกรุงเทพมหานคร ได้จัดพิธีต้อนรับพระอิศวรเทพเจ้าผู้สูงสุดของพราหมณ์ ซึ่งเชื่อว่าจะเสด็จจากวิมานบนเขาไกรลาสอันเป็นสถานที่ประทับเพื่อเยี่ยมเยียนโลกมนุษย์ในเทศกาลปีใหม่ มีกำหนด 10 วัน นับตั้งแต่วันขึ้น 7 ค่ำไปสิ้นสุดในวันแรม 1 ค่ำ เดือนอ้าย (ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นเดือนยี่ อันเป็นช่วงต้นฤดูแล้ง ซึ่งสะดวกแก่การสัญจร) โดยมีพิธีโล้ชิงช้าเป็นองค์ประกอบสำคัญ กล่าวคือ

"วันขึ้น 6 ค่ำ" เป็นวันสุกดิบของพิธี โดยเริ่มจากช่วงใกล้รุ่งในวันขึ้น 6 ค่ำ เดือนยี่ คณะพราหมณ์จะมาประชุมกันที่สถานพระอิศวร พราหมณ์ที่จะมาร่วมประกอบพิธีกรรมนี้ จะเป็นพราหมณ์ผู้มีหน้าที่ประกอบพิธีทั่วไปในแผ่นดินสยามแต่โบราณ ในช่วงเริ่มพิธีตรียัมปวายถ้ามีพราหมณ์ที่จะบวชใหม่ก็จะทำการบวชในคราวเดียวกันด้วย "การผูกพรต" ซึ่งหมายถึงสายสิญจน์ตรงกลางด้ายผูกดอกบานไม่รู้โรยขาว แล้วถวายเครื่องกระยาบวชให้แก่อุปัชฌาย์ จากนั้นคณะพราหมณ์ทั้งหลายจะชำระกายผูกพรต คือคาดเชือกไว้ที่ต้นแขนข้างหนึ่ง ตามลำดับอาวุโสแห่งพรต (ไม่ใช้อายุและฐานันดร) นับเป็นวันตั้งพิธี ตั้งแต่นั้นไปต้องรับประทานแต่ถั่วงา ไม่รับประทานเนื้อสัตว์ และประพฤติพรหมจรรย์ตลอดตั้งแต่วันขึ้น 7 ค่ำ จนถึงวันขึ้น 9 ค่ำ จึงอนุญาตให้ออกพรตได้ เว้นแต่พระมหาราชครูพิธีที่จะต้องทำพิธีผูกพรตไปตลอดทั้ง 15 วัน และต้องนอนประจำอยู่ในเทว สถานตลอดช่วงพิธี หลังจากทำพิธีพรตถวายเครื่องกระยาบวชเสร็จแล้ว ไปทำพิธีที่เกยหน้าวัดสุทัศน์ฯ แล้วกลับมาทำที่เสาชิงช้าด้านทิศเหนือก่อน โดยบูชาด้วยธูปเทียน ดอกไม้ รดน้ำกลศ สังข์ จุณเจิมจึงกลับมาทำที่กระดานครู ที่หัวกระดานครูมีตะลุ่มบรรจุข้าวตอก ข้าวเม่า ส้มเขียวหวาน เผือกต้ม มันต้ม งบน้ำอ้อย ข้าวต้มน้ำวุ้น กล้วยไข่ ข้างตะลุ่มมีมะพร้าวยังไม่ปอกเปลือก เป็นผลอ่อนหนึ่งผล ผลแก่หนึ่งผล อ้อยสองลำ พระราชครูบูชาด้วยธูปเทียน ดอกไม้ ถวายน้ำเทพมนต์ด้วยกลศ สังข์ จุณเจิม พรมน้ำเทพมนต์ด้วยขลัง (คือมัดหญ้าคา) แกว่งคันชีพ (คือจงกลเทียนหลายกิ่งที่ใช้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สำหรับถือแกว่ง สั่นกระดิ่ง ต่อจากนั้นงาเครื่องกระยาบวช ที่ถวายอยู่หน้าพระเทวรูปของพระราชครู 3 ที่ พราหมณ์นอกนั้นคนละ 1 ที่ จากนั้นพราหมณ์ทั้งหมดแลกเปลี่ยนสิ่งของที่มีอยู่บนโตก กับพระราชครูจนครบหมดทุกคนแล้ว จึงนำมาร่วมรับประทานกัน เป็นอันเสร็จพิธี (ประพิศ พงศ์มาศ, 2558)

"วันขึ้น 7 ค่ำ" ถือเป็นวันแรกของประเพณี เวลาเช้าตรู่พระมหาราชครูจะอ่านเวท เปิดประตูเรือนแก้วไกรลาสศิวาลัยที่หอพระอิศวร เพื่อเชิญพระอิศวรเสด็จลงมายังโลกมนุษย์ จากนั้นคณะพราหมณ์จะนำ "ข้าวเปียก" ซึ่งมีลักษณะเป็นข้าวสารที่กวนกับกะทิ ใส่นม กวนไม่ให้เหลวจนเกินไปนัก รอบๆ ขอบจานมี กล้วย อ้อย น้ำตาลงบ เผือกต้ม ข้าวต้มน้ำวุ้น แตงกวา ส้ม และมันต้มวางเป็นเครื่องประกอบ ถือกันว่าเป็น "ข้าวทิพย์" ซึ่งจะทำถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าในพระราชพิธีตรียัมปวายตรีปวายเท่านั้น เมื่อธูปเทียนที่จุดถวายดับหมด จึงจะนำมารับประทาน ถือกันว่าเป็นสิริมงคลยิ่ง

ครั้นเวลาค่ำเป็นเวลาประกอบพระราชพิธีอีกช่วงหนึ่งโดยเริ่มทำ "อวิสูทธ" หรือ "อาตมวิสุทธฺ" ชำระกายจุณเจิม หมายถึงชำระกายให้บริสุทธิ์ด้วยพระเวท ก่อนกระทำการบูชาครูตำราเก้าที่เก็บรักษาอยู่ที่เทว สถานโบสถ์พราหมณ์ฉบับหนึ่ง เขียนด้วยภาษาสันสกฤตชื่อว่า "พระอวิสูต" ใช้สำหรับตั้งต้นเวลาทำพิธี พราหมณ์ต่างๆ เข้าใจว่าคงจะใช้ประกอบการทำอวิสูทธด้วยเช่นกัน มีข้อความที่เขียนอยู่ในตอนต้นและตอน ปลายคล้ายกับพิธี "พฺรหฺมยชฺญมฺ" ซึ่งเป็นกิจวัตรประจำวันของพราหมณ์ชาวอินเดีย ส่วนตอนกลางเป็นตำรา สักอักษรตามร่างกาย การทำอาตมวิสุทธิ์ของพวกพราหมณ์ในปัจจุบันนั้นมีเครื่องบูชาและเครื่องประกอบต่างๆ เช่นเดียวกับที่ใช้ในการบูชากระดานครู คือบาตรแก้วที่มีรูปร่างคล้ายคนโทหล่อจากทองเหลือง บรรจุน้ำที่มีถาดรอง คันชีพ 5 กิ่งที่หล่อจากทองเหลือง ใช้ปักเทียนหนัก 2 สลึง จำนวน 7 เล่ม พร้อมกระดึงหรือกระดิ่ง และดอกไม้ธูปเทียน

พิธีเริ่มโดยพระราชครูจุดเทียนหนัก 1 บาท 9 เล่ม ธูป 3 ดอก ดอกไม้ 3 ดอก พระราชครูแยกเทียนออกโดยเก็บไว้เอง 4 เล่ม ที่เหลือส่งพร้อมธูปเทียนดอกไม้ให้พราหมณ์นำไปบูชาที่พระเทวรูป 3 เล่ม ที่เหลือไว้บนโต๊ะที่จัดวางข้าวตอก จากนั้นพระราชครูจุดเทียนบนกากะเยีย (คือที่วางคัมภีร์สมุดข่อย) 2 เล่ม ติดที่ถาดบาตรแก้ว 2 เล่ม จากนั้นชำระกายด้วยพระเวทไปจนจบกระทั่งตัดน้ำ พระราชครูลุกจากอาสนะไปหน้าโต๊ะข้าวตอก อ่านเวทเปิดประตูศิวาลัยไกรลาส แกว่งรูปเป่าสังข์บูชาจนจบ แล้วกลับมานั่งที่อาสนะ เหล่าพราหมณ์เข้ามากราบและให้พระราชครูประพรมน้ำเทพมนต์ตามลำดับพรต แล้วไปเข้าแถวตอนเรียงหนึ่งซ้อนกัน 4 คน ยกพานข้าวตอกแล้วสวดมุไรยสถานพระ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

อิศวรคนละบท วรรคต้นคนแรกสวดเรียกว่า “มหาเวชตึก” คนที่สองสวดวรรคที่สองเรียกว่า “รายะตึก” วรรคที่สามคนที่สามสวดเรียกว่า “สาราวะตึก” วรรคที่สี่คนสุดท้ายสวดเรียกว่า “เวชตึก” เมื่อสวดจบทั้ง 4 คนแล้วจึงว่าพร้อมกันทั้ง 4 คนเรียกว่า “ลอริบาวาย” พร้อมกับเป่าสังข์เคล้าไปด้วย ว่าสามจบหยุดแล้วสวดซ้ำอย่างเดิมถึงลอริบาวายเป่าสังข์ ทำอย่างนี้จนครบ 11 ครั้งเรียกว่าหนึ่งกัณฑ์เป็นอันจบ ทั้งนี้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนว่าต้องสวดจนครบ 13 ครั้งจึงนับเป็นหนึ่งกัณฑ์ คงจะเป็นการรวบรัดพิธีให้กระชับขึ้น

อนึ่ง จากที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่าพระราชพิธีดังกล่าวเป็นกิจของฝ่ายพราหมณ์ อย่างไรก็ดีในรัชกาลสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้มีพิธีสงฆ์เพิ่มเติมเข้าไป โดยแบ่งพิธีออกเป็นสองช่วงคือ ช่วงกลางวันและช่วงกลางคืน ช่วงกลางวันให้พระสงฆ์รับพระราชทานฉันที่พระบรมมหาราชวัง (คือที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์) ในวัน 7 ค่ำ เวลาเช้าและฉันเพลพร้อมกัน เวลาแห่กลับทั้ง 15 รูปประกอบด้วยพระราชาคณะ 3 รูป และพระพิธีธรรม 12 รูป พร้อมกับถวายเครื่องไทยทาน สบง ร่ม รองเท้า หมากพลู ธูปเทียน กระจาดข้าวเม่า ข้าวตอก เผือก มันกล้วย อ้อย มะพร้าว น้ำตาลทราย

ส่วนช่วงกลางคืนในวันขึ้น 7, 8 และ 9 ค่ำ แบ่งสวดมนต์ในพระอุโบสถ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม คืนละ 5 รูป แบ่งเป็นพระราชาคณะ 1 รูป พระพิธีธรรม 4 รูปทุกคืน ในครั้งแรกๆ พระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินร่วมงานด้วยทุกคืน แต่ภายหลังก็ค่อยๆ ลดลงไป การที่เสด็จออกพระราชดำเนินนั้นคงจะเปลี่ยนแทนการเสด็จเทวสถานซึ่งพระเจ้าแผ่นดินในสมัยอยุธยาจะเสด็จออกไปร่วมงานทุกปี ที่หน้าพระพุทธมณีรัตนปฏิมากร หรือพระแก้วมรกต มีพานข้าวตอก มะพร้าว กล้วย อ้อย ตั้งบูชาเหมือนอย่างที่พราหมณ์ตั้งหน้าเทวรูปในเทวสถาน คืนแรกพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเครื่องนมัสการ จากนั้นราชบัณฑิตจะอ่าน คำบูชา แสดงพระราชดำริในเบื้องต้นว่า การพระราชพิธีนี้ควรจะเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา แล้วจึงกล่าวสรรเสริญพระพุทธคุณ ถวายข้าวเม่า ข้าวตอก ผลไม้ต่างๆ 3 รอบ มีข้อความต่างกันออกไป โดยถ่ายแบบอย่างมาจากพราหมณ์ ยกอุลุบ ถวายพระเป็นเจ้า เมื่อจบคำถวายข้าวตอก จึงสวดมนต์ทั้งสามวัน

ครั้นเวลาสายก็ตั้งขบวนแห่เริ่มจากเขตราชบูรณะ พราหมณ์นำกระดานชิงช้าไปรับพระยายืนชิงช้า เมื่อพระยามาถึงโรงมานพแล้ว ก็นำกระดานกลับคืนเทวสถานปล่อยกระดานซึ่งแขวนไว้ที่เสาชิงช้าเสร็จ แล้ว เชือกรัดให้ตั้งติดอยู่กับเสานั้นลง สมมติว่าเอากระดานแผ่นที่เอาไปเก็บไว้ในเทวสถานขึ้นไปแขวนแล้ว จึงได้รดน้ำสังข์จุณเจิม เสร็จแล้วจึงนำพระยาไปที่โรงมานพซึ่งทำเป็นปะ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รำไม้ไผ่ ดาดผ้าขาวเป็นเพดาน มีม่านสามด้าน กลางโรงมานพตั้งราวไม้ไผ่หุ้มผ้าขาวสำหรับนั่งราวหนึ่ง นำพระยาเข้าไปนั่งที่ราว ยกเท้าขวาพาดเข่าซ้าย เท้าซ้ายยันพื้น มีพราหมณ์ยืนข้างขวา 4 คน ข้างซ้ายเกณฑ์หลวงในกรมมหาดไทย 2 คน กรมพระกลาโหม 2 คนไปยืน มีพราหมณ์เป่าสังข์อยู่เบื้องหน้า 2 คน เมื่อพระยาไปถึงชมรมแล้ว ส่งธูปเทียนไปบูชาพระศรีศากยมุนีในวิหารวัดสุทัศน์ ทั้งเวลาเช้าเย็น นาลิวันขึ้นโล้ชิงช้ากระดานละ 4 คน 3 กระดาน มีเสาไม้ไผ่ปลายผูกถุงเงินปักไว้ นาลิวันถวายบังคมก่อนขึ้นโล้ชิงช้า และนั่งโล้ไปจนชิงช้าโยนแรงแล้วจึงลุกขึ้นยืน คนหนึ่งคอยคาบเงินที่ผูกไว้บนปลายไม้ คนหลังคอยแก้ท้ายให้ตรงเสาเงิน เมื่อโล้ชิงช้าเสร็จสามกระดานแล้ว ตั้งกระบวนกลับ เมื่อเสลี่ยงมาถึงท้ายพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระยาลงจากเสลี่ยงเดินมาถึงหน้าพระที่นั่งถวายบังคม พระราชทานผลกัลปพฤกษ์ 200 ผล ถวายบังคมอีกครั้งหนึ่ง แล้วเดินไปจนสุดท้ายของพระที่นั่ง จึงขึ้นเสลี่ยงกลับไปที่ชมรม

"วันขึ้น 8 ค่ำ" เวลาจวนสว่าง พระมหาราชครูเชิญกระดาน 3 แผ่น สลักเป็นรูปพระอาทิตย์ พระจันทร์แผ่นหนึ่ง รูปพระธรณีแผ่นหนึ่ง และรูปพระคงคาแผ่นหนึ่ง สมมติว่าพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี และพระคงคาลงมาประชุมเฝ้าพระอิศวร บูชาในเทวสถานแล้วจึงเชิญออกมาที่หลุมขุดไว้ ในหลุมปูอิฐและหญ้าคา เอากระดานพิงราวในหลุม มีชมรมสี่เสาดาดเพดานกันม่านรายรอบ ข้างนอกมีราชวัติสี่มุม ปักฉัตรกระดาษ ผูกยอดกล้วย ยอดอ้อย พระอาทิตย์พระจันทร์ลงหลุมทางตะวันตก พระธรณีลงหลุมกลาง ส่วนพระคงคาลงหลุมทางด้านตะวันตก การเชิญกระดาษลงหลุมแล้วเสร็จพิธีสำหรับวันขึ้น 8 ค่ำ

"วันขึ้น 9-11 ค่ำ" ไม่มีพิธีการเกี่ยวกับประเพณีนี้ทั้งสามวัน มีแต่การเอากระดานคงไว้ในหลุม พระมหาราชครูนำน้ำเทพมนต์ที่เคยใช้ในวันก่อนมาประพรมในช่วงเช้าของแต่ละวัน

"วันขึ้น 12 ค่ำ" เวลาเช้าตรู่ พระมหาราชครูประกอบประเพณีอัญเชิญเทพทั้งสามกระดานไปเก็บไว้ในเทวสถานตามเดิม บางปีมีขบวนแห่จากหลุมในโรงชมรม โดยมีปี่กลองนำขบวน แต่บางปีก็งดขบวนแห่

"วันขึ้น 13-15 ค่ำ" ไม่มีพิธีการอื่นเพิ่มเติม เพียงแต่พราหมณ์สวดถวายเป็นการขอบคุณพระอิศวรในเวลาเช้าตรู่ และรอส่งเสด็จพระอิศวรในเวลาสาย เป็นเสร็จพิธีของประเพณีตรียัมปวาย

ส่วนวันแรมหนึ่งค่ำ เดือนยี่ เป็นวันพิธี "ตรีปวาย" พิธีตรีปวายเป็นการรับเสด็จพระนารายณ์ ทำในวันแรม 1 ค่ำ ถึงแรม 5 ค่ำ เดือนยี่ พระราชพิธีตรีปวายนี้ทำกันเงียบๆ เพราะเชื่อว่าพระนารายณ์ไม่โปรดการสมาคมครึกโครม พิธีรับเสด็จพระนารายณ์ทำในวันแรม 1 ค่ำ การแห่พระนารายณ์เริ่มจาก พระมหาราชครูอ่านเวทเปิดทวารรับเสด็จ เวลาเย็นก็ประชุมกันอีกครั้งหนึ่ง สวดเช่นเดียวกับสวดถวายพระอิศวร ครั้นวันแรม 5 ค่ำ ก็ทำพิธีส่งเสด็จพระนารายณ์ เป็นอันเสร็จพิธีของประเพณีตรีปวาย

4.6 พิธีโล้ชิงช้า

พิธียืนชิงช้าเป็นส่วนหนึ่งของพิธีตรียัมปวาย ถือเป็นพิธีพราหมณ์ที่จัดขึ้นเพื่อต้อนรับพระอิศวรที่จะเสด็จลงมาเยี่ยมโลกมนุษย์ในเดือนยี่ อันถือเป็นปีใหม่ของฝ่ายพราหมณ์ (ประมาณเดือนธันวาคม ถึงต้นเดือนมกราคม ใช้เวลาจัดพิธีนี้สามวัน คือตั้งแต่เช้าขึ้น 7 ค่ำ จนถึงเวลาเย็นขึ้น 9 ค่ำ โดยหลักฐานเชื่อถือได้ที่เก่าแก่ที่สุดของพระราชพิธีตรียัมปวายปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวง ส่วนกฎพระมณเฑียรบาลที่เชื่อว่าตราขึ้นในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา ไม่ช้าไปกว่ารัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งกล่าวถึง "เดือน 1 เถลิงพิธีตรียำ พวาย" จึงเห็นได้ว่าแต่ดั้งเดิมพระราชพิธีดังกล่าวคงจะมีขึ้นในช่วงเดือนอ้าย ต่อมาคงจะเปลี่ยนเป็นมาจัดในช่วงเดือนยี่ ทั้งนี้พระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธี 12 เดือนได้อ้างว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยรับสั่งว่า เปลี่ยนมาตั้งแต่ช่วงกรุงเก่าแล้ว เพราะว่าช่วงเดือนอ้ายเป็นช่วงเวลาที่น้ำเพิ่งลด ถนนหนทางเป็นน้ำเป็นโคลนไปทั่ว จึงย้ายมาในช่วงเดือนยี่ที่มีถนนแห้งนั่นเอง

การโล้ชิงช้าในพระราชพิธีตรียัมปวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็นประธานในพิธี ซึ่งเรียกว่า "พระยายืนชิงช้า" และใช้บริวารของพราหมณ์ที่ แข็งแรงเป็นผู้โล้ชิงช้า ข้าราชการที่ได้รับแต่งตั้งเป็นพระยายืนชิงช้านั้นต้องกราบทูลถวายบังคมลาเข้าพิธี ก่อนที่ไปยืนชิงช้า พร้อมตั้งกระบวนแห่ตามธรรมเนียมอย่างหลวง ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรยายว่า ประกอบด้วยข้าราชการหลากหลายสังกัดดังนี้

"คนที่เข้ากระบวนเป็นคนจ่าย กำหนดอยู่ใน 800 คือตำรวจสวมเสื้อรัดคตถือหวายเส้น 16 ดาบเขน 30 ดาบโล่ 30 ดาบตั้ง 30 ดาบสองมือ 30 พร้าแป๊ะกัก 30 ดาบเชลย 30 สวมกางเกงริ้ว เสื้อแดงหมวกหนัง สารวัตสวมเสื้ออัตลัดโพกผ้า 18 คน โทน 300 เป็นคนในตัวนุ่งตาโถง คาดผ้าลายริ้ว เสื้อ ปัศตูแดง ปัศคูเขียว สะพายกระบี่เหล็ก ขุนหมื่น 200 เสื้ออย่างน้อยแพรสีต่างๆ นุ่งม่วงโพกแพร

ขลิบทอง ตะพายกระบี่ฝักทองเหลือง สารวัตขุนหมื่น 50 นุ่งยกเสื้อเข้มขาบ โพกแพรขลิบทอง ตะพายกระบี่ฝักเงิน กลองชนะ 10 คู่ สวมเสื้อแดง จ่าปี่ 1 เสื้อริ้วตุ้มปี่แดง กรรชิงแดงหน้า 2 คัน หลัง 12 คัน สวมเสื้อมัสรู่ กางเกงปัศตู เสื้อขาว ดาดเกี้ยว คู่เคียง 8 คน หลวงในกรมท่า 2 กรมเมือง 2 กรมวัง 2 กรมนา 2 แต่งตัวนุ่งสลับเพลา นุ่งยกเสื้อเข้มขาบ โพกตาด อภิรุมกั้นสัปทนแดง 1 บังตะวัน 1 สวมเสื้อมัสรู่ริ้วกางเกงแดง ริ้วหลังขุนหมื่น 50 แต่งตัวเป็นอย่างข้างหน้า หว่างริ้วทนายของตัวเอง ต้นละ 50 คนนุ่งผ้าไหมจีน เสื้อเข้มขาบอัตลัด ตับที่หนึ่งที่สองถือดาบกระบี่ ตับที่ 3 ที่ 4 ที่ 5 ถือเครื่องยศ ต่อนั้นไปถือหอกง้าวทวน เป็นตับ ๆ ต่อไปเป็นทหารเลวอีก 200 ตามแต่จะมี ริ้วนอกถือปี่ไสหวาย 30 ถือง้าว 30 ตะบองหุ้มปลาย 30 ถือทิว 10 ทิวนี้มีมาแต่โบราณไม่เคยขาดเลย สมมติกันว่าเป็น แต่ที่จริงดูถูกลมสะบัดปลิวถึงงามดีอยู่ กระบวนที่เกณฑ์กำหนดเพียงเท่านี้ แต่ผู้ที่แห่ต้องคิดแต่งกระ บวนตามกำลังของตัวเองเพิ่มเติม เป็นกระบวนหน้าบ้างกระบวนหลังบ้าง ถึงสองพันสามพันจนสี่พันคนก็มี" (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระบาทสมเด็จพระ, 2560)

"วันขึ้น 7 ค่ำ" เวลาเช้า พระยายืนชิงช้าแต่งตัวนุ่งผ้าเยียรบับ นุ่งอย่างบ่าวขุน มีชายห้อยอยู่ข้างหน้า สวมเสื้อเยียรบับคาดเข็มขัด สวมเสื้อครุยทับ สวมลอมพอกและเกี้ยวตามบรรดาศักดิ์ ส่วนพวกบริวารของพระยายืนชิงช้า สวมเสื้อครุยและลอมพอก เหมือนเป็นเทวดาตามเสด็จพระอิศวร ตั้งกระบวนแห่ตั้งแต่วัดราชบูรณะไปตามถนนรอบกำแพงพระนคร เลี้ยวลงถนนบำรุงเมือง ในวันแรกหยุดพักที่ปะรำเรียกว่า "โรงมาฬก" หรือ "โรงมานพ" ปลูกไว้ริมเชิงสะพานช้างโรงสี ปักเฉลวกำหนดเขต มีพราหมณ์นำกระดานชิงช้าที่เรียกว่า "กระดานครู" ซึ่งสมมติว่าจะไปแขวนรับพระยายืนชิงช้า

เมื่อพระยายืนชิงช้ามาถึงโรงมานพแล้ว พราหมณ์จะนำกระดานกลับคืนไปไว้ในเทวสถาน (โบสถ์ พราหมณ์) แล้วปล่อยกระดานซึ่งแขวนไว้ที่เสาชิงช้าลง เป็นการสมมติว่าใช้กระดานแผ่นที่นำไปเก็บยังเทว สถานขึ้นไปแขวนแล้ว จึงได้รดน้ำสังข์จุณเจิม จากนั้นนำพระยาไปยัง "โรงชมรม" ซึ่งทำเป็นปะรำไม้ไผ่ ดาดผ้าขาวเป็นเพดาน มีม่านสามด้าน กลางชมรมตั้งราวไม้ไผ่หุ้มผ้าขาว สำหรับนั่งราวหนึ่ง สำหรับพิงราวหนึ่ง นำพระยาเข้าไปนั่งที่ราว ยกเท้าขวาพาดเท้าซ้าย เท้าซ้ายยันพื้น มีพราหมณ์ยืนข้างขวาสี่คน ข้างซ้ายสี่คน ทุกคนเป็นข้าราชการตำแหน่งหลวงจากกรมมหาดไทยและกรมกลาโหม (อย่างละสองคน) มีพราหมณ์เป่าสังข์อยู่เบื้องหน้าสองคน จากนั้นแต่เดิมเป็นการโล้ชิงช้าของพวกพราหมณ์นาลิวัน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปโปรดเกล้าฯ ให้มีพิธีสงฆ์เพิ่มเติมเข้าไปก่อนจะทำการโล้ชิงช้า โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระยายืนชิงช้าส่งธูปเทียนบูชาพระศรีศากยมุนี พระพุทธรูปประธานประจำพระวิหารวัดสุทัศน์เทพวราราม ทั้งเวลาเช้าและเย็น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

วิธีโล้ชิงช้า พราหมณ์นาลิวันโล้ชิงช้ากระดานละ 4 คน 3 กระดาน มีเสาไม้ไผ่ปลายผูกถุงเงินปักไว้ กระดานแรก 3 ตำลึง กระดานที่สอง 10 บาท กระดานที่สาม 2 ตำลึง นาลิวันในชั้นแรกจะขึ้นไปนั่งถวาย บังคม แล้วนั่งโล้ไปจนชิงช้าโยนแรงจึงลุกขึ้นยืน คนหน้าคอยคาบเงิน คนหลังคอยแก้ท้ายให้ตรงเสาเงิน ครั้นโล้ชิงช้าเสร็จ 3 กระดานแล้ว ตั้งกระบวนแห่กลับทางถนนบำรุงเมืองเลี้ยวลงท้องสนามหลวง เมื่อกระบวนแห่มาถึงหน้าพลับพลา กระบวนที่ถืออาวุธต้องกลับปลายอาวุธลง เป็นอันจบพิธีแต่ดั้งเดิม ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เพิ่มเติมให้พระยายืนชิงช้าลงจากเสลี่ยงเดินมาจนถึงหน้าพระที่นั่ง สุทไธสวรรย์ที่ปูเสื่ออ่อนไว้ กราบบังคมทูลเชิญพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินออกทอดพระเนตร จากนั้นโปรดเกล้าฯ พระราชทานผลกัลปพฤกษ์ 200 ผล ถวายบังคมอีกครั้งหนึ่ง แล้วขึ้นเสลี่ยงกลับไปยังชมรม เป็นอันจบพิธีของวันขึ้น 7 ค่ำ

"วันขึ้น 8 ค่ำ" เป็นวันเว้น มีแต่พิธีพราหมณ์ในช่วงใกล้รุ่ง พระมหาราชครูจะเชิญกระดานสามแผ่น สลักเป็นรูปพระอาทิตย์พระจันทร์แผ่นหนึ่ง พระแม่ธรณีแผ่นหนึ่ง และพระแม่คงคาแผ่นหนึ่ง ทาสีขาวผสม สมมติว่าเป็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระแม่ธรณี พระแม่คงคา มาเข้าเฝ้าพระอิศวร บูชาในเทวสถานแล้ว จึงเชิญออกมาที่หลุมหน้าโรงชมรม หลุมขุดเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างหนึ่งศอก ลึกสี่นิ้ว ภายในปูอิฐ วางหญ้าคา มีราวสำหรับพิงกระดาน วางกระดานลงในหลุมพิงไว้กับราว เป็นชมรมสี่เสาดาดเพดานกั้นม่านรายรอบ ข้างนอกมีราชวัติสี่มุม ปักฉัตรกระดาษผูกยอดกล้วยและอ้อย กระดานรูปพระอาทิตย์พระจันทร์ลงหลุมที่หนึ่ง ด้านทิศตะวันออก รูปพระแม่ธรณีลงหลุมกลาง ส่วนรูปพระแม่คงคาลงหลุมสุดท้ายด้านทิศตะวันตก หน้ากระดานนั้นหันมาทางทิศใต้ตรงชมรมที่พระยายืนชิงช้านั่ง พิธีการเชิญกระดานลงหลุมนี้จะกระทำแล้วเสร็จในช่วงใกล้รุ่งของวันขึ้น 9 ค่ำ โดยจะทิ้งกระดานไว้ในหลุมเป็นเวลาสามวัน จนกระทั่งเวลาย่ำรุ่งของวัน ขึ้น 12 ค่ำ จึงเชิญกระดานขึ้นจากหลุม ไปเก็บไว้ในเทวสถานตามเดิม

"วันขึ้น 9 ค่ำ" เวลาเช้าตั้งกระบวนที่วัดราชบูรณะมาคอยอยู่หน้าวัดพระเชตุพนฯ เวลาเรียกกระบวนแห่เมื่อใด จะได้เดินกระบวนหยุดถวายบังคม และรับพระราชทานผลกัลปพฤกษ์ 200 ผล เหมือนอย่างวันขึ้น 7 ค่ำ แต่วันนี้ไม่ต้องพักที่โรงมานพและไม่มีกระดานมารับ เพราะแขวนอยู่แล้ว จากนั้นพราหมณ์นาลิวันจะโล้ชิงช้าเช่นเดิมจนครบสามกระดาน

จากนั้นพราหมณ์นาลิวันทั้ง 12 คนยกขันสาครซึ่งมีน้ำเต็มขันมาตั้งหน้าชมรม แล้วจึงรำเสน่ง (รำเขาสัตว์) ลาดน้ำตรงใกล้ปะรำที่พระยายืนชิงช้านั่งอยู่จนครบ 3 เขนง พระยายืนชิงช้า ย้าย

ไปนั่งที่ชมรมที่ 2 และชมรมที่ 3 ตามลำดับ พราหมณ์นาลิวันตามไปรำเสน่งสาดน้ำอีกแห่งละ 3 ครั้ง เป็นเสร็จพิธี พระยายืนชิงช้าตั้งกระบวนแห่กลับลงไปตามถนนบำรุงเมืองด้านทิศตะวันออก เลาะตามกำแพงพระนครไป ประชุมที่หน้าวัดราชบูรณะ เป็นอันเสร็จพิธีในวันขึ้น 9 ค่ำ

สมัยโบราณงานพิธีโล้ชิงช้านับเป็นงานเทศกาลประจำปีที่สนุกสนานมาก ในเรื่องนี้หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุลได้เคยบรรยาย

"กระบวนแห่นั้นมีสิ่งต่างๆ ที่น่าดูชมตามฐานะของพระยาผู้ยืนชิงช้านั้นๆ เช่นเมื่อพระยาศรีสหเทพ กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ยืนชิงช้า ก็มีหมู่ชนต่างพวกได้มาเข้ากระบวนจากหัวเมืองต่างๆ เมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จยืนชิงช้า กระบวนก็เต็มไปด้วยการศึกษาต่างๆ มีทั้งรถ การเล่น และตกแต่งเป็นรูปต่างๆ เช่นมีรถคันหนึ่งแต่งเป็นห้องเรียน มีพวกตลกเป็นครูและลูกศิษย์ เล่นกันอย่างสนุกสนาน โดยเฉพาะเราเด็กๆ ชอบรถนี้นัก แม้ผู้ใหญ่ก็สนุกด้วยทั่วกัน"

ส่วนค่าใช้จ่ายในงานประเพณีนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรยายว่า

"ในการยืนชิงช้านี้มีเงินเบี้ยเลี้ยงหลวงพระราชทานสิบตำลึง พระยายืนชิงช้าเคยแจกคู่เคียงละตำลึงหนึ่ง ตัวนายคนละกึ่งตำลึงบ้าง บาทหนึ่งบ้าง นายรองคนละสองตำลึง ไพร่แจกคนละสลึงเสมอหน้า ถ้ามีกระบวนมากก็ต้องลงทุนรอนกันมาก ๆ ทั้งเงินที่เข้าโรงครัวเลี้ยงและเงินแจก และผ้านุ่งห่มเครื่องแต่งตัวกระบวนก็เพิ่มเติมขึ้น" (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2560)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ใช้ในกระบวนแห่นั้นคงจะเป็นเรื่องที่สิ้นเปลืองเงินหลวง ดังนั้นในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเศรษฐกิจของชาติไม่มั่นคงนัก เงินในท้องพระคลังร่อยหรอลงมาก จึงต้องมีการตัดค่าใช้จ่ายที่ไม่สำคัญออกไป ประกอบกับมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 เหตุการณ์บ้านเมืองยังไม่ค่อยสงบดีนัก จึงได้ยกเลิกประเพณีนี้ไปใน พ.ศ. 2477

กล่าวโดยสรุป "พิธีตรียัมปวาย" หรือ "พิธีโล้ชิงช้า" นั้นเป็นการแสดงตำนานของพระอิศวรตอนหนึ่ง กล่าวคือเมื่อพระพรหมสร้างโลกแล้วขอให้พระอิศวรไปรักษา แต่พระอิศวรทรงห่วงใยว่าโลกนี้ดูไม่แข็งแรง จึงเสด็จลงมายังโลกด้วยพระบาทเพียงข้างเดียว เพราะเกรงว่าถ้าลงมาทั้งสองข้าง

โลกจะแตก แล้วให้พญานาคอันทรงฤทธิ์มาโล้ยื่อยุดระหว่างขุนเขาสองฝั่งมหาสมุทร ผลปรากฏว่าแผ่นดินยังแข็งแรงดีอยู่ พญานาคทั้งหลายก็โสมนัสยินดี ลงสู่สาครใหญ่ เล่นน้ำพ่นน้ำเป็นที่สนุกสนาน และเฉลิมฉลองเป็นการใหญ่ อนึ่ง การโล้ชิงช้านี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าเป็นการแก้บน เช่นเดียวกับพวกทมิฬแทงลิ้นแทงแก้ม เมื่อเจ็บไข้บนบวงไว้แต่เมื่อใด ถึงพิธีตรียัมปวายอันเป็นเวลาที่พระอิศวรเป็นเจ้าเสด็จเยี่ยมโลก ก็ไปโล้ชิงช้าแก้บนหน้าพระที่นั่งเมื่อนั้น

กล่าวโดยสรุปเสาชิงช้าทั้งคู่หมายถึงขุนเขาทั้งสองฝั่งของมหาสมุทร ขันสาครหมายถึงมหาสาครอันกว้างใหญ่ ซึ่งพญานาคพากันเล่นน้ำ รำเสน่งสาดน้ำกัน ผู้ที่ขึ้นไปโล้ชิงช้า เรียกว่า "นาลิวัน" หมายถึงพญานาค ผู้แสดงทุกคนก็สวมหัวนาคด้วย บอกความหมายเป็นการแสดงให้รู้ตำนาน และอีกนัยหนึ่งมีความหมายเป็นกุศโลบายทางการเมืองว่า แผ่นดินที่ได้กระทำพิธีแล้วนั้นจะมีความเจริญรุ่งเรืองแข็งแรง ผู้คนมีความสามัคคี

อนึ่ง เสาชิงช้านอกจากจะสร้างเพื่อใช้ประกอบในประเพณีตรียัมปวายในเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ยังมีเสาชิงช้าอยู่ในจังหวัดอื่นๆ อยู่บ้าง เช่น กรุงเทพมหานคร พระนครศรีอยุธยา และเพชรบุรี แต่ที่สองจังหวัดหลังได้ผุพังไปจนหมดสิ้นแล้ว ที่กรุงเทพมหานครสร้างเสาชิงช้าเมื่อ พ.ศ. 2327 ส่วนที่นครศรีธรรมราชสร้างเมื่อ พ.ศ.ใดไม่ทราบชัด แต่ได้สร้างขึ้นมาทดแทนเสาเดิมเมื่อ พ.ศ. 2506 ภายหลัง ฟื้นฟูโบราณสถานหอพระอิศวรเมื่อ พ.ศ. 2505 ในครั้งที่นายสันต์ เอกมหาชัย ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการ จังหวัดนครศรีธรรมราช

พิธียืนโล้ชิงช้านี้ ยกเลิกเมื่อพุทธศักราช 2477 พระยายืนชิงช้าคนสุดท้ายคือพระยาชลมารควิจารณ์ (ม.ล.พงศ์ สนิทวงศ์) ถึงแม้ว่าพระราชพิธีตรียัมปวาย ตรีปวายจะเลิกไปแล้ว แต่พราหมณ์ก็ยังทำพิธีกรรมอยู่ เป็นการภายใน ณ เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ ตามลำดับขั้นตอนและในวันสุดท้ายของพระราชพิธีตรียัมปวาย ตรีปวาย พราหมณ์จะจัดให้มีการสมโภชเทวรูปที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญมาร่วม ประกอบพิธีภายในเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ด้วย หลังจากนั้นจะมีการประกอบพิธีโกนจุกให้แก่เด็กทั่วๆ ไป เป็นอันเสร็จพิธี

ในอดีตจังหวัดนครศรีธรรมราชเคยมีความพยายามในการรื้อฟื้นประเพณีแห่นางดานขึ้นใหม่ หลายครั้งแต่ไม่สำเร็จจนกระทั่ง พ.ศ. 2544 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนครศรีธรรมราช ซึ่งมี นางสาวกฤติกา ลิขิตวศินกุล เป็นผู้อำนวยการ ร่วมกับกลุ่มนักวิชาการได้แก่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ผศ.ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ อาจารย์สุพัฒน์ นาคเสน ผศ.ประหยัด เกษม และนายสุธรรม ชยันต์เกียรติ และเทศบาลนครนครศรีธรรมราชในสมัยนายสมนึก เกตุชาติ เป็นนายกเทศมนตรีร่วมแรงร่วมใจกันรื้อฟื้นประเพณีแห่นางดานขึ้นมาอีกครั้ง โดยผนวกเข้ากับเทศกาลมหาสงกรานต์ของจังหวัดนครศรีธรรมราช เนื่องจากเห็นว่าช่วงดังกล่าวเป็นช่วงปีใหม่ของไทยแต่โบราณ ส่วนพิธีแห่งนางดานหรือพิธีตรียัมปวาย ตรีปวาย ซึ่งก็เป็นพิธีในช่วงปีใหม่ตามคติความเชื่อของฝ่ายพราหมณ์ จึงนำมารวมกัน ทั้งนี้มีกำหนดจัดแสดงสาธิตพิธีแห่นางดาน ในวันที่ 14-15 เมษายนของทุกปี โดยในวันงานช่วงเช้าประมาณ 07.00 น. เป็นพิธีบวงสรวงพระอิศวร ณ ฐานพระสยมบริเวณตลาดท่าชี ช่วงพลบค่ำประมาณ 18.00 น. มีการตั้งขบวนพิธีอัญเชิญนางดานจากฐานพระสยมไปที่สวนศรีธรรมาโศกราช แล้วทำพิธีประดิษฐานในหลุมหน้าเสาชิงช้า จากนั้นเป็นการแสดงแสงเสียง จำลองการโล้ชิงช้า การรำเสน่ง และเรื่องราวตำนานพิธีแห่นางดาน รวมทั้งเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องอย่างอลังการ

4.7 อัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน

"ประเพณีแห่นางดาน" มีอัตลักษณ์โดดเด่นอยู่ที่ "การโล้ชิงช้า" ซึ่งมีเจตนารมณ์สำคัญของประเพณีนี้คือให้พลเมืองบังเกิดความเชื่อมั่นว่า ผืนแผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของตนยังมีความมั่นคงแข็งแรงตลอดมา และตั้งแต่ปีใหม่นี้เป็นต้นไปจะยังมีความมั่นคงเช่นนี้อยู่อีก เพราะผ่านพิธีโล้ชิงช้า (หรือแขวนกระดาน) มาแล้ว

อย่างไรก็ดี การโล้ชิงช้าที่นครศรีธรรมราชไม่สามารถจะพิสูจน์หรือยืนยันได้ว่ามีการให้พราหมณ์ นาลิวันขึ้นไปโล้ชิงช้าเป็นประจำทุกปี เพราะหลักฐานบางส่วนได้ระบุให้ทราบว่าการแขวนกระดานที่เสาชิงช้า ไม่จำเป็นต้องมีการโล้ชิงช้าเสมอไป เช่น หนังสือตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชที่มีข้อความที่กล่าวถึง พระราชพิธีตรีปวายในเขตพื้นที่ดังกล่าว โดยระบุว่า "ฝั่งเสาชิงช้าผูกต้นกล้วยอ้อยแขวนบรมหงส์" หรือ ข้อความในพระราชหัตถเลขาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เมื่อปี พ.ศ. 2476 ที่กล่าวถึงการเสด็จชมโบสถ์พราหมณ์จังหวัดนครศรีธรรมราชว่า มีนางกระดานสามแผ่น สลักรูปพระคงคาเก่ามากผุแล้วแผ่นหนึ่ง สลักขึ้นใหม่แผ่นหนึ่ง แผ่นสุดท้ายสลักรูปเทวดาอยู่บนต้นไม้ มีช้างอยู่ที่โคนไม้ข้างละเชือก ด้านล่างสลักเป็นรูปเขาไม้ นอกจากนี้ยังมีกระดานโล้ชิงช้าอีกแผ่นหนึ่ง แต่เมื่อพระองค์ทรงถามพราหมณ์ผู้เฝ้ารักษา กลับตอบว่าไม่มีการโล้ชิงช้า มีเพียงแต่นำกระดานขึ้นแขวนเท่านั้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เกี่ยวกับเรื่องนี้แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยมีพระอรรถาธิบายมาก่อนแล้วว่า พราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชประกอบพิธีตรียัมปวาย โดยการนำกระดานขึ้นแขวนเพียงสังเขป เป็นการทำพิธีพราหมณ์อย่างย่อๆ ตามมีตามเกิดเท่านั้น แต่หากพิจารณาในมุมกลับกันแล้ว ก็อาจเป็นไปได้ว่า พิธี ตรียัมปวายอย่างที่พราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชประกอบนั้นเป็นพิธีอย่างเก่า ส่วนการประกอบพิธีโดยมีการ ให้พราหมณ์นาลิวันขึ้นไปโล้ชิงช้า อย่างเช่นที่ปฏิบัติในกรุงเทพมหานคร คงจะเป็นการขยายขึ้นภายหลัง โดยมีหลักฐานเก่าที่สุดคือพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต ซึ่งเป็นเรื่องราวที่ค่อนมาทางสมัยอยุธยาตอนปลาย

ปัจจุบันนี้ในประเทศไทย มีพิธีแห่นางดานและโล้ชิงช้า เหลือเพียงที่นครศรีธรรมราชแห่งเดียว เป็น งานประเพณีที่ผู้คนเมืองนี้ภูมิใจและได้รับการสนับสนุนให้เป็นกิจกรรมสำคัญในปฏิทินการท่องเที่ยวเทศกาล สงกรานต์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยอีกกิจกรรมหนึ่ง ในฐานะที่เป็นประเพณีดั้งเดิมที่มีการปฏิบัติสืบ ทอดกันมาอย่างยาวนานแต่ครั้งบรรพกาล การที่ชาวเมืองนครศรีธรรมราชร่วมกันรื้อฟื้นประเพณีดังกล่าว ขึ้นมาอีกครั้งเพื่อเผยแพร่ประเพณีแห่นางดานให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง นับเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการ ช่วยกันธำรงไว้ซึ่งมรดกภูมิปัญญาทางประเพณีที่ทรงคุณค่ายิ่ง

4.8 ประมวลลำดับกิจกรรมประเพณีแห่นางดาน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การแสดงในงานประเพณีแห่นางดาน ในปี 2561 ประกอบไปด้วยชุดการแสดงทั้งสิ้น 7 องค์ ได้แก่

องค์ที่ 1 เสกสถิต จิตวิญญาณ สักการะ
องค์ที่ 2 เรืองอาณา อารยะ นครศรี
องค์ที่ 3 มหาเทพ มิ่งมงคล สกลทวี
องค์ที่ 4 แห่นางดาน ประเพณี เรืองอนันต์
องค์ที่ 5 อัศจรรย์ ทวยเทพ สถิตฟ้า
องค์ที่ 6 อลังการ นครา โรจน์ระวี
องค์ที่ 7 เมืองนคร ใต้ฟ้าพระบารมี จักรีวงศ์

ซึ่งการแสดงที่มีความเกี่ยวข้องกับงานประเพณีแห่นางดานนั้น อยู่ที่การแสดง องค์ที่ 1 ถึงองค์ที่ 5 เท่านั้น ทางผู้ศึกษาจึงทำการวิเคราะห์การสื่อความหมายของการแสดงเพียงแค่ 5 องค์การ

แสดงเท่านั้น โดยในส่วนของการแสดงใน องค์ที่ 6 และ องค์ที่ 7 ถูกเพิ่มเข้ามาในการแสดง ซึ่งไม่มีความหมายเกี่ยวข้องกับงานประเพณีแห่นางดานโดยตรง

4.8.1 องค์ที่ 1 เสกสถิต จิตวิญญาณ สักการะ

เริ่มทำการสักการะเหล่าพระพรหม ,พระวิษณุเทพ และ พระศิวะเทพ ตามตำราของพราหมณ์เพื่อเป็นการเคารพบูชา และทำการขอพรในการจัดพิธีนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.10 เหล่าพราหมณ์สวดมนต์นมัสการ

ที่มา : ผู้วิจัย

พราหมณ์ในพิธี เริ่มสวดมนต์นมัสการ ความว่า “คุรุพรหมา คุรุวิษณุ คุรุเทโว มเหศววัช คุรุเรวะ ปรพรหม ตัสไม ศรีคุรเว นมัส นาคุโรระ ธิกมัน ศิวาศาสันตัช โอม ศานติ ศานติ ศานติ ” มีความหมายว่า ครูอาจารย์เปรียบเสมือนพระพรหม พระวิษณุเทพ แล พระศิวะเทพ ดังนั้น ครูอาจารย์ คือ บรมพรหมแห่งศิษย์ ขอฟ้อมกราบไหว้บูชาต่อ ครูอาจารย์ ไม่มีความยิ่งใหญ่ใดเหนือครูอาจารย์ นี่คือ พระดำรัสแห่งพระศิวะเทพ ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในจักรวาล ขอความศานติสุขจงพึงมี จึงพึงบังเกิดโดยพลัน

รูปที่ 4.11 การแสดงไฟศรัทธาสักการะ
ที่มา : ผู้วิจัย

การแสดงไฟศรัทธาสักการะ (การบูชาไฟ) นี้ มีความหมายว่า ณ ที่แห่งนี้ ณ สถานที่จำลองภาพแห่งพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์เพื่อน้อมถวาย สักการะแด่องค์ "พระศิวะเทพ" ในคราเสด็จลงมาเยี่ยมเยียนโลกมนุษย์ ใน "เดือนบุษยมาส" หรือ เดือนยี่ของทุกปี

ในความหมายทางพิธีพราหมณ์ การบูชาไฟ เป็นความเชื่อสืบมาแต่แนวคิดที่ว่า เดิมที่มีพระเจ้าผู้สร้างโลกองค์เดียวนามว่า "ปชาบดี" พระองค์ต้องการสร้างโลกสร้างสัตว์ทั้งหลายขึ้น จึงทรงบำเพ็ญตบะและ ได้ประทานกำเนิดแก่อัคนีเทพเป็นองค์แรก ออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์ (คำ 'อัคนี' แปลว่ามีก่อน เกิดก่อน เพี้ยนมาจากคำว่า อัคร) เพราะเหตุที่อัคนีเกิดจากพระโอษฐ์ ของปชาบดี จึงเป็นพี่ชายใหญ่ของปวงเทพทั้งปวง และมีหน้าที่เสวยอาหารหรือเครื่องสังเวย เมื่อพวกพราหมณ์ประกอบพิธีบูชาไฟที่เรียกว่า อัคนิโหตระ (บาลีว่า อัคคิหุตตะ) เขาจะสวดอ้อนวอนอัคนีเทพให้ช่วยเป็นสื่อนำเครื่องสังเวยขึ้นไปถวายพระปชาบดีและ ทวยเทพบนสวรรค์ แล้วก็ใส่เครื่องสังเวยทั้งหลายลงในไฟ การใส่เครื่องสังเวยลงในไฟก็เท่ากับว่าได้ใส่ลงในโอษฐ์ของอัคนีเทพ เมื่อเปลวไฟพวยพุ่งขึ้นก็หมายความว่า องค์อัคนีเทพทรงนำเอาเครื่องสังเวยเหล่านั้นขึ้นไปสรวง สวรรค์ เมื่อถึงสวรรค์แล้วอัคนีเทพก็จะป้อนเครื่องสังเวยเหล่านั้นแก่พระปชาบดี และเทพอื่นๆ ด้วยปาก ดุจแม่นกป้อนเหยื่อแก่ลูกนกฉะนั้น ไฟมีบทบาทสำคัญอย่างนี้ จึงมีคำสรรเสริญไว้ในคัมภีร์พราหมณ์ว่า

"อัคนิโหตระ (การบูชาไฟ) เป็นประมุขแห่งยัญทั้งหลาย การบูชาไฟประเสริฐที่สุดในบรรดาการบูชาทั้งปวง".

รูปที่ 4.12 ขบวนอัญเชิญพระอิศวร
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ขบวนอัญเชิญเครื่องบูชาพระอิศวรณ มีความหมายว่า ไฟแห่งจิตศรัทธาสักการะของชาวนครทั้งหมด มีความเรืองรองสว่างไสว เปรียบเสมือนเป็นการคลี่ม่านกาลเวลาแห่งอดีตกาล ให้ปรากฏภาพความเรืองรองอสังการของประเพณีที่เรียกขานด้วย ความศักดิ์สิทธิ์ว่า "ประเพณีแห่นางดาน" ซึ่งเป็นหนึ่งเดียวในประเทศไทย โดยในขบวนการแสดงประกอบไปด้วย นางอัญเชิญเครื่องบูชาพระอิศวร(ประกอบไปด้วย ดอกบัว, ธูปหอม, น้ำนม, ผลไม้, ขนมหวาน และธัญพืช) และขบวนของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

4.8.1 องค์ที่ 2 เรืองอาณา อารยะ นครศรี

บอกเล่าถึงความเป็นมาของการตั้งเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งแต่จาก อาณาจักศรีวิชัย และเชื่อมโยงมาสู่ อาณาจักรศรีธรรมโศกราช ศูนย์กลางแห่งการปกครอง การศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ดังคำกลอน

นครศรีธรรมราชพิลาสเลื่อง	เคยเป็นเมืองนครรัฐประภัสสร
สืบกษตริยปัทมวงศ์ดำรงนคร	เรืองกฤษดากรอลงการ
พระนามศรีธรรมโศกราช	ศรัทธาพุทธศาสน์ธรรมสาร
สร้างพระธาตุบูชาเป็นสาธารณ์	อภินิหารเกินกษัตริย์อัศจรรย์
มีสิบสองเมืองมาสวามิภักดิ์	น้อมจงรักองค์ราชาสมานฉันท์
เป็นเมืองพระเมืองท่าคุณานันท์	เลื่องลือลั่นมาแต่ก่อนสุโขทัย

ในห้วงเวลานั้น นอกจากความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมี “ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู” ได้เข้ามาเผยแผ่โดยคณะพราหมณ์ ลัทธิเศวนิกาย นับถือพระอิศวรเป็นมหาเทพสูงสุด และลัทธิไวษณพ นิกาย นับถือพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าสูงสุด เข้ามาด้วย ทำให้ทั่วทุกอณูแห่งธานีนครศรีธรรมราช จึงเปี่ยมไปด้วยพลังศรัทธา แล ความเชื่อ ทั่งศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ ก่อเกิดเป็นอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ ดลบันดาลสรรพสิริมงคล จนเกิดเป็น แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ทั่ง 6 แหล่ง• ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ดังนี้ (ซึ่งแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ทั่ง 6 แหล่ง ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกน้ำศักดิ์สิทธิ์ และนำมาใช้ในงานประเพณีแห่นางดานด้วย)

1) บ่อน้ำวัดหน้าพระลานอยู่ทางทิศใต้ของวัดพระมหาธาตุ ตำบลในเมือง เป็นบ่อที่มีน้ำใสสะอาดและมีน้ำหนักมากกว่าที่อื่น ใครได้ดื่มจะมีสติปัญญาดี

2) บ่อน้ำวัดเสมาเมืองตั้งอยู่ริมถนนราชดำเนิน บริเวณด้านหน้าโรงเรียนเทศบาลวัดเสมาเมือง เป็นบ่อในศาสนาพราหมณ์มาก่อนใช้แก้คุณไสยได้ดี

3) บ่อน้ำวัดเสมาไชยตั้งอยู่ริมถนนราชดำเนิน ใกล้กับร้านแสดงผลิตภัณฑ์ราชทัณฑ์ เมื่อทำศึกสงครามเคยใช้น้ำบ่อนี้ทำน้ำพระพุทธมนต์ ประพรมแก่กองทหาร เพื่อสวัสดิมงคล

4) บ่อน้ำวัดประตูขาวตั้งอยู่บริเวณโรงเรียนอนุบาลนครศรีธรรมราช แต่ครั้งโบราณบ่อน้ำนี้ได้รับการปลุกเสกน้ำทั้งบ่อให้เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่มีมนต์ขลังขมังเวทย์ เสกน้ำกันอาเพศทั้งหลายได้

5) ห้วยเขามหาชัยเป็นลำห้วยที่ไหลมาจากห้วยเขามหาชัย ผ่านลงมาที่พื้นที่ หมู่ที่ 7 ตำบลท่างิ้ว บริเวณหลังโรงเรียนวัดมหาชัยวนารามในปัจจุบัน มีตำนานเล่าว่า การที่มีชื่อว่า "มหาชัย" ก็เพราะที่เชิงเขาลูกนี้เคยเป็นที่ปะทะระหว่างทหารเมืองนครศรีธรรมราช กับ สลัดชวา เมื่อครั้งพุทธศตวรรษที่ 21 (ราว พ.ศ. 2090) ผู้นำทหารเมืองนครศรีธรรมราชในเวลานั้นชื่อ "พังพการ" ได้วางแผนซุ่มโจมตีสลัดชวาทุกวันที่เชิงเขาแห่งนี้ เป็นผลให้สลัดชวาแตกพ่ายกลับไป วีรกรรมสำคัญนี้มีปรากฏในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชความตนหนึ่งว่า "พระญา(ศรีธรรมโศกราช) ก็คิดแข็งเมืองกับชวา พระญาก็ให้ขุดคูรอบเมืองพระเวียง พระญาชวายกทัพเรือมารบ พระญาก็

ให้พังพการเป็นทหารออกรบ พังพการฆ่าทหารชวาเสียสามสิบคน ยี่สิบคนทุกวันพลชวาตายมากนัก แลจักเห็นตัวพังการก็หาไม่ ชวาก็แตกหนีไป พระญาก็แบ่งเมืองให้พังพการฝ่ายหนึ่ง" ท้องที่ที่แบ่งให้ปกครองนี้ ปัจจุบันคือท้องที่ "ตำบลไชยมนตรี" คือ มนตรีผู้มีชัยชนะ และตั้งชื่อภูเขาที่ชนะศึกนั้นว่า "ภูเขามหาชัย" ถือเป็นแหล่งน้ำที่มีโชคชัย และยิ่งใหญ่

6) ห้วยปากนาคราชเป็นห้วยที่มีความคดเคี้ยวเหมือนพยานาคราช อยู่ที่ตำบลเขาแก้ว อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นน้ำที่ใสสะอาดเย็นเชื่อว่าพระยานาคเป็น สัตว์ผู้เป็นสื่อเชื่อมระหว่างมนุษกับสวรรค์ น้ำที่นี่จึงเหมือนดั่งน้ำที่เทพประทานความอยู่เย็นมาให้

4.8.3 องค์ที่ 3 มหาเทพ มิ่งมงคล สกลทวี

การกล่าวถึงเทพตามศาสนาพราหมณ์ ที่สำคัญในประเพณีแห่นางดาน ซึ่งนั้นก็คือ พระอิศวร (พระศิวะ) และ พระนารายณ์

พราหมณ์ในพิธีกล่าว โอม กระปูระเคารัม กรุณาวะตารัม สัมสาระสารัม ภุชะเคน ทระหารัมสะทาวะสันตัม หะริทะยาระวินเท ภะวัมภะวาณิ สะหิตัม นะมามิ เพื่อเป็นการบูชาพระอิศวรในการเสด็จมาเยือนโลก

รูปที่ 4.13 พระอิศวรเสด็จมาเยือนโลก
ที่มา : ผู้วิจัย

องค์ศิวะเทพหรือ พระอิศวร มหาเทพผู้สร้างและทำลายล้าง เป็นมหาโยคี ผู้มีเนตรที่สามขวางอยู่ที่นลาฏ พระวรกายลีชาว เหนือมวยผมมีพระจันทร์ เสี้ยวเป็นปิ่น บุ่งห่มหนังเลือ สวมลังวาลนาค พระกรทรงตรีศูล ทรงโคอุศุภราช สถิต ณ เขาไกรลาศ

รูปที่ 4.14 พระอิศวรและโคอุศภราช
ที่มา : ผู้วิจัย

เมืองนครศรีธรรมราชนั้น มีประติมากรรมที่สำคัญในโบสถ์พราหมณ์เมืองนคร คือ “ปางศิวนาฏราช” หรือ ปางปราบอสูรมูลาศิณ์ ประทับยืนเหยียบอสูรด้วยเท้าช้างชวา เท้าซ้ายยกขึ้นช้างหน้า มี 4 กร กรชวาหน้าแบมือ กรชวาหลังทรงบัณเฑาะว์ กรซ้ายหน้าชี้ไปที่อสูร กรซ้ายหลังทรงอัคคี

รูปที่ 4.15 ประติมากรรมปางศิวนาฏราชภายใน หอพระอิศวร
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

พราหมณ์ในพิธีกล่าว โอม นะโม นารายณะ นามะ ภะวันตุเม ทุติยัมปิ นะโม นารายณะ นามะ ภะวันตุเม ตะติยัมปิ นะโม นารายณะ นามะ ภะวันตุเม ฯ เพื่อเป็นการบูชาพระนารายณ์ในการเสร็จมาเยือนโลก

รูปที่ 4.16 พระนารายณ์ทรงครุฑ
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ลัทธิไวษณพนิกาย เป็นพราหมณ์ที่นับถือองค์วิษณุนารายณ์เป็นเทพสูงสุด พระนารายณ์หรือพระวิษณุ เป็นเทพเจ้าผู้ปกพ้องรักษา ความสงบสุข พระวรกายสีดอกตะแบก มี 4 กร ทรงตรี คทา จักร และสังข์ ทรงครุฑเป็นพาหนะ สถิตในเกษียรสมุทร

4.8.4 องค์ที่ 4 แห่นางดาน ประเพณี เรืองอนันต์

เริ่มการอัญเชิญเทพต่างๆ มาร่วมใน “พิธีตรียัมปวาย” ซึ่งในพิธีนี้ จะมีการอัญเชิญเทพชั้นรองต่างๆ เพื่อมาต้อนรับพระอิศวรในการเสร็จมายังโลก จึงจัดพิธีต้อนรับด้วยการแห่ไม้กระดาน 3 แผ่น ที่แกะสลักเป็นรูปเทพชั้นรอง 4 องค์ ประกอบด้วย

แผ่นแรก พระอาทิตย์และพระจันทร์ โดยแกะสลักเป็นรูปดวงพระอาทิตย์ และดวงพระจันทร์ ทรงราชรถ อยู่ภายใต้ฉัตร 5 ชั้น

รูปที่ 4.17 แผ่นกระดานแทนพระอาทิตย์และพระจันทร์
ที่มา : ผู้วิจัย

แผ่นที่สอง พระธรณี โดยแกะสลักเป็นรูปนางธรณียืน มือทั้งสองบิดมวยผม ลงด้านขวามือ

รูปที่ 4.18 แผ่นกระดานแทนพระธรณี
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แผ่นที่สาม พระคงคา โดยแกะสลักเป็นรูปนางคงคายืน มือขวาถือดอกบัว มือซ้ายแนบข้างสะโพก

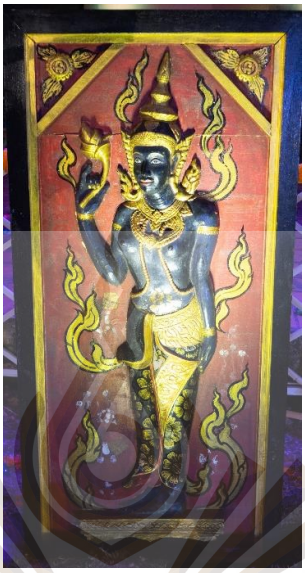

รูปที่ 4.19 แผ่นกระดานแทนพระคงคา

ที่มา : ผู้วิจัย

จากนั้นอัญเชิญนางดานทั้งสามแผ่นขึ้นเสลี่ยงออกจากโบสถ์พราหมณ์ไปยังฐานพระสยม

รูปที่ 4.20 นางดานทั้งสามกระดานบนเสลี่ยง ณ ฐานพระสยม

ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เมื่อได้ฤกษ์งามยามสมอุดมดี ในเวลาโพล้เพล้ ก็เคลื่อนขบวนกสับลู่ หอพระอิศวร โดยมีเครื่องดนตรี ปี กลองแขก และฆ้อง,ประโคม ถัดมาเป็นนาลิวันถือเขาสัตว์ เครื่องสูงประกอบด้วยฉัตร บังแทรก พราหมณ์เดินนำหน้าเสลี่ยง นางดานทั้งสามแผ่น และปิดท้ายด้วย นางละครหรือนางอัปสร ครั้นเมื่อขบวนผ่านจวนเจ้าเมืองนครก็จะหยุดรำเสน่งเพื่อการถวายความเคารพ

รูปที่ 4.21 การอัญเชิญเหล่าเทพมาต้อนรับเสด็จของพระอิศวร
ที่มา : ผู้วิจัย

รูปที่ 4.22 นางละครหรือนางอัปสร
ที่มา : ผู้วิจัย

รูปที่ 4.23 นาลิวันถือเขาสัตว์
ที่มา : ผู้วิจัย

ครั้นถึงมณฑลพิธีหอพระอิศวร พราหมณ์นำขบวนเวียนรอบเสาชิงช้า 3 รอบ

รูปที่ 4.24 ขบวนแห่นางดานเวียนรอบเสาชิงช้า
ที่มา : ผู้วิจัย

จากนั้นอัญเชิญทั้ง 3 แผ่น ประจำยังหลุมภายในราชวัตร ที่พื้นหลุมปูลาดด้วยอิฐและหญ้าคา เพื่อรอการเสด็จมาขระอิควร เพื่อทดสอบความมั่นคงของโลกมนุษย์ ด้วยการโล้ชิงช้า

รูปที่ 4.25 นางดานทั้ง 3 แผ่น ประจำยังหลุมภายในราชวัตร
ที่มา : ผู้วิจัย

4.8.5 องค์ที่ 5 อัศจรรย์ ทวยเทพ สถิตฟ้า

เมื่อเทพบริวารทั้ง 4 พร้อมต้อนรับกรเสด็จของพระสยมภูวญาณ

หนึ่งนั้นคือ "พระอาทิตย์" เพทเจ้าผู้โคจรชั่วนิจนิรันดร์ เทพผู้สร้างกลางวันเพื่อให้แสงสว่างและความร้อนแก่มนุษยโลก และดาวพระเคราะห์ทั้งมวลในจักรวาล เทพผู้ให้พลังแก่สรรพสิ่งที่มีชีวิต ก่อเกิดเป็นวัฏจักรแห่งดินน้ำฟ้าอากาศ พระอาทิตย์จึงเป็นเทพผู้ทรงคุณูปการต่อมนุษย์ สัตว์ และพืชพันธ์

สองนั้นคือ "พระจันทร" เทพผู้สร้างกลางคืนให้แสงสว่างยามรัตติกาล เทพผู้เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ และความงดงาม พระจันทร์จึงเป็นเทพผู้ทรงคุณูปการต่อสรรพสิ่งมีชีวิตทั้งหลายให้ได้มีโอกาศพักผ่อนและสืบทอดเผ่าพันธุ์สืบมา

สามนั้นคือ "พระแม่ธรณี" เทพผู้ทำหน้าที่รองรับน้ำหนักในทุกสรรพสิ่ง และช่วยพยุงสิ่งที่พระอิศวร ทรงสร้างขึ้นไว้ในจักรวาล ให้ดำรงคงอยู่ พระธรณีจึงเปรียบเสมือนพ่อ และแม่ของเทพทังหลาย เป็นผู้เก็บสะสมบันทึกคุณความดีและคุณธรรมทั้งปวง ดังสำนวนที่ว่า "ใครไม่รู้ แต่แผ่นดินรู้"

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สี่นั้นคือ “พระแม่คงทา” พระคงคา เทพผู้อำนวยความชุ่มฉ่ำสมบูรณ์ ชำระล้างความสกปรกทั้งหลาย ให้แก่สรรพสิ่งในมนุษยโลกได้ยืนชีพมาจนปัจจุบัน

เมื่อเทพทั้ง 4 พร้อม พิธีอันเป็นมหามงคล เพื่อการรับเสด็จการมาเยี่ยมมนุษย์ขององค์พระอิศวรพรั่งพร้อมแล้ว พระมหาราชครูจะได้อ่านโศลกพระเวทย์อันเรืองเดขวิทยา เปิดประตูศิวาลัยเขาไกรลาศ แล คณะพราหมณ์ก็ประกาศแก่เทวา ดั่งเคยกระทำมาแต่โบราณ ดังความว่า

รพิพรรณโณภาษขึ้น สัตปี แลแฮ
พราหมณ์บวชพรต เสด็จแล้ว
พระราชครูพิธี ยืนอ่าน เวชเอย
เปิดศิวาไลยแล้ว จัดให้เสด็จลง

“ศรีศรี ขออัญเชิญองค์อิศรา เสด็จมาสู่พิภพ ครบคำรพอำนวย โปรดเสด็จช่วยผองชนมณฑลธานี นครศรีธรรมราช ไค้แคล้วคลาด ผองภัย สดใสภิญโญ โสตเทอญ’’

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.26 พระมหาราชครูอ่านโศลกพระเวทย์ อันเชิญพระอิศวร
ที่มา : ผู้วิจัย

พระอิศวรเสร็จลงมาประทับ ณ โรงซมรม พระยายืนชิงช้า(พระอิศวร)นั่งลงทีราว แล้วยกเท้าขวาพาดเท้าซ้าย เท่าซ้ายยันพื้นดิน ทำเท้าประหนึ่งว่า พระอิศวรหย่อน พระบาทลงมายังโลกมนุษย์

รูปที่ 4.27 พระยายืนชิงช้า (พระอิศวร)
ที่มา : ผู้วิจัย

จากนั้นเริ่มพิธีโล้ชิงช้าทดสอบความมั่นคงของโลก พิธีโล้ชิงช้าทำกับ 3 ครั้ง เปรียบเสมือนว่าพระอิศวรได้ทรงทดสอบ ความมั่นคงของโลกทั้ง 3 คือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ โลกบาดาล โดยให้นาลีวันเป็นผู้ทำหน้าที่โล้ชิงช้าทดสอบความแข็งแรงของแผ่นดิน ในพิธีตรียัมปวาย นาลีวันจะขึ้นโล้ชิงช้าคราวละ 4 คนโดยสมนุติเป็น ตัวแทนท้าวจตุโลกบาลผู้รักษาโลกทั้ง 4 ทิศ จนครบ 3 กระดาน อันหนายถึง 3 โลก ต่างผลัดกันไกวให้สูงที่สุด โดยที่โลกก็หาเกิดสั่นสะเทือนแค่อย่างใดไม่

แต่ครั้งนี้เน้นเพียงการจำลองพิธีโล้ชิงช้า จึงใช้บาลีวันเพียง 2 คน ทำหน้าที่เน้นผู้ไกวชิงช้าสลับขึ้นโล้ชิงช้าทั้ง 3 กระดาน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.28 นาลิวันโล้ชิงช้า
ที่มา : ผู้วิจัย

ครั้นว่าแผ่นดินมีความมั่นคงแข็งแรงดี นาลิวันต่างพากันยินดร ด้วยการร่ายรำ เฉลิมฉลอง โดยใช้เขาสัตว์ทีเรียงต่อกันเป็นตัวพญานาค วักน้ำเทพมนต์จากขันสาคร อันสมมุติเป็นห้วงมหรรณพ ทำประหนึ่งว่าเป็น พญานาคพ่นน้ำดำมุดดำว่ายอย่างสมุกสนาน เป็นอันจบประเพณีแห่นางดาน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 4.29 นาลิวันตักน้ำเทพมนต์จากขันสาคร
ที่มา : ผู้วิจัย

สำาหรับประเพณีแห่นางดานต้องยอมรับว่าการ มีส่วนร่วมส่วนใหญ่มาจากฝ่ายของเทศบาลจังหวัดนครศรีธรรมราช เริ่มตั้งแต่การรื้อฟื้นประเพณี ในอดีตบทบาทของชุมชน มีอยู่น้อยมาก อันเนื่องจากยังไม่มีการวางแผนที่จะรื้อฟื้นประเพณี

หลังจาก พ.ศ. 2557 ทางภาครัฐเห็นถึง ความสำคัญของประเพณีแห่นางดานจึงดึงชุมชนข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องทำให้เกิด การมีส่วนร่วมอย่างสมดุลเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อความยั่งยืน

แม้ในช่วงแรกจะไม่ปรากฏถึงรูปแบบและ กิจกรรมที่มีชุมชนเข้าร่วมด้วย แต่หลังจากที่ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมทำให้มีกิจกรรมของชุมชนมาก ยิ่งขึ้น อย่างเช่น สถานที่และกิจกรรมภายในงาน ประเพณีแห่นางดานของจังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อมีการรื้อฟื้นประเพณีแห่นางดานใช้สถานที่ จัดงานบริเวณหอพระอิศวรโดยบริเวณนั้นเป็น ชุมชนพราหมณ์เก่าตั้งแต่ พ.ศ. 2544 จัดต่อเนื่อง จนกระทั่ง พ.ศ. 2557 จึงได้ย้ายไปจัดบริเวณ สวนสาธารณะศรีธรรมาโศกราชแทนเนื่องจากหอ พระอิศวรอยู่ในระหว่างการบูรณะโดยกรมศิลปากร และบริเวณดังกล่าวค่อนข้างมีพื้นที่จำกัดไม่สามารถรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเป็นจำนวนมากได้

ปัจจุบัน การโล้ชิงช้าทางหน่วยงานทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง มีการจำลองเสาชิงช้าบริเวณสวนสาธารณะศรีธรรมาโศกราช และเทศบาลนครนครศรีธรรมราช ได้จัดให้มีการแสดง แสง สี เสียง สื่อผสม อลังการนางดาน ตำนานเมือง นครฯ ณ สวนศรีธรรมาโศกราช ซึ่งได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวจำนวนมากรวมไปถึงชุมชนได้นำเอาสินค้ามาวางจำหน่ายสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอีกด้วย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากสถิติ พบว่ารายได้จากการท่องเที่ยว ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ในพ.ศ. 2559 เป็นจำนวน 14,465.2 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2557 จำนวน 11,876.7 ล้านบาท รวมถึงจำนวนนักท่องเที่ยว ในพ.ศ. 2557 เป็นคนไทย 2,272,130 คน และต่างประเทศ 41,559 คน ซึ่งในพ.ศ. 2559 เพิ่มขึ้นเป็น จำนวน ชาวไทย 2,566,054 คน และต่างประเทศ 45,787 คนคิดเป็น 7.07 % ของภาคใต้มากเป็น อันดับ 5 ของภาคใต้ (สำนักงานสถิติจังหวัด นครศรีธรรมราช, 2560)

นอกจากภาครัฐและรัฐบาลท้องถิ่นที่จะมีส่วน ร่วมแล้ว การให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม โดย เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่น ได้มีการปรึกษาหารือ ในด้านการท่องเที่ยวอย่าสม่ำเสมอให้

การดำเนิน งานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งร่วมแก้ไข ปัญหาและลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ นอกจาก จะสร้างผลประโยชน์ตอบแทนให้แก่ชุมชนและสิ่ง แวดล้อมโดยรวมเท่านั้น แต่ยังช่วยยกระดับ คุณภาพและประสบการณ์การท่องเที่ยวของท้อง ถิ่นในทุกระดับ การมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณี แห่นางดานมีปรากฏบางส่วน เช่น 1) ด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวได้กระตุ้นให้ชุมชนเกิดการสร้างงาน คือชุมชนได้นำเอาผลิตภัณฑ์งานหัตถกรรมชุมชน และการออกร้านอาหารพื้นถิ่นที่มีชื่อเสียงของ ชุมชน ทำให้มีการกระจายรายได้เกิดกับคนใน ชุมชนส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนพัฒนา 2) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ภาคชุมชนท่าม้า และชุมชนท่าชี เข้าไปมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูประเพณีแห่นางดาน เพื่อจะดำรงความเป็นเอกลักษณ์ของ ประเพณีไว้ ให้คนในชุมชนเกิดการสืบทอด และถือเป็นความภาคภูมิใจ

อาจกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ช่วยให้เกิด ความสามัคคีและความเข้าใจระหว่างกันของคนใน ชุมชน ขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ไม่เพียงแต่จะช่วยเพิ่มศักยภาพชุมชนในการจัดการ ตนเองเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลต่อการรื้อฟื้น หรืออนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมให้ยังคงอยู่ภายในชุมชน

จากที่ได้ประมวลองค์ประกอบพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดานดังที่ได้กล่าวมานั้น คุณลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของกระบวนการพิธีและการจัดการแสดงคือ มีลำดับขั้นตอนที่มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ผ่านสื่อพิธีกรรม โดยมีแนวคิดเรื่องความเสถียรของจักรวาล ความสมดุลของจักรวาลและการคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของภาคเกษตรกรรมอันเป็นวิถีชีวิตขอผู้คนในยุคดั้งเดิมจนถึงปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ในบทต่อไปผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ สัญลักษณ์ มายาคติ และการประกอบสร้างความหมายของพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดาน ความเข้าใจในประเด็นนี้จะเพิ่มคุณค่าทางด้านพิธีกรรมและคุณค่าทางวัฒนธรรมได้ดียิ่งขึ้น เพราะนำไปสู่ความซึมซับถึงแก่นเนื้อหาของพิธีกรรมและประเพณีอันเป็นรากฐานของการอนุรักษ์สืบทอดและสานต่อการสร้างสรรค์ต่อยอดเพื่อการดำรงอยู่สืบไป

บทที่ 5

สัญลักษณ์ มายาคติและการประกอบสร้างความหมายผ่านประเพณีแห่นางดาน

พิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมที่มีคุณค่าในเชิงสังคมและเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ประเพณีแห่นางดานมีการสืบทอดต่อไปเพื่อความยั่งยืน องค์ประกอบของพิธีกรรมล้วนเป็นระบบสัญลักษณ์และมีการประกอบสร้างความหมายที่มีมายาคติเป็นรากเหง้าของการสื่อสารในเชิงพิธีกรรม ทั้งนี้พิธีกรรมตรียัมปวายและประเพณีแห่นางดานมีอุดมคติในการเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ในภาคเกษตรกรรมโดยมีมายาคติเรื่องเทพและเทพีเป็นตำนานที่ถ่ายทอดความเชื่อนี้สืบต่อกันมา มายาคติดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ที่พิจารณาความสัมพันธ์ของระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องเป็นองค์รวม เห็นได้จากความสัมพันธ์ของระบบสัญลักษณ์บนพื้นฐานความคิดเรื่ององค์ประกอบธาตุคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และองค์รวมเป็นจักรวาล

ผลการวิเคราะห์การแสดงออกทางพิธีกรรมและขบวนแห่นางดานและการแสดงประกอบพิธีตรียัมปวาย ผู้วิจัยพบว่ามีระบบสัญลักษณ์ มายาคติและการประกอบสร้างความหมายผ่านประเพณีแห่นางดานดังต่อไปนี้

5.1 สัญลักษณ์และมายาคติที่เกี่ยวเนื่องกับประเพณีแห่นางดาน

พิธีกรรมเป็นจารีตวิถีปฏิบัติที่มีแบบแผนและได้รับการสืบทอดต่อกันมา อาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและรายละเอียดได้บ้างเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามแบบแผนอันเป็นโครงสร้างหลักของพิธีและมายาคติที่เกี่ยวข้องที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อมาอย่างยาวนานเป็นสิ่งที่ยังคงเป็นเอกลักษณ์ของวิถีปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้สามารถจำแนกขั้นตอนพิธีกรรมตามลำดับพิธีและมายาคติที่เกี่ยวข้องกับประเพณีแห่นางดานในแต่ละขั้นตอนได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5.1.1 พิธีพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์

ในครั้งโบราณนั้น เมื่อต้องการใช้น้ำพระพุทธมนต์และน้ำเทพมนต์ประกอบพระราชพิธี เช่น น้ำอภิเษก น้ำบรมราชาภิเษก และน้ำพิพัฒน์สัตยา เป็นต้น เจ้าเมืองก็จะให้ราชบุรุษไปบวงสรวงพลีกรรม เพื่อเอาน้ำจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ ทั้ง 6 แหล่งในจังหวัดนครศรีธรรมราชมาประกอบพิธีทุกครั้งไปดังเช่น

ในพิธีราชาภิเษกสมรส พระราชพิธีราชาภิเษกและพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดช เมื่อ พศ. 2493 ได้มีพิธีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 6 แหล่ง ในครั้งนั้นมี นายแม้น อรจันทร์ ข้าหลวงประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นประธานในพิธี และมี พระรัตนธัชมุนี (แบน คณฐภรโณ) เมื่อครั้งยังเป็น พระศรีธรรมประสาธน์ เป็นประธานสงฆ์

นอกจากนี้ได้มีการประกอบพิธีพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ในพิธีสำคัญอีกหลายครั้งคือ

พ.ศ. 2525 ในโอกาสพิธีเฉลิมฉลองสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี

พ.ศ. 2530 ในวโรกาสที่รัชกาลที่ 9 เจริญพระชนม์พรรษาครบ 60 พรรษา

พ.ศ. 2531 ในวโรกาสที่รัชกาลที่ 9 ครองราชย์ได้นานกว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อ 31 กรกฎาคม 2531

พ.ศ. 2539 ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชย์ครบ 50 ปี เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2539

หลังจากนั้นเป็นต้นมาจังหวัดนครศรีธรรมราช ร่วมกับหน่วยงานต่างๆ จัดงานมหาสงกรานต์ และอนุรักษ์มรดกไทย ได้จัดพิธีสรงน้ำพระบรมธาตุเจดีย์

ในปี พ.ศ. 2541 มีนายยงยุทธ วิชัยดิษฐ์ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ก็ได้ใช้น้ำศักดิสิทธิ์ทั้ง 6 แหล่งนี้มาทำน้ำพุทธมนต์ ภายหลังจากจังหวัดได้มอบหมายให้เทศบาลนครนครศรีธรรมราช รับเป็นเจ้าภาพดำเนินการจัดงานโดยย้ายสถานที่มาจัดที่สนามหน้าเมือง และเปลี่ยนมาจัดที่สวนศรีธรรมโศกราชในปัจจุบัน ก็มีการประกอบพิธีประกอบพิธีพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 6 แหล่งมาประกอบพิธีพุทธาภิเษก เป็นน้ำพระพุทธมนต์สำหรับสรงน้ำพุทธสิหิงค์เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์เมืองนครศรีธรรมราชที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ สามารถนำมาใช้ในพิธีกรรมเข้มขลังได้นั้นมี บ่อน้ำวัดหน้าพระลาน บ่อน้ำวัดเสมาเมือง บ่อน้ำวัดเสมาไชย บ่อน้ำวัดประตูขาว ห้วยปากนาคราช และห้วยเขามหาชัย

"บ่อน้ำวัดหน้าพระลาน" วัดหน้าพระลานเป็นวัดเล็ก ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ในท้องที่ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีอายุการก่อตั้งมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาตอนกลาง บ่อน้ำแห่งนี้มีน้ำใสสะอาด มีน้ำหนักมากกว่าบ่ออื่น เชื่อสืบกันมาว่าหากใครดื่มกินจะมีปัญญาดี มีวาสนาสูง มีโอกาสได้เป็นเจ้าคนนายคน

"บ่อน้ำวัดเสมาเมือง" ตั้งอยู่ทางทิศเหนือโรงธรรมศาลาของวัดเสมาเมือง ตำบลในเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ใน พ.ศ. 2544 เทศบาลนครนครศรีธรรมราชได้สร้างหลังคาทรงปั้นหยาแปลง มุงด้วยกระเบื้องดินเผาครอบบ่อไว้ บ่อน้ำวัดเสมาเมืองเป็นบ่อที่มีน้ำใสสะอาดทั้งภิกษุสงฆ์ เด็กวัด และพุทธศาสนิกชนใช้ดื่มกินด้วยด้วยความเชื่อว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์มาโดยตลอด เมื่อใดมีการใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์ เมื่อนั้นจะมีการตักน้ำที่บ่อนี้ไปใช้ประกอบพิธีเสมอ

"บ่อน้ำวัดเสมาไชย" วัดเสมาไชยเป็นวัดคู่แฝดกับวัดเสมาเมืองอยู่ทางทิศเหนือวัดเสมาเมือง เคยเป็นวัดสำคัญของเมืองนครศรีธรรรมราช สร้างสมัยเดียวกับวัดเสมาเงิน วัดเสมาทอง และวัดเสมาเมือง ปัจจุบันเป็นวัดร้าง บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์วัดเสมาไชยแต่เดิมเป็นบ่อขนาดเล็ก รูปสี่เหลี่ยม ผนังบ่อแต่ละด้านก่อด้วยอิฐซีเมนต์ มีต้นโพธิ์ใหญ่ขึ้นอยู่ข้างบ่อ ปัจจุบันเทศบาลนครนครศรีธรรมราชได้ปฏิสังขรณ์จากบ่อสี่เหลี่ยมเป็นบ่อกลม แล้วสร้างศาลาหลังคากระเบื้องดินเผาครอบไว้ เพื่อมิให้ใบไม้ร่วงหล่นไปในบ่อ มีการเทพื้นคอนกรีตครอบบ่อกั้นรั้วเป็นขอบเขตปริมณฑล และประกอบพิธีเปิดบ่อน้ำ ในวันที่ 9 มกราคม 2545 น้ำในบ่อนี้ถือกันว่ามีความสะอาดและศักดิ์สิทธิ์ ใช้ประกอบพิธีสำคัญเช่นเดียวกับบ่อน้ำวัดเสมาเมือง

"บ่อน้ำวัดประตูขาว" วัดประตูขาว เป็นวัดเก่าแก่อีกวัดหนึ่งในตัวเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลคลัง จากหลักฐานเอกสารเก่าและคำบอกเล่าของคนเก่าแก่ ทราบว่าวัดนี้ตั้งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ราวรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ปัจจุบันใช้พื้นที่เป็นสถานที่ตั้งโรงเรียนอนุบาลจังหวัดนครศรีธรรมราช (ณ นครอุทิศ) โดยการอนุญาตของกรมการศาสนา บ่อน้ำวัดประตูขาว ตั้งอยู่บริเวณรั้วด้านหน้าของโรงเรียนอนุบาลจังหวัดนครศรีธรรมราช (ณ นครอุทิศ) อยู่ติดกับสนามเด็กเล่นในปัจจุบัน บ่อนี้มีความลึกราวสามเมตรครึ่งเป็นบ่อกลมมีผนังบ่อเป็น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ปล้องคอนกรีต (ปล้องบ่อ) ปากบ่อฉาบด้วยหิน มีฝาคอนกรีตเป็นแผ่นกลมแบนปิดอยู่ มีตัวอาคารปั้นหยาหลังคามุงกระเบื้องดินเผาเช่นเดียวกับวัดเสมาเมืองและบ่อน้ำวัดเสมาไชย

"ห้วยปากนาคราช"หรือ "ห้วยเทวดานาคราช" เป็นลำห้วยเล็กๆ ที่ไหลจากภูเขาลูกหนึ่งในเทือกเขานครศรีธรรมราช ในท้องที่หมู่ที่ 4 ตำบลเขาแก้ว อำเภอลานสกา (เดิมขึ้นอยู่กับอำเภอเมือง) ห่างจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4015 ประมาณ 50 เมตร และห่างจากโรงเรียนบ้านร่อนไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือราว 400 เมตร เหตุที่ได้ชื่อว่า "ห้วยปากนาคราช"ก็เพราะเป็นลำห้วยที่มีนำไหลมาจากแง่หินที่มีลักษณะคล้ายปากพญานาคราช และมีน้ำใสไหลรินตลอดปี เชื่อกันว่าพญานาคเป็นผู้สื่อเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ จุดที่นิยมตักไปใช้ประกอบพิธี คือ แอ่งน้ำซึ่งมีสายน้ำเล็กๆ สามสายไหลมารวมกัน น้ำแหล่งนี้จึงถือเป็นน้ำซึ่งอยู่ในชัยภูมิอันดี เปรียบดังปากพญานาคสามตัวพ่นลงอ่างทองคำพร้อมกัน มีความศักดิ์สิทธิ์และควรค่าแก่การนำไปใช้นำไปใช้ในงานมงคลพิธีเป็นอย่างยิ่ง

"ห้วยเขามหาชัย" เป็นลำห้วยเล็กๆที่ไหลจากเชิงเขามหาชัย อันเป็นภูเขาลูกหนึ่งในเทือกเขานครศรีธรรมราช ในท้องที่หมู่ 4 ตำบลท่างิ้ว อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ห่างจากตัวเมืองนครศรีธรรมราช ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4016 (นคร-นบพิตำ) ไปทางตะวันตกราว 13 กิโลเมตร และห่างจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราชราว 500 เมตร เป็นลำห้วยที่มีน้ำสะอาดใสสะอาดไหลรินลงมาตามซอกหินและแมกไม้ตลอดทั้งปี

ด้วยเหตุที่เป็นน้ำใสสะอาดปราศจากมลภาวะ ประกอบกับมีชื่อลำห้วยอันเป็นมงคลนาม ดังนั้นเมื่อพิธีอภิเษกน้ำเพื่อใช้ในพิธีกรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ เจ้าผู้ครองนคร และพระพุทธศาสนา จึงนิยมตักน้ำจากห้วยเขามหาชัยไปใช้ในพิธีกรรมดังกล่าวทุกครั้ง

ในการพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์จะมีขั้นตอนกำหนดไว้เป็นลำดับขั้นตอนดังนี้

1) จัดวางเครื่องบวงสรวงสักการะบนโต๊ะบวงสรวง
2) ประธานในพิธี จุดธูปเทียน
3) พราหมณ์พิธี อ่านโองการบูชาฤกษ์
4) พราหมณ์พิธี ชุมนุมเทวดา อัญเชิญเทพยดาทุกทิศ
5) พราหมณ์พิธี กล่าวบวงสรวงองค์พระแม่คงคา และเทวดาในสถานที่นั้น
6) พราหมณ์พิธี นำกล่าวคำอธิษฐาน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

7) จบแล้ว พราหมณ์พิธีเชิญเทวดากลับ

8) ประธานเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปเก็บในที่อันควร

9) ในระหว่างเดินขบวนอัญเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์ พราหมณ์ลั่นฆ้อง เป่าสังข์ ไกว บัณเฑาห์ เป็นระยะๆ เสร็จพิธี

ตัวอย่างภาพประกอบพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ ดังรูปที่ 5.1 และ 5.2

รูปที่ 5.1 พิธีพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ ณ ห้วยเขามหาชัย โดย ผศ.ดร.ฆนัท ธาตุทอง อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช เป็นประธานในพิธี

ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.2 พิธีบวงสรวงน้ำเทพมนต์ จากแหล่งน้ำทั้ง 6 แห่ง ณ บริเวณสนามหน้าเมือง

ที่มา : ผู้วิจัย

สุธรรม ชยันต์เกียรติ (2555, น. 29-32) ได้อธิบายไว้ว่า การเอาพิธีพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์จากแหล่งน้ำ 6 แหล่ง มาทำเป็นน้ำพุทธมนต์นั้นมีที่มาจากการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของเหล่าข้าราชบริพารทั้งหลาย พิธีพุทธาภิเษกน้ำศักดิ์สิทธิ์ พิธีบวงสรวงพระเจ้าศรีธรรมโศกราช พิธีสรงน้ำพระพุทธสิหิงค์ด้วยน้ำศักดิ์สิทธิ์ กิจกรรมที่กล่าวมานั้นเกี่ยวข้องกับการผลัดเปลี่ยนเทพเทวดา เปลี่ยนราศี เปลี่ยนฤดูกาล มีน้ำเข้ามาเกี่ยวข้องมารวมในเทศกาลมหาสงกรานต์จนถึงปัจจุบัน

จากพิธีกรรมดังกล่าวเมื่อวิเคราะห์ในทางมายาคติที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการสื่อสารและความหมายในเชิงสัญลักษณ์สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

5.1.1.1 มายาคติ

มายาคติที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนพิธีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ประกอบด้วยเรื่องเล่าและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งลี้ลับที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ในทางวิทยาศาสตร์ได้แก่

ก) ความเชื่อเรื่องการมีอยู่ของพลังพุทธานุภาพและพลังอำนาจจากเทพเจ้าจึงปรากฏรูปแบบพิธีกรรมในเรื่องการประกอบพิธีเพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำพระพุทธมนต์และน้ำเทพมนต์

ข) การมีอยู่ของเทพ เทวดา พระภูมิเจ้าที่ เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนพิธีการชุมชนเทวดาให้มาร่วมในพิธีกรรมจนถึงการเชิญเทพ เทวดา กลับสู่สถานที่ท่านสถิตย์

ค) คำสอนในพิธีกรรมที่ว่าพราหมณ์เท่านั้นที่จะสื่อสารกับพระผู้เป็นเจ้าได้ดังนั้นพราหมณ์จึงเป็นผู้นำประกอบพิธีพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์

ง) ความเชื่อเรื่องแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ในฐานะที่เป็น “จิตวิญญาณเชิงนิเวศ” (Ecological Spirituality) หมายถึง วิถีปฏิบัติทางพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านนิเวศของแหล่งน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีน้ำใสไหลตลอดปีแม้จะเป็นฤดูร้อน มีมวลสารที่น้ำหนักมากกว่าแหล่งน้ำอื่น มีสถานที่ตั้งอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะเช่นจุดรวมของลำธารน้ำที่มีลักษณะรูปลักษณ์เหมือนปากพญานาค ความคิดในเรื่องจิตวิญญาณเชิงนิเวศนี้มีลักษณะที่เป็นแบบ “ตระหนักขึ้นเอง” (Self-conscious) โดยมีรากฐานความคิดในศาสนาพราหมณ์ว่าในทุกอณูของจักรวาล ดิน น้ำ ลม ไฟ ล้วนมีเทพและเทพีสถิตอยู่ ก่อเกิดเป็นการตระหนักรู้ถึงจิตวิญญาณในเชิงนิเวศที่สะท้อนความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่ง

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี Rangsit University

จ) ความเชื่อในเรื่องพญานาคเชื่อกันว่าพญานาคเป็นผู้สื่อเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ ดังนั้นน้ำจากพื้นที่ห้วยปากนาคราชจึงเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์เนื่องจากเป็นน้ำที่ออกจากปากพญานาคราช

จากมายาคติทั้งห้าประการดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่าที่มาของมายาคติประกอบด้วยการอ้างอิงจากแหล่งอ้างอิงที่ทำให้เรื่องราวมีการสืบทอดเป็นตำนานที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าจริงหรือไม่ หากแต่ในเชิงโลกทัศน์ทางศาสนาที่มีแนวโน้มการอิงคติอุดมคตินิยมนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักความเชื่อและความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อหลักคำสอนและพิธีกรรมเนื่องในศาสนา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ประมวลที่มาของมายาคติข้างต้นได้ดังนี้

ก) การอ้างอิงคัมภีร์ทางศาสนา ประกอบด้วยคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับมนต์พิธีทั้งทางศาสนาพุทธและพราหมณ์ ซึ่งระบุบทสวด ขั้นตอนปฏิบัติ และได้รับการสืบทอดผ่านรูปแบบทั้งมุขปาฐะและตำราในรูปแบบต่างๆ อาทิ ใบลาน หนังสือ เป็นต้น

ข) การอ้างอิงวรรณกรรมเนื่องในศาสนาเช่น การมีอยู่ของพญานาค เทพ เทวดา ปรากฏทั้งในคัมภีร์และวรรณกรรมในศาสนาพราหมณ์เช่น วรรณกรรมรามเกียรติ์ มหาภารตะยุทธ วรรณกรรมทางพุทธศาสนาเช่น พุทธประวัติซึ่งปรากฏเทพ เทวดา พญานาค เข้ามามีบทบาทสำคัญในการตรัสรู้ธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น

ค) การอ้างอิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Zone) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ล่วงละเมิดมิได้ เป็นพื้นที่สงวนไว้เป็นการเฉพาะสำหรับพิธีกรรม ดังเช่น พื้นที่ห้วยนาคราช ห้วยมหาชัย เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ โดยภูเขามีลักษณะเป็นภูเขาลูกโดด ต้องตามหลักศาสนาพราหมณ์ที่เชื่อว่า เป็นสัญลักษณ์ของไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระศิวะหรือพระอิศวร ทั้งนี้ ศรีศักร วัลลิโภดม (2542) กล่าวว่า การให้ความสำคัญกับภูเขาในลักษณะที่สัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของจักรวาล นับได้ว่ามีความเป็นสากลเพราะเรื่องของภูเขากับการเป็นที่อยู่ของเทพเจ้าจะมีตำนานหรือปรัมปราทางศาสนาและระบบความเชื่อในทำนองเดียวกัน โดยภูมิภาคที่มีภูเขามักจะได้รับการเลือกสรรภูมิประเทศ ณ จุดใดจุดหนึ่งที่มีรูปร่างแปลกผิดปกติหรืออาจเป็นจุดที่สูงที่สุดหรือที่มีปรากฏการณ์ทางธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นที่มีน้ำพุ ปล่องภูเขาไฟ หรือบริเวณที่มีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์หรือวัฒนธรรมเกิดขึ้นทำการสถาปนาขึ้นเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ คินส์ลีย์ (แปลโดย ลภาพรรณ ศุภมันตรา, 2551) ตอกย้ำแนวคิดข้างต้นว่า หลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับวิถีในศาสนาฮินดูที่เห็นความศักดิ์สิทธิ์ของภูมิประเทศ แผ่นดินมีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเอง ดินแดนที่พวกเขาอาศัยอยู่เคลื่อนไหวด้วยพลังอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ การเชื่อมโยงกับแผ่นดินจำเป็นต้องมีพิธีกรรมที่แสดงความยำเกรง ความกตัญญู และความเคารพ มนุษย์จึงต้องสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาอย่างลึกซึ้งกับภูมิประเทศในท้องถิ่นหรือ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ในหมู่บ้าน ทั้งนี้พิธีกรรมมีจุดมุ่งหมายที่การสร้างความสดใหม่ การให้เกียรติ และการสร้างพลังชีวิตให้กับเทพ โดยบ่งบอกความสัมพันธ์ต่างตอบแทนกันกับแผ่นดินที่มีเทพเทพีเป็นตัวแทน

ง) การอ้างอิงบุคคลที่มีความยิ่งใหญ่ เป็นบุคคลที่มีอำนาจต่อการเกิดพลังศรัทธาทั้งโดยอำนาจจากการเมืองการปกครองและอำนาจในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ ในกรณีนี้ได้แก่ หลวงพ่อวัดประตูขาวที่ได้ประกอบพิธีบริกรรมคาถาให้บ่อน้ำวัดประตูขาวเป็นเขต “พื้นที่อาคม” นั่นคือ น้ำที่ไหลผ่านเข้ามาในเขตอาคมของบ่อวัดประตูขาวจะเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ ป้องกันภัยอาเพทได้ตามความเชื่อ ในกรณีของบ่อวัดพระลาน เป็นบ่อน้ำที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จมาและทรงตักน้ำจากบ่อเพื่อเสวยด้วยพระองค์เอง เป็นต้น

จ) การอ้างอิงขนบพิธีกรรมราชสำนัก ดังเช่นในพิธีราชาภิเษกสมรส พระราชพิธีราชาภิเษกและพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร มีพิธีกรรมอัญเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์ทั่วราชอาณาจักรเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งความจงรักภักดี ทำให้น้ำศักดิ์สิทธิ์ในแหล่งน้ำทั้งหกแห่งของจังหวัดนครศรีธรรมราชมีความสำคัญทางการเมืองที่เชื่อม โยงสู่วิถีชีวิตและความเชื่อของผู้คนในสังคม

จากมายาคติและที่มาของมายาคติดังกล่าว ในส่วนของกระบวนการพิธีกรรมจะเป็นขั้นตอนการสื่อสารผ่านระบบสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นระบบการสื่อสารที่ผ่านการเรียนรู้ทางสังคมและได้รับการสืบทอดต่อกันมาจนเกิดเป็นความหมายทางสังคม ในขั้นตอนพิธีการตักน้ำพลีกรรมผู้วิจัยพบความหมายเชิงสัญลักษณ์ดังนี้

5.1.1.2 ความหมายในเชิงสัญลักษณ์

น้ำในทางวิทยาศาสตร์ น้ำคือองค์ประกอบหลักของการขับเคลื่อนธรรมชาติ ดังที่ลีโอนาโดดาวินซี่เสนอไว้ว่า “Water as the driving force of nature” (American Water College, 2022) จากความความเป็นจริงในโลกทัศน์เชิงเหตุผลนิยมแบบวิทยาศาสตร์ น้ำได้รับการประกอบสร้างความหมายทางสังคมผ่านรูปแบบของพิธีกรรมสู่โลกทัศน์ในเชิงอุดมคติที่อ้างอิงหลักความศรัทธาทางศาสนา

Tresidder (1999) ได้กล่าวถึง น้ำในเชิงสัญลักษณ์ว่า น้ำเป็นสัญลักษณ์โบราณที่มีความหมายในเชิงสากลหมายถึง ความบริสุทธิ์ ความอุดมสมบูรณ์ โดยเหตุที่ธรรมชาติของน้ำมีความเลื่อนไหลหมุนเวียนเป็นวัฏจักร น้ำจึงมีความหมายถึง การขับเคลื่อน การถือกำเนิดใหม่ การ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เปลี่ยนสถานภาพจากรุ่นเก่าสู่รุ่นใหม่ ก่อเกิดการเริ่มต้นใหม่ของสรรพสิ่ง น้ำที่ผ่านการหมุนเวียนในกรรมวิธีตามสภาพธรรมชาติ ได้รับการนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีการทางศาสนาโดยเป็นมิติของแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพบได้ในพิธีกรรมของศาสนาต่างๆ ทั่วโลก

จากความหมายเชิงสัญลักษณ์ดังกล่าว ในพิธีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ จึงมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่สอดคล้องกับความหมายในเชิงสากลคือ สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ และการเริ่มต้นใหม่ สอดคล้องกับวันจัดพิธีแห่นางดานคือวันที่ 14 เมษายน ซึ่งถือได้ว่าเป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ของวัฒนธรรมไทย อีกทั้งได้บทประพันธ์ที่เกี่ยวกับน้ำศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดนครศรีธรรมราชที่ว่า (ประหยัด เกษม, 2545)

บ่อหน้าพระลาน
ฉลาดเชี่ยวชาญ มีปฏิภาณเชาว์ไว
บ่อเสมาเมือง แก้เรื่องคุณไสย
บ่อเสมาไชย กันภัยชำนะมาร
บ่อประตูขาว เจ้าขลังขมังเวทย์
เสกมนต์วิเศษ กันอาเพศทุกด้าน
ห้วยเขามหาชัย ยิ่งใหญ่ตลอดกาล
ห้วยนาคราชสคราญ เทพประทานอยู่เย็น

จากบทประพันธ์ดังกล่าว ได้ระบุความหมายในเชิงสัญลักษณ์ของแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ทั้งหกแห่งไว้อย่างครบถ้วนภายใต้แก่นแนวคิดที่เชื่อมโยงกับความศรัทธาทางศาสนาและต่อบุคคล รวมทั้งประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสถานที่ก่อเกิดเป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ของแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว

5.1.2 การบวงสรวงพระอิศวรและการแห่นางกระดาน

ในขั้นตอนพิธีการบวงสรวงพระอิศวรและการแห่นางดานจะเริ่มขึ้นในเช้าของวันที่ 14 เมษายนของทุกปี จะมีการประกอบพิธีกรรม เริ่มด้วยการบวงสรวงพระอิศวรที่ บริเวณฐานพระสยมตลาดท่าชี โดยจะมีเหล่าเทพชั้นรอง ได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระแม่คงคา และแม่พระธรณีมารอต้อนรับที่บริเวณฐานพระสยม ณ ตลาดท่าชีในปัจจุบัน โดยเป็นสถานที่ที่ตั้งอยู่ใจกลางชุมชน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

โดยพราหมณ์และชาวบ้านได้ทำการแกะสลักเหล่าเทพลงบนกระดานกว้าง 1 ศอกสูง 4 ศอก แผ่นแรกแกะเป็นพระอาทิตย์ และพระจันทร์ แผ่นที่ 2 เป็นพระคงคา แผ่นที่ 3 เป็นรูปพระธรณี ซึ่งวาดหรือแกะบนแผ่นไม้และการนำแผ่นไม้มาแกะสลักเป็นรูปเทพนี่เอง ได้กลายเป็นที่มาของชื่อนางดานหรือนางกระดานดังที่ สุธรรม ชยันต์เกียรติ (2555, น. 29-32) เสนอว่า "พิธีแห่นางดานก็คือพิธีตรียัมปวาย แต่คนแก่เล่าว่าชื่อเรียกยาก เห็นแห่ไม้กระดานเป็นแผ่น แล้วก็มีรูปแกะสลักของพระแม่คงคา แม่พระธรณี และพระอาทิตย์ พระจันทร์ ชาวบ้านทั่วไปจึงเรียกว่าแห่นางกระดาน แต่สำหรับคนนครฯเรียกสั้นๆ ว่า แห่นางดาน"

การบวงสรวงพระอิศวรหรือพระศิวะ เป็นพิธีการเริ่มต้นเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์ไศวะนิกาย ให้ความสำคัญกับพระศิวะในฐานะมหาเทพ ทั้งนี้การปรากฏของพระศิวะจะปรากฏในรูปของศิวลึงค์ จึงมีการประดิษฐานศิวลึงค์หินไว้ที่ฐานพระสยมดังรูปที่ 5.3 ศิวลึงค์บนฐานโยนี

รูปที่ 5.3 ศิวลึงค์บนฐานโยนี ณ ฐานพระสยม
ที่มา : ผู้วิจัย

แนวคิดการสร้างศิวลึงค์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสถาปนาอาณาจักรตามหลักศาสนาพราหมณ์ นงคราญ สุขสม (2549) ได้กล่าวถึงแนวคิดเบื้องลึกดังกล่าวว่า ลึงค์เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะ เทพเจ้าสูงสุดของศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย หมายความว่ารูปเคารพของพระศิวะมัก

ปรากฏในรูปลึงค์มากกว่ารูปเทพในร่างมนุษย์ การบูชาลึงค์นิยมบูชาร่วมกับโยนีคืออวัยวะเพศหญิง สัญลักษณ์แทนศักติหรือเทพีซึ่งเป็นพลังฝ่ายหญิงหรืออิตถีพละ ซึ่งสื่อแทนพระนางปราราวตีหรือพระศรีอุมาเทวี ชายาแห่งพระศิวะ ศิวลึงค์ที่สมบูรณ์แบบที่มนุษย์สร้างขึ้นจะต้องประกอบด้วยส่วนต่างๆ 3 ส่วนคือ ส่วนล่างสุดเป็นฐานสี่เหลี่ยมเรียกว่า “พรหมภาค” ส่วนกลางรูปแปดเหลี่ยมเรียกว่า “วิษณุภาค” และส่วนยอดเป็นแท่งทรงกระบอกยอดมนเรียกว่า “รุทรภาค” ในสามส่วนนี้ส่วนที่สำคัญที่สุดคือ รุทรภาค ซึ่งหมายถึงพระศิวะ มานุษยลึงค์จะวางอยู่บนฐานโยนี ส่วนที่โผล่พ้นจากฐานโยนีมักมีแต่ส่วน “วิษณุภาค” และ/หรือ “รุทรภาค” หรือเรียกว่า “บูชาภาค” ในการประกอบพิธีบูชาลึงค์จะมีขั้นตอนการอภิเษกลึงค์คือ การสรงลึงค์ด้วยน้ำนม น้ำ เนยเหลวหรือน้ำมันศักดิ์สิทธิ์ น้ำที่ได้จากการสรงลึงค์เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ นำไปใช้ปะพรมเป็นน้ำมนต์หรือนำไปบูชาโดยสื่อในเชิงสัญลักษณ์ถึงความอุดมสมบูรณ์ ความมั่นคง โชคลาภและความเจริญรุ่งเรือง

การบวงสรวงบูชาศิวลึงค์มีการจัดเตรียมเครื่องบูชาและมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีดังรูปที่ 5.4 พิธีการบวงสรวงพระศิวะ

รูปที่ 5.4 พิธีการบวงสรวงพระศิวะ
ที่มา : ผู้วิจัย

ในภาคค่ำของวันที่ 14 เมษายน จะเริ่มกิจกรรมประเพณีแห่นางดาน จากถนนท่าชีสู่สวนศรีธรรมโศกราช ในการเสด็จเยี่ยมโลกของพระอิศวรแต่ละปี ได้กำหนดให้มีเทพชั้นรองมาร่วมในพิธี

ประหนึ่งมารอรับเสด็จ เทพชั้นรองประกอบด้วยพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี และพระคงคา เทพทั้งหมดนี้เป็นภาพวาดหรือภาพแกะสลักบนแผ่นไม้ พราหมณ์ในนครศรีธรรมราชจึงเรียกว่า "นางกระดาน" (หรือนางดาน) นางกระดาน แผ่นที่หนึ่ง นามว่าพระอาทิตย์พระจันทร์ แผ่นที่สอง นามว่า พระธรณี แผ่นที่สามนามว่า พระคงคา ดังรูปที่ 5.5-5.7

รูปที่ 5.5 นางกระดาน พระอาทิตย์พระจันทร์

ที่มา : ผู้วิจัย

รูปที่ 5.6 นางกระดาน พระธรณี

ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.7 นางกระดาน แผ่นที่สาม นามว่าพระคงคา
ที่มา : ผู้วิจัย

ที่มาของการเรียกชื่อนางดานถือตามไม้กระดานที่อยู่ในพิธีเพื่อทำการบูชาเทพเจ้าและพิธีกรรมโล้ชิงช้าซึ่งได้มีการยกเลิกพิธีโล้ชิงช้าไปเมื่อ พ.ศ. 2477 (ประพิศ พงศ์มาศ, 2555, น. 102-109) ดังนั้นชาวนครศรีธรรมราชจึงใช้วิธีเลี่ยง จากการโล้ชิงช้ามาเป็นการแห่นางดานแทน โดยจัดขึ้นเพื่อถวายสักการะแก่ องค์พระอิศวรและขอพรอันประเสริฐจากพระเป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ให้ทรงอวยพระพรแก่ พระมหากษัตริย์ตลอดจนราษฎรในราชอาณาจักร ทุกแห่งหนให้อยู่ดีมีสุข ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหารงอกงามสมบูรณ์ทั่วดินแดน

จากพิธีกรรมบวงสรวงพระศิวะและการแห่นางดานดังกล่าวเมื่อวิเคราะห์ในทางมายาคติที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการสื่อสารและความหมายในเชิงสัญลักษณ์สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

5.1.2.1 มายาคติ

มายาคติที่เกี่ยวข้องกับศิวลึงค์และเทพชั้นรองประกอบด้วยเรื่องเล่าและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์เรื่องความอุดมสมบูรณ์และความเป็นองค์รวมของระบบนิเวศและเทพเจ้าที่

สถิตธรรมชาตินั้นอันประกอบด้วยพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี พระคงคา ภายใต้พลังอำนาจที่ไม่มีที่สิ้นสุดของพระศิวะมหาเทพ ก่อเป็นองค์ประกอบของธาตุพื้นฐานคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และจักรวาล ดังนี้

ก) ความเชื่อเรื่องการมีอยู่ของเทพเจ้าและพลังอำนาจจากเทพเจ้าจึงปรากฏรูปแบบพิธีกรรมในเรื่องการประกอบพิธีบวงสรวงศิวลึงค์ ณ ฐานพระสยม และการสร้างรูปประติมานวิทยาในเชิงสัญลักษณ์เพื่อสื่อถึงเทพชั้นรองได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี พระคงคา

ข) คำสอนในพิธีกรรมที่ว่าพราหมณ์เท่านั้นที่จะสื่อสารกับพระผู้เป็นเจ้าได้ ดังนั้นพราหมณ์จึงเป็นผู้นำประกอบพิธีบวงสรวงพระศิวะ ณ ฐานพระสยม

ค) ความเชื่อเรื่องสัญลักษณ์แห่งเพศชายและหญิงนำสู่ความสมดุลซึ่งมีรากฐานทางความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ที่พิจารณาว่าพลังความสมดุลของจักรวาลและการเจริญเติบโต การกำเนิดชีวิต ความอุดมสมบูรณ์มีความสัมพันธ์ในเชิงองค์รวมของระบบนิเวศที่สะท้อนความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างพระอาทิตย์ พระจันทร์ ทำให้สรรพสิ่งมีการเติบโตตามวัฏฏะ โดยมีความอุดมสมบูรณ์ของดิน (พระธรณี) และน้ำ (พระคงคา) เป็นปัจจัยร่วมพื้นฐานของที่มาของความอุดมสมบูรณ์

จากมายาคติทั้งสามประการดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่าที่มาของมายาคติประกอบด้วยกรอบประสบการณ์การอ้างอิงจากในเชิงโลกทัศน์ทางศาสนาแบบอุดมคตินิยมนั้น ซึ่งเชื่อว่าเทพเจ้าในเชิงนามธรรมนั้นปรากฏรูปธรรมร่วมกับธรรมชาติของโลก ดังกรณีศิวลึงค์คือรูปลักษณ์ของภูเขา พระอาทิตย์ พระจันทร์ เป็นรูปลักษณ์ที่สังเกตได้ด้วยตา ในขณะที่ดินและน้ำมีความสัมพันธ์กับความอยู่รอดของวิถีชีวิตทุกชีวิต ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ประมวลที่มาของมายาคติข้างต้นได้ดังนี้

ก) การอ้างอิงคัมภีร์และวรรณกรรมเนื่องในศาสนา ประกอบด้วยคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ปุราณะของศาสนาพราหมณ์ ในขณะที่การมีอยู่ของพระอาทิตย์ พระจันทร์ ปรากฏในวรรณกรรมไตรภูมิกถาว่าด้วยเรื่องโลกสัณฐาน ซึ่งเป็นระบบความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สุโขทัยเป็นราชธานี พระธรณี ปรากฏในวรรณกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาเรื่องพุทธประวัติตอนผจญมาร ในขณะที่พระคงคาปรากฏในวรรณกรรมประเพณีสิบสองเดือนที่มีเรื่องราวของประเพณีการลอยกระทงเพื่อขออมาแก่พระแม่คงคา วรรณกรรมเหล่านี้ล้วนได้รับการสืบทอดผ่านรูปแบบทั้งมุขปาฐะและเอกสารตำราในรูปแบบต่างๆ จนถึงปัจจุบัน

ข) การอ้างอิงความสัมพันธ์กับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred zone) ประเด็นนี้มีความเชื่อมโยงกับภูเขาลูกโดดและโบราณสถานเขาคา ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรตามพรลิงค์เมื่อราวหนึ่งพันปี กล่าวคือศิวลึงค์ ณ ฐานพระสยม เป็นรูปแบบหนึ่งของศิวลึงค์ที่มนุษย์สร้างขึ้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

หากแต่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช มีการพบศิวลึงค์ที่สร้างขึ้นจากหินในสภาพธรรมชาติ นงคราญ สุขสม (2549) ได้กล่าวถึงคัมภีร์พราหมปุราณะ เล่าเรื่อง “ลิงคัม” หรือศิวลึงค์ไว้สองรูปแบบคือ 1) สวยัมภูลึงค์ เป็นลึงค์ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีลักษณะเป็นก้อนหินหรือโขดหินหรืออาจหมายถึงภูเขาทั้งลูกที่มีอยู่ตามธรรมชาติและมีลักษณะคล้ายอวัยวะเพศชาย ในประเทศไทยมีสวยัมภูลึงค์ที่เป็นโขดหินตามธรรมชาติเพียงแห่งเดียวที่โบราณสถานเขาคา อ.สิชล จ.นครศรีธรรมราช 2) มานุษยลึงค์ เป็นลึงค์ที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นตัวแทนของพระศิวะ จัดเป็นประเภทที่พบได้มากที่สุด มนุษย์สร้างลึงค์ขึ้นตามกฎเกณฑ์ที่บอกไว้ในอาคม ซึ่งก็คือศิวลึงค์ ณ ฐานพระสยม

ค) การอ้างอิงสถาบันที่มีความน่าเชื่อถือ คำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับการสร้างศิวลึงค์เพื่อการสักการะบูชานั้น สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช (2557) ได้อธิบายว่า “คัมภีร์ลิงคปุราณะกล่าวว่า สามารถสร้างศิวลึงค์ด้วยทองคำ อัญมณี เงินหรือทองแดงแทนหินได้และต้องสื่อความหมายถึงคุณสมบัติของพรหมา วิษณุและศิวะ โดยมีคติการสร้างและการเคารพบูชาคือ การตั้งจิตอธิษฐานเพื่อให้ได้มาซึ่งความสุขสมบูรณ์ในทางโลกและดุลยภาพของสังคมและธรรมชาติ ขณะเดียวกันเป็นสื่อที่จะนำไปสู่การบรรลุโมกษะคือการเข้าไปรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระเจ้าสูงสุดคือ พระศิวะ การประดิษฐานศิวลึงค์ของผู้มีอำนาจหรือผู้มีบทบาทสำคัญทางสังคมและศาสนายังหมายถึงการสร้างเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการถ่ายทอดพลังอำนาจของเทพเจ้าลงมาสู่ผู้มีอำนาจนั้นๆ นอกจากนี้การสร้างศิวลึงค์ยังใช้เพื่ออุทิศให้กับบุคคลสำคัญทางโลกหรือทางธรรมที่ล่วงลับ เพื่อให้เข้าไปรวมกับพระเจ้าสูงสุดที่เรียกว่า ศิวโลก” ชุดคำอธิบายดังกล่าวนี้ทำให้เรื่องราวเกี่ยวกับพิธีกรรมเนื่องด้วยศิวลึงค์มีความน่าเชื่อถือ เนื่องจากสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช เป็นแหล่งอ้างอิงที่เป็นทางการ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5.1.2.2 ความหมายในเชิงสัญลักษณ์

Tresidder (1999) ได้กล่าวถึงความหมายขององค์ประกอบในเชิงพิธีกรรมและสัญลักษณ์ทางการสื่อสารที่เกี่ยวเนื่องด้วยศิวลึงค์ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี พระคงคาไว้ โดยผู้วิจัยได้ตีความหมายเชื่อมโยงกับสัญลักษณ์ดังกล่าวดังต่อไปนี้

ศิวลึงค์ (Lingam) เป็นสัญลักษณ์แทนเพศชายและเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนถึงพระศิวะ ซึ่งเป็นความหมายเดียวกันกับการสร้างศิวลึงค์เพื่อการประกอบพิธีกรรมในประเพณีแห่นางดาน

พระอาทิตย์ เป็นสัญลักษณ์ที่นิยมใช้ทั่วโลก มีความหมายสากลสื่อถึงพลังแห่งการสร้างสรรค์เนื่องด้วยแสงสว่าง ความร้อน ความอบอุ่นจากพระอาทิตย์เป็นที่มาของการเจริญเติบโตของสรรพชีวิต อีกทั้งในทางดาราศาสตร์ พระอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล ทิศทางของการตีความหมายดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลในตำนานนพเคราะห์ในฐานะที่พระอาทิตย์เป็นเทพผู้สร้างกลางวัน เป็นผู้ให้แสงสว่างและความร้อนแก่โลกมนุษย์และดาวพระเคราะห์อื่น ๆ ก่อให้เกิดพลังงานแก่สรรพสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ก่อให้เกิดวัฏจักรแห่งดินฟ้าอากาศเป็นฤดูกาล ถือเป็นเทพผู้มีคุณูปการต่อการอยู่รอดของมนุษย์ สัตว์ และพืช

พระจันทร์ เป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายในเชิงสากล สื่อความหมายถึง วัฏฏะซึ่งเป็นวงจรการกำเนิดใหม่ของชีวิต วัฏฏะที่ไม่มีที่สิ้นสุด มิติที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึกและสัญชาติญาณ การเติบโตของพืชผลทางการเกษตร เป็นสัญลักษณ์การบ่งชี้วันเวลาดังเช่นปฏิทินจันทรคติ ซึ่งนำสู่ระบบการกำหนดวันแห่งพิธีกรรมทางศาสนา การเริ่มต้นและการสิ้นสุดของวัฏฏะชีวิตที่ผูกพันกับพิธีกรรม พระจันทร์ยังมีความผูกพันกับความเชื่อเรื่องพรหมลิขิต การควบคุมปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเช่น น้ำขึ้นน้ำลง ทิศทางของการตีความหมายดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลในตำนานนพเคราะห์ในฐานะพระจันทร์ เป็นเทพผู้สร้างกลางคืน เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และงดงามอ่อนละมุนถือเป็นเทพผู้อำนวยให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายได้พักผ่อนและผสมพันธุ์สืบมาจนปัจจุบัน

พระธรณี หรือ พื้นแผ่นดิน ความหมายในเชิงสัญลักษณ์สากลมักได้รับการยกย่องให้เป็นมารดาของเทพีทั้งปวง มีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ (Fecundity) และการค้ำจุนชีวิต (Sustenance) ทิศทางของการตีความหมายดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลในตำนานนพเคราะห์ที่ว่าเทพองค์นี้มีหน้าที่รองรับน้ำหนักของสรรพสิ่งและพยุงสิ่งทั้ง หลาย ที่พระอิศวรทรงสร้างไว้ในจักรวาลให้ดำรงอยู่ เป็นเสมือนพ่อแม่ของเทพทั้งหลาย เป็นผู้รับและสั่งสมสิ่งดีมีค่า อาหารและความมั่นคง ยอมสละแม้เกียรติและอำนาจ จึงได้ชื่อว่า “วสุธา” หรือพื้นดิน และด้วยเหตุที่มีพระเกศายาวเหยียดตรงเป็นโมฬี ทำให้มีคุณสมบัติในการอุ้มซับสายน้ำไว้มหาศาล ดังนั้นจึงสอดคล้องกับเนื้อหาในวรรณกรรมพุทธประวัติตอนพระแม่ธรณีบีบมวยผมในฐานะสักขีพยานในการสั่งสมคุณความดีทั้งปวง

พระคงคา หรือสายน้ำความบริสุทธิ์ สัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกับสัญลักษณ์ของแผ่นดิน เนื่องด้วยผืนดินและผืนน้ำมิอาจจะแยกออกจากกันได้ เมื่อดินดำน้ำชุ่มความ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

อุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารจะกำเนิดขึ้นได้ น้ำจึงเป็นสัญลักษณ์ในการเริ่มต้นเช่นเดียวกับสัญลักษณ์วัฏฏะของพระจันทร์ มีความสัมพันธ์ที่มีความเลื่อนไหลหมุนเวียนเป็นวัฏจักรร่วมกับพระจันทร์ น้ำจึงมีความหมายถึง การขับเคลื่อน การถือกำเนิดใหม่ รวมทั้งการชำระล้างเพื่อความสะอาดทั้งปวง ซึ่งตั้งอยู่บนฐานความเชื่อมายาคติของศาสนาพราหมณ์ที่ว่า คงคาสามารถชำระล้างได้ทุกสรรพสิ่งหรือนัยหนึ่งคือการชำระบาปมลทินต่างๆ ได้ ทิศทางของการตีความหมายดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลในตำนานนพเคราะห์ที่ว่า เป็นเทพที่ลงมาสู่โลกมนุษย์เพื่อการชำระบาป ให้ผู้ตายพ้นบาปไปบังเกิดในสวรรค์ “พระคงคา” จึงเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ใช้ล้างบาปได้ ไหลผ่านที่ใดผู้คนก็ชำระล้างบาปที่นั่น พระคงคาจึงเป็นเทพผู้อำนวย ความชุ่มฉ่ำสมบูรณ์ให้แก่สรรพสิ่งในมนุษยโลกยืนชีพมาตราบปัจจุบัน

จากระบบสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระศิวะและเทพบริวารดังกล่าว นางดานทั้งสามแผ่นได้ร่วมในขบวนแห่ในตอนพลบค่ำสู่พื้นที่จัดแสดงพิธีโล้ชิงช้า ณ สวนธรรมโศกราชต่อไป

5.1.3 การแสดงพระยายืนชิงช้า

ในอดีตในครั้งที่มีพิธีโล้ชิงช้า ณ เสาชิงช้า กรุงเทพมหานคร ในขั้นตอนพิธีกรรมนี้จะเริ่มจากการที่พราหมณ์นำกระดานชิงช้าไปรับพระยายืนชิงช้า เมื่อพระยามาถึงโรงมานพซึ่งเป็นสถานที่ประทับนั้น พราหมณ์นำกระดานกลับคืนเทวสถานปล่อยกระดานซึ่งแขวนไว้ที่เสาชิงช้าเสร็จ แล้วใช้เชือกรัดให้ตั้งติดอยู่กับเสานั้น เป็นการสมมติว่าเอากระดานแผ่นที่เอาไปเก็บไว้ในเทวสถานขึ้นไปแขวนแล้ว จึงได้รดน้ำสังข์จุณเจิม เสร็จแล้วจึงนำพระยาไปที่โรงมานพซึ่งทำเป็นปะรำไม้ไผ่ดาดผ้าขาวเป็นเพดาน มีม่านสามด้าน กลางโรงมานพตั้งราวไม้ไผ่หุ้มผ้าขาวสำหรับนั่งราวหนึ่ง นำพระยาเข้าไปนั่งที่ราว ยกเท้าขวาพาดเข่าซ้าย เท้าซ้ายยันพื้น มีพราหมณ์ยืนและมีพราหมณ์เป่าสังข์อยู่เบื้องหน้า ในส่วนของการแสดงพระยายืนชิงช้าได้นำพิธีการในส่วนของขณะประทับที่โรงมานพได้หย่อนพระบาทซ้ายลงบนพื้นดินเพื่อทดสอบความแข็งแรงของพื้นโลก ดังรูปที่ 5.8

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.8 พระยายืนชิงช้าขนาบด้วยบริวาร
ที่มา : ผู้วิจัย

แม้การแสดงของพระยายืนชิงช้าจะเป็นเหตุการณ์ในช่วงระยะเวลาที่ไม่นานนัก แต่ความหมายในเชิงมายาคติและสัญลักษณ์ยังคงมีความสำคัญเนื่องจากเกี่ยวข้องกับการตอกย้ำอุดมการณ์ในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่เป็นผลมาจากความเชื่อมโยงของระบบนิเวศที่มีเทพยดาสถิตเป็นองค์ประกอบสำคัญของโลกและจักรวาล เมื่อวิเคราะห์ในทางมายาคติที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการสื่อสารและความหมายในเชิงสัญลักษณ์สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5.1.3.1 มายาคติ

มายาคติที่เกี่ยวข้องกับการหย่อนพระบาทซ้ายลงบนพื้นดินเพื่อทดสอบความแข็งแรงของพื้นโลก ประกอบด้วยเรื่องเล่าและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับตำนานการสร้างโลกของมหาเทพ เมื่อพระพรหมสร้างโลกแล้วให้พระอิศวรหรือพระศิวะได้รักษา พระศิวะได้ทรงทดสอบความเสถียรของพื้นโลก ซึ่งมีความหมายเชื่อมโยงถึงความเสถียรของอุดมการณ์เรื่องความอุดมสมบูรณ์และความเป็นองค์รวมของระบบนิเวศ ดังนี้

ก) ความเชื่อเรื่องการมีอยู่ของเทพเจ้าในฐานะที่เป็นผู้สร้างโลกสัณฐานนี้ขึ้น ความเสถียรของพื้นดินคือพื้นฐานของความอุดมสมบูรณ์บนโลกมนุษย์

ข) คำสอนในพิธีกรรมที่ว่าพราหมณ์เท่านั้นที่จะสื่อสารกับพระผู้เป็นเจ้าได้ ดังนั้นพราหมณ์จึงเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรม โดยพราหมณ์เป็นผู้ยืนเคียงข้างพระยายืนชิงช้าและพราหมณ์เป็นผู้เป่าสังข์เพื่อการสื่อสารกับพระผู้เป็นเจ้า

จากมายาคติทั้งสองประการดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่าที่มาของมายาคติประกอบด้วยกรอบประสบการณ์การอ้างอิงจากในเชิงโลกทัศน์ทางศาสนาแบบอุดมคตินิยมเช่นเดียวกับมายาคติที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์ของเทพทั้งปวง โดยมีการอ้างอิงคัมภีร์พิธีกรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ ที่ได้รับการสืบทอดผ่านรูปแบบพิธีกรรมจนถึงปัจจุบัน

จากมายาคติและที่มาของมายาคติดังกล่าว ในส่วนของการแสดงพระยายืนชิงช้า ถือเป็นการสื่อสารผ่านระบบสัญลักษณ์ ทั้งนี้ผู้วิจัยพบความหมายเชิงสัญลักษณ์ดังนี้

5.1.3.2 ความหมายในเชิงสัญลักษณ์

การหย่อนพระบาทซ้ายลงพื้นดิน จัดเป็นระบบการใช้รหัสทางการสื่อสารผ่านการใช้ภาษาท่าทางในเชิงละคร (Dramatization) การหย่อนพระบาท เป็นสัญลักษณ์ผ่านรหัสภาษาท่าทางที่เคลื่อนไหว (Kinetic Code) การหย่อนพระบาท เป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงการทดสอบด้วยการค่อยๆ ลงน้ำหนักสู่ธรณีซึ่งมีพระธรณีสถิตรองรับน้ำหนัก ความหมายโดยนัยคือการสื่อความเชื่อมโยงของโลกและจักรวาลเป็นความสัมพันธ์ของระบบนิเวศในเชิงองค์รวม นอกจากนี้ภาษาท่าทางการหย่อนพระบาทยังมีความเชื่อมโยงในเชิงสัมพันธบท (Intertextuality) วรรณกรรมในศาสนาพราหมณ์ในเรื่องการอวตารที่ 5 ของพระนารายณ์ "วามนาวตาร" โดยอวตารเป็นพราหมณ์แคระเพื่อใช้อุบายยึดโลกคืนจากอสูรที่ชื่อ "พลี" โดยครั้งนั้นพระนารายณ์คืนร่างสู่องค์จริงใช้พระบาทก้าวเหยียบโลกมนุษย์ สวรรค์ และบาดาล ซึ่งเป็นภาษาท่าทางที่มีลักษณะร่วมกันกับการหย่อนพระบาทของพระยายืนชิงช้าสู่พื้นโลก

นอกจากนี้ การหย่อนพระบาทลงสู่พื้นดิน ยังเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายในเชิงอุดมการณ์ถึงรากฐานความมั่นคงของรัฐหรือราชอาณาจักร เนื่องด้วยพิธีกรรมดังกล่าวเป็นบริบทในการปกครองที่ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรกับสถาบันพระมหากษัตริย์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สัญลักษณ์เครื่องแต่งกาย (Dress Code) จะเห็นได้ว่า พราหมณ์มีการแต่งกายในชุดขาว วรรณะพราหมณ์มีสัญลักษณ์สีคือ สีขาว ในขณะที่พระยายืนชิงช้ามีการสวมเครื่องประดับศรีษะและมีเครื่องยศเป็นฉัตรห้าชั้น พร้อมด้วยเหล่าบริวารที่มีการแต่งกายในเชิงนาฏลักษณ์ เป็นการสื่อความหมายถึงบทบาทที่แสดงของตัวบุคคลรวมทั้งระดับสถานภาพในทางสังคม

จากระบบสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระยายืนชิงช้าและเหล่าบริวารดังกล่าว หลังจากการหย่อนพระบาททดสอบความแข็งแรงของพื้นโลกแล้ว การแสดงถัดไปจะเป็นเรื่องราวของนาลิวันกับพิธีโล้ชิงช้าเพื่อทดสอบความมั่นคงแข็งแรงของจักรวาลต่อไป

5.1.4 การแสดงนาลิวันโล้ชิงช้า

กรมศิลปากร (2563) กล่าวถึงตำนานเรื่องพระอิศวรทกสอบความมั่นคงแข็งแรงของโลกว่า เมื่อพระพรหมทรงสร้างโลกรวมทั้งเหล่าสรรพสัตว์ แล้วได้ขอให้พระอิศวรไปรักษา แต่พระอิศวรทรงห่วงใยเกรงว่าโลกนี้จะไม่แข็งแรงและเป็นเหตุให้สรรรพสัตว์ล้มตาย จึงเสด็จมายังโลกมนุษย์เพื่อทดสอบความแข็งแรงด้วยการยืนพระบาทข้างเดียวในลักษณะไขว่ห้างบนตัวพญานาคนามว่า นาลิวัน ซึ่งใช้หัวและหางผูกยึดระหว่างภูเขาทั้งสองฝั่งมหาสมุทร แล้วพระอิศวรทำการโล้แกว่งโยนไปมาเพื่อทดสอบความแข็งแรง ผลปรากฏว่าโลกยังแข็งแรงดีอยู่ เหล่าพญานาคต่างพากันดีใจลงเล่นน้ำเป็นการเฉลิมฉลอง

ในอดีต พราหมณ์ที่ใช้ในพิธีโล้ชิงช้าเป็นพราหมณ์ที่เรียกว่า นาลิวัน ซึ่งเป็นพราหมณ์พวกหนึ่งทำหน้าที่โล้ชิงช้าและรำเขนงในพระราชพิธีตรียัมปวายเพื่อถวายเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ การพิธีโล้ชิงช้าในอดีตจะใช้พราหมณ์นาลิวันกระดานละ 4 คน 3 กระดาน มีเสาไม้ไผ่ปลายผูกถุงเงินปักไว้ กระดานแรก 3 ตำลึง กระดานที่สอง 10 บาท กระดานที่สาม 2 ตำลึง นาลิวันในชั้นแรกจะขึ้นไปนั่งถวาย บังคม แล้วนั่งโล้ไปจนชิงช้าโยนแรงจึงลุกขึ้นยืน คนหน้าคอยคาบเงิน คนหลังคอยแก้ท้ายให้ตรงเสาเงิน การโล้ชิงช้าจะแล้วเสร็จ 3 กระดาน ในส่วนของการแสดงพิธีโล้ชิงช้าของจังหวัดนครศรีธรรมราชได้มีการปรับลดนาลิวันกระดานละสองคนดังรูปที่ 5.9

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.9 นาลิวันโล้ชิงช้า มีเสาไม้ไผ่ปลายผูกถุงเงิน
ที่มา : ผู้วิจัย

การแสดงนาลิวันโล้ชิงช้า เป็นการแสดงที่ถือเป็นจุดเด่นของประเพณีแห่นางดาน ซึ่งให้ความรู้สึกที่น่าตื่นเต้นเนื่องจากมีการกวัดไกวของชิงช้าที่ตั้งอยู่บนเสาสูง เป็นการแสดงที่ยังคงไว้ซึ่งความหมายในเชิงมายาคติและสัญลักษณ์ เมื่อวิเคราะห์ในทางมายาคติที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการสื่อสารและความหมายในเชิงสัญลักษณ์สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

5.1.4.1 มายาคติ

มายาคติที่เกี่ยวข้องกับตำนานการทดสอบความแข็งแรงของพื้นโลกผ่านการแสดงพิธีโล้ชิงช้า ประกอบด้วยเรื่องเล่าและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับตำนานการสร้างโลก ซึ่งมีความหมายเชื่อมโยงถึงความเสถียรของอุดมการณ์เรื่องความอุดมสมบูรณ์และความเป็นองค์รวมของระบบนิเวศ รวมทั้งเสถียรภาพของราชอาณาจักรดังนี้

ก) ความเชื่อเรื่องการมีอยู่ของเทพเจ้าในฐานะที่เป็นผู้สร้างโลกสัณฐานนี้ขึ้น เหตุการณ์ตอนนี้แสดงความเชื่อมโยงระหว่างพระพรหมและพระอิศวร โดยมีเหล่าพญานาคร่วมเป็นองค์ประกอบหลักของการเล่าเรื่อง นำเสนอประเด็นเดียวกันกับมายาคติเรื่องพระยายืนชิงช้า เป็นการตอกย้ำอุดมการณ์เรื่องความมีเสถียรภาพของพื้นดินซึ่งเป็นพื้นฐานของความอุดมสมบูรณ์บนโลกมนุษย์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ข) คำสอนในพิธีกรรมที่ว่าพราหมณ์เท่านั้นที่จะสื่อสารกับพระผู้เป็นเจ้าได้ ดังนั้นพราหมณ์จึงเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรม โดยพราหมณ์เป็นผู้โล้ชิงช้าในอดีตใช้ เลกพราหมณ์ หรือพราหมณ์ที่ประกอบอาชีพในสวนมะพร้าวที่มีความชำนาญในการขึ้นที่สูง ทำหน้าที่พราหมณ์นาลิวัน เนื่องด้วยเป็นผู้ชำนาญการในการอยู่บนที่สูง

จากมายาคติดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่าที่มาของมายาคติประกอบด้วยการอ้างอิงจากแหล่งอ้างอิงเนื่องด้วยพิธีกรรมและศาสนา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ประมวลที่มาของมายาคติข้างต้นได้ดังนี้

ก) การอ้างอิงคัมภีร์ปุราณะ ซึ่งเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ว่าด้วยตำนานเกี่ยวกับการสร้างโลกของพระผู้เป็นเจ้าและการกวนเกษียรสมุทร

ข) การอ้างอิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Zone) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ล่วงละเมิดมิได้ เป็นเขตพื้นที่พิธีกรรมตรียัมปวายโดยมีเสาชิงช้าเป็นสัญลักษณ์ศูนย์กลางของจักรวาล พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ยังกำหนดว่าบุคคลใดจะเข้าใช้พื้นที่ได้ ซึ่งในที่นี้คือผู้ที่แสดงบทเป็นพราหมณ์นาลิวัน

ค) การอ้างอิงขนบพิธีกรรมราชสำนัก ซึ่งเป็นจารีตของพิธีตรียัมปวายหรือการโล้ชิงช้าของราชสำนัก ซึ่งประเพณีดั้งเดิมของจังหวัดนครศรีธรรมราชได้เรียกชื่อประเพณีว่าประเพณีแห่นางดาน เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนหรือลอกเลียนพิธีกรรมของราชสำนัก

จากมายาคติและที่มาของมายาคติดังกล่าว ในส่วนของการแสดงนาลิวันโล้ชิงช้า ถือเป็นการสื่อสารผ่านระบบสัญลักษณ์ ทั้งนี้ผู้วิจัยพบความหมายเชิงสัญลักษณ์ดังนี้

5.1.4.2 ความหมายในเชิงสัญลักษณ์

การโล้ชิงช้า จัดเป็นระบบการใช้รหัสทางการสื่อสารผ่านการใช้ภาษาท่าทางในเชิงละคร (Dramatization) ผ่านรหัสภาษาท่าทางที่เคลื่อนไหว เป็นรูปแบบเดียวกับการที่พระยายืนชิงช้าในบทพระอิศวรหย่อนพระบาทลงพื้นดิน หากแต่เป็นการกวัดแกว่งอุปมาว่าบนตัวพญานาคเพื่อทดสอบความแข็งแรงของโลก การโล้ชิงช้าจึงเป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงการทดสอบ ที่แสดงความแข็งแรงเชื่อมโยงกันระหว่างโลกและจักรวาล รวมทั้งเสถียรภาพของราชอาณาจักร นอกจากนี้ยังมีความเชื่อมโยงในเชิงสัมพันธบท (Intertextuality) วรรณกรรมในศาสนาพราหมณ์ในเรื่องการกวนเกษียรสมุทร ว่าด้วยตำนานการสร้างโลกตามคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

กรมศิลปากร (2563) ได้อธิบายความหมายในเชิงสัญลักษณ์ว่า เสาชิงช้า คือภูเขาทั้งสองริมฝั่งมหาสมุทรหรือต้นพุทรา ขันสาครบรรจุน้ำ ตั้งเบื้องหน้าเสาชิงช้าระหว่างกลางเสาทั้งสอง คือ มหาสมุทรหรือแม่น้ำ นาลิวันซึ่งสวมเครื่องประดับศีรษะรูปพญานาคสมมติให้เป็นตัวแทนของเหล่าพญานาค ผู้แทนพระองค์ที่ได้รับมอบหมายเป็น พระยายืนชิงช้า สมมติว่าเป็นพระอิศวร เป็นประธานของการโล้ชิงช้า การแสดงประกอบพิธีกรรมมีการรำเสนงรอบขันสาคร ผู้แสดงถือเขาสัตว์กวักน้ำจากขันสาครสาดไปรอบๆ เปรียบเหมือนพญานาคมาสดงความยินดี ส่วนแผ่นไม้กระดาน คือ พระแม่ธรณี พระแม่คงคา และพระอาทิตย์พระจันทร์ สมมติให้เป็นเทพและเทวีผู้เป็นบริวารมาเข้าเฝ้าพระอิศวร

พญานาคมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ถึงธาตุน้ำและความอุดมสมบูรณ์ (ณชรต อิ่มณะรัญ และกฤษณ์ ทองเลิศ, 2562) การรับรู้ความหมายของพญานาคในเชิงมโนทัศน์อาจมีความแตกต่างกันได้แก่ มโนทัศน์ในเรื่องความเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้มีอิทธิฤทธิ์ พลัง อำนาจ เป็นเทพเจ้าแห่งน้ำและแผ่นดิน ความอุดมสมบูรณ์ทางด้านการเกษตร เป็นต้น (กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์, 2559) พญานาคในบริบทของพิธีโล้ชิงช้าจึงมีความหมายในเชิงพลังอำนาจ ความแข็งแรง ที่สามารถร่วมเป็นเครื่องชี้วัดความเสถียรของพลังแผ่นดิน

สัญลักษณ์เครื่องแต่งกาย (Dress Code) จะเห็นได้ว่า นาลิวันสวมเครื่องประดับศีรษะรูปพญานาค เมื่อประกอบกับภาษาท่าทางที่มีท่วงทีลีลาความเคลื่อนไหวที่พลิ้วไปตามแรงส่งของชิงช้า จะสื่อความเชื่อมโยงกับลีลาของพญานาคในจินตนาการที่มีการเคลื่อนไหวได้อย่างว่องไว

จากระบบสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับนาลิวันโล้ชิงช้า หลังจากการทดสอบความแข็งแรงของพื้นโลกแล้ว การแสดงถัดไปจะเป็นเรื่องราวของการรำเสนง เพื่อความสนุกสนานและการตอกย้ำอุดมการณ์เพื่อความอุดมสมบูรณ์ซึ่งเป็นการสื่อสารผ่านน้ำในระบบสัญลักษณ์ต่อไป

5.1.5 การแสดงรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์

"เสนง" คือ เขาสัตว์ เป็นภาษาเขมร การรำเสนง เป็นส่วนหนึ่งในพระราชพิธีตรียัมปวาย – ตรีปวาย ตามคติพราหมณ์ ซึ่งเป็นพิธีปีใหม่ของพราหมณ์ (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, 2526, น. 329) การรำเสนงก็คือการรำเขาควายนั้นเอง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การบวงสรวงบูชาเทพเจ้าตามศาสนาพราหมณ์ที่ต้องประกอบด้วยเครื่องคาวหวานและการฟ้อนรำถวายให้เกิดความสำราญพระทัย การขอพรสิ่งใดก็จะได้ง่ายสมความปรารถนา ท่าฟ้อนรำบางท่าบางชุดเป็นสิ่งที่หวงแหนเช่นเดียวกับตำรามนต์พิธีต่างๆ ที่แต่ละตระกูลพราหมณ์จะเก็บไว้เฉพาะตระกูล พราหมณ์ถือว่าท่ารำต่างๆ เป็นท่ารำสมมติประจำเทพเจ้า ทำให้ท่ารำต่างๆ สูญหายไปเสียมาก ผู้รู้ก็มีอยู่น้อยนัก โอกาสการแสดงก็มีน้อยครั้ง จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากศิลปินในการสืบสารท่ารำต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์

การรำเสนงในพระราชพิธีตรียัมปวาย เป็นขั้นตอนการแสดงหลังจากที่นาคนาลิวันได้ทำการทดสอบความแข็งแรงของแผ่นดินและพบว่ามีความมั่นคงแข็งแรงแล้ว เหล่าพญานาคทั้งหลายก็พากันโสมนัสยินดีลงสู่สาครใหญ่เล่นน้ำเป็นที่สนุกสนาน การแหวกว่ายเล่นสาครของเหล่าพญานาคเป็นที่มาของการรำเสนง ดังรูปที่ 5.10-5.12

รูปที่ 5.10 นาลิวันรำเสนง
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.11 การรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์
ที่มา : ผู้วิจัย

รูปที่ 5.12 การรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์
ที่มา : ผู้วิจัย

ไรท์ (2536, น. 163-164) ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการรำเสนงว่า “การรำเสนง (เขาควาย) ดูเป็นพื้นเมืองอุษาคเนย์เหลือเกิน และดูขมุๆ ระแดๆ ด้วยซ้ำ ชะรอยจะเป็นการรำของพรานช้างชาวกุยในอีสานตอนใต้ การที่คนรำสาดน้ำกันเป็นการบังคับความอุดมสมบูรณ์อย่างไม่ต้องสงสัย ซึ่ง

ตรงกับความมุ่งหมายของเพลง ติรุเวมปาไวของทมิฬ ทำให้พิธีกรรมหรือเทศกาลของไทยและของทมิฬตรงกันในความมุ่งหมายและเข้ากันได้อย่างสวยงามและมีความหมาย...ในอินเดียใต้ ติรุเวมบาไวเป็นเทศการของหญิงชาวทมิฬที่จะต้องตื่นก่อนรุ่งอรุณในช่วงเดือนอ้าย แล้วพากันแห่ตามถนนร้องเพลงติรุเวมบาไว เพื่อปลุกเจ้าแม่ (พระอุมาเทวี) ให้ตื่นขึ้นมาทำให้ดินอุดมสมบูรณ์หลังจากที่เก็บเกี่ยวข้าวไปแล้ว แล้วพากันลงไปในบารายในเทวสถาน พลางสาดน้ำร้องเพลงเล่นกันไปด้วย ซึ่งดูแล้วก็คล้ายกับการเล่นน้ำของเหล่าพญานาคที่เล่นสาดน้ำกันเพราะความดีใจเมื่อเห็นว่าโลกแข็งแรงอันเนื่องจากการทดสอบของพระอิศวร”

วรรณกรรมตำรับนางนพมาศเล่าถึงการรำเสนงว่า “...การกำหนดพระราชพิธีตรียัมปวายแลตรีปวายเป็นการนักขัตฤกษ์ประชุมหมู่ประชาชนชายหญิง ยังหน้าพระเทวสถานหลวงบรรดาหมู่ชะแม่นางในทั้งหลายก็ตกแต่งกรัชกายไปตามเสด็จสมเด็จพระร่วงเจ้า ดูไกวนางกระดานสาดน้ำรำเสนง” (กรมศิลปากร, 2513, น. 107)

การรำเสนงคงมีการปฏิบัติสืบเรื่อยมาอย่างช้าที่สุดคือต้นรัตนโกสินทร์จนถึงรัชกาลที่ 7 จนในปี พ.ศ. 2477 จึงเป็นอันเลิกการรำเสนงไปพร้อมๆ กับพระราชพิธีตรียัมปวาย - ตรีปวาย เมื่อวันที่ 27กันยายน พ.ศ. 2519 มีการจัดจำลองพระราชพิธีโล้ชิงช้าขึ้น และได้มีการจดบันทึกท่ารำไว้เป็นหลักฐานไว้ด้วย (กรมศิลปากร, 2525, น. 336) พระราชครูวามเทพมุนี (สว่าง รัวสิพราหมณ์กุล) ได้เขียนรำลึกไว้ในหนังสือที่ระลึกงานทำบุญอายุครบ 60 ของนายอาคม สายาคมว่า “ในพระราชพิธีตรียัมปวาย ตรีปวาย นาลิวันจะต้องขึ้นกระดานโล้ชิงช้า (เพื่อหยั่งพสุธาป การพิธีนี้นาลิวันจะฟ้อนรำถวายพระอิศวร เนื่องด้วยพระราชพิธีนี้ได้เลิกกันไปถึง 42 ปีแล้ว (พ.ศ. 2478-2520) การรำเสนงของนาลิวันก็พลอยเลือนลางไปด้วย ทางเทวสถานก็ได้นายอาคม สายาคม ผู้นี้เป็นผู้ประติดประต่อท่ารำเสนงจากผู้มีอายุในปัจจุบันซึ่งเคยเห็นมาเมื่อครั้งก่อน ให้เข้ารูปเข้ารอยเป็นแบบอย่างต่อไป ในการรำถวายพระอิศวร ซึ่งต้องจารึกไว้ในประวัติของพราหมณ์ในปัจจุบัน” (กรมศิลปากร, 2525, น. 328)

การรำแสนง หน้าพาทย์ ที่ใช้ประกอบการรำใช้หน้าพาทย์ เพลงนาค เพลงเสนง ผู้แสดง ใช้ผู้รำซึ่งสมมติเรียกว่า นาลิวัน จำนวน 12 คน การแต่งกาย สวมสนับเพลา แล้วนุ่งโจงทับ เสื้อขาวคาดผ้าเกี้ยว ศีรษะสวมหัวพญานาคมือถือเขาควาย อุปกรณ์ ขันธสาคร มหานทีที่เหล่าพญานาคเล่นน้ำเมื่อครั้งพระอิศวรทดสอบความแข็งแรงของโลก และ เขาวัว หรือเขาควาย สาเหตุการใช้เขาวัว

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เพราะวัวเป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระอิศวรในฐานะของพาหนะ ภายหลังที่เปลี่ยนมาใช้เขาควายใน ภายหลังเพราะเขาวัวได้หายากขึ้น

เมื่อวิเคราะห์ในทางมายาคติที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการสื่อสารและความหมายในเชิงสัญลักษณ์สามารถวิเคราะห์ ได้ดังนี้

5.1.5.1 มายาคติ

มายาคติที่เกี่ยวข้องกับพญานาค มีความเกี่ยวข้องกับตำนานการสร้างโลก ซึ่งมีความหมายเชื่อมโยงถึงอุดมการณ์ของภาคเกษตรกรรม โดยประกอบด้วยมายาคติดังนี้

ก) ความเชื่อเรื่องการมีอยู่ของพญานาคในฐานะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในตำนานที่เกี่ยวกับการผู้สร้างโลกสัณฐาน โดยใช้ลำตัวพญานาคเป็นเครื่องมือในการกวนเกษียรสมุทร มายาคติดังกล่าวยังสอดคล้องกับวรรณกรรมกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนา โดยพญานาคได้เข้ามาบทบาทสำคัญในการเล่าเรื่องพุทธประวัติเช่น ตอนอธิษฐานลอยถาด ตอนพระมหาบุรุษผจญพายุฝนแล้วพญานาคแผ่พังพาน เป็นต้น

ข) มายาคติเกี่ยวกับพาหนะของพระอิศวร เดิมมีการใช้เขาวัวเป็นเครื่องมือในการแสดงพิธีกรรม สอดคล้องกับตำนานมหาเทพที่พระอิศวรทรงโคเป็นพาหนะ มายาคตินี้ยังเกี่ยวเนื่องไปถึงการออกแบบตัวหนังตะลุงที่รูปพระอิศวรจะทรงโคเสมอ

จากมายาคติดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่าที่มาของมายาคติประกอบด้วยการอ้างอิงจากแหล่งอ้างอิงเนื่องด้วยพิธีกรรมและศาสนา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ประมวลที่มาของมายาคติข้างต้นได้ดังนี้

ก) การอ้างอิงคัมภีร์ปุราณะ ซึ่งเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ว่าด้วยตำนานเกี่ยวกับการสร้างโลกของพระผู้เป็นเจ้าและการกวนเกษียรสมุทร

ข) การอ้างอิงขนบพิธีกรรมราชสำนัก ซึ่งการรำเสนงเป็นจารีตของพิธีตรียัมปวายหรือการโล้ชิงช้าของราชสำนักที่มีการปฏิบัติสืบเรื่อยมาอย่างช้าที่สุดคือต้นรัตนโกสินทร์จนถึงรัชกาลที่ 7

จากมายาคติและที่มาของมายาคติดังกล่าว ในส่วนของการรำเสนง ถือเป็นการสื่อสารผ่านระบบสัญลักษณ์ ทั้งนี้ผู้วิจัยพบความหมายเชิงสัญลักษณ์ดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5.1.5.2 ความหมายในเชิงสัญลักษณ์

พญานาคมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ถึงธาตุน้ำและความอุดมสมบูรณ์ (ณชรต อิ่มณะรัญ และกฤษณ์ ทองเลิศ, 2562) พญานาคในบริบทของการรำเสนงจึงมีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเป็นองค์ประกอบหลักของภาคเกษตรกรรม

การสาดน้ำขันสาคร น้ำมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ประการหนึ่งคือ การเริ่มต้นใหม่ การเปลี่ยนสถานภาพ การสาดน้ำขันสาครจากเหล่านาลิวัน มีความสอดคล้องกับบริบทของวันที่จัดงานคือวันที่ 14 เมษายน ซึ่งเป็นวันเริ่มต้นวันปีใหม่ไทย ประกอบกับน้ำที่ใช้ในพิธีและการแสดงเป็นน้ำที่ได้มาจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ของจังกวัดนครศรีธรรมราช ดังนั้นน้ำขันสาครจึงมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ถึงการเริ่มต้นที่ดีงามของปีใหม่ที่มาถึง

สัญลักษณ์เครื่องแต่งกาย (Dress Code) จะเห็นได้ว่า นาลิวันสวมเครื่องประดับศีรษะรูปพญานาค เมื่อประกอบกับภาษาท่าทางของการสาดน้ำด้วยความสนุกสนาน เป็นดรรชนี (Index) ที่สื่อความหมายถึงความสนุกสนานและความเย็นชุ่มฉ่ำจากสายน้ำ ซึ่งความเย็นจากสายน้ำยังมีความหมายถึงความสงบร่มเย็นในเชิงกายภาพ และจิตใจ รวมถึงอุดมการณ์ที่แฝงเร้นไปยังความร่มเย็นที่เกิดจากสายธรรมของผู้ปกครองราชอาณาจักร

จากระบบสัญลักษณ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมในรูปแบบการศึกษาผ่านตำนาน เรื่องเล่า ที่ได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนั้นกระบวนการสื่อสารในระบบสัญลักษณ์ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งคือ วิธีการประกอบสร้างความหมายเพื่อการสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นคำถามสำคัญของการศึกษาในทางสัญญะวิทยาและการตีความ

5.2 การประกอบสร้างความหมายเชิงพิธีกรรมเรื่องความอุดมสมบูรณ์

การประกอบสร้างความหมายในเชิงพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดาน ล้วนเป็นระบบสัญลักษณ์ที่สื่อเชื่อมโยงกับความอุดมสมบูรณ์และสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงเทพเจ้าที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามในมุมมองของวิธีการประกอบสร้างความหมายในเชิงสัญญะวิทยาจะมีความเกี่ยวข้องกับการจัดระบบของสัญญะหรือสัญลักษณ์ทางการสื่อสารที่เรียกว่ารหัสทางการสื่อสาร ทั้งระบบ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ภาพ แสง เสียง การบรรยาย และการสร้างบรรยากาศผ่านองค์รวมของการแสดง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์วิธีการประกอบสร้างความหมายดังกล่าวผ่านตัวบท (Text) คือ งานพิธีกรรมและการแสดงทั้งในส่วนของขบวนแห่นางดานและการแสดงผ่านการบันทึกภาพ ผลการวิจัยพบว่า การประกอบสร้างความหมายในเชิงพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดานประกอบด้วยวิธีการสำคัญดังต่อไปนี้

5.2.1 การใช้สัญลักษณ์ทางประติมานวิทยา (Iconography)

ประติมานวิทยาเป็นการนำเสนอภาพในเชิงสัญลักษณ์ที่มีความหมายตายตัวเชื่อมโยงถึงเทพเจ้าที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาและพิธีกรรม โดยมีข้อกำหนดไว้ในวรรณกรรมเนื่องในศาสนาอย่างชัดเจนเกี่ยวกับรูปลักษณ์ รวมความถึงการศึกษาว่าด้วยประวัติและความหมายของภาพหรือสัญลักษณ์ต่างๆ อัน เกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งสัญลักษณ์ในเชิงประติมานวิทยาที่พบในประเพณีแห่นางดานประกอบด้วยสัญลักษณ์เทพ เทพี ที่อยู่บนแผ่นกระดานและสัญลักษณ์ “นะโม” ในตำแหน่งมุมบนกระดานสองข้าง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์วัตถุมงคลของจังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากนี้จะเป็นลักษณะเฉพาะตัวของเครื่องแต่งกายและอาวุธที่สื่อถึงความเป็นเทพนั้นๆ ดังนี้

รูปที่ 5.13 ประติมานวิทยาพระอาทิตย์พระจันทร์
ที่มา : ผู้วิจัย

จากรูปที่ 5.13 จะเห็นได้ว่าลักษณะทางประติมานวิทยาของพระอาทิตย์พระจันทร์ เป็นเทพที่อยู่ในวงกลมซึ่งเป็นรูปสัณฐานของพระอาทิตย์และพระจันทร์ สีแดงมีความหมายถึงพระอาทิตย์ สีเหลืองคือสีของพระจันทร์ ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพที่สอดคล้องกับการรับรู้ด้วยตาเปล่า

ในขณะที่พาหนะของพระอาทิตย์และพระจันทร์มีการลดรูปจำนวนลง จากวรรณกรรมที่ระบุว่ารถทรงชักลากด้วยราชสีห์ 6 ตัว แต่เมื่อปรากฏบนแผ่นกระดานจะเห็นได้ว่าเหลือเพียง 1 ตัวเพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ในเชิงประติมานวิทยา ในขณะที่พระจันทร์ทรงม้าสีขาวดอกมะลิเป็นพาหนะ 10 ตัว แต่เมื่อปรากฏบนแผ่นกระดานจะเห็นได้ว่าเหลือเพียง 1 ตัวเพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ในเชิงประติมานวิทยา ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า วิธีการดังกล่าวเป็นการประกอบสร้างความหมายผ่านวิธีการลดรูปทางประติมานวิทยา

ในส่วนของพื้นฉากสีแดง เป็นการให้ความสำคัญกับความหมายในเชิงสัญลักษณ์ของสีที่เน้นอิทธิพลของพระอาทิตย์เป็นหลัก โดยมีฉัตรเป็นสัญลักษณ์เครื่องสูงประกอบภาพพระอาทิตย์และพระจันทร์ การใช้ฉัตรร่วมหนึ่งเดียวกันคือสัญลักษณ์ของเอกภาพของระบบการโคจรของพระอาทิตย์พระจันทร์

ด้านมุมบนของภาพแผ่นกระดาน จะเห็นได้ว่าปรากฏสัญลักษณ์หัวนะโม เป็นสัญลักษณ์วัตถุมงคลของจังหวัดนครศรีธรรมราช อักขระ “นะโม” เป็นอักษรปารวะของอินเดียโบราณเป็นอักขระศักดิ์สิทธิ์แห่งห้วงทะเลใต้ มีความหมายถึงความนอบน้อม เป็นคำที่ใช้เริ่มต้นของคาถาในทางพุทธศาสนา ดังนั้น อักขระนะโม จึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความนอบน้อมยำเกรงต่อพระผู้เป็นเจ้าอีกด้วย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.14 ประติมานวิทยาพระแม่ธรณี
ที่มา : ผู้วิจัย

ลักษณะทางประติมานวิทยารูปพระแม่ธรณีจะปรากฏเป็นภาพหลัก (Key Figure) ในท่าทางการบีบมวยผม เนื่องจากมีความสอดคล้องกับเหตุการณ์หลักของวรรณกรรมเนื่องในพุทธประวัติในตอนพญามาราธิราชยกทัพมาขัดขวางการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ภาพจิตรกรรมและประติมากรรมพระแม่ธรณีจึงนิยมใช้ท่าทางการบีบมวยผมเป็นภาพหลักของการเล่าเรื่องในทางศาสนา ในขณะที่ด้านมุมบนของภาพแผ่นกระดาน จะเห็นได้ว่าปรากฏสัญลักษณ์หัวนะโม เป็นสัญลักษณ์วัตถุมงคลของจังหวัดนครศรีธรรมราช อักขระ “นะโม” เช่นเดียวกับรูปพระอาทิตย์ พระจันทร์และพระแม่คงคา

ข้อสังเกตประการหนึ่งจากรูปดังกล่าว จะเห็นได้ว่าไม่ปรากฏฉัตรที่แสดงระดับชั้นของเทพี ดังนั้นจึงสื่อความหมายในเชิงประติมานวิทยาได้ว่า พระแม่ธรณีและพระแม่คงคาเป็นเทพชั้นรอง เมื่อเทียบกับพระอาทิตย์และพระจันทร์ สะท้อนถึงอิทธิพลแนวคิดเรื่องการจัดระดับชั้นวรรณะซึ่งเป็นแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนนครศรีธรรมราช

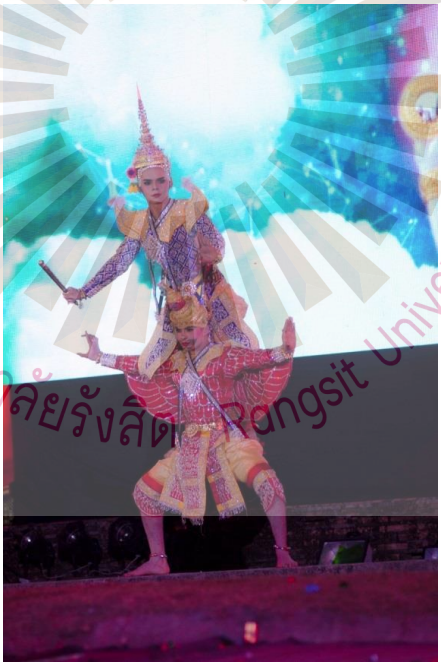

รูปที่ 5.15 ประติมานวิทยาพระนารายณ์
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ลักษณะทางประติมานวิทยาการปรากฏของพระนารายณ์ ตามวรรณกรรมทางศาสนาระบุว่าพระนารายณฑ์ทรงครุฑ คติไทยมีความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์คือนารายณ์อวตารมาปกครองบ้านเมือง ดังนั้นตราครุฑจึงได้รับการนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์

การแสดงพิธีโล้ชิงช้า องค์แรกเป็นการเปิดตัวพระอิศวร พระนารายณ์ ซึ่งเป็นมหาเทพที่มีความสำคัญในลำดับต้น ดังที่ปรากฏการสร้างหอพระนารายณ์และหอพระอิศวรในเขตกำแพงเมืองนครศรีธรรมราช พระนารายณ์ทรงครุฑจึงเป็นการปรากฏต้องตามคัมภีร์ในทางศาสนาที่ชัดเจนที่สุดของการแสดง เนื่องจากการแสดงกลางแจ้งนั้นมีระยะห่างระหว่างผู้ชมกับนักแสดง ดังนั้นสัญลักษณ์ทางประติมานวิทยาที่ชัดเจนที่สุดคือ ตัวละครครุฑที่มีปีกนกสีแดงโดดเด่น เพื่อสื่อความหมายว่า เทพผู้ประทับนั้นคือ พระนารายณ์

ในส่วนของ นาค ลักษณะทางประติมานวิทยาที่เด่นชัดที่สุดคือ เครื่องสวมศีรษะรูปหัวพญานาค เมื่อมีการดำเนินการเล่าเรื่องเกี่ยวกับนาคนาลิวัน ทำให้ผู้ชมสามารถจำแนกได้ชัดเจนว่านักแสดงคนใดคือผู้ที่สวมบาทเหล่านาค

จากตัวอย่างวิธีการประกอบสร้างความหมายในทางประติมานวิทยานั้นจะเห็นว่า การตีความสัญลักษณ์ตามอิทธิพลจากคัมภีร์หรือวรรณกรรมเนื่องในศาสนาเป็นแนวทางหลักของการวิเคราะห์หากขาดความรู้ทางศาสนาและความรู้ในวัฒนธรรมของเราก็จะทำให้การตีความหมายดังกล่าวแทบเป็นไปไม่ได้เลย อีกทั้งความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางประติมานวิทยายังมีการผูกติดกับบริบททางสังคมและบริบทเชิงพื้นที่ของกิจกรรมทางวัฒนธรรมอีกด้วย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5.2.2 การใช้กฎของการเชื่อมโยง (Law of Association) เพื่อบูรณาการภาพตัวแทนของธาตุพื้นฐานเพื่อสื่อความอุดมสมบูรณ์

ความอุดมสมบูรณ์เป็นความหมายที่ปรากฏในมิติของพิธีกรรมและการแสดงในประเพณีแห่นางดาน จะเห็นได้ว่า ความอุดมสมบูรณ์เป็นอุดมการณ์ที่ได้รับผลมาจากระบบความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าในฐานะผู้ที่อยู่เบื้องหลังความอุดมสมบูรณ์ดินดำน้ำชุ่ม และมีวัฏฏะของการเจริญเติบโต การสิ้นอายุขัย และการถือกำเนิดใหม่อันเป็นวัฏฏะของฤดูกาลในภาคเกษตรกรรม ทั้งนี้วัฏฏะดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์พึ่งพิงอิงกันในเชิงองค์รวมของธาตุพื้นฐานตามหลักนิเวศสำนึกกับระบบทางศาสนาพราหมณ์ซึ่งสัญลักษณ์ดังกล่าวจะต้องบูรณาการกระบวนการประกอบสร้างความหมาย

ร่วมกันของธาตุทั้งห้าตามหลักศาสนาพราหมณ์ โดยธาตุองค์ประกอบทางกายภาพทั้งห้าประการ (ปัญจะภูต) ซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้างจักรวาลทั้งหมดได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ แต่ในคติของพระพุทธศาสนายังได้ตัดธาตุอากาศไปโดยมีคำอธิบายเช่นเดียวกันกับธาตุลม

ดังนั้น การบูรณาการภาพตัวแทนของธาตุพื้นฐานดังกล่าวจึงเป็นภาพตัวแทน (Representation) ของธาตุพื้นฐานเพียงสี่ประการได้แก่ สัญลักษณ์แทนธาตุดินผ่านกระดานพระแม่ธรณี สัญลักษณ์แทนธาตุน้ำผ่านกระดานพระแม่คงคาและพิธีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ สัญลักษณ์แทนธาตุลม ผ่านกระดานรูปพระจันทร์อันเป็นที่มาของลมบก ลมทะเล และการผันเปลี่ยนของฤดูกาล สัญลักษณ์แทนธาตุไฟผ่านกระดานรูปพระอาทิตย์ ซึ่งเป็นมิติของความร้อน แสงสว่างและวัฏฏะการเจริญเติบโต

การบูรณาการร่วมของภาพตัวแทนผ่านระบบสัญลักษณ์ทั้งสี่อยู่ภายใต้มโนทัศน์องค์รวมที่สะท้อนความสัมพันธ์ของทุกสรรพสิ่งโดยอาศัยกฎของความเชื่อมโยง ของระบบสัญญะภาพตัวแทนผ่านกระบวนการทางพิธีกรรมและลำดับการแสดง เพื่อสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ จากการวิเคราะห์โครงสร้างไวยากรณ์ (Syntagmatic Analysis) ผู้วิจัยพบว่าโครงสร้างและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของโครงสร้างในตัวบทประกอบด้วยลำดับดังนี้

1) ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม การเริ่มต้นด้วยพิธีการตักน้ำศักดิ์สิทธิ์จากสายน้ำทั้งหกแห่ง เป็นลำดับเริ่มต้นที่มุ่งให้ความสำคัญกับพระแม่คงคา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์โดยตรงที่เชื่อมโยงสู่ความอุดมสมบูรณ์ ในขณะที่ลำดับสุดท้ายของการแสดงพิธีโล้ชิงช้าจะจบลงด้วยการกวักน้ำเล่นน้ำสาดน้ำของนาคนาลิวันเพื่อตอกย้ำถึงความสุข ความสนุกสนานเนื่องด้วยความมั่นใจว่าโลกนี้ยังคงเสถียรแข็งแรงและมีความอุดมสมบูรณ์

2) ลำดับขั้นตอนการแห่นางดาน แผ่นที่ 1 นามว่าพระอาทิตย์พระจันทร์ แผ่นที่ 2 นามว่าพระธรณี แผ่นที่ 3 นามว่าพระคงคา ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสัญญะแผ่นนางดานตามลำดับซึ่งเชื่อมโยงกับเวลาการเกิดเหตุการณ์ (Sequential Syntagmatic Relationship) เป็นการเน้นลำดับขั้นความสำคัญของเหตุการณ์ ลำดับหนึ่งพระอาทิตย์พระจันทร์ เป็นตัวแทนของธาตุไฟและธาตุลม ลำดับสองพระธรณีเป็นตัวแทนธาตุดิน ลำดับสามพระคงคาตัวแทนธาตุน้ำ เป็นการประกอบสร้างความหมายของโลกจากระดับมหภาคคอการกำเนิดจักรวาล พระอาทิตย์ พระจันทร์ โดยมีพสุธาหรือแผ่นดินรองรับและมีน้ำเป็นธาตุผสมผสานเชื่อมโยงทุกสิ่งสู่ธรรมชาติของโลกและชีวิตในเชิงองค์รวมที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกันโดยแบ่งแยกไม่ได้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การใช้กฎของความเชื่อมโยงสัญลักษณ์ภาพตัวแทนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดในการตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมในลักษณะองค์รวม ดังที่ เนื่องน้อย บุณยเนตร (2537) ได้เสนอว่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของมนุษย์และโลกธรรมชาติ มองความสัมพันธ์พึ่งพิงอิงกันระหว่างส่วนต่างๆ ไม่ว่าส่วนนั้นจะเล็กหรือใหญ่ ล้วนมีส่วนจรรโลงให้โลกธรรมชาติทั้งโลกหรือทั้งระบบให้มีความสมดุล และอยู่รอดได้ทั้งสิ้น ทั้งนี้คำสอนในศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อว่าในทุกอณูของจักรวาล ดิน น้ำ ลม ไฟ ล้วนมีเทพและเทพีสถิตอยู่ดังกรณีภาพตัวแทนของธาตุพื้นฐานที่นำเสนอผ่านประติมานวิทยารูปพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณีและพระคงคา

5.2.3 การสร้างสัมพันธบท (Intertextuality)

การสร้างสัมพันธบทเป็นการนำเสนอเรื่องราวที่มีความเชื่อมโยงกับงานการสื่อสารในอดีต ต่อความหมายของสัมพันธบทนี้ McQuail (2000) ได้ให้ความหมายของคำว่า “Intertextuality” ไว้ว่า หมายถึง “ความโน้มเอียงที่เนื้อหาของสื่อที่มีความแตกต่างกันมีการอ้างอิงถึงกันและกันในระดับที่แตกต่างกันอีกทั้งมีการข้ามประเภทงาน (Genres) ทางการสื่อสาร ทั้งนี้กระบวนการนี้จะเกิดขึ้นได้โดยมีผู้รับสารเป็นผู้สร้างความหมายให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางด้านเนื้อหาผ่านสื่อ”

รูปบบของการสร้างสัมพันธบทเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับการเชื่อมโยงเนื้อหาของการแสดงในประเพณีแห่นางดาน แต่เป็นการนำมาใช้ใน “ความหมายใหม่” เฉพาะส่วนที่สอดคล้องกับพิธีกรรมและการแสดงที่มีความเป็นร่วมสมัย โดยมีการอ้างอิงถึงจารีตหรือขนบธรรมเนียมปฏิบัติที่เคยมีมาในอดีตเพื่อคงไว้ซึ่งร่องรอยของวัฒนธรรมประเพณีแห่นางดาน ถือเป็นกระบวนการสื่อสารที่ผู้สร้างสรรค์งานการแสดงประเพณีแห่นางดานต้องใช้ “ความหมาย” ที่เก็บสะสมไว้จากตัวบทก่อนๆ มาใช้ร่วมอยู่ด้วย

วิธีการสร้างสัมพันธบทในพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดาน จะใช้ระบบการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับตัวบทอื่นที่เกี่ยวกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับเทพเจ้า ผู้ชมการแสดงและผู้ร่วมพิธีกรรมจะต้องนำเอาฐานของความรู้ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับตัวบทเดิมที่เคยรับรู้นั้นมาใช้ประกอบการตีความหมายของสาร ซึ่งมีการอ้างอิงให้เห็นอย่างชัดเจนดังการอ้างอิงเทพเจ้าและเรื่องราวพิธีกรรมการโล้ชิงช้า

รูปแบบของสัมพันธบทที่พบในพิธีกรรมและประเณีแห่นางดาน ผู้วิจัยพบว่าประกอบด้วยรูปแบบการเชื่อมโยงเนื้อหา 2 ลักษณะดังต่อไปนี้

1) การกล่าวพาดพิงถึงตัวบทอื่น ผู้วิจัยพบว่าทั้งพิธีกรรมการตักน้ำศักดิ์สิทธิ์และการแสดงในพิธีโล้ชิงช้าและการแห่นางดาน มีเนื้อหาสารที่การพาดพิงเชื่อมโยงกับวรรณกรรมทางศาสนาและเรื่องราวตำนานเทพปกรณัมได้แก่ วรรณกรรมรามายณะที่กล่าวหนึ่งการอวตารของพระนารายณ์สู่มนุษย์นามว่าพระราม วรรณกรรมคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์ การอ้างอิงคัมภีร์และวรรณกรรมเนื่องในศาสนาได้แก่ คัมภีร์ปุราณะของศาสนาพราหมณ์ ว่าด้วยเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ วรรณกรรมไตรภูมิกถาว่าด้วยเรื่องโลกสัณฐาน วรรณกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาเรื่องพุทธประวัติตอนผจญมาร เป็นเหตุการณ์ที่พระคงคาปรากฏขึ้น วรรณกรรมประเพณีสิบสองเดือนที่มีเรื่องราวของประเพณีการลอยกระทงเพื่อขออมาแก่พระแม่คงคา เป็นต้น

2) การเลียนแบบในทางศิลปะในลักษณะการผสมผสาน (Pastiche) ประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับรูปแบบประเพณีของราชสำนัก ดังที่พิธีตรียัมปวายและการโล้ชิงช้าในกรุงเทพฯ ถูกยกเลิกไป ในส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราชจึงได้เลี่ยงคำว่าพิธี โล้ชิงช้า หากแต่ได้ใช้คำว่าประเพณีแห่นางดานเพื่อหลีกเลี่ยงข้อจำกัดดังกล่าว โดยมีการเลียนแบบพิธีกรรมแบบดั้งเดิมและมีการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบบางส่วนให้สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเข้ามาเพิ่มเติมจากจารีตเดิมที่เน้นวัตถุประสงค์เชิงพิธีกรรมเท่านั้น ส่วนเพิ่มเติมคือวัตถุประสงค์ในเชิงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยังคงอนุรักษ์พื้นที่จัดแสดง ณ แหล่งต้นกำเนิดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และการเมืองของอาณาจักรตามพรลิงค์และจังหวัดนครศรีธรรมราช

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากรูปแบบสัมพันธบทดังกล่าว ระบบสัญลักษณ์ที่สื่อแสดงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ในฐานะที่เป็นตัวบทต้นทาง (Primary Text) ปรากฏถึง “ร่องรอย” หรือสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงสู่ตัวบทต้นทางประกอบด้วยระบบสัญลักษณ์ดังนี้

1) ร่องรอยสัญลักษณ์ในทางประติมานวิทยา ได้แก่ รูปสัญลักษณ์ศิวลึงค์ (Lingam) เป็นสัญลักษณ์แทนเพศชายและเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนถึงพระศิวะ เทพเจ้าผู้ทรงครุฑคือพระนารายณ์ สอดคล้องกับคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์ ส่วนของพระอาทิตย์ พระจันทร์ สอดคล้องกับข้อมูลในตำนานนพเคราะห์ พระธรณีบีบมวยผมเป็นสัญลักษณ์ภาพประจำองค์

2) สัญลักษณ์เครื่องแต่งกาย (Dress Code) เช่นเครื่องประดับศีรษะรูปพญานาค โดยเน้นสัญลักษณ์ที่มีขนาดใหญ่ สังเกตง่าย ชัดเจน เนื่องจากเป็นการแสดงที่ผู้ชมเห็นได้จากระยะที่ห่างจากนักแสดงพอสมควร

3) สัญลักษณ์ภาษากาย เช่น การสาดน้ำขันสาคร สื่อเชื่อมโยงถึงกิจกรรมการเล่นน้ำของเหล่าพญานาค ทำให้เชื่อมโยงถึงวรรณกรรม ตำนาน เกี่ยวกับการสร้างโลกในศาสนาพราหมณ์ได้

ผลที่เกิดขึ้นจากวิธีการสร้างสัมพันธบทคือ การยุบรวมของความหมาย (Implosion of Meaning) ซึ่งเป็นผลมาจากการบูรณาการความหมายของตัวบทต้นทาง เพื่อเกิดเป็นความหมายใหม่ ซึ่งผู้ชมการแสดงแต่ละคนจะสร้างระบบการรับรู้ความหมายตามกรอบประสบการณ์ (Frame of Experience) ที่ตนเคยมีมาก่อน โดยอาจเป็นการตอกย้ำความเชื่อ ความศรัทธา ร่วมกับการได้รับความบันเทิงจากการชมงานการแสดงในบริบทของงานประเพณีสงกรานต์และปีใหม่ไทย

5.2.4 การใช้รหัสในเชิงพิธีกรรม (Ritual Code)

การใช้รหัสในเชิงพิธีกรรม เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบพิธีกรรมและขบวนแห่นางดานตลอดจนถึงการแสดงพิธีตรียัมปวาย ผู้วิจัยพบว่ารหัสทางการสื่อสารที่ทำหน้าที่จัดระบบสัญญะและกระบวนการพิธีต่างๆ ประกอบด้วยรหัสย่อยดังต่อไปนี้

5.2.4.1 รหัสแสงแบบเงาสลัว (In Praise of Shadows)

รหัสแสงแบบเงาสลัว เป็นมิติของการควบคุมแสงสว่างของการแห่นางดานและการแสดง โดยพบว่าในขั้นตอนของการแห่นางดานที่เริ่มกิจกรรมในช่วงหลังพระอาทิตย์ตกดินนั้น มีการปิดไฟบนท้องถนน แสงสว่างที่ปรากฏมีเพียงแสงจากคบไฟที่ใช้ในกระบวนการพิธีแห่นางดาน ลักษณะเช่นนี้ทำให้รายละเอียดความชัดเจนของภาพที่ปรากฏต่อสายตาสาธารณชนริมฝั่งถนนมีความลดน้อยลง หรือนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการลดสารสนเทศที่มีความชัดเจนเพื่อเพิ่มสารที่สร้างบรรยากาศทางอารมณ์ของเรื่อง (Emotional Content) เป็นรูปแบบหนึ่งของวิธีสร้างรูปแบบการรับสารที่ผู้รับสารต้องเพิ่มความตั้งใจในการชมเนื่องจากสภาพแสงที่น้อยลง ผู้ชมจะถูกบังคับสายตาไปเน้นจุดสนใจที่เป็นเรื่องราวของกระบวนการแห่นางดาน ทั้งยังเป็นการสร้างบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ ความเร้นลับ ซึ่งสอดคล้องกับมายาคติของเรื่องราว

รหัสแสงแบบเงาสลัว จัดเป็นรูปแบบของรหัสการสื่อสารเชิงพิธีกรรมที่ไม่เชื่อมโยงสู่ความเป็นจริงโดยสมบูรณ์รวมทั้งเป็นการกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดภาพในความคิดที่ไม่อาจเป็นจริงได้

นั่นคือการเร้าให้ผู้ชมใช้จินตนาการของตนเองในการร่วมตีความและซึมซับบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมที่อิงกับมายาคติทางศาสนา ซึ่งเป็นการเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ตามหลักเหตุผลและเป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติที่เกินกว่าเหตุผลจะเข้าถึงได้

รหัสแสงแบบเงาสลัว จึงเป็นการจงใจสร้างสรรค์เพื่อลดความสมบูรณ์ของสารสนเทศที่อยู่เบื้องหน้าเพื่อเปิดโอกาสให้จินตนาการ อารมณ์ความรู้สึกได้เข้ามามีบทบาทสำคัญทางการสื่อสารเนื้อหาในเชิงอารมณ์ วิธีการดังกล่าวนี้ ทานิซากิ (2553) (แปลโดย สุวรรณา วงศ์ไวศยวรรณ) เรียกว่าเป็นสุนทรียภาพของการใช้รหัสสองชั้น “Aesthetic of a Double Code” อันเป็นความงามของสุนทรียะสองระบบ ซึ่งในขบวนแห่นางดานคือสุนทรียภาพที่เกิดจากความสอดคล้องระหว่างความสวยงามของขบวนนักแสดงและการจัดแสงแบบเงาสลัว ก่อให้เกิดองค์ประกอบที่ดีและการส่งเสริมซึ่งกันและกัน

นอกจากนี้ การจัดแสงที่เพิ่มความไม่ชัดจนนั้น ถือเป็นงานที่มีศักยภาพในการกระตุ้นจินตนาการของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี ดังที่ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์ (2541) กล่าวถึงเรื่อง “ความมีของสิ่งที่ไม่ปรากฏ” กล่าวคือ เมื่อกายยังไม่ปรากฏ จินตนาการของเราก็จะสามารถสร้างรูปให้ปรากฏบรรเจิดหรือน่าสะพรึงกลัวได้ในลักษณะต่าง ๆ ... ไม่มีขอบเขตจำกัด เหมือนไม่รู้จบ…” และอีกส่วนหนึ่งได้กล่าวว่า “...รูปธรรมที่เหมือนกำลังปรากฏตัวอยู่ใน “ขณะระหว่าง” ระหว่างทางที่ภาพยังไม่ชัดเจนว่าจะเป็นอะไรแน่...ความไม่ชัดเจนนี้เองทำให้จินตนาการของคนเราบรรเจิดขึ้นได้...” ทัศนะนี้เป็นการตอกย้ำว่า การจัดแสงแบบเงาสลัวถือเป็นรูปแบบรหัสทางการการสื่อสารที่มีศักยภาพในการเร้าจินตนาการของผู้รับสารได้เป็นอย่างดี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

5.2.4.2 รหัสการแสดงเชิงละคร (Dramatization Code)

พิธีกรรมตรียัมปวายและประเพณีแห่นางดานเป็นกิจกรรมที่จำลองภาพในอดีตที่มีผู้สวมบทบาทการแสดงตามครรลองของพิธีโดยที่ในปัจจุบันไม่ใช่พิธีกรรมดังที่มีความหมายเช่นอดีต หากแต่เป็นกิจกรรมการสื่อสารที่ได้รับการประกอบสร้างความหมายขึ้นใหม่ ดังนั้นผู้แสดงบทบาททุกขั้นตอนของพิธีกรรมจึงเป็นการเล่นตามบทหรือบทบาทของตนซึ่งไม่ได้มีความแตกต่างจากงานการแสดง เช่นพิธีกรรมตักน้ำพลีกรรม พิธีกรรมการบวงสรวงฐานพระสยม การจัดขบวนแห่นางดาน รวมทั้งการแสดงอภินิหาร เหาะเหินเดินอากาศของเทพเจ้าดังการปรากฏตัวของ

นักแสดงที่สวมบทเป็นองค์พระนารายณ์ที่ใช้วิธีโหนตัวผ่านสายสลิงจากเบื้องบนลงมาสู่โลกมนุษย์ ซึ่งเป็นการประกอบสร้างความหมายในเชิงจินตนาการจากมายาคติสู่รูปธรรมงานการแสดง

ลักษณะการสร้างสรรค์ดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่า สาระหลักคือการบูรณาเนื้อหาร่วมกันระหว่างเนื้อหาทางด้านสารสนเทศที่อิงวรรณกรรมเนื่องในศาสนาและเนื้อหาเชิงอารมณ์ที่เน้นสุนทรียภาพอย่างละคร องค์ประกอบเนื้อหาด้านอารมณ์ จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของการนำเสนอเรื่องราวการแสดงผ่านรหัสการแสดงเชิงละครอย่างนาฏลักษณ์ (Dramatization) ผ่านเทคนิคการแสดง แสง สี การเปลี่ยนจังหวะเหตุการณ์และดนตรี ซึ่งการบูรณาการเนื้อหาข้อเท็จจริงตามวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องร่วมกับคุณค่าทางอารมณ์ทำให้ลักษณะของงานสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดานมีลักษณะเชิงสารคดีทางด้านศิลปวัฒนธรรม ธีรภาพ โลหิตกุล (2552) เรียกการนำเสนอเช่นนี้ว่าเป็นกลวิธีที่เรียกว่า “นาฏลักษณ์”

ต่อประเด็นการดำเนินเรื่องของการแสดงในส่วนของพิธีโล้ชิงช้านั้น มีความต่อเนื่องของการเล่าเรื่องที่มีจังหวะอารมณ์เช่นเดียวกับการแสดงประเภทอื่นๆ ซึ่งการเปลี่ยนจังหวะอารมณ์ที่พบในการแสดงได้แก่ จังหวะอารมณ์ของการทดสอบความเสถียรหรือความมั่นคงของจักรวาลผ่านการโล้ชิงช้าของนาคนาลิวัน ครั้นเมื่อทราบถึงความเสถียรมั่นคงของพื้นโลกแล้วก่อให้เกิดความปีติยินดีแก่เหล่านาคนาลิวันจึงพากันสรงน้ำในขันสาครด้วยความสนุกสนาน ทั้งนี้ เธียรชัย อิศรเดช (2557) ได้อธิบายถึง “จังหวะอารมณ์” (Dramatic Moment) ว่าเป็นจังหวะที่มีความเป็นธรรมชาติคือ จังหวะที่เป็นรางวัลจากการรอคอย มีการเปลี่ยนจังหวะอารมณ์ (Dramatic Feeling) เปลี่ยนจังหวะการกระทำ (Dramatic Action) เปลี่ยนจังหวะปฏิกิริยา (Dramatic Reaction) เป็นส่วนหนึ่งที่มีค่ายิ่งในการแสดงให้เห็นภาพที่มีชีวิตชีวา

ตัวอย่างเหตุการณ์การแสดงที่มีการการเปลี่ยนจังหวะอารมณ์ (Dramatic Feeling) เป็นจังหวะของการเปลี่ยนจากอารมณ์ของความกังวลใจต่อผลการทดสอบความแข็งแรงของพื้นโลกหนึ่งไปสู่อารมณ์ดีใจ ที่พบว่าโลกยังมีความแข็งแรง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนจังหวะการกระทำ (Dramatic Action) สู่การเริ่มต้นตักน้ำในขันสาครจนนำสู่การเปลี่ยนจังหวะปฏิกิริยา (Dramatic Reaction) คือ วินาทีของความสนุกสนานในการสาดน้ำใส่กันรวมทั้งสาดพรมผู้คนที่อยู่ชมการแสดง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนจังหวะปฏิกิริยาของผู้คนบริเวณหน้าเวทีด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชวนจับตามอง ซึ่งเห็นได้ว่า จังหวะต่างๆ ข้างต้นล้วนเกี่ยวพันกันและเกือบจะเป็นเรื่องเดียวกัน การมองเห็นจังหวะดังกล่าวทำให้งานการแสดงพิธีโล้ชิงช้าและตรียัมปวายมีเสน่ห์ อีกทั้งจังหวะที่ว่านี้มี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ตั้งแต่ระดับบุคคล ไปจนถึงระหว่างผู้ชมที่มาร่วมงาน ซึ่งล้วนเป็นเรื่องราวและอารมณ์ที่ถ่ายทอดความเป็นนาฏลักษณ์ในงานการแสดงพิธีกรรมได้อย่างดี

5.2.4.3 รหัสมนตราศักดิ์สิทธิ์

มนตราหรือมนตร์หรือมันตรัม คือคำศักดิ์สิทธิ์ คำสำหรับสวดเพื่อเป็นศิริมงคล ในกรณีของพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์เป็นบทสวดเพื่อใช้สำหรับการสวดสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้า การสวดมนตรามีความหมายเสมือนการให้ลมหายใจแด่พระผู้เป็นเจ้า ดังนั้นในการประกอบพิธีบวงสรวงใดๆ จึงจำเป็นต้องมีมนตรา และเชื่อว่าพราหมณ์เท่านั้นคือบุคคลที่สามารถสวดสรรเสริญเพื่อสื่อารกับพระผู้เป็นเจ้าได้

มนตราถือเป็นรหัสในวงจำกัด (Restricted Code) เนื่องด้วยผู้ที่จะเข้าในมนตราได้นั้นต้องผ่านกระบวนการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีข้อจำกัดว่าพราหมณ์เท่านั้นจึงจะสวดมนตราได้ จึงทำให้กระบวนการถ่ายทอดมนตราเกิดขึ้นเฉพาะผู้สืบสายโลหิตในตระกูลพราหมณ์เท่านั้น นอกจากนี้บทสวดมนตราจะเป็นรหัสทางภาษาที่คนทั่วไปในพิธีกรรมนั้นไม่สามารถถอดรหัสทางการสื่อความหมายได้ จึงทำให้มนตราเป็นรหัสทางภาษาเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม

ในการเริ่มต้นพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์จะตั้งบทสวดสรรเสริญพระพิฆเนศเป็นปฐมบูชา ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ตายตัว หากปราศจากการปฐมบูชาพระพิฆเนศ จะทำให้การประกอบพิธีขอพรจากเหล่าเทพต่างๆ มิอาจประสบผลสำเร็จได้ เนื่องด้วยพระพิฆเนศเป็นทั้งผู้ขจัดปัดเป่าอุปสรรคและผู้สร้างอุปสรรคในขณะเดียวกันด้วย

ความไม่เข้าใจความหมายของมนตราสามารถแก้ไขได้ด้วยการใช้วิธีการสวดบทแปลเป็นภาษาไทย โดยความหมายที่ได้รับการแปลให้เข้าใจได้นั้น จะนำสู่การเชื่อมโยงตีความเข้ากับมายาคติเกี่ยวกับเทพปกรณัมที่เกี่ยวเนื่องในพิธีกรรม แต่อย่างไรก็ตามในขณะที่ผู้รับสารอยู่ท่ามกลางพิธีกรรมที่มีการสวดมนตรานั้น สิ่งที่เกิดขึ้นกับผู้รับสารคือสุนทรียภาพทางการสื่อสารเนื่องจากระบบเสียง ระบบรหัสคำสัมผัส การใช้จังหวะจะโคน จะนำสู่ประสบการณ์ของการเข้าร่วมพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้รับสารมีความเชื่อดั้งเดิมเป็นทุนเดิมอยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้ อารมณ์ จังหวะ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จัดเป็นมิติด้านอารมณ์ความรู้สึกที่มีผลต่อผู้เข้าร่วมเป็นอย่างมาก รหัสความหมายทางสุนทรียภาพทางการสื่อสารที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังของการประกอบพิธีกรรม

การใช้รหัสมนตรา เป็นกระบวนการประกอบสร้างความหมายเชิงพิธีกรรมที่ทำให้รูปแบบ เนื้อหา ความหมาย คุณค่า มีความสมบูรณ์สองประการคือ ประการแรกทำให้พิธีกรรมในส่วนที่มองเห็นได้ (Visible) ได้แก่ รูปธรรมของเครื่องบวงสรวงบูชา เทวรูป สัญลักษณ์ที่สื่อถึงเทพเจ้า ผู้ประกอบพิธี ผู้ร่วมพิธี โดยรวมเรียกว่า “รูปแบบ” ของพิธีกรรม โดยมนตราคือกระบวนการหลอมรวมรูปธรรมต่างๆ เข้าด้วยกัน ประการที่สองเป็น ส่วนที่มองไม่เห็น (Invisible) แต่มีความสำคัญ เป็นส่วนที่ได้รับการบันทึกภาพและนำไปประกอบการสร้างความหมายในเชิงสาระและคุณค่า โดยอาจมีเป้าหมายเพื่อการสืบทอด รื้อฟื้น เผยแพร่ ส่งเสริมกิจกรรมและพิธีกรรมในประเพณีแห่นางดาน

จากประเด็นการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ มายาคติและการประกอบสร้างความหมายผ่านประเพณีแห่นางดานดังที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าสัญลักษณ์ที่ใช้ในเชิงพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดานล้วนเป็นระบบสัญลักษณ์ในระบบปิดที่มีความหมายตายตัว แต่กระบวนการประกอบสร้างความหมายจากระบบสัญลักษณ์นั้นๆ จะมีความยืดหยุ่นในการตีความหมายตามกรอบมายาคติที่ผู้รับสารอาจตีความหมายกตกต่างกันบ้างในรายละเอียด แต่แก่นประเด็นเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และการเชื่อมโยงสู่สัญลักษณ์เพื่อความอุดมสมบูรณ์เป็นสิ่งที่เกิดควบคู่ในพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดานอยู่เสมอ

ในบทต่อไป ผู้วิจัยจะได้ทำการวิเคราะห์องค์ประกอบทางด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์กิจกรรมในประเพณีแห่นางดาน ทั้งนี้ประเด็นดังกล่าวมีความสอดคล้องกับคุณลักษณะของสื่อพิธีกรรมในฐานะเป็นกระบวนการสื่อสารที่มีคุณค่าในเชิงสุนทรียศาสตร์ มีรูปแบบที่มีความเฉพาะตัว มีสาระทั้งในเชิงเนื้อหา คุณค่าที่ควรค่าแก่การสืบสาน รักษา ต่อยอดในฐานะที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพในการเป็นสื่อทั้งในเชิงพิธีกรรมและคุณค่าด้านการจัดแสดงในพื้นที่ตั้งของพิธีกรรมในสถานที่ชุมชนแต่เริ่มแรก ก่อเกิดเป็นสุนทรียภาพทางการสื่อสารที่สามารถนำสู่การเป็นกิจกรรมในบริบทของงานเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ต่อไปได้อีกด้วย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทที่ 6

องค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดาน

สุนทรียภาพทางการสื่อสาร เป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับปัญหาว่าด้วยความงาม องค์ประกอบทางการสร้างสรรค์ของประเพณีและพิธีกรรมที่สะท้อนผ่านความงดงามพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดาน ในการวิเคราะห์ประเด็นสุนทรียภาพนี้ ผู้วิจัยใช้องค์ประกอบทางการสื่อสารของ Jakobson ร่วมกับการวิเคราะห์ความงามทางด้านรูปแบบ ด้านเนื้อหา ด้านความหมายและคุณค่า และด้านแนวคิดการสื่อสารสุนทรียภาพของประเพณีแห่นางดาน เป็นประเด็นการวิเคราะห์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประเพณีแห่นางดานถือเป็นงานที่มีองค์ประกอบทางด้านพิธีกรรมและการศิลปะการแสดงรวมเข้าเป็นกิจกรรมทางประเพณีหนึ่งเดียวกัน ทั้งนี้โดยมีองค์ประกอบมิติด้านความงามเข้ามาเกี่ยวข้องควบคู่กับมนต์ขลังจากมายาคติที่เกี่ยวข้อง ผู้ชมจะได้รับประสบการณ์ทางสุนทรียะหรือความงามจากงานทางการสื่อสารนี้ ซึ่ง Jakobson (1987) เรียกหน้าที่ทางการสื่อสารของตัวสารงานพิธีกรรมและการแสดงในลักษณะนี้ว่า “Poetic Function” หรือหน้าที่เชิงสุนทรียภาพ มิติทางความงามดังกล่าวเป็นผลมาจากการเลือกใช้รูปสัญญะและการประกอบเข้ากันเป็นรูปลักษณ์และสาระของเนื้อหาการแสดง

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวบท (Textual Analysis) งานสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดาน โดยประยุกต์แนวทางการศึกษาองค์ประกอบทางการสื่อสารของ Jakobson (1987) ในประเด็นเรื่องสารที่สัมพันธ์กับหน้าที่เชิงสุนทรียภาพและรหัสทางการสื่อสารที่สัมพันธ์กับหน้าที่การจัดระบบรูปสัญญะเพื่อการประกอบสร้างความหมาย ปรากฏผลการวิเคราะห์องค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดานดังรายละเอียดต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

6.1 สุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดาน

ผลการวิเคราะห์ตัวบทงานสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดานและการแสดงพิธีตรียัมปวาย ผู้วิจัยพบลักษณะเด่นขององค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ 5 ประการ ดังต่อไปนี้

6.1.1 สุนทรียะจากการใช้รหัสเชิงซ้อน (Aesthetics of Double Codes)

สุนทรียะจากการใช้รหัสเชิงซ้อน (Aesthetics of Double Codes) เป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับการใช้รหัสทางการสื่อสารสุนทรียภาพอย่างน้อยสองระบบมาผนวกรวมไว้ในงานเดียวกัน เพื่อมุ่งจุดสนใจของการแสดงหรือพิธีกรรมในช่วงเวลาขณะหนึ่งไปที่เหตุการณ์เดียวผ่านการเลือกสรรและการเชื่อมโยงรูปสัญญะอย่างมีสัมพันธภาพกลมกลืน ทั้งนี้รูปสัญญะบางอย่างเช่น สัญญะเครื่องแต่งกาย อาจมีศักยภาพในการสื่อความหมายที่ทดแทนกันได้ระหว่างเครื่องแต่งกายที่มีความแตกต่างกัน แต่อาจมีสุนทรียภาพของรูปสัญญะแตกต่างกัน ทั้งนี้การใช้รหัสเชิงซ้อนในประเพณีแห่น่างดาน ผู้วิจัยพบว่า เป็นระบบการใช้ชุดของรหัสที่มีความเรียบง่าย ขณะเดียวกันชุดของรหัสที่สื่อแสดงความเก่าแก่และมีมนต์ขลัง ดังตัวอย่างการจัดขบวนแห่นางดานในรูปที่ 6.1

รูปที่ 6.1 การจัดขบวนแห่นางดาน
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

การบูรณาการรหัสระบบสุนทรียะเชิงซ้อนนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกระบบรหัสดังกล่าวเป็นสองชุดประกอบด้วย รหัสชุดแรกเป็นรหัสเพื่อจัดระบบสัญญะเพื่อสื่อสารสุนทรียภาพที่มีความเรียบง่าย รหัสชุดที่สองเป็นชุดของรหัสที่สื่อแสดงความเก่าแก่และมีมนต์ขลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

รหัสชุดที่หนึ่ง เป็นรหัสเพื่อจัดระบบสัญญะเพื่อสื่อสารสุนทรียภาพที่มีความเรียบง่ายผ่านรูปสัญญะเครื่องแต่งกายของผู้ร่วมขบวนแห่นางดาน จากรูปที่ 6.1 จะเห็นได้ว่า การจัดองค์ประกอบของขบวนแห่นางดานรูปพระแม่ธรณี ผู้หาบรูปพระแม่ธรณีในกลุ่มหลักมีการรหัสการแต่งกายในชุดสีขาว ในขณะที่ผู้ที่ถือพัดแต่งชุดสีแดง การจัดองค์ประกอบดังกล่าวทำให้เกิดความซ้ำของรูปแบบในกลุ่มผู้หาบรูปพระธรณี อีกทั้งยังเป็นกลุ่มภาพบุคคลที่แยกตัวออกมาจากผู้คนกลุ่มอื่นๆ รหัสการแต่งกายในชุดสีขาวนี้ เป็นรหัสที่จัดรูปสัญญะเสื้อผ้าที่สื่อความหมายได้ทั้งในทางจิตวิทยาและความหมายในเชิงสัญลักษณ์ กล่าวคือ สีขาวมีความหมายที่สื่อความหมายในเชิงจิตวิทยาของสีถึงความบริสุทธิ์ ความดีงาม ปราศจากมลทิน ในขณะเดียวกันสีขาวเป็นสีสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงวรรณะพราหมณ์ ความหมายทั้งในเชิงจิตวิทยาและในเชิงสัญลักษณ์นี้ได้หลอมรวมกันเป็นสุนทรียภาพที่มีความหมายในเชิงพิธีกรรมและความเรียบง่าย

ในส่วนของผู้ถือพัดสองคนในชุดแดง ในทางจิตวิทยาของสี สีแดงหมายถึง อำนาจ ความร้อนแรง ความอบอุ่น ความมีชีวิตชีวา ความน่าตื่นเต้น เมื่อนำบุคคลแต่งกายในชุดสีแดงถือพัด เดินคู่ขนาบผู้หาบรูปพระแม่ธรณี ทำให้องค์ประกอบของการเล่าเรื่องด้วยภาพมีความโดดเด่นขึ้น โดยที่ไม่ก่อให้เกิดการแย่งจุดสนใจของกันและกัน

จะเห็นได้ว่า รหัสการใช้สีของชุดแต่งกายทั้งสีขาวและสีแดงดังกล่าว มีนัยของการสื่อสารถึงความงามในมิติของความเรียบง่ายของการจัดขบวนแห่นางดาน นอกจากนี้การจัดพื้นที่ว่างและการเว้นระยะห่างระหว่างขบวน ยังเป็นการทำให้จุดสนใจของการรับชมมุ่งเน้นไปที่รูปพระแม่ธรณีเพียงจุดเดียวอีกด้วย

รหัสชุดที่สองเป็นชุดของรหัสที่สื่อแสดงความเก่าแก่และมีมนต์ขลัง เนื่องจากประธานหลักในรูปที่ 6.1 คือรูปประติมานวิทยาของพระแม่ธรณี การจัดขบวนแห่นางดานจะมีลักษณะร่วมกันประการหนึ่งของการแห่ขบวนเทพเทพีคือ การปิดไฟฟ้าบนถนน ขบวนแห่จะมีเพียงแสงไฟจากคบไฟเป็นแสงนำทางสู่พื้นที่เวทีการจัดแสดง แต่มีการใช้ไฟส่องสว่าง โฟกัสแสงไปที่รูปพระแม่

ธรณี องค์ประกอบทางสุนทรียภาพดังกล่าวนี้ จึงเป็นการสื่อสารที่มุ่งเน้นความเก่าแก่ของพิธีกรรม เทพปกรณัม และการสร้างมนต์ขลังให้กับประเพณีแห่นางดานพร้อมกันไปด้วย

สุนทรียะจากการใช้รหัสเชิงซ้อนดังกล่าวนี้ เป็นสุนทรียภาพที่คงไว้ในแบบดั้งเดิม ผลที่ได้คือ กลิ่นอายของอดีตที่สร้างบรรยากาศย้อนไปในยุคก่อน อย่างไรก็ตามบริบทสังคมปัจจุบันทำให้ประเพณีแห่นางดาน เป็นกิจกรรมเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว ที่มีคุณค่าเชิงสุนทรียภาพทั้งในแบบคุณค่าเชิงพิธีกรรมตามแบบวิถีเก่าที่มีมนต์ขลังและคุณค่าในแง่ของการเป็นนิทรรศการเพื่อการเล่าเรื่องในอดีต การบรรจบกันของคุณค่าดังกล่าวเป็นไปตามวิถีของการผลิตซ้ำของงานศิลปะและวัฒนธรรมร่วมสมัยที่มีพิธีกรรมแบบดั้งเดิมเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบสาน รักษา และต่อยอดเป็นประเพณีแห่นางดานในปัจจุบัน

การใช้รหัสสุนทรียะเชิงซ้อนดังกล่าวนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นความงามที่เกิดจากการบูรณาการชุดของรหัสทางสุนทรียะที่มีลักษณะ “สัมพัทธพิสัย ” (Relativism) ซึ่งมีฐานความเชื่อว่ากฎเกณฑ์ตัดสินทางสุนทรียศาสตร์นั้นขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยที่ผู้ชมงานหรือผู้รับสารนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสถานการณ์การแสดงหรือนัยหนึ่งคือองค์ประกอบของผู้ชมที่ทำให้งานการสื่อสารนี้ดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

6.1.2 การยุบรวมความหมาย (Implosion of Meaning) ระหว่างภาพความจริงเสมือนกับนักแสดงจริง

การแสดงที่เกี่ยวกับพิธีตรียัมปวายเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีแห่นางดาน เมื่อขบวนแห่นางดานได้มาถึงบริเวณเวทีการแสดงแล้ว จากนั้นการแสดงก็จะเริ่มต้นขึ้น มีการเปิดตัวนักแสดงที่แสดงเป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ได้แก่ พระอิศวร พระนารายณ์ แต่ในส่วนของพระพรหมนั้นเนื่องจากคติว่าพรหมไร้รูป จึงไม่ปรากฏนักแสดงที่เป็นบุคคลร่วมด้วย

การยุบรวมความหมายเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับการยุบรวมเนื้อหาในเชิงรูปธรรมผ่านนักแสดงร่วมกับภาพเสมือนจริง (Virtual Reality) ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากเทคโนโลยีทางภาพ ดังฉากการปรากฏตัวของพระอิศวรทรงโคโดยมีคณะพราหมณ์ร่วมสักการะต้อนรับการเสด็จมา และการปรากฏของคุรุพรหม ซึ่งไม่นำเสนอรูปทางกายภาพของพระพรหม หากแต่ใช้ตัวอักษรแทนรูปพระพรหมแต่ยังคงมีคณะพราหมณ์ร่วมสักการะต้อนรับ ดังรูปที่ 6.2 และ 6.3

รูปที่ 6.2 พระอิศวรทรงโค

ที่มา : ผู้วิจัย

จากรูปที่ 6.2 จะเห็นได้ว่า ภาพพระอิศวรมีลักษณะทางประติมานวิทยาตามวรรณกรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ มีเนตรหรือดวงตาที่สามบนนลาฏที่ปิดอยู่ พระวรกายสีขาว เหนือมวยผมมีพระจันทร์เสี้ยวเป็นปิ่น มีพญานาคเป็นสังวาล ทรงนุ่งห่มหนังเสือ พระกรทรงตรีศูล และทรงโคอุสุภราชเป็นพาหนะ ยกพระหัตถ์ขวาอำนวยพรแก่เหล่าสาวก ลักษณะภาพดังกล่าวเป็นภาพที่สร้างสรรค์จากจินตนาการสู่รูปธรรม เล่าเรื่องเหตุการณ์ที่พระศิวะเสด็จลงมาบนโลกมนุษย์ในช่วงเทศกาลตรียัมปวาย คณะพราหมณ์นครศรีธรรมราช เฝ้าสักการะพร้อมฉัตรเครื่องสูงบูชา

ภาพเสมือนจริงดังกล่าวทำหน้าที่ในการเล่าเรื่องราวในจินตนาการ ส่วนนักแสดงที่เป็นพราหมณ์คือตัวแทนของมนุษย์ โดยเหตุที่เชื่อว่าพราหมณ์เท่านั้นที่จะสื่อสารกับเทพเจ้าได้ ดังนั้นกระบวนการยุบรวมความหมายจึงเกิดขึ้นระหว่างเรื่องเล่าในวรรณกรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์กับเทคโนโลยีการสร้างสรรค์ภาพ โดยส่วนนี้คือความหมายในมิติที่เกี่ยวข้องกับจินตนาการ ในขณะที่ความหมายในโลกของความศรัทธาและความเชื่อที่มีต่อคณะพราหมณ์เป็นภาพของโลกความจริงทางกายภาพที่เชื่อมต่อกับโลกทางจิตวิญญาณได้

การยุบรวมความหมายดังกล่าว ผู้รับสารเป็นศูนย์กลางของการตีความหมาย ทั้งนี้รับสารจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับปรัมปราคติในเรื่องพระอิศวรมาก่อน (Pre-text) จึงจะทำให้การยุบรวมความหมายดังกล่าวมีความสมบูรณ์ในการติดตามเรื่องเล่าผ่านการแสดง อย่างไรก็ตามหากผู้รับสารไม่มีความรู้เกี่ยวกับปรัมปราคติมาก่อน ก็สามารถติดตามเรื่องราวผ่านบทบรรยายของงานการแสดง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ได้ ก็จะได้รับอรรถรสในเชิงสุนทรียศาสตร์เช่นเดียวกัน หากแต่ความลึกซึ้งอาจไม่เท่ากับผู้ที่สามารถเชื่อมโยงเนื้อหาที่มีมาก่อนได้

รูปที่ 6.3 คุรุพรหม
ที่มา : ผู้วิจัย

จากรูปที่ 6.3 จะเห็นได้ว่ามีข้อความปรากฏว่า "คุรุพรหม" คุรุ ในที่นี้ มีความหมายว่าครู ในขณะที่คำว่า "พรหม" มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับพระพรหม ซึ่งเป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ พื้นฉากของรูปอักษรมีการใช้แสงเป็นวงล้อมลักษณะเดียวกับศิรประภา (Halo) ซึ่งเป็นเสมือนรังษีที่แผ่กระจายปกคลุมศีรษะของเทพยดาทั้งหลาย เปรียบเสมือนว่าพระพรหมไร้รูป เพราะพรหมคือความว่าง ในขณะเดียวกันก็ยกย่องพระพรหมในฐานะพระผู้สร้างให้เป็นดั่งคุรุหรือครู ซึ่งเป็นอุดมการณ์การยกย่องพระคุณครูที่ได้รับการปลูกฝังอย่างหนักแน่นในวัฒนธรรมของชาวใต้

การยุบรวมความหมายดังรูปที่ 6.3 หากผู้รับสารมีความรู้เกี่ยวกับพรหมที่มีคุณลักษณะ "ไร้รูป" ก็จะทำให้มีประสบการณ์ทางสุนทรียะที่ลึกซึ้งกับเรื่องเล่าของการแสดงมากขึ้น ในขณะที่คณะพราหมณ์ได้กระทำการสักการะรูปอักษร "คุรุพรหม" ดุจเดียวกับการปรากฏรูปธรรมของพระพรหม หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการรับรู้ถึงการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าโดยที่ไม่สามารถมองเห็นหรือจำเป็นต้องแสดงผ่านรูปลักษณ์ของนักแสดง

รูปที่ 6.4 กำเนิดพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช
ที่มา : ผู้วิจัย

จากรูปที่ 6.4 เป็นการเล่าเรื่องเกี่ยวกับตำนานการสร้างเมืองนครศรีธรรมราช เทคโนโลยีทางภาพนำเสนอภาพลายเส้นแสงของพระมหาธาตุ วัดพระมหาธาตุราชวรวิหาร โอบล้อมด้วยแสงรังษีเช่นเดียวกับศิรประภา ซึ่งเป็นรังษีที่ปกคลุมพระเศียรของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยมีนักแสดงที่แสดงบทพระอิศวรพร้อมด้วยเหล่าเสนาอำมาตย์เฝ้าต้อนรับ ลักษณะวิธีการนำเสนอดังกล่าวเป็นการยุบรวมความหมายในมิติของโลกในจินตนาการกับรูปธรรมที่เป็นชีวิตผู้คน ซึ่งเป็นวิธีการนำเสนอในลักษณะเดียวกันกับการปรากฏการมาถึงของพระอิศวรและพระพรหม ทั้งนี้การแสดงดังกล่าวมีบทกลอนบรรยาย ดังนี้

นครศรีธรรมราชพิลาสเลื่อง	เคยเป็นเมืองนครรัฐประภัสสร
สืบกษัตริย์ปัทมวงศ์ดำรงนคร	เรืองกฤษดากรอลังการ
พระนามศรีธรรมโศกราช	ศรัทธาพุทธศาสน์ธรรมสาร
สร้างพระธาตุบูชาเป็นสาธารณ์	อภินิหารเกินกษัตริย์อัศจรรย์
มีสิบสองเมืองมาสวามิภักดิ์	น้อมจงรักองค์ราชาสมานฉันท์
เป็นเมืองพระเมืองท่าคุณานันท์	เลื่องลือลั่นมาแต่ก่อนสุโขทัย

การยุบรวมความหมายดังข้างต้นนี้ อาจกล่าวได้ว่าเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดของประสบการณ์ทางสุนทรียะคือ การรับรู้วรรณกรรมที่มีมาก่อน โดยปกติผู้คนจะได้รับการถ่ายทอดเรื่องราวผ่านมุขปาฐะ วรรณกรรมพื้นบ้านเช่น การแสดงหนังตะลุง ที่จะมีการไหว้ครู ไหว้พระอิศวร เป็นปฐมก่อนการแสดงจะเริ่มต้นขึ้น การรับรู้เรื่องราวที่มีมาก่อนจึงเป็นปฐมบท (Pre-text) ของกระบวนการยุบ

รวมความหมายอันก่อให้เกิดสัมพันธภาพที่กลมกลืนระหว่างโลกในจินตนาการบนฐานความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อเทพเจ้ากับโลกในความเป็นจริงที่เชื่อมกับการดำรงอยู่ของพราหมณ์ในฐานะผู้ที่แสดงบทบาทเป็นตัวกลางในการสื่อสารกับเทพเจ้า ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สุนทรียภาพทางการสื่อสารที่สื่อผ่านการยุบรวมความหมายทำให้เกิดการสืบสาน รักษา และต่อยอดงานการแสดงเนื่องในพิธีตรียัมปวาย และดำรงอยู่ในฐานะทุนทางวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจนถึงปัจจุบัน

6.1.3 คุณค่าแสงเงาสลัว (Praise of Shadow)

คุณค่าแสงเงาสลัว เป็นองค์ประกอบการออกแบบงานสร้างสรรค์ที่มีมาช้านาน ในกรณีของงานศิลปะเพื่อศาสนาเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับการลดความชัดเจนของระบบสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม เช่น พระพุทธรูปสีทองในวิหารที่มีช่องแสงจากภายนอกพอประมาณ ทำให้สีทองของพระพุทธรูปมีความโดดเด่นท่ามกลางองค์ประกอบของแสงเงาสลัว ในงานการออกแบบการสื่อสารเชิงพิธีกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรมที่อยู่ในอาคารที่มีแสงน้อยเช่นในเทวาลัยหรือพิธีกรรม การแสดงกลางแจ้งที่จัดขึ้นในเวลาค่ำคืน คุณค่าของแสงเงาสลัวจะช่วยสร้างบรรยากาศ ของความคลุมเครือด้วยเหตุที่ความชัดเจนของเหตุการณ์ต่อสายตาผู้ชมลดน้อยลง บรรดาสีสันที่เคยสดใสอย่างโดดเด่นในตอนกลางวันก็จืดจางลงสู่วรรณะสีของดินหรือสีสันของหมอกควันอันขมุกขมัวของยามยามค่ำ ทำให้เกิดห้วงเวลาของสีสันหรือบรรยากาศที่เพิ่มมนต์ขลังให้กับพิธีกรรมและขบวนแห่นางดาน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 6.5 เทพีแห่นางดานในบรรยากาศเงาสลัว
ที่มา : ผู้วิจัย

จากรูปที่ 6.5 จะเห็นได้ว่า การออกแบบแสงเงาสลัวของขบวนเทพีแห่นางดาน เป็นการใช้เพียงแสงจากคบไฟ โดยมีกำลังส่องสว่างของแสงไฟเพียงได้เห็นใบหน้าของเทพีแห่นางดาน การปิดไฟบนท้องถนนทำให้จุดสนใจต่อเหตุการณ์พุ่งตรงไปยังสายตาและใบหน้าของเทพีแห่นางดาน แม้ราละเอียดของลายผ้าจะขาดความชัดเจนแต่โทนอารมณ์ของเรื่องราวและบรรยากาศของเหตุการณ์สามารถสร้างความรู้สึกถึงมนต์ขลังของขบวนแห่นางดานได้เป็นอย่างดี

รูปที่ 6.6 ขบวนชายฉกรรจ์ในขบวนแห่นางดานในบรรยากาศเงาสลัว
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากรูปที่ 6.6 จะเห็นได้ว่าขบวนแห่นางดานมีชุดขบวนของชายฉกรรจ์ถือคบไฟ หากแต่ลักษณะของคบไฟมีความแตกต่างจากคบไฟของเทพีดังรูปที่ 6.5 ทั้งนี้ขบวนดังกล่าวมีความสอดคล้องกับเรื่องเล่าตำนานของเมืองนครศรีธรรมราชที่ผ่านการศึกจากโจรภัยต่างๆ ดังตำนานที่มาของแหล่งน้ำศักดิ์ห้วยมหาชัย โดยเป็นพื้นที่ตั้งทัพของทหารในราวพุทธศตวรรษที่ 11 เพื่อเตรียมการสู้ศึกกับโจรสลัดชวา การต่อสู้ดำเนินไปจนประสบชัยชนะ ภูเขาที่ชนะศึกนั้นว่า "บ่อน้ำภูเขามหาชัย" ถือเป็นแหล่งน้ำที่มีโชคชัยและยิ่งใหญ่ และเป็นหนึ่งในแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่นำมาประกอบพิธีราชาภิเษกรวมทั้งการทำน้ำศักดิ์สิทธิ์ในขันสาคร

ลักษณะแสงไฟสลัวดังกล่าวเป็นมิติของการเล่าเรื่องที่สื่อถึงพลังอันห้าวหาญของทหารในอดีตที่เป็นกำลังสำคัญในการทำให้นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง อีกทั้งแสงสลัวยังแสดงลักษณะทางกล้ามเนื้อของชายฉกรรจ์มีความเด่นชัดกำยำน่าเกรงขาม เสริมกับเรื่องเล่าตำนานเมืองนครศรีธรรมราชและตำนานแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ห้วยมหาชัย ทั้งนี้การเติมเต็มบรรยากาศ

และอารมณ์ของการเล่าเรื่องดังกล่าว ถ้าผู้ชมรับทราบตำนานเกี่ยวกับการสู้รบที่มีกำลังฐานที่มั่น ณ ห้วยมหาชัยในอดีตมาก่อนก็จะทำให้สุนทรียภาพในการชมขบวนแห่นางดานมีความลึกซึ้งมากขึ้น

รูปที่ 6.7 ประชาชนร่วมขบวนแห่นางดานในบรรยากาศเงาสลัว
ที่มา : ผู้วิจัย

จากรูปที่ 6.7 จะเห็นได้ว่า การออกแบบแสงเงาสลัวของขบวนประชาชนที่ร่วมในขบวนแห่นางดาน เป็นการใช้แสงจากคบไฟซึ่งมีคุณสมบัติในการก่อให้เกิดหมอกควัน สร้างบรรยากาศแบบขมุกขมัว ในขณะที่การแต่งกายของผู้ร่วมขบวนอยู่ในชุดเสื้อผ้าสีขาว ทำให้เสริมบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์และความมีมนต์ขลังของพิธีกรรม ทั้งนี้การใช้เสื้อผ้าสีขาวในเงาแสงสลัว ทำให้สีขาวมีความโดดเด่นเนื่องด้วยเป็นสีที่มีคุณสมบัติในการสะท้อนแสงสีได้เป็นอย่างดีในสภาพที่มีแสงน้อย

นอกจากนี้ คุณค่าของแสงเงาสลัวยังมีการใช้มากในส่วนของการแสดงพิธีตรียัมปวาย เพื่อสร้างบรรยากาศของอารมณ์และเรื่องราวดังตัวอย่างรูปที่ 6.8 ซึ่งเป็นช่วงของการเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแสดงไฟศรัทธาสักการะ โดยมีบทบรรยายของการแสดงดังนี้

ไฟ...จุดสว่างแห่งชีวิต
ไฟ...จุดจิตศรัทธาสักการะ
ไฟ...จุดอารยะให้แผ่นดิน
แล ไฟ...จุดปฐพินให้โรจน์ระวี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

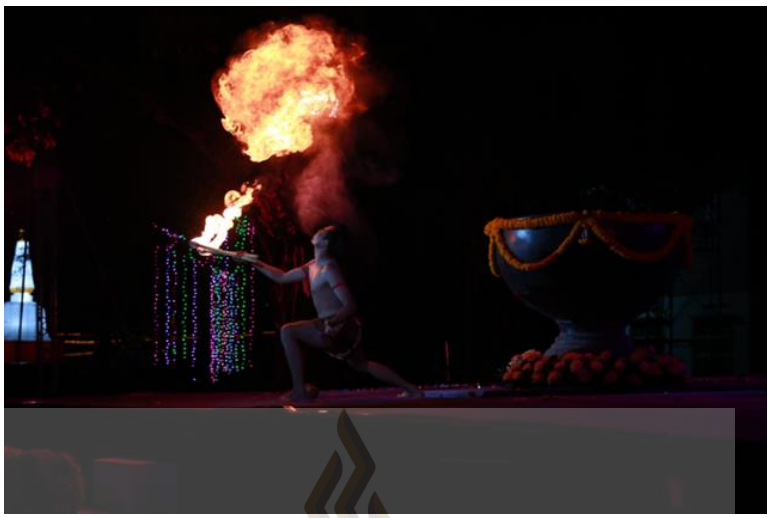

รูปที่ 6.8 พิธีกรรมบูชาเทพยดาด้วยการบูชาไฟ
ที่มา : ผู้วิจัย

จากรูปที่ 6.8 ซึ่งเป็นการแสดงพิธีกรรมบูชาเทพยดาด้วยการบูชาไฟ รูปแบบดังกล่าวมีความแตกต่างจากพิธีการบูชาไฟหรืออารตีในศาสนาพราหมณ์ฮินดู โดยเป็นการนำรูปแบบของงานการแสดงไฟที่มักพบเห็นได้ในกิจกรรมการแสดงต่างๆ การแสดงในส่วนนี้จำเป็นต้องสร้างบรรยากาศของแสงเงาสลัวเพื่อให้แสงไฟจากคบไฟและการพ่นไฟของนักแสดงมีความโดดเด่น ผู้ชมจะเห็นจังหวะของวงไฟ เปลวไฟที่ขาดความสม่ำเสมอมากน้อยตามจังหวะลีลาของนักแสดงและดนตรีที่ประกอบการแสดง แสงเงาสลัวดังกล่าวจึงสร้างบรรยากาศของความลึกลับ ความมีมนต์ขลัง ความน่าสะพรึงของอำนาจที่เกิดจากเทพยดาฟ้าดิน ทั้งนี้รูปแบบของการแสดงไฟและการจัดแสงเงาสลัวได้สร้างบรรยากาศของความย้อนยุคมิติเวลาทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรตามพรลิงค์ได้เป็นอย่างดี

อนึ่ง คุณค่าของแสงเงาสลัวในมิติของสุนทรียภาพทางการสื่อสาร เป็นกระบวนการออกแบบเนื้อหาสารเพื่อให้ผู้ชมได้มีส่วนร่วมผ่านการใช้จินตนาการส่วนบุคคลร่วมตีความและสร้างบรรยากาศทางอารมณ์ตามท้องเรื่องของการแสดง เมื่อสารถูกลดทอนความชัดเจนลง ผู้รับสารจะต้องใช้ประสบการณ์และจินตนาการในการเติมเต็มอารมณ์และเรื่องราวมากขึ้น จนนำมาสู่ประสบการณ์ทางสุนทรียะทางการสื่อสารในการร่วมชมการแสดงที่มีเนื้อหาในเชิงพิธีกรรม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

6.1.4 สุนทรียะแบบนาฏการ (Dramatization)

แม้การแสดงเกี่ยวกับพิธีตรียัมปวาย การโล้ชิงช้า เป็นการแสดงจำลองเหตุการณ์พระราชพิธีการโล้ชิงช้าในแบบดั้งเดิม แต่มีการลดทอนสัดส่วนของนักแสดง รูปแบบวิธีการเล่าเรื่องมีการสร้างสรรค์ในลักษณะของงานนาฏการ เช่นเดียวกับงานแสดงนาฏศิลป์ร่วมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวเหตุการณ์การเปิดตัวพระนารายณ์และนารายณ์ทรงครุฑ ลักษณะการนำเสนอดังกล่าว เป็นกระบวนการที่สร้างสรรค์ผ่านหลักการคิดเป็นภาพซึ่งเป็นการแปรสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมผ่านเทคนิคการสร้างอารมณ์ร่วมในเหตุการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจเหนือธรรมชาติและการมีอยู่ของเทพทั้งปวงผ่านองค์ประกอบด้านภาพและเสียงเช่น เสียงบรรยาย เสียงดนตรี ทำให้เกิดอรรถรสทางสุนทรียภาพการสื่อสาร ดังตัวอย่างรูปที่ 6.9 และ 6.10

รูปที่ 6.9 พระนารายณ์ทรงครุฑ
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 6.10 พระนารายณ์
ที่มา : ผู้วิจัย

องค์ประกอบเชิงสุนทรียะของการแสดงแบบนาฏการดังกล่าวนี้ มีองค์ประกอบด้านอารมณ์ (Mood) เป็นองค์ประกอบสำคัญของการนำเสนออย่างสร้างสรรค์ แนวคิดที่สำคัญเช่น ลักษณะภาษาท่าทางที่แสดงถึงความเป็นนาฏลักษณ์และมีการสร้างอารมณ์เชิงละครผ่านเทคนิคการแสดง แสง สี ในส่วนของการบันทึกภาพทางสื่อออนไลน์ยังมีมิติเกี่ยวกับมุมกล้อง จังหวะภาพและจังหวะดนตรี

ต่อประเด็นดังกล่าว เธียรชัย อิศรเดช (2557) ได้อธิบายถึง “จังหวะอารมณ์” (Dramatic Moment) ว่าจังหวะอารมณ์เป็นสิ่งที่งดงาม มีกลไกการสื่อสารที่ละเอียดอ่อน แยบยลอยู่ในไม่กี่วินาทีที่ปรากฏ ทั้งนี้มนุษย์ทุกคนมีจังหวะของความงามในการเล่าเรื่อง มีจังหวะของการเปลี่ยนอารมณ์ (Dramatic Feeling) เปลี่ยนจังหวะการกระทำ (Dramatic Action) เมื่อพิจารณาถึงเรื่องราวการปรากฏของพระนารายณ์ ผู้ชมก็จะพบกับภาพอภินิหารในการเหาะเหินเดินอากาศ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนจังหวะอารมณ์ร่วมกับจังหวะทางความคิด ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดควบคู่กัน ตามมาด้วยการเปลี่ยนจังหวะการกระทำพระนารายณ์ทรงครุฑ ซึ่งเป็นไปตามมายาคติเกี่ยวกับพาหนะและการเดินทางของพระนารายณ์ จังหวะเช่นนี้คือสิ่งที่น่าจับตามองเพราะเป็นช่วงเวลาของอารมณ์ความแปลกประหลาดใจ ความอัศจรรย์ใจต่อการแสดงที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อและการมีอยู่ของเทพเจ้าที่มาพร้อมกับบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ร่วมกับจังหวะความงามทางการสื่อสารสุนทรียภาพ

จังหวะต่างๆ เมื่อนำแสดงร่วมกับองค์ประกอบงานนาฏศิลป์ การร่ายรำ การแต่งกาย ทำให้ปรากฏเป็นเรื่องราวและอารมณ์ที่ถ่ายทอดความเป็นนาฏลักษณ์ในงานการแสดงที่เกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมได้เป็นอย่างดี ทำให้การแสดงในประเพณีแห่นางดานมีความหลากหลายของรูปแบบทางการแสดงออก แต่เมื่อผูกโยงพิธีกรรมและการแสดงทั้งวันประกอบร่วมกัน ทำให้มิติของสุนทรียภาพทางการสื่อสารมีความหลากหลายไปตามแต่ละช่วงเวลาและบรรยากาศของการเล่าเรื่อง

6.1.5 สุนทรียะความสนุกบนความไร้ระเบียบอย่างเป็นระบบ (Orderly Disorder)

การแสดงในประเพณีแห่นางดานในช่วงท้ายจะจบลงด้วยการรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์ของเหล่านาค ซึ่งถือเป็นจังหวะของเหตุการณ์การเล่าเรื่องหลังจากที่การทดสอบในการแสดงโล้ชิงช้าพบว่า โลกยังคงมั่นคงแข็งแรง เหล่านาลิวันจึงมีการเล่นน้ำและสาดน้ำจากขันสาครประกอบการเต้นรำอย่างสนุกสนาน ในช่วงจังหวะเวลานั้นเองที่สายน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ผ่านพิธีเทวาภิเษกได้รับการสาดใส่สู่ผู้ชมที่อยู่ข้างเคียงบริเวณด้วยเหตุที่เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์มีความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่เข้าชมการแสดง ณ ที่แห่งนั้น ดังรูปที่ 6.11 และ 6.12

รูปที่ 6.11 การรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์
ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

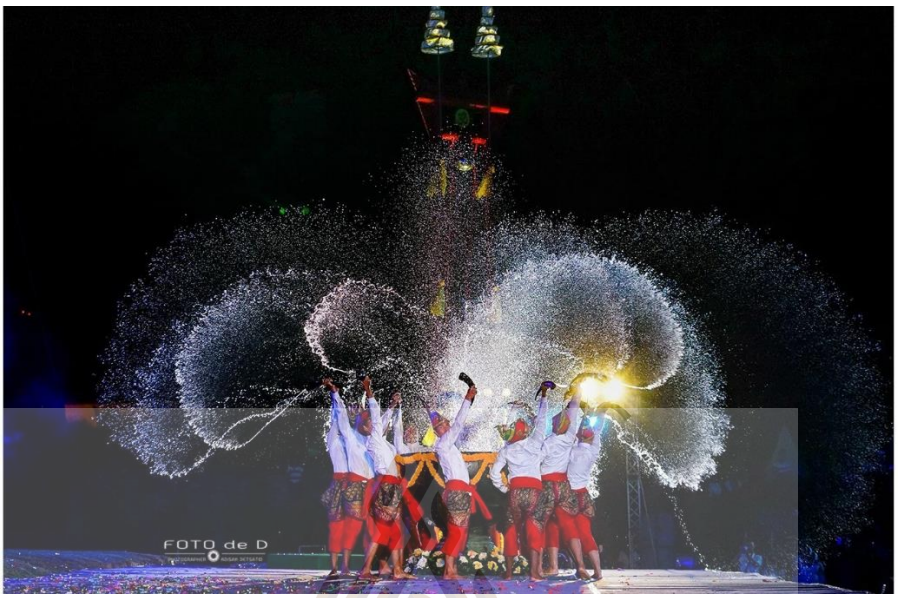

รูปที่ 6.12 การรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์
ที่มา : ผู้วิจัย

จากรูปที่ 6.11 และ 6.12 เป็นลำดับเหตุการณ์ที่มีความต่อเนื่องกัน จะเห็นได้ว่ารูปที่ 6.11 รูปแบบของการแสดงยังมีความแบบแผนของการแสดงที่ค่อนข้างตายตัว ในขณะที่รูปที่ 6.12 มีส่วนหนึ่งที่มีความตายตัวตามแบบแผนของการร่ายรำในขณะที่กระบวนการสุดท้ายจะเป็นการสายส่ายสายน้ำในลักษณะที่ไม่มีความตายตัวของลักษณะสายน้ำ ทั้งนี้เนื่องจากสายน้ำมีความเคลื่อนไหวไปตามจังหวะของการสาดน้ำเทพมนต์ ลักษณะการร่ายรำดังกล่าวจึงเป็นสุนทรียะทางการสื่อสารที่มีความสนุกสนานบนความไร้ระเบียบในช่วงจังหวะหนึ่งซึ่งผู้วิจัยเรียกการแสดงในส่วนนี้ว่า การร่ายรำบนความไร้ระเบียบ (Chaos Dancing) กล่าวคือ เป็นการสาดน้ำและเล่นน้ำที่ทั้งนักแสดงและผู้ชมสามารถพยากรณ์ทิศทางของสายน้ำได้ระดับหนึ่ง ในขณะที่น้ำส่วนหนึ่งได้กระเซ็นสู่ผู้ชมจนก่อให้เกิดเป็นความสนุกสนานร่วมกัน

ประเด็นของสุนทรียะดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดเรื่องกระบวนทัศน์แบบเด็ก (Child Paradigm) ดังที่ Shlain (1991) ชี้ให้เห็นว่าในหลักแนวคิดดังกล่าวเป็นมิติที่สูญหายไปจากมนุษย์ ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของเด็กประกอบไปด้วยการเห็น (Seeing) การคิด (Thinking) และความรู้สึก (Feeling) ทัศนะดังกล่าวให้คุณค่าต่อ “ความรู้สึก” ในฐานะที่เป็นมิติที่มีอยู่ในความเป็นบุคคล อีกทั้งความรู้สึกของมนุษย์เป็นแนวทางที่อยู่เหนือกว่าเหตุผล ในกลุ่มของการสร้างสรรค์งานทางศิลปะได้รับแรงจูงใจบางประการมาจากโลกทัศน์ของเด็ก กล่าวคือเด็กจะไม่มีความชัดเจน

ระหว่างขอบเขตของการคิดและการกระทำเด็กจะสับสนระหว่างการกระทำที่เกิดจากความตั้งใจของตนเองกับความเป็นเหตุเป็นผล Shlain (1991) ได้สรุปลักษณะสำคัญของกระบวนทัศน์แบบเด็กไว้สองประการที่สอดคล้องกับสุนทรียะของการแสดงการรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์ได้แก่ 1) ความคิดของเด็กมีลักษณะ "ต่อต้านเหตุผล" เนื่องจากเด็กไม่สามารถแยกแยะแนวคิดเชิงเหตุผลได้ เด็กจะมอบศรัทธาไว้กับความเป็นไปได้ของ "ความฝัน มายาคติ และเทพนิยาย" ด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้ปรัมปราคติเกี่ยวกับเทพเทพีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีแห่นางดานมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการเล่าเรื่อง 2) เด็กปรารถนาจะเล่นเพื่อ "ความสนุกสนาน" แนวคิดเรื่องความสนุกสนานเป็นการอธิบายที่ไม่ต้องการเหตุผล เป็นสิ่งที่เป็นเป้าหมายในตัวเอง เป็นลักษณะของความสดชื่นรื่นเริง และถือเป็นรูปแบบพฤติกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่พัฒนาขึ้นในเผ่าพันธุ์มนุษย์ ดังนั้นในช่วงจังหวะของการสาดน้ำเทพมนต์จึงเป็นช่วงเวลาแห่งความสนุกสนานที่ผู้ชมเฝ้ารอ

ลักษณะของสุนทรียะที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสนุกสนานแบบเด็กดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีข้อจำกัดในผู้ใหญ่หรือบางรายอาจสูญหายไปตั้งแต่เวลายังไม่สมควร ทั้งนี้มิติแห่งจินตนาการ ความสนุก ล้วนเป็นมิติที่มีความสัมพันธ์กับ "ความคิดสร้างสรรค์" ซึ่งเป็นองคประกอบเริ่มต้นของงานการสื่อสารของมนุษย์

ในส่วนของสุนทรียะบนความไร้ระเบียบ (Chaos) ในความหมายของงานสร้างสรรค์ด้านการแสดง อาจกล่าวได้ว่า เป็นงานที่มีความไร้ระเบียบอย่างมีระบบ ทั้งนี้เนื่องจากในการแสดงจะมีการร่ายรำที่ต้องการความสามัคคีและความเป็นเอกภาพของภาพที่ปรากฏสู่สายตาผู้ชม แต่ในขณะเดียวกันบนความมีระเบียบตามแบบแผนนั้นได้มีช่วงจังหวะของการกระทำที่เปิดโอกาสให้มีความผิดแผกไปจากความตายตัวของรูปแบบเดิมๆ ในช่วงระยะเวลาของการสาดน้ำเทพมนต์ รากฐานความคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของทฤษฎีความไร้ระเบียบดังที่ ชัยวัฒน์ ถิรพันธุ์ (2547) ได้เสนอแนวทางในการประยุกต์แนวคิดนี้สู่การสร้างสรรค์งานในสาขาต่างๆ โดยเน้นพฤติกรรมของระบบพลวัตที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งคือการมีตัวดึงดูด (Attractor) ที่ทำให้มีปฏิกิริยาสะท้อนกลับทั้งด้านบวกและลบ โดยกรณีการสาดน้ำเทพมนต์ จะก่อให้เกิดรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมการแสดงกับเหล่านาคที่มีทั้งถอยหนีและเข้าหาตามแต่ความปรารถนาของผู้ชมแต่ละคนที่อาจมีอารมณ์ ความรู้สึกและแรงจูงใจที่แตกต่างกันไปตามกรอบประสบการณ์และความเชื่อที่มีต่อน้ำเทพมนต์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

นอกจากนี้ในช่วงจังหวะดังกล่าว ได้ก่อให้มีการบันทึกภาพการแสดงเพื่อเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์ในรูปแบบของภาพนิ่ง จากรูปที่ 6.12 จะเห็นได้ว่าภาพการจับจังหวะของสายน้ำที่เคลื่อนไหวได้กลายมาเป็นการจับจังหวะภาพนิ่งในเสี้ยวขณะ ทำให้ได้ภาพสายน้ำที่แปลกตาที่มีความน่าดึงดูดใจ ในการจับจังหวะสายน้ำดังกล่าวนี้ทำให้ภาพลายเส้นของสายน้ำมีความแตกต่างหลากหลายไปตามจังหวะความเคลื่อนไหวของสายน้ำ ซึ่งถือได้ว่าเป็นคุณค่าในทางสุนทรียะของการถ่ายภาพเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเชิงศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย

จากการวิเคราะห์สุนทรียะภาพทางการสร้างสรรค์ดังที่ได้กล่าวมานี้ ผู้วิจัยพบว่าในบางช่วงจังหวะของพิธีกรรมและการแสดง ระดับสัดส่วนขององค์ประกอบสุนทรียะทางการสร้างสรรค์ดังกล่าวมีความแตกต่างกัน ในส่วนของพิธีกรรมในภาคกลางวันอาจมีสัดส่วนของสุนทรียะจากการใช้รหัสเชิงซ้อนทั้งรหัสเชิงพิธีกรรม มนตรา การประโคมแตรสังข์ รหัสการแต่งกายต่างๆ เพื่อชูคุณค่าในเชิงพิธีกรรมและความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม ในขณะที่ขบวนแห่นางดานในช่วงเวลาพลบค่ำ จะเน้นในประเด็นคุณค่าสุนทรียะของเงาสลัวบนพื้นฐานของความเรียบง่ายและความซ้ำของรูปแบบเพื่อเพิ่มจุดเน้นของความสนใจหรือหัวใจของการแห่นางดาน และจุดเด่นสำคัญของการแสดงในภาคค่ำเป็นการใช้องค์ประกอบทางสุนทรียะที่หลากหลายเพื่อประสบการณ์สุนทรียะและความทรงจำที่งดงามแก่ผู้ชม

6.2 สุนทรียภาพบนสัมพันธภาพกลมกลืนระหว่างเนื้อหาและอารมณ์

การวิเคราะห์สุนทรียภาพทางการสื่อสารตามกรอบแนวคิดแบบจำลองทางการสื่อสารของ Jakobson (1987) ในประเด็นคุณค่าของตัวสารนั้น เป็นการมุ่งการวิเคราะห์หน้าที่ทางด้านสุนทรียภาพหรือหน้าที่เชิงความงาม ต่อประเด็นดังกล่าวนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาและอารมณ์ทางการสื่อสารของประเพณีแห่นางดานและการแสดงที่เกี่ยวกับพิธีตรียัมปวาย

คุณค่าทางด้านเนื้อหา จะเห็นได้ว่าโครงสร้างเนื้อหาสาระมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวงฐานพระสยม ขบวนแห่นางดานและการแสดงบนเวที โดยมีสาระสำคัญคือการนำเสนอความรู้และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับมิติทางจิตวิญญาณอันเชื่อว่าจะนำมาซึ่งประโยน์และความสุขแก่ผู้ที่เข้าร่วมพิธีและการรับชมกิจกรรมการสื่อสารในประเณีแห่นางดาน ในขณะที่คุณค่าด้านด้านอารมณ์นั้นเป็นองค์ประกอบที่มีสัมพันธภาพกลมกลืนกับเนื้อหา ดังที่ จี.

ศรีนิวาสัน (2534) กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดประสบการณ์สุนทรียะคือการก่อให้เกิด “อารมณ์ร่วม” ซึ่งการสร้างอารมณ์ในประเพณีแห่นางดานนั้น เป็น “ภาวะ” หรืออารมณ์ขั้นมูลฐานที่เกิดขึ้นจากผู้ส่งสารไปยังผู้ชม โดยพบว่ามีอารมณ์มูลฐานมี 4 ชนิดดังนี้

6.2.1 อารมณ์ประหลาดใจ (อัทภุตะ)

ความรู้สึกของอารมณ์ประหลาดใจ เป็นวิธีการสร้างบรรยากาศหรืออารมณ์ร่วมที่ทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกฉงนสนเท่ห์ต่อพิธีกรรมหรือการแสดงที่เกิดขึ้น ปรากฏได้ในขณะขณะของเรื่องราวเพื่อกระตุ้นความน่าสนใจและความอยากติดตามเรื่องราว ดังตัวอย่างการแสดงในองค์ที่ 1 ซึ่งเป็นการเปิดเรื่องของการแสดง มีเนื้อหาเกี่ยวกับการบูชาครู การอัญเชิญพระอิศวร พระนารายณ์เข้าสู่พื้นที่การแสดง โดยมีเนื้อหาบรรยากาศว่า

> “ณ วาระนี้ ไฟแห่งจิตศรัทธาของปวงข้าชาวนครทั้งสิ้น จึงเรืองโรจน์โชติไสวเป็นการคลี่ม่านกาลเวลาแห่งอดีตกาลให้ปรากฏภาพความเรืองรองอลังการของประเพณีที่เรียกขานด้วยความศักดิ์สิทธิ์ว่า ประเพณีแห่นางดาน หนึ่งเดียวในประเทศไทย ณ จังหวัดนครศรีธรรมราช”

ต่อคำบรรยายดังกล่าว ปรากฏภาพเลเซอร์ประกอบการเล่าเรื่องการแสดงนางอัญเชิญเครื่องบูชาพระศิวะ ต่อด้วยความบรรยายว่า

> เบิกวิมาน เบิกสวรรค์ ทุกชั้นฟ้า น้อมบูชา ศิวาเทพ ผู้ยิ่งใหญ่
> มหาบารมี ศักดิ์สิทธิ์ ฤทธิไกร ขอพระองค์ สถิตไท้ ณ ปฐพี

จากบทบรรยายและภาพเนื้อหาที่ปรากฏต่อสายตาผู้ชมในองค์ 1 ดังกล่าวนี้ ในแง่ของสุนทรียภาพของการสื่อสารทางอารมณ์ของผู้ชม ย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกตื่นตาตื่นใจและความประหลาดใจเนื่องด้วยทั้งเรื่อง ภาพ เสียง และเทคนิคการนำเสนอ ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่อยู่ในความคาดหมายที่มีมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ชมที่รับชมเป็นครั้งแรกและผู้ชมที่ยังไม่มีพื้นความรู้เกี่ยวกับที่มาของประเพณีแห่นางดานและวรรณกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาพราหมณ์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

6.2.2 อารมณ์กล้าหาญ (วีระ)

อารมณ์กล้าหาญ เป็นส่วนเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการโล้ชิงช้า จะเห็นได้ว่านาลิวันที่เป็นนักแสดงเพื่อทำพิธีโล้ชิงช้าย่อมต้องใช้ความกล้าหาญในการยืนและโล้ไปบนแผ่นกระดานที่มีความสูงเหนือพื้นดิน ผู้ชมจะสัมผัสได้ถึงบรรยากาศของการโล้ชิงช้าที่มีความน่าหวาดเสียว อันสะท้อนให้เห็นถึงความชำนาญ ทักษะ และความกล้าหาญของนักแสดงที่ผ่านการฝึกซ้อมมาเป็นอย่างดี เนื่องจากพื้นที่ด้านล่างไม่มีอุปกรณ์รองรับตัวนักแสดงในกรณีที่อาจเกิดเหตุไม่คาดฝัน เนื้อหาดังกล่าวปรากฏในองค์ 4 “แห่นางดาน ประเพณี เรืองอนันต์” ดังบทบรรยายว่า

> “ณ บัดนี้ พลังแห่งศรัทธาอันจรัสเรืองรองทอแสงเปล่งประกายทั่วปริมณฑล เมื่อพิธีการโล้ชิงช้าตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ว่า เมื่อพระผู้เป็นเจ้าได้สร้างโลกขึ้นแล้ว แต่พระอุมาทรงเกรงว่าทโลกจะไม่มีความแข็งแรงพอ อาจจะถึงการล่มสลายได้ พระอิศวรจึงต้องทำการพิสูจน์ด้วยการโล้ชิงช้า เพื่อทดสอบความมั่นคงของโลก”

รูปที่ 6.13 พิธีการโล้ชิงช้า
ที่มา : ผู้วิจัย

> “พิธีโล้ชิงช้าทำกันสามครั้ง เปรียบเสมือนว่าพระอิศวรได้ทรงทดสอบความมั่นคงของโลกทั้งสามคือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ โลกบาดาล โดยให้นาลิวันเป็นผู้ทำหน้าที่โล้ชิงช้าทดสอบความแข็งแรงของแผ่นดิน”

"ในพิธีตรียืมปวาย นาลิวันจะขึ้นโล้ชิงช้าคราวละสี่คน โดยสมมติเป็นตัวแทนท้าวจตุโลกบาลผู้รักษาโลกทั้งสี่ทิศ จนครบสามกระดานอันหมายถึงสามโลก ต่างผลัดกันไกวให้สูงที่สุด แต่โลกก็หาเกิดสั่นสะเทือนแต่อย่างใดไม่ หากแต่ในครั้งนี้เป็นเพียงการจำลองพิธีโล้ชิงช้า จึงใช้นาลิวันเพียงสองคนทำหน้าที่เป็นผู้ไกวชิงช้า สลับขึ้นโล้ชิงช้าทั้งสามกระดาน"

ภาพการแสดงในเหตุการณ์พิธีการโล้ชิงช้าเป็นการแสดงที่สื่ออารมณ์ความกล้าหาญของนักแสดงเนื่องจากการไกวแผ่นกระดานนั้นเป็นการกระทำให้สูงที่สุดเพื่อสะท้อนคติความเชื่อในเรื่องการทดสอบความแข็งแรงของพื้นโลก

6.2.3 อารมณ์หวาดกลัว (ภยานกะ)

มิตที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและการแสดงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเทพยดาย่อมมีเนื้อหาที่แสดงถึงอิทธิปาฏิหารย์ตลอดจนถึงความน่ายำเกรงที่มีต่อพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่อยู่นอกเหนือเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ เป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดผลทางด้านอารมณ์ที่ก่อให้เกิดความยำเกรงและความหวาดกลัวต่อสิ่งที่มองไม่เห็น และในที่สุดก็ได้นำสู่แนวปฏิบัติในเชิงพิธีกรรมที่แฝงคติการปลูกฝังการทำดีต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อโลกและสิ่งแวดล้อมที่มีความเป็นองค์รวมของจักรวาล เนื่องจากทุกอณูของโลกล้วนมีเทพสถิตอยู่ ดังคำบรรยายและเนื้อหาของการแสดงในองค์ 3 "มหาเทพ มิ่งมงคล สกลทวี" ดังนี้

"กระแสเสียงแห่งการพร่ำสวดพระเวท อ้อนวอนบูชาเทพยดา ครูอาจารย์ ดั่งมนต์ขลังกังวานก้องอยู่ในทุกสรรพโสต ผสมผสานสายลมในยามราตรี ยิ่งหอมหวนป่วนฤดีจากกำยาน ตลบอบอวลไปทั่วบริเวณมงคลพิธี"

"องค์ศิวะเทพหรือพระอิศวร มหาเทพผู้สร้างและทำลายล้าง เป็นมหาโยคี ผู้มีเนตรที่สามขวางอยู่ที่นลาฏ ประติมากรรมที่สำคัญในโบสถ์พราหมณ์เมืองนครคือ ปางศิวนาฏราชหรือปางปราบอสูรมูลาคิณี ประทับยืนเหยียบอสูรด้วยเท้าข้างขวา เท้าซ้ายยกขึ้นข้างหน้า มีสี่กร กรขวาหน้าแบมือ กรขวาหลังทรงบัณเฑาะว์ กรซายชี้ไปที่อสูร กรซ้ายหลังทรงอัคคี"

จากบทบรรยายข้างต้น ภาพการแสดงนำเสนอภาพผ่านระบบเลเซอร์เป็นภาพพระศิวะปางศิวนาฏราชที่ทรงปราบอสูรร้าย เป็นปางที่น่ายำเกรงด้วยสามารถสร้างความหวาดกลัวให้กับผู้ชมได้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

อีกทั้งยังซ่อนความหมายเชิงสัญลักษณ์ถึงพลังทำลายล้างสิ่งชั่วร้ายของมหาเทพ อันเป็นคติสอนใจให้บุคคลพึงประพฤติแต่ความดี หาไม่แล้วพลังทำลายล้างที่น่ากลัวอาจจะเกิดขึ้นกับผู้ประพฤติความชั่วร้ายได้

6.2.4 อารมณ์สงบ (ศานตะ)

อารมณ์สงบ เป็นอารมณ์ของจิตที่สงบนิ่ง เป็นอารมณ์ที่ปรากฏชัดเจนในช่วงแรกขององค์ 1 ที่ต้องการให้ผู้ชมได้สำรวมกาย วาจา ใจ เพื่อนำเข้าพิธีกรรมและการแสดงที่เนื่องด้วยพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ โดยเริ่มจากมนตราดังนี้

"เสกสถิต จิตศรัทธา สักการะ นำด้วยบทสวด คุรุพรหม คุรุวิษณุ คุรุเทโว มเหศวรัช คุรุเวระปรพรหม ตัสไม ศรีคุรุ นมัส"

"ครูอาจารย์เปรียบเหมือนพระพรหม พระวิษณุเทพ แล พระศิวะเทพ ดังนั้น ครูอาจารย์คือบรมพรหมแห่งศิษย์ ขอน้อมกราบไหว้บูชาต่อครูอาจารย์"

"นาคุโรระ ธิกมัน ศิวาศาสันตัช โอม ศานติ ศานติ ศานติ"

"ไม่มีความยิ่งใหญ่ใดเหนือครูอาจารย์ นี่คือพระดำรัสแห่งพระศิวะเทพ ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในจักรวาล ขอความศานติสุขพดึงมี จึงพึงบังเกิดโดยพลัน"

"ณ ที่แห่งนี้ ณ สถานที่จำลองภาพแห่งพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์เพื่อน้อมถวายสักการะแต่องค์พระศิวะเทพ ในคราเสด็จลงมาเยี่ยมเยือนโลกมนุษย์ในเดือนบุษยมาสหรือเดือนยี่ของทุกปี"

จากบทบรรยายข้างต้น ภาพประกอบบทบรรยายเป็นเรื่องราวภาพพระศิวะ พระนารายณ์ ด้วยวิธีนำเสนอผ่านเลเซอร์ มีนักแสดงกระทำการบูชาผ่านการแสดงพลองไฟและพ่นไฟ แล้วนำเข้าสู่เรื่องราวในองค์ที่สองและสามตามลำดับ จนที่สุดในส่วนขององค์ 4 ซึ่งเป็นองค์สุดท้ายของการแสดง การสร้างบรรยากาศของเรื่องและภาพการแสดงที่นำสู่อารมณ์สงบสุขได้กลับมาอีกครั้งในช่วงท้ายองค์ 4 โดยมีบทบรรยายดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

"บัดนี้พิธีอันเป็นมหามงคล เพื่อการรับเสด็จการมาเยี่ยมมนุษย์โลกขององค์พระศิวะเจ้า พรั่งพร้อมแล้ว พระมหาราชครูจะได้อ่านโศลกพระเวทย์อันเรืองเดชวิทยา เปิดประตูศิวาลัย เขาไกรลาสแลคณะพราหมณ์ก็ประกาศแก่เทวา ดั่งเคยกระทำมาแต่โบราณ"

รพิพรรณ โณภาษขึ้น สัตปี แลแฮ
พราหมณ์บวชพรต เสด็จแล้ว
พระราชครูพิธี ยินอ่าน เวชเอย
เปิดศิวาไลยแล้ว จัดให้เสด็จลง

"ศรีศรี ขออัญเชิญองค์อิศรา เสด็จมาสู่พิภพ ครบคำรพอำนวย โปรดเสด็จช่วยผองชน มณฑลธานี นครศรีธรรมราช ได้แคล้วตลาดผองภัย สดใสภิญโญ โสตเทอญ"

"พรายพร่างกระจ่างฟ้าจรัสจ้า เรืองรองเปล่งปลั่งทั่วฟ้านภากาศ ส่องสาดฉับพรรณรังสี เป็นวิถีแห่งการเสด็จมาของพระยายืนชิงช้าที่รับบทสมมติเป็นพระอิศรามหาเทพ"

จากการนำเสนอเนื้อหาและอารมณ์ดังที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยพบว่าสุนทรียภาพทางการสื่อสารเป็นผลมาจากสัมพันธภาพอย่างกลมกลืนระหว่างเนื้อหาและอารมณ์ที่ถ่ายทอดสู่ผู้ชม ทั้งในขั้นตอนพิธีกรรมบวงสรวง ขบวนแห่นางดานและการแสดง

การสร้างประสบการณ์ทางสุนทรียภาพทางการสื่อสารดังกล่าวนี้ นับเป็นหัวใจสำคัญของหน้าที่ทางการสื่อสารของตัวสาร นั่นคือ พิธีกรรมและการแสดงในประเพณีแห่นางดาน ดังที่ Jakobson (1987) ชี้ว่าหน้าที่ของตัวสารคือ "Poetic Function" ซึ่งเป็นแบบจำลองการสื่อสารที่มีพลังในการอธิบายองค์ประกอบทางการสื่อสารของพิธีกรรมและการแสดงในประเพณีแห่นางดานได้เป็นอย่างดี

อนึ่ง พิธีกรรมและการแสดงของประเพณีแห่นางดานเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีเป้าหมายในการสืบสานวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดนครศรีธรรมราชโดยมีบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารเพื่อการดำรงอยู่ของทุนทางวัฒนธรรมอันทำให้การสื่อสารดังกล่าวมีคุณค่าทั้งในเชิงพิธีกรรมและคุณค่าทางด้านการจัดแสดงในพื้นที่ทางวัฒนธรรมของจังหวัดนครศรีธรรมราช

ทั้งนี้การดำรงอยู่ดังกล่าวยังเป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจในฐานะที่เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอีกด้วย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทที่ 7

บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน

การศึกษาเรื่อง “สัญลักษณ์ มายาคติ และการสื่อสารของประเพณีแห่นางดาน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช” ในประเด็นเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดานนั้น เป็นการศึกษาถึงบทบาทต่อการทำหน้าที่การสร้างและถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณีแห่งนางดานขึ้นมาใหม่ โดยกลุ่มคนต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลาเพื่อสืบทอดประเพณีแห่นางดานที่มีอายุยืนยาว

ในการวิจัยครั้งนี้คือ การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดประเพณีแห่งนางดานผ่านพื้นที่การสื่อสารด้านพิธีกรรม ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำเอาแนวคิดบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรมมาวิเคราะห์เพื่อที่จะทราบถึงบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน ตามแนวคิดผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรมมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงข้อที่ 3

โดยเป็นการวิเคราะห์ถึงกระบวนการผลิตวัฒนธรรมและการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดประเพณีแห่นางดาน ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดานจังหวัดนครศรีธรรมราชได้ ดังนี้

7.1 บทบาทหน้าที่สืบทอดคติความเชื่อ

จากการศึกษาพบว่า การสื่อสารมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ในการถ่ายทอดเล่าเรื่องประเพณีแห่นางดาน โดยอ้างอิงการตีความถึงประวัติความเป็นนมาของประเพณีแห่นางดานในตัวสาร สื่อสารสุนทรียภาพหรือด้นความสวยงาม (Poetic Function) ของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ ที่สืบทอดกันมาบท (Context) ซึ่งเป็นหน้าที่ของบริบททางการสื่อสารในการใช้เป็นกรอบอ้างอิงถึงความเป็นจริงในเชิงรูปธรรมของข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบทางวัฒนธรรมผ่านพิธีกรรมให้กับคนหลังเรียนรู้และสืบทอดประเพณีแห่นางดานหรือตรียัมปวายเป็นประเพณี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

เก่าแก่ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งมีชุมชนพราหมณ์ ช่วง พ.ศ. 1200 โดยเฉพาะจังหวัดนครศรีธรรมราช สืบสานจากสมัยอยุธยาถึง กรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อบูชาเทพบริวารในคติพราหมณ์ โดยนางดานหรือนางกระดาน เป็นแผ่นไม้กระดาน 3แผ่น แกะสลักเป็นรูปเทพบริวารในคติความเชื่อของพราหมณ์ ได้แก่ แผ่นแรก คือ รูปพระอาทิตย์และพระจันทร์ แผ่นที่สองคือรูปพระแม่ธรณี และแผ่นที่สามคือรูปพระนางคงคา โดยจะนำแผ่นกระดานมาร่วมในขบวนแห่ เพื่อรอรับเสด็จพระอิศวรที่เสด็จมาเยี่ยมมนุษย์โลก ณ เสาชิงช้า เชื่อกันว่าจะนำความมั่งคั่งและมั่นคงแข็งแรงมาสู่บ้านเมือง การเสด็จมาเยี่ยมมนุษย์โลกเพื่อประสาทพรให้เกิดความสงบสุข ให้เกิดน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ และช่วยคุ้มครองมนุษย์โลกให้ปลอดภัย ซึ่งตามความเชื่อการเสด็จลงมาของพระอิศวรจะต้องเสด็จลงมาในเดือนอ้าย ซึ่งเป็นปีใหม่ของชาวพราหมณ์ฮินดู ปัจจุบันประเพณีแห่นางดาน กำหนดจัดขึ้นในวันที่ 14 เมษายนของทุกปี ถือเป็นปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้ประเพณีเก่าแก่ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์อยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

7.1.1 คติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

จากการสัมภาษณ์ ผศ.ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้ให้ข้อมูล กล่าวได้ว่า การสื่อสารมีบทบาทในการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับคตินิยมทางศาสนาพราหมณ์ที่เชื่อว่าว่าประเพณีแห่นางดานเป็นพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์และพยายามเชื่อมโยงเข้ากับความศักดิ์สิทธิ์ของวัตถุที่ถูกนำมาใช้บูชาในพิธีกรรมมีการแสดงตามตำนาน และคติความเชื่อในวัฒนธรรม

> "ประเพณีแห่นางดานเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อของพราหมณ์ผสมผสานกับพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา เชื่อว่าพระอิศวรจะเสด็จมาเยี่ยมโลกมนุษย์ ทุกครั้งที่เสด็จมาก็จะพรให้มนุษย์อยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุข เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่พืชพันธุ์ธัญญาหาร ฝนตกต้องตามฤดูกาล" (ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 ตุลาคม 2561)

นอกจากนี้ ยังพบว่า บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดานในการสืบทอดความเชื่อได้เชื่อมโยงกับคติความเชื่อเกี่ยวกับเทพพระอิศวร พระวิษณุ และพระพรหม เพื่อชี้ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ และให้ทราบพัฒนาการความเชื่อที่แตกต่างกัน โดยประเพณีแห่นางดานนี้พยายามสืบทอดคติความเชื่อสมัยมหาเทพทั้ง 3 พระองค์นี้เป็นเจ้าแห่งพลังอำนาจทั้ง 3 ประการผู้เป็นพระเป็นเจ้าแห่งสรรพชีวิตทั้งปวง ดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

1) คติความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะ เป็นมหาเทพ ผู้ทำลายทุกสรรพสิ่ง คือการเป็นเทพที่ขับไล่สิ่งชั่วร้าย ทำให้เกิดความดีงามและเป็นสิริมงคลต่อผู้ที่นับถือกราบไหว้บูชา นอกจากนี้อิริยาบถที่มักปรากฏคือท่าร่ายรำ เรียกว่า "ปางนาฏราช" เป็นท่ารำที่เกิดจากเหตุการณ์ตอนแปลงกายลงไปปราบฤาษีที่ประพฤติผิดต่อเพศดาบส ซึ่งต่อมาชาวฮินดูได้ถือเอาท่าร่ายรำนี้เป็นต้นแบบของการร่ายรำต่าง ๆ มาตราบจนปัจจุบัน

2) คติความเชื่อเกี่ยวกับพระวิษณุ คือการเป็นเทพที่มีการย่างก้าวสามก้าว (Vikrama) การเป็นผู้มีก้าวยาว (Urukama) และการเดินไกล (Urugaya) การก้าวสามก้าวของพระวิษณุนั้น เป็นการก้าวข้ามพื้นโลก ซึ่งมนุษย์มองเห็นได้เพียงสองก้าว ส่วนก้าวที่สามนั้นเป็นการก้าวที่สูงที่สุด เลยขอบเขตที่นกจะบินไปถึง และเลยขอบเขตที่ปัญญาของมนุษย์จะติดตามได้

3) คติความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหม หรือพระพรหมมา เป็นมหาเทพผู้สร้างทุกสรรพสิ่ง ประวัติความเป็นมาค่อนข้างสับสน เนื่องจากในหลายคัมภีร์กล่าวถึงในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น บางคัมภีร์กล่าวว่ากำเนิดมาจากไข่ทอง กายเป็นหมูป่า กู้โลกมาจากมหาสมุทร ส่วนคัมภีร์ยุคหลังกล่าวว่า กำเนิดจากดอกบัวที่โผล่มาจากนาภีของพระวิษณุ พระพรหมมีสี่พักตร์สี่กร โดยแต่ละพักตร์จะหันไปตามทิศทั้งสี่ ประทับยืนหรือนั่งบนบัลลังก์ดอกบัว หรือบนหลังหงส์ พระวรกายสีเหลือง พระเนตรสีแดง สวมชฎา

4) คติความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหม มีตำนานกล่าวว่าหลังจากพระพรหมสร้างโลกแล้ว ได้อัญเชิญพระอิศวรมาทดสอบความแข็งแรงของโลกที่ทรงสร้างขึ้น โดยให้พญานาคขดตัวล้อมรอบภูเขาสองลูก หลังจากนั้นพระพรหมจึงทรงยืนด้วยพระบาทข้างเดียว แล้วให้พญานาคออกแรงดึงภูเขาทั้งสองข้าง ซึ่งเมื่อทดสอบเสร็จปรากฏว่าโลกที่พระพรหมทรงสร้างมีความแข็งแรง การทดสอบดังกล่าวได้สร้างความปิติยินดีให้แก่พญานาคและบรรดาเทพเจ้าเป็นอย่างมาก

> "พิธีตรียัมปวาย" หรือ "พิธีโล้ชิงช้า" นั้นเป็นการแสดงตำนานของพระอิศวร คือเมื่อ พระพรหมทรงสร้างโลกแล้วขอให้พระอิศวรไปดูแลรักษา แต่พระอิศวรทรงเห็นว่าโลกนี้ดูไม่แข็งแรง จึงเสด็จลงมายังโลก ด้วยพระบาทเพียงข้างเดียว เพราะเกรงว่าถ้าลงมาทั้งสองข้างโลกจะแตกสลาย แล้วได้มอบหมายให้พญานาคมาโล้ยื่อยุดระหว่างขุนเขาสองฝั่งมหาสมุทร ผลปรากฏว่าแผ่นดินยังแข็งแรงอยู่ พญานาคทั้งหลายต่างยินดี แหวกว่าย เล่นน้ำพ่นน้ำเป็นการเฉลิมฉลอง" (ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 ตุลาคม 2561)

7.1.2 คติความเชื่อที่เชื่อมโยงกับพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

จากการสัมภาษณ์ พราหมณ์คีรี ตีชะโกลด์ พราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช พบว่า คติความเชื่อเรื่องการถวายข้าวตอกดอกไม้ผลไม้ เนื่องมาจากคติความเชื่อที่ว่าประเพณีตรียัมปวาย พราหมณ์กระทำพิธีต่อกัน พิธีแรกจะเริ่มด้วยพิธีอัญเชิญเทพเจ้าเสด็จลงมาเรียกว่า "พิธีเปิดประตูศิวาลัยไกรลาส" พิธีที่สอง พราหมณ์นาลิวันจะประกอบ "พิธีโล้ชิงช้า" ถวายแด่พระอิศวร โดยระหว่างนั้นมีการอ่านโศลกสรรเสริญ พร้อมทั้งมีการถวายข้าวตอกดอกไม้ผลไม้ต่างๆ

ทั้งนี้ การถวายข้าวตอกดอกไม้ผลไม้สืบมาจากคติความเชื่อที่ว่า ประเพณีทั้งสองมีความเกี่ยวข้องกันกับพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ กล่าวคือ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญที่กระทำกันในเดือน 6 อันเป็นฤดูกาลเริ่มเพาะปลูก พิธีนี้จึงจัดขึ้นเพื่อสวดอ้อนวอนเทพเจ้า ขอให้บันดาลให้การเพาะปลูกได้ผลดีส่วนประเพณีตรีปวายที่จัดขึ้นในเดือนยี่ ซึ่งผ่านพ้นฤดูเก็บเกี่ยวมาแล้ว จัดขึ้นเพื่อแสดงความขอบคุณต่อเทพเจ้าที่บันดาลให้การเพาะปลูกได้ผลดี

> "พิธีนี้จัดขึ้นเพื่อถวายสักการะแก่องค์พระอิศวรและเป็นการขอพรเพื่อให้พระอิศวรทรงอวยพระพรแก่ พระมหากษัตริย์ตลอดจนราษฎรในอาณาจักร ให้อยู่ดีกินดี ฝนตกตามฤดูกาล พืชพรรณธัญญาหารออกดอกออกผลเจริญสมบูรณ์" (พราหมณ์คีรี ตีชะโกลด์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 สิงหาคม 2562)

สอดคล้องกับความเห็นของ พราหมณ์สิทธิชัย แก้วคง พราหมณ์ผู้ดำเนินการพิธีแห่นางดานในปี พ.ศ. 2562 ที่กล่าวว่า

> "พิธีกรรมดังกล่าวนอกจะมีพิธีที่เกี่ยวข้องกับ ศาสนาพราหมณ์แล้ว ยังมีการแสดงออกถึงตัวตน ที่กลุ่มพราหมณ์นครศรีธรรมราชต้องการแสดงออก ให้สังคมได้รับรู้เพื่อตอบสนองต่อทัศนคติและ กระทำของสมาชิกสังคม ตัวตนที่กลุ่มพราหมณ์ แสดงออกในด้านบทบาทหน้าที่ประกอบไปด้วยผู้ ทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างเทพเจ้ากับคน เนื่องจากความเชื่อคติของศาสนาพราหมณ์ที่ว่าพราหมณ์ เท่านั้นที่สามารถติดต่อกับเทพเจ้าหรืออำนาจ ศักดิ์สิทธิ์ได้" (สิทธิชัย แก้วคง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 เมษายน 2562)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

นอกจากนี้ยังสอดรับกับความเห็นของ พราหมณ์ปาฏิหาร์ สยมภาที่กล่าวถึง บทบาทหน้าที่ของพราหมณ์ผู่ซึ่งประกอบพิธีกรรมในพิธี

> "สำหรับคนทั่วไปจะรับรู้หน้าที่และบทบาท ของพราหมณ์ในด้านการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ในพิธีการต่างๆ มีความต้องการให้พราหมณ์ไปประกอบพิธี เนื่องจากความเชื่อที่ว่าการที่ได้พราหมณ์ที่แท้จริง มาประกอบพิธีกรรม จะ ทำให้พิธีนั้นมีความ มีความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ความสมบูรณ์ และเกิดผลลัพทธ์ตามต้องการ" (ปาฏิหาร์ สยมภา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 เมษายน 2562)

7.2 บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน

7.2.1 สืบทอดอัตลักษณ์ของชุมชน

จากการสัมภาษณ์ ผศ.ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช กล่าวได้ว่า ในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ถ่ายทอดเล่าเรื่อง"ประเพณีแห่นางดาน" เป็นประเพณีอัตลักษณ์ของชุมชนพราหมณ์ในตัวเมืองนครศรีธรรมราช ที่กำเนิดมาจากรูปแบบและวิธีคิดข้างต้นจนกลายเป็น "องค์ความรู้" และนำมาขัดเกลาบ่มเพาะความเป็น "ตัวตน" (หรืออัตตา) ที่หลากหลายสามารถให้ปรับตัวเข้าหากันหรือเอื้อซึ่งกันและกัน จนกลายเป็นจารีตร่วมของชุมชนพราหมณ์ ที่ถ่ายทอดไปยังชุมชนคนรุ่นใหม่ และกลายเป็นจารีตใหม่ของชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสื่อสารวัฒนธรรมและประเพณีความรู้ ความเชื่อ ของมนุษย์ ในการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้จากอดีตสู่ปัจจุบัน โดยถ่ายทอดภูมิปัญญา ขนบประเพณีแห่นาดานง ที่ได้ผ่านการพิสูจน์ซ้ำและการปฏิบัติซ้ำในชุมชนจนตกผลึกและรวมเป็นอุปนิสัยของผู้คนในชุมชน แล้วขยายตัวเป็นขนบนิยมและจารีตนิยม แล้วพัฒนาเป็นประเพณีท้องถิ่น จนกลายเป็น "จิตสำนึกร่วม" ของชุมชน ที่เรียกว่า "อัตลักษณ์"ของชุมชน โดยเป็นการสร้างสรรค์ลักษณะของการรื้อฟื้นสร้างประเพณี (Detraditionalization) หรือรื้อฟื้นประเพณี (Dereligionization) ขึ้นมาใหม่ทำให้ประเพณีคงอยู่และเกิดการสร้างกิจกรรมประเพณีในรูปแบบใหม่ เนื่องจากภูมิปัญญากำเนิดมาจากจารีตและขนบประเพณีของแต่ละชุมชน มักจะมีวิถีและพลังเข้มแข็ง เพราะได้ผ่านการพิสูจน์ซ้ำและการปฏิบัติซ้ำในชุมชนนั้นจนตกผลึก (ข้องติดอยู่ในสำนึกของปัจเจกชน) และทับทวีเป็นอุปนิสัยของผู้คนในชุมชน แล้วขยายตัวเป็นขนบนิยมและจารีตนิยม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

แล้วพัฒนาเป็นประเพณีท้องถิ่น สิ่งนี้เป็นสิ่งสำแดงถึงความเป็นตัวตน จนกลายเป็น “จิตสำนึกร่วม” ของชุมชน ที่เรียกว่า “อัตลักษณ์” ของชุมชน

ดังนั้น บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน ในการสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อการสืบทอดวัฒนธรรม จึงเป็นกระบวนการรักษาและส่งต่อวัฒนธรรมนั้นให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปในสังคมผ่านการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น โดยกระบวนการสืบทอดสื่อพิธีกรรม หรือผ่านประเพณีแห่นางดาน ที่คนในพื้นที่สืบทอดปฏิบัติต่อกันมา โดยอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ชุมชนมีความเหมือนร่วมกันเป็นส่วนใหญ่ มีความโดดเด่นและแตกต่างจากชุมชนอื่น ซึ่งเป็นการสืบทอดความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ หรือเรียกได้ว่าเป็นเป็นตัวแทนที่บ่งบอกถึงพื้นที่นั้นๆที่มีความทรงจำและวัฒนธรรมที่ใช้ร่วมกัน และเชื่อมโยงเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น จากคนรุ่นก่อนมาสู่คนในปัจจุบัน ซึ่งจะจัดงานในประเพณีสงกรานต์ ถือเป็นกิจกรรมที่ได้รับความสนใจในความพิเศษของงาน ซึ่งประเพณีแห่นางดานที่จัดขึ้นทุกปี บอกเล่าถึงความยิ่งใหญ่ และความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาพราหมณ์ในอดีตกาล

> “การแห่นางดาน ได้มีการเริ่มจัดงานขึ้นจากทางภาครัฐและชุมชนร่วมกันมีบทบาท ในการฟื้นฟูประเพณี พ.ศ. 2544 โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนครศรีธรรมราช, นายสมนึก เกตุชาติ นายกเทศมนตรีนครนครศรีธรรมราช, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ อธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช วิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช และภาคชุมชนคือ กลุ่มชมรมรักบ้านเกิด นายสุธรรม ชยันต์เกียรติ ร่วมมือกันฟื้นฟูประเพณีขึ้น เนื่องจากเป็นประเพณีที่มีความเก่าแก่ ที่ควรศึกษาและมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์” (ลดาวัลย์ ช่วยชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กุมภาพันธ์ 2562)

สอดคล้องกับความเห็นของ ผศ.สุพัฒน์ นาคเสน อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช ผู้เป็นคนจัดงานประเพณีแห่นางดาน ในปี พ.ศ. 2560 ถึง พ.ศ. 2562 ที่กล่าวได้ว่าบทบาททางด้านการสื่อสารเป็นส่วนสำคัญในการถ่ายทอด และสืบทอดประเพณี พิธีกรรม โดยเป็นเล่าเรื่องราวประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่เป็นจริงและสืบทอดกันมาให้คนรุ่นหลังรับรู้

"ทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงาน นครศรีธรรมราช ได้ระดมผู้รู้หลายท่าน เข้ามาช่วยคิดรูปแบบงาน ในรูปแบบงานมหาสงกรานต์แห่นางดานเมือง นครศรีธรรมราช ได้นำเอาต้นแบบพิธี อย่างเช่น พิธีเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์ จาก 6 แหล่ง มาทำเป็นน้ำพุทธาภิเษก น้ำศักดิ์สิทธิ์ พิธีบวงสรวงพระเจ้าศรีธรรมโศกราช พิธีสรงน้ำพระพุทธสิหิงค์ด้วยน้ำศักดิ์สิทธิ์ ร่วมกับการแห่งนางดาน เป็นพิธีเดียวกัน ในวันที่ 13 เมษายน รวมในเทศกาลมหาสงกรานต์เมืองนคร" (สุพัฒน์ นาคเสน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 มีนาคม 2561)

7.2.2 สืบทอดวัฒนธรรมประเพณี

จากการสัมภาษณ์ ผศ.ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน ในการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีนั้น คือบทบาทใน การผลิตซ้ำหรือบูรณาการรื้อฟื้นฟูประเพณี ต้องอาศัยวิธีการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ เพื่อถ่ายทอดเนื้อหาสาระของสารไปถึงผู้รับสารให้เข้าใจเรื่องราวในอดีต สำหรับประเพณีแห่นางดานการสื่อสารมีบาทสำคัญในการเล่าเรื่องให้กับคนรุ่นหลังได้ทราบประเพณีเก่าแก่ ซึ่งปัจจุบันประเทศไทย มีพิธีแห่นางดานและโล้ชิงช้าเหลือเพียงที่นครศรีธรรมราชแห่งเดียว โดยเป็นงานประเพณีที่จังหวัดนครศรีธรรมราชภาคภูมิใจและได้รับการสนับสนุนให้เป็นกิจกรรมสำคัญในปฏิทินการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยอีกกิจกรรมหนึ่ง ในฐานะที่เป็นประเพณีดั้งเดิมที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนานแต่ครั้งบรรพกาล การที่ชาวเมืองนครศรีธรรมราชร่วมกันรื้อฟื้นประเพณีดังกล่าวขึ้นมาอีกครั้งเพื่อเผยแพร่ประเพณีแห่นางดานให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง นับเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการช่วยกันธำรงไว้ซึ่งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่ายิ่ง ประเพณีแห่นางดาน ได้รับการขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี พ.ศ. 2562 ซึ่งนับเป็นการสืบทอดประเพณีแห่นางดานที่โดดเด่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชสู่สายตาทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

"สังคมปัจจุบันเริ่มหันกลับมาให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมที่เป็น รากเหง้า ของท้องถิ่น ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ ระหว่าง อดีตในเชิงประวัติศาสตร์ที่มีประวัติความความเป็นมาอย่างยาวนาน กับปัจจุบันที่เน้นการท่องเที่ยวหรือความบันเทิงมากขึ้น" (วาทีทรัพย์สิน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 เมษายน 2561)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สอดคล้องกับความเห็นของ ผศ.ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ ที่กล่าวได้ว่า

"กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เหมาะที่จะส่งเสริมการเที่ยวในระดับจังหวัด การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังนำไปสู่การ "รื้อฟื้น" หรือ "สร้าง" วัฒนธรรมเพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยว เช่นการรื้อฟื้น ประเพณีแห่นางดาน จนถึงการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้คงอยู่อย่างยั่งยืน" (ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 ตุลาคม 2561)

นอกจากนี้ยังสอดรับกับความเห็นของ นางสาวลดาวัลย์ ช่วยชาติ ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนครศรีธรรมราช ที่กล่าวถึง การทำซ้ำของวัฒนธรรม

"ไม่เพียงแต่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะกลายเป็น ผลผลิตของกระบวนการ สร้างวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า เท่านั้น แต่ยังเกี่ยวพันถึงการประดิษฐ์สร้างวัฒนธรรม เพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวอีกด้วย" (ลดาวัลย์ ช่วยชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กุมภาพันธ์ 2562)

นอกจากนี้ ยังพบว่า ประเพณีแห่นางดานมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง และมีการสร้างใหม่ซึ่งคล้ายกับการประยุกต์โดยเป็นการจัดงานในช่วงเทศกาลสงกรานต์หรือประเพณีปีใหม่ไทยโดยเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมประเพณีระหว่างประเพณีดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์และประเพณี บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน ในการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี มีดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

1) การอนุรักษ์

เป็นการเก็บรักษาวัฒนธรรมประเพณีแห่นางดานแบบดั้งเดิม ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุจากการศึกษาครั้งนี้จะเป็นในเรื่องของวัฒนธรรมประเพณีแห่นางดานของจังหวัดนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นประเพณีของศาสนาพราหมณ์ที่เก่าแก่เป็น คติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ โดยเป็นการอนุรักษ์ ให้เกิดการดำรงอยู่โดยมีการอนุรักษ์ทั้งจากส่วนกลางโดยราชการและจากเอกชนหรือบุคคลในท้องถิ่นและผู้ที่สนใจซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของท้องถิ่นและชุมชนนับเป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้รู้จักในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านซึ่งจะเป็นผลดีในการสืบทอดรักษาศิลปวัฒนธรรมและประเพณีต่อไปได้ เนื่องจากชาวบ้านได้มีบทบาทริเริ่มและจัดตั้งในการอนุรักษ์ เนื่องจากมีตัวอย่างให้เห็นแล้วว่าในบางหน่วยงานรัฐได้ริเริ่มด้วยคิด

ว่าดีและเหมาะสมแต่ชาวบ้านกลับไม่สนใจดูแลรักษาสืบทอดด้วยความไม่เห็นความสำคัญหรือคุณค่าของประเพณีแห่นางดาน

ทั้งนี้ในการอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีแห่นางดานไม่เพียงการจัดประเพณีเพียงปีละครั้งเท่านั้น แต่เป็นการให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง บทบาททางด้านการสื่อสารเพื่อการดำรงอยู่นั้นจะมีบทบาทในการอนุรักษ์ให้สิ่งเหล่านี้สามารถอยู่ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้าน ทั้งนี้สิ่งที่ทางราชการจะช่วยได้คือ การค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้านให้ได้รู้สึกมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจมิใช่เพียงเรื่องที่มองว่าเป็นชุมชนที่ต่ำต้อยกว่าหรือสู้กระแสวัฒนธรรมจากส่วนกลางไม่ได้

2) การฟื้นฟูประเพณีแห่นางดาน โดยเป็นการสื่อสารให้เกิดการมีส่วนร่วมทั้งภาคเอกชนและส่วนราชการให้เกิดความร่วมมือกับชาวบ้านโดยมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบให้มีความทันสมัยมากขึ้น แต่ยังคงเนื้อหาของประเพณีและเป้าหมายเดิมที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป โดยชาวบ้านได้มีโอกาสเห็นถ่ายทอดและเรียนรู้ด้วยกัน เนื่องจากชาวบ้านจะเข้าใจ ในสภาพความคิดความเชื่อของเขาเอง รวมถึงยังได้เป็นทางวิทยากรผู้ถ่ายทอด ผู้รับการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ซึ่งองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานภาครัฐเป็นเพียงผู้ประสานการดำเนินงานให้เกิดการฟื้นฟูประเพณีดังกล่าวเกิดขึ้นแต่ไม่ใช่เป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด

3) การประยุกต์

เนื่องจากวัฒนธรรมและสื่อพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอย่างไม่หยุดนิ่ง การประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีจึงมีมาตลอด สำหรับในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงประเพณีแห่นางดานของจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้นได้มีการประยุกต์วัฒนธรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ โดยมีการตัดทอนช่วงพิธีกรรมบางช่วงออก แต่ยังคงรูปแบบวัฒนธรรมและพิธีกรรมดั้งเดิมที่ทรงคุณค่าไว้ และนำมาประยุกต์และปฏิบัติสืบทอดประเพณีรวมกับประเพณีสงกรานต์ ซึ่งเป็น วันขึ้นปีใหม่และเป็นประเพณีเก่าแก่ของไทย ทั้งนี้ทำให้ชาวบ้านมีความคิดริเริ่มคิดค้นและมีการสานต่อด้วยตนเอง โดยที่องค์กรจากภายนอกเป็นเพียงผู้ประสานงานเพื่อแสวงหาข้อมูลเท่านั้น

สำหรับการประยุกต์เป็นการผสมผสานระหว่างศิลปวัฒนธรรมประเพณีเก่ากับของใหม่ซึ่งวิธีการนี้ถือเป็นรูปแบบใหม่ที่เหมาะสมและเอื้อประโยชน์ โดยมีพื้นฐานมาจากรากเหง้าเดิมในวัฒนธรรมและคติเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การประยุกต์จึงเป็นการสัมผัสหรือการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางสังคมระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่าง โดยบทบาททางด้านการ

สื่อสารเป็นกระบวนการ ในการถ่ายทอดแนวคิดศิลปะวัฒนะธรรมประเพณีแห่นางดานที่มีการผสมผสานใหม่ ให้คนนอก พื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติได้รับรู้

"หลังจาก ททท.เริ่มการแห่นางดานเมื่อปี พ.ศ. 2544 คนก็มาดูเพิ่มขึ้นทุกๆ ปีหอพระอิศวรเลยคับแคบ ส่วนตรงสวนศรีธรรมโศกราช เทศบาลเห็นว่ามีพื้นที่ ประกอบกับว่าประเพณีนี้ในวันสงกรานต์นักท่องเที่ยวค่อนข้างเยอะ เลยมีการจัดสร้างเสาชิงช้าจำลอง เพื่อใช้ในการแสดง ส่วนที่หอพระอิศวรจะใช้ประกอบพิธีกรรมทำให้ถูกต้องตามแบบโบราณ" (สุภาพ แนมใส, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 เมษายน 2562)

สอดคล้องกับความเห็นของ โชติ ทวิสุวรรณ หนึ่งในกลุ่มผู้สร้างฐานพระสยม กล่าวว่า

"เมื่อก่อนไม่มีน้ำศักดิ์สิทธิ์เป็นเรื่องของพุทธศาสนาที่เอาความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เข้ามา เมื่อวันสงกรานต์หรือวันที่กษัตริย์ขึ้นครองราชคนนครก็ถือว่าต้องซื่อสัตย์ก็เลยทำน้ำพระพุทธมนต์ขึ้น แล้วน้ำพระพุทธมนต์ได้มา 7 แหล่ง เป็นบ่อในตัวเมือง 5 บ่อแล้วก็เป็นห้วยในลานสกา 1 ที่เขามหาชัย 1 ก็รวมเป็น 7 แหล่งแล้วนำมาผสมกันแล้วนำมาทำพิธีพุทธพิเสก" (โชติ ทวิสุวรรณ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 เมษายน 2562)

นอกจากนี้ยังสอดรับกับความเห็นของ นายประกอบ รัตนคช กลุ่มผู้สร้างฐานพระสยม กล่าวว่า

"เมื่อมีการนำน้ำน้ำศักดิ์สิทธิ์มาสรงน้ำพระพุทธสิหิงค์แล้ว ก็ได้ตักแล้วก็ตักมาเพื่องานแห่นางดานด้วย มีพิธีนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ทำพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ครั้งเดียวได้ 2 ที่ 2 งาน" (ประกอบ รัตนคช, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 เมษายน 2562)

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 7.1 กลุ่มผู้สร้างฐานพระสยม
นายสุภาพ แนมใส (ซ้าย) นายประกอบ รัตนคช (ขวา)
ที่มา : ผู้วิจัย

จากผลการศึกษายังพบว่า ประเพณีและพิธีกรรม ประเพณีแห่นางดานยังคงมีการประกอบประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ตามดั้งเดิมอยู่ แต่การรื้อฟื้นประเพณีและพิธีกรรมยังไม่ครอบคลุมไปถึงส่วนพิธีตรีปวายหรือพิธีแห่พระนารายณ์ ส่งเสด็จพระเป็นเจ้ากลับสู่สรวงสวรรค์ดังเช่นที่เคยถือปฏิบัติกันมา แต่ก็มีการปฏิบัติสืบทอดมาจนปัจจุบันผ่านการสื่อสารพิธีกรรมในรูปแบบต่างๆ อีกทั้งการจัดงานมีขั้นตอนและพิธีกรรมค่อนข้างรวบรัดที่เหลือเพียงขั้นตอนที่สำคัญเท่านั้น ซึ่งเกิดจากปัจจัยทางด้านบริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยสมัยก่อนประเพณีแห่นางดานซึ่งจัดขึ้นในเดือนยี่เป็นพิธีกรรมที่กระทำระหว่างกษัตริย์และพราหมณ์ แต่ปัจจุบันมี มีการจัดประเพณีแห่นางดานในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีมีการผสมผสานกันระหว่างประเพณีสงกรานต์และใช้ชื่อว่า เทศกาลมหาสงกรานต์ แห่นางดาน เมืองนครศรีธรรมราช

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

7.3 บทบาทการสร้างองค์ความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา

ปัจจุบันประเพณีแห่นางดานและพิธีโล้ชิงช้า มีเพียงที่จังหวัดนครศรีธรรมราชเพียงจังหวัดเดียวเท่านั้น ซึ่งเป็นการสร้างการสร้างองค์ความรู้ให้แก่คนรุ่นหลัง ได้รับรู้และตระหนักในคุณค่าของประเพณีและพิธีกรรมท้องถิ่นอันทรงคุณค่าของชาวนครศรีธรรมราช ให้เห็นว่าเมื่อก่อนจังหวัดนครศรีธรรมราชนับถือศาสนาพราหมณ์ทำอะไรกันบ้าง และมีพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างไร มีความสำคัญต่อบุคคลที่มีเกี่ยวข้องใดบ้าง เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้เห็นว่าสมัยก่อนประเพณีพราหมณ์ที่ฝังรากในจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นอย่างไร

ทั้งนี้ การจัดงานประเพณีแห่นางดานในแต่ละปี เทศบาลนครนครศรีธรรมราชใช้กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม ที่สร้างให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานองค์กรต่างๆ เหล่านั้น โดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกำลังหลักในการร่วมพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มีเศรษฐกิจที่มั่นคง มีการธำรงรักษาสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ และทำพิธีอย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์ในเชิงวิชาการเป็นการรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นสืบต่อไป ซึ่งคนสมัยใหม่มักจะละเลยแม้จะมีการนำมาปฏิบัติอยู่บ้างแต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจขั้นตอนในเรื่องพิธีกรรมต่างๆจึงทำให้มีการปฏิบัติอย่างไม่ถูกต้องขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย หากหน่วยงานหรือ ส่วนราชการที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบไม่เผยแพร่ความรู้ที่ถูกต้องอาจทำให้วัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงามมีความเสื่อมถอยไปเรื่อยๆ จนในที่สุดจะเลือนหายไปตามกาลเวลา

ดังนั้น บทบาทการสื่อสารจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติให้รู้ถึงขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างชัดเจน โดยเผยแพร่ความรู้แก่เยาวชนและองค์กรภาครัฐทุกส่วน ให้สามารถนำไปปฏิบัติเองได้อย่างเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เกิดความชำนาญ และถ่ายทอดความรู้ต่อผู้อื่นได้ ที่สำคัญคือการปฏิบัติให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อให้เยาวชน ประชาชนในท้องถิ่น มีความรู้ในการทำพิธีอย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์ในเชิงวิชาการเป็นการรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ที่มีความหลากหลายให้คงอยู่อย่างยั่งยืน ส่งผลให้สังคมไทยมีจารีตขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม ด้านการสร้างารเรียนรู้ได้สร้างความรู้ความเข้าใจ โดยมีการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์เผยแพร่ที่ทันสมัย สร้างแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และส่งเสริมให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับประเพณีแห่นางดานของโรงเรียนเทศบาลนครนครศรีธรรมราชทุกแห่ง

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จึงกล่าวได้ว่าบทบาทการสื่อสารเป็นการสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชาติให้ดำรงอยู่สืบไป ที่นอกเหนือภารกิจหลักสำคัญยิ่ง การเรียนรู้ได้สร้างความรู้ความเข้าใจ จัดทำสื่อเผยแพร่ที่ทันสมัย สร้างแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และส่งเสริมให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่นของโรงเรียนเทศบาลนครนครศรีธรรมราชทุกแห่ง

> "การนำเสนอความเก่าแก่ของประเพณี กลายเป็นการปลูกฝัง ค่านิยมทางสุนทรียะ ในการแสดงการแห่นางดาน เพื่อตอบรับกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม" (ลดาวัลย์ ช่วยชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กุมภาพันธ์ 2562)

นอกจากนี้ยังสอดรับกับความเห็นของ ผศ.ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่กล่าวถึง บทบาทหน้าที่การทำซ้ำทางวัฒนธรรม

> "ไม่เพียงแต่การสร้างวัฒนธรรมขึ้น มาโดยการการเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ ของสังคมเท่านั้น ประเพณีนี้ถือเป็นการตีความใหม่ ปรุงแต่งขึ้นเพื่อรับใช้บริบททางสังคมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในปัจจุบัน" (ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 ตุลาคม 2561)

นอกจากนี้ ยังพบว่า การสื่อสารนอกจากจะเป็นการเรียนรู้ และถ่ายทอดในระดับปัจเจกบุคคลแล้ว การสื่อสารยังเป็นอีกช่องทางการสื่อสารรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจในการนำมาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ของวัฒนธรรม ด้วยการที่ประเพณี แห่นางดานเคยมีแนวโน้มค่อยๆ เริ่มสูญสลายไป จึงมีการรื้อฟื้นและรณรงค์วัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ โดยกลุ่มคนต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลาเพื่อสืบทอดประเพณีแห่นางดานที่มีอายุยืนยาว ในการวิจัยครั้งนี้คือ การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดประเพณีแห่งนางดานผ่านพื้นที่การสื่อสารผ่านพิธีกรรม

อีกทั้ง บทบาทการสร้างองค์ความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา จึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน เพราะสื่อเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงข่าวสารจากนักพัฒนาสังคมไปสู่ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะในยุคสังคมข่าวสารที่มนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธการรับรู้ข้อมูลข่าวสารในยุคดิจิทัล ซึ่งบทบาทการสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจสังคมหรือตอบสนองสังคมที่มีการโหยหาความเป็นอดีต เป็นบทบาทในการให้ข้อมูล การสร้างองค์ความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา เป็นการอ้างอิงประวัติศาสตร์รวมทั้งยังนำไปสู่การทำความเข้าใจถึงกระบวนการรื้อฟื้นทางวัฒนธรรมในสังคมไทย เพราะสื่อจะ

ที่เป็นตัวกลางทำให้สารเคลื่อนตัวออกไปจากผู้ส่งสาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสื่อสาร ในที่นี้การสื่อสารทางวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น จะเป็นใช้การสื่อสารผ่านสื่อพิธีกรรม หรือผ่านการจัดประเพณีแห่นางดาน

> "ทาง ททท. ส่วนกลางเขามาช่วยในเรื่องของการประชาสัมพันธ์ เล็งเห็นว่าโครงการนี้มันเป็นการรื้อฟื้นประเพณี ที่หาไม่ได้ เป็นหนึ่งเดียวในประเทศ เป็นโอกาสของจังหวัดในการที่จะทำให้การแห่นางดานอยู่ในในสื่อประชาสัมพันธ์ของรัฐ เพราะเราขายความแปลก" (ลดาวัลย์ ช่วยชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กุมภาพันธ์ 2562)

สอดคล้องกับความเห็นของ ผศ.สุพัฒน์ นาคเสน อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช ผู้ซึ่งเป็นแม่งานหลักในงานแห่นางดานนี้

> "ผมคิดอยู่ตลอดเวลาทำอย่างไรให้คนมาเที่ยวในวันสงกรานต์ เราเลยสร้าง Hidden agenda ให้ตอนกลางวันมาสรงน้ำพระพุทธสิหิงค์ ตกกลางคืนมาชมการแห่งนางดาน" (สุพัฒน์ นาคเสน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 เมษายน 2561)

ผลการศึกษายังพบว่า ชุมชนพราหมณ์ในเขตเมืองนครศรีธรรมราชแต่โบราณได้รักษาขนบประเพณีในองค์ความรู้ และภูมิปัญญาของประเพณีแห่นางดานมานานนับศตวรรษ มีแบบแผนการปฏิบัติที่ชัดเจนและได้ถ่ายทอดภูมิปัญญานี้มายังลูกหลานของตนมาหลายรุ่น ทำให้องค์ความรู้และภูมิปัญญานี้ได้แพร่เข้าไปยังสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์สืบมา จนกระทั่งทางราชการยกเลิกประเพณีตรียัมปวายไปเมื่อ พ.ศ. 2477 เป็นเหตุให้กิจกรรมของประเพณีนี้สิ้นสุดลง และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาได้สิ้นสุดตามไปด้วย

อย่างไรก็ดี ชุมชนในเขตเทศบาลนครศรีธรรมราชได้พยายามรื้อฟื้นคุณค่าของประเพณีแห่นางดานหลายครั้ง เพิ่งจะสำเร็จใน พ.ศ. 2544 และได้จัดเป็นกิจกรรมหลักของงานสงกรานต์ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาการรับรู้และการมองพราหมณ์ของสังคมอีกด้านหนึ่ง คือพราหมณ์คือผู้รู้ในเรื่องประเพณีที่เกี่ยวกับพราหมณ์ในอดีตของจังหวัดนครศรีธรรมราช ด้วยเหตุนี้กลุ่มสถาบันการศึกษาและกลุ่มหน่วยงานท้องถิ่น เช่น เทศบาลนครนครศรีธรรมราช วิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช จึงคาดหวังต่อกลุ่มพราหมณ์นครศรีธรรมราช จะมีความรู้หรือข้อมูลที่เกี่ยวกับประเพณีของ

พราหมณ์ ดังนั้นเมื่อต้องการทราบข้อมูลในเรื่องดังกล่าวก็จะสอบถามจากกลุ่มพราหมณ์นครศรีธรรมราช

"ในเขตตัวเมืองนครศรีธรรมราช จะมีเทวาลัยที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ อยู่ 3 ได้แก่ ฐานพระสยม หอพระอิศวร และหอพระนารายณ์ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของศาสนาพราหมณ์กับชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชที่มีมายาวนาน" (คีรีตีชะ โกลด์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 สิงหาคม 2562)

และยังสอดรับกับความเห็นของ พราหมณ์สิทธิชัย แก้วคง พราหมณ์ผู้ดำเนินการพิธีแห่นางดานบทบาทหน้าที่ของ พราหมณ์ที่มีในพิธีการแห่นางดานนี้

"การประกอบพิธีพลีกรรมน้ำ จากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 6 แห่ง ซึ่งเปรียบได้ดั่งเทือกเขาไกรลาศในชมพูทวีป น้ำศักดิ์สิทธิ์ เปรียบเสมือนกับน้ำจากป่าหิมวันต์ ป่าอันปกคลุมเขาไกรลาศ วนะนิเวศน์แห่งองค์พระศิวะและพระนางปารวตี รวมเป็นสายธารศักดิ์สิทธิ์แห่งเมืองนครศรีธรรมราช ที่จะนำมาใช้ในโอกาสอันเป็นมงคลเกี่ยวกับบ้านเมือง และจะต้องใช้พราหมณ์เป็นเจ้าพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคล" (สิทธิชัย แก้วคง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 เมษายน 2562)

รูปที่ 7.2 พิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์จากบ่อน้ำวัดประตูขาว
ที่มา : ผู้วิจัย

7.4 บทบาทหน้าที่ระดมพลังชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ประเพณีแห่นางดานที่ทางเทศบาลนครศรีธรรมราชได้พยายามฟื้นฟูประเพณีแห่นางดานขึ้นมานั้น ได้ก่อให้เกิดการระดมพลังชุมชน เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์อย่างแยกแยะไม่ได้ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่างๆของท้องถิ่นตามภาคต่างๆของประเทศ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ชุมชน ให้ความนับถือเมื่อมีการจัดพิธีดังกล่าวขึ้นคนในชุมชนที่มาร่วมพิธีจะเกิดความรักความสามัคคี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นการสร้างความเจริญรุ่งเรืองและสร้างความเป็นปึกแผ่น แก่ชุมนุมอย่างดียิ่ง

เนื่องจากในการจัดประเพณีดังกล่าวของทุกปีจะมีชาวบ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติเดินทางมาร่วมพิธีการเป็นอย่างมาก ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมประเพณีมีความรู้สึกร่วมเป็นหนึ่งเดียวกัน อีกทั้งทำให้เกิดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการส่งเสริมประเพณีแห่นางดานเพื่อการท่องเที่ยว ทั้งจากองค์ภาครัฐ องค์กรภาคประชาชน และชุมชนในเขตเทศบาลมาเป็นแกนในการอนุรักษ์ประเพณี ดังนั้น บทบาทการสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการส่งเสริมประเพณีแห่นางดานเพื่อการท่องเที่ยว ในส่งเสริมและสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนของทุกคน ทุกกลุ่มในชุมชน พบว่า การสื่อสารพิธีกรรม หรือการแสดงประเพณีพิธีกรรมมักจะถูกออกแบบมาเป็นพื้นที่สาธารณะ ที่เปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มทุกรุ่น ทุกเพศทุกวัยทุกชนชั้นในชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วม โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงาน ดังการสืบสานประเพณีแห่นางดานของจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้นจะต้องมีหน่วยงานต่างๆเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งชุมชนผู้นำชุมชนผู้นำท้องถิ่นรวมไปถึงหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีการทำงานอย่างเป็นระบบ ซึ่งระบบการแบ่งงาน จะเป็นการรับประกันว่าทุกกลุ่มไปจะได้เข้ามามีส่วนร่วมกันกล่าว ซึ่งนับว่าเป็นต้นทุนวัฒนธรรมที่สำคัญ โดยได้กำหนดบทบาทการอนุรักษ์ประเพณีเป็น 4 ขั้นดังนี้

ขั้นที่ 1 สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อนำทุนทางวัฒนธรรมมาเพิ่มมูลค่าทาง เศรษฐกิจ โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจต่อแนวคิดของหน่วยงานภาครัฐ ที่จะผลักดันให้ภาคประชาชนได้ใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรม

ขั้นที่ 2 บูรณาการความรู้จากภาครัฐและชุมชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการ กระตุ้นและเสริมแรงให้ชุมชนเกิดการนำทุนทางประเพณีท้องถิ่นมาสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ขั้นที่ 3 พัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน และด้านการเรียนรู้ และด้านการบริหาร จัดการ โดยนำนวัตกรรมรูปแบบใหม่มาปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ขั้นที่ 4 ถ่ายทอดองค์ความรู้จากชุมชนท้องถิ่นที่ใช้ทุนทางวัฒนธรรม และนำกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ไปเป็นตัวอย่างให้แก่ชุมชนอื่นๆ ได้ศึกษาเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน

> "ประเพณีและพิธีกรรมแห่นางดานที่จัดขึ้นในจังหวัดนครศรีธรรมราชครั้งนี้ถือได้ว่า เป็นการร่วมมือของภาครัฐ และชุมชน เกิดการมีส่วนร่วมที่ชัดเจนที่สุด มากกว่าพิธีอื่นๆ ที่เคยเกิดขึ้นมา" (สุภาพ แนมใส, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 เมษายน 2562)

สอดคล้องกับความเห็นของ ผศ.สุพัฒน์ นาคเสน อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราชที่กล่าวได้ว่า บทบาททางด้านการสื่อสารเป็นส่วนสำคัญในการกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

> "นักศึกษาจากวิทยาลัยนาฏศิลป์นครศรีธรรมราช ได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากพิธีสู่นักเรียนในโรงเรียนเทศบาล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของวัฒนธรรม การแสดง การแต่งกาย และความเชื่อในประเพณีนางดาน" (สุพัฒน์ นาคเสน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 เมษายน 2561)

จากการศึกษายังพบอีกว่า บทบาทหน้าที่การสื่อสารในการสร้างความสามัคคี จะมีอยู่ในแทบจะทุกพิธีกรรม ซึ่งการบริหารจัดการงานประเพณีแห่นางดาน ได้มีกระบวนการในการบริหารจัดการแบบการมีส่วนร่วมของคณะทำงานทุกฝ่าย ก่อให้เกิดความสามัคคีในการทำงานร่วมกัน แสดงแนวคิดและวิธีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การจัดงานด้วยการบูรณาการระหว่างภาคีเครือข่าย การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยสนับสนุนงบประมาณในการจัดงานประเพณีแห่นางดานแต่ละปี เทศบาลนครนครศรีธรรมราชได้ใช้กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม ดังนี้

1) มีการวางแผนร่วมกับชุมชนในพื้นที่
2) มีการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน
3) มีการประชุมคณะกรรมการดำเนินกิจกรรม
4) ทำโครงการขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากผู้ว่าราชการจังหวัด
5) ทำหนังสือเชิญประธาน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
6) ประสานงานกับชุมชนในพื้นที่
7) ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ ในพื้นที่
8) ดำเนินการจัดกิจกรรม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

9) สรุปการดำเนินงาน

10) รายงานผลการดำเนินงานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบ

บทบาทหน้าที่การอนุรักษ์ประเพณีประจำถิ่น

เทศบาลนครศรีธรรมราชได้พยายามฟื้นฟูประเพณีแห่นางดานขึ้นมาโดยใช้องค์ภาครัฐ องค์กรภาคประชาชน โดยเฉพาะชุมชนตลาดท่าม้า และชุมชนตลาดท่าชี มาเป็นแกนนำในการอนุรักษ์ประเพณี โดยได้กำหนดบทบาทการอนุรักษ์ประเพณีเป็น 4 ขั้นดังนี้

ขั้นที่ 1 สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อนำทุนทางวัฒนธรรมมาเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจต่อแนวคิด ที่จะผลักดันให้ภาคประชาชนได้ใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม

ขั้นที่ 2 บูรณาการความรู้จากภาครัฐและชุมชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการ กระตุ้นและเสริมแรงให้ชุมชนเกิดการนำทุนทางประเพณีท้องถิ่นมาสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ขั้นที่ 3 พัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน และด้านการเรียนรู้ และด้านการบริหารจัดการ เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้

ขั้นที่ 4 ถ่ายทอดองค์ความรู้จากชุมชนท้องถิ่นนำกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ ไปเป็นตัวอย่างให้แก่ชุมชนอื่นๆ ได้ศึกษาเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน

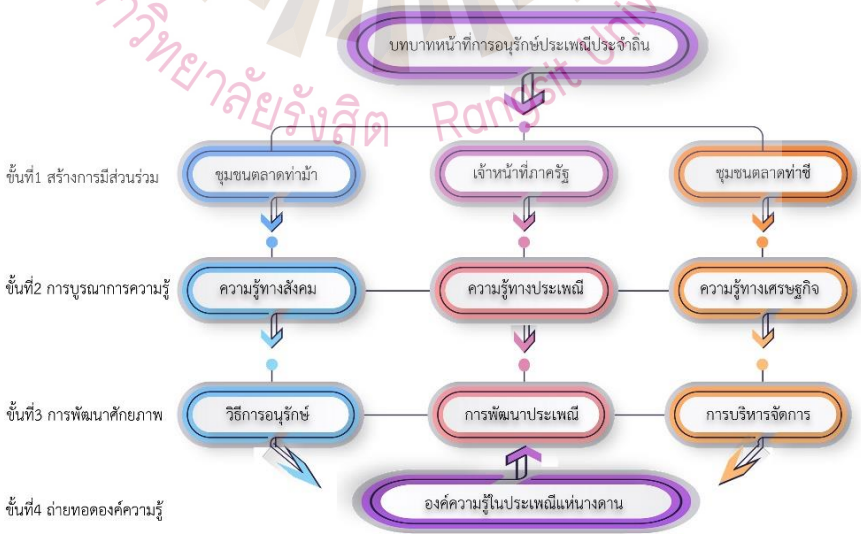

รูปที่ 7.3 บทบาทหน้าที่การอนุรักษ์ประเพณีประจำถิ่น

ที่มา : จากการสัมภาษณ์ ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, 2561

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประเพณีและพิธีกรรมแห่นางดานที่จัดขึ้นในเขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราชครั้งนี้ถือได้ว่า เป็นการสร้างความเป็นเอกภาพในบทบาทการอนุรักษ์แก่ชุมชน หรือผู้คนในเขตเทศบาลให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จัดเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นและสังคมส่วนรวมในอดีตที่ผ่านมา

จากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นนางสาวลดาวัลย์ ช่วยชาติ ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนครศรีธรรมราช กล่าวไว้ถึงการริเริ่มจัดตั้งประเพณีแห่นางดาน

> "การแห่นางดาน ได้มีการเริ่มจัดงานขึ้นจากทางภาครัฐและชุมชนร่วมกันมีบทบาท ในการฟื้นฟูประเพณี พ.ศ. 2544 โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงาน นครศรีธรรมราช นายสมนึก เกตุชาติ นายกเทศมนตรีนครนครศรีธรรมราช ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ อธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช วิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช และภาคชุมชนคือ กลุ่มชมรมรักบ้านเกิด นายสุธรรม ชยันต์เกียรติ ร่วมมือกันฟื้นฟูประเพณีขึ้น เนื่องจากเป็นประเพณีที่มีความเก่าแก่ ที่ควรศึกษาและมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์" (ลดาวัลย์ ช่วยชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กุมภาพันธ์ 2562)

นอกจากนี้ บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดานในการสร้างความสามัคคีนั้น นับเป็นการส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่ม (Community) ซึ่งเป็นการสร้างรูปแบบพฤติกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการบางประการ โดยผู้เข้าร่วมทุกคน ซึ่งสมาชิกในพิธีจะมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันในขณะเข้าร่วมพิธี ก่อให้เกิดการสร้างความเป็นเอกภาพในบทบาทการอนุรักษ์แก่ชุมชน หรือผู้คนในเขตเทศบาลให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จัดเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นและสังคมส่วนรวม

จากการสัมภาษณ์นายประกอบ รัตนคช กลุ่มผู้สร้างฐานพระสยม กล่าวว่า

> "ชุมชนตลาดท่าชีหรือใกล้เคียงพอถึงช่วงเดือนเมษายน จะมีการเข้ามาช่วยกัน ทำความสะอาดและตกแต่งฐานพระสยมก่อนพิธีบวงสรวงพระอิศวร คือช่วงวันที่ 11 เมษายน" (ประกอบ รัตนคช, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 เมษายน 2562)

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี Ramphaiphanni University

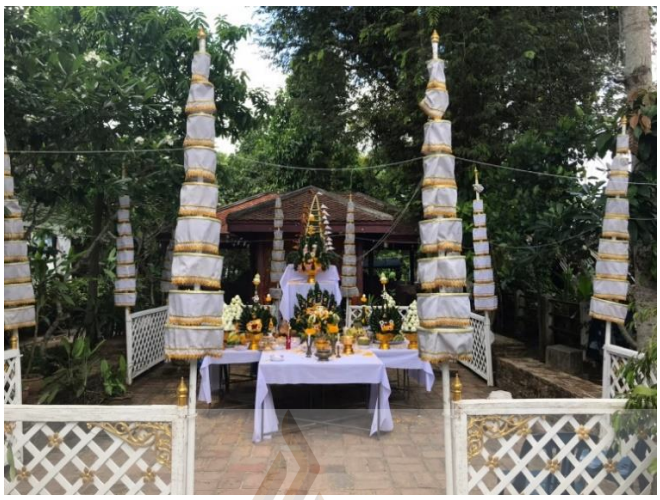

รูปที่ 7.4 บริเวณฐานพระสยม

ที่มา : ผู้วิจัย

ผลการศึกษายังพบว่า การดำเนินงานสร้างเครือข่ายความร่วมมือ จำเป็นที่จะต้องสร้างให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานองค์กรนั้นๆ โดยเฉพาะในชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ต้องเป็นกำลังหลักในการร่วมพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มีเศรษฐกิจที่มั่นคง มีการธำรงรักษา สืบสานมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่

ในประเด็นเกี่ยวกับเครือข่ายการสื่อสาร จากการสัมภาษณ์ ผศ.สุพัฒน์ นาคเสน อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช ยังสามารถกล่าวได้อีกว่า ต้นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนในท่ามกลางสภาวะที่กำลังต้องเผชิญหน้ากับแรงจากภายนอกเป็นข้อมูลประจักษ์พยานยืนยันว่าชุมชนนั้นได้สะสมต้นทุนทางวัฒนธรรมที่อาจ จะอยู่ในตัวบุคคล สิ่งของ กระบวนการกระทำวัฒนธรรม เครือข่ายสถานที่เวลาภูมิปัญญาต่างๆของชุมชน ฯลฯ โดยเครือข่ายการสื่อสารนั้นไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่เครือข่ายของการสื่อสารมีบทบาทหน้าที่อยู่หลายประการเริ่มตั้งแต่การเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน และในขั้นตอนต่อมาเป็นกลไกในการพัฒนายกระดับความรู้ และทักษะ ในการฟื้นฟูประเพณีแห่นางดาน ให้กลับมาอีกครั้ง หากพิจารณาการมีส่วนร่วมของชุมชน ของจังหวัดนครศรีธรรมราชจะมองว่าชุมชนเสมือนเป็นร่างกายที่มีสุขภาพแข็งแรง สถาบันต่างๆ ของชุมชนเปรียบเสมือนอวัยวะของร่างกาย แต่ละสถาบันจะทำหน้าที่อะไรและอย่างไร และในที่สุดหน้าที่เรานั้นต่างรับส่งหรือมีความสัมพันธ์กัน ซึ่งจะดำรงความสำคัญอยู่ได้ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า สื่อ ที่มีการผลิตซ้ำ ประเพณีแห่นางดาน นั้นได้ ทำหน้าที่ต่างๆ อย่างหลากหลายต่อชุมชน เพื่อร่วมกันสร้างเป็นเครือข่ายการสื่อสาร เพื่อเผยแพร่ศิลปะและวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น ที่มีเพียงจังหวัด

นครศรีธรรมราชเพียงจังหวัดเดียวเท่านั้นดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น จึงสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ช่วยให้เกิดความสามัคคีและความเข้าใจระหว่างกันของคนในชุมชน ขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนไม่เพียงแต่จะช่วยเพิ่มศักยภาพชุมชนในการจัดการตนเองเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลต่อการรื้อฟื้นหรืออนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมให้ยังคงอยู่ภายในชุมชน เห็นได้จากการรื้อฟื้นประเพณีชุมชนโดยพัฒนาสู่การเป็นกิจกรรมที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชม เป็นต้น

> "พิธีแห่นางดาน จะไม่เกิดขึ้นเลยหากขาดความร่วมมือร่วมใจของคนใน จังหวัด ทาง มรภ. นครศรีธรรมราช จะเน้นศาสตร์ของประเพณี โดยส่วนของหน้าที่การแสดงจะเป็นส่วนของวิทยาลัยวิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช ส่วนททท. จะช่วยในการประชาสัมพันธ์ประเพณี คนในชุมชนท่าม้า และชุมชนตลาดท่าชี จะช่วยการเรื่องการบวงสวรงที่ ฐานพระสยม และหอพระอิศวร" (ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 ตุลาคม 2561)

สอดคล้องกับความเห็นของ ผศ.สุพัฒน์ นาคเสน อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราชที่ดูแลในส่วนของการแสดง กล่าวไว้ว่า

> "ในส่วนของการแสดงทางเราได้ข้อมูลมาจาก อ.ฉัตรชัย ที่เป็นคนริเริ่มประเพณีนี้ให้เกิดขึ้น ส่วนทางด้านเทศบาล และททท.ได้อำนวยความสะดวกด้านสถานที่อุปกรณ์จัดแสดง ด้านแสง สี เสียงต่างๆ และที่ขาดไม่ได้เลยคือผู้คนในชุมชนตลาดท่าชี ที่ประสานด้านการประกอบพิธีกรรมด้านพราหมณ์" (สุพัฒน์ นาคเสน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 เมษายน 2561)

7.5 บทบาทหน้าที่ในการให้ความบันเทิง

จากการศึกษาพบว่า การประกอบพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดานนั้น มีการแสดงแต่งการเลียนแบบเทพตามคำนานของประเพณี โดยมีขบวนแห่นางดาน ตั้งแต่ตอนเย็นบริเวณฐานพระสยม โดยอัญเชิญนางดานคือ พระอาทิตย์-พระจันทร์ พระธรณี และพระคงคา ขึ้นประดิษฐานบนเสลี่ยง มีราชครู ปลัดหลวง พราหมณ์ เหล่านางอัปสร ร่วมขบวน มีเครื่องสูงเช่น ฉัตรพัดโบก บังแทรก ฯลฯ ประกอบขบวน ประโคมแตรสังข์ระหว่างเคลื่อนขบวน ซึ่งระหว่างทางจะมีแสงไฟจากไต้จุดไว้เป็นแสงสว่าง

จากนั้นขบวนจะผ่านหอพระอิศวร แล้วเข้าไปบริเวณสวนสาธารณะศรีธรรมาโศกราช ซึ่งเป็นสถานที่จำลองเสาชิงช้าในการทำพิธี แสง สี เสียง หลังจากนั้นจะมีการอัญเชิญนางดานมาประจำในสถานที่ประกอบพิธี ทำพิธีต้อนรับพระอิศวร มีการโล้ชิงช้า เสร็จแล้วมีการพรมน้ำ เมื่อเสร็จขั้นตอนทุกอย่าง ก็ถือว่าพระอิศวรได้เสด็จลงมาบนโลกมนุษย์แล้ว

โดยจะจัดงานวันส่งท้ายของงานประเพณีสงกรานต์ของทุกปี ถือเป็นกิจกรรมที่ได้รับความสนใจในความพิเศษของงาน ซึ่งประเพณีแห่นางดานที่จัดขึ้นทุกปี บอกเล่าถึงความยิ่งใหญ่และความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาพราหมณ์ในอดีตกาล

จากการสัมภาษณ์ นางสาวลดาวัลย์ ช่วยชาติ ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนครศรีธรรมราช กล่าวไว้ว่า

> “มีการจำลองเสาชิงช้าบริเวณสวนศรีธรรมาโศกราช และเทศบาลนครนครศรีธรรมราช ได้จัดให้มีการแสดง แสง สี เสียง สื่อผสม อลังการนางดาน ตำานานเมือง นครฯ ณ สวนศรีธรรมาโศกราช ซึ่งได้รับความสนใจ จากนักท่องเที่ยวจำนวนมากรวมไปถึงชุมชนได้นำ เอาสินค้ามาวางขายสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน อีกด้วย” (ลดาวัลย์ ช่วยชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กุมภาพันธ์ 2562)

รูปที่ 7.5 การแห่นางกระดานบริเวณชุมชนท่าม้า

ที่มา : ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

7.6 บทบาทในการจัดระบบทางสังคม

ผลการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารทางวัฒนธรรม ผ่านประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่าบทบาทการสื่อสารทำหน้าที่ในการจัดระบบของรูปสัญญะเป็นการกำหนดลักษณะของตนเองของรหัส (Code) ผู้ส่งสารหรือสื่อมีบทบาทหน้าที่ในการตรวจสอบว่าผู้รับสารเข้าใจตรงกันกับผู้ส่งสารหรือไม่ ของประเพณีแห่นางดาน ทั้งภาษา เครื่องมือที่จัดระบบของประวัติความเป็นมาของประเพณีแห่นางดาน ซึ่งผู้รับสารจะต้องการเข้ารหัส-ถอดรหัสเพื่อแปลความหมายที่ผู้ส่งสารได้สื่อออกมาผ่านพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดานตีความจากการได้รับชมขบวนการแห่นางดาน ตลอดจนการแต่งกาย เสื้อผ้า การแสดงต่างๆ ในขบวน นักแสดงแต่ละตัว เสื้อผ้า หน้าผม เครื่องกาย ล้วนแฝงไว้ด้วยความหมายเชิงสัญญะ เพื่อเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีอันเก่าแก่ของชาวเมืองนครศรีธรรมราช ติดต่อสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ เทศบาลนครนครศรีธรรมราช สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครศรีธรรมราช การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานจังหวัดนครศรีธรรมราช

ด้วยประเพณีแห่นางดาน เป็นประเพณีของชุมชนที่เก่าแก่ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งมีชุมชนพราหมณ์เกิดขึ้นในนครศรีธรรมราช จึงไม่มีควรปล่อยให้สมบัติทางวัฒนธรรมชิ้นนี้ได้เลือนหายไปจากสังคม คุณค่าของสื่อพิธีกรรม เกิดจากศักยภาพในการทำหน้าที่ที่หลากหลาย รอบด้าน ครอบคลุมแทบจะทุกมิติของบุคคลและสังคม ผู้ที่รับสารจากบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มบุคคลหนึ่ง เมื่อได้รับสารผู้รับสารจะเกิดการตีความหมาย นั่นคือ ผู้รับสารทั่วไปในจังหวัดนครศรีรรมราชและจังหวัดอื่นๆ อันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวไทยวัฒนธรรม โดยสื่อจะทำหน้าที่ให้ข่าวสาร ประชาสัมพันธ์ และชี้นำว่าประเพณีแห่นางดานนั้นมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย ในความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม มีอัตลักษณ์แตกต่างจังหวัดอื่นๆ ก่อให้เกิดความรู้สึกภูมิใจในพิธีแห่นางดาน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือชี้นำให้เกิดการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีต่อไป ตลอดจนเป็นการชี้นำในประเด็นเกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งเน้น ในการเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวได้รับแรงบันดาลใจหรือสิ่งกระตุ้นให้เดินทางไปยังจุดหมายปลายทางเพื่อสังเกตเรียนรู้ มีประสบการณ์ร่วมและตระหนักคุณค่าวัฒนธรรมของชุมชนในจุดหมายปลายทางนั้น ซึ่งครอบคลุมถึงงานสร้างสรรค์ประเพณีขนบธรรมเนียม และกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนจุดหมายปลายทาง ทั้งนี้นักท่องเที่ยวและคนในชุมชนต้องเคารพ เรียนรู้ และเข้าใจวัฒนธรรมของกันและกัน เพื่อให้เกิดมิตรภาพและสันติภาพระหว่างชุมชนอย่างยั่งยืน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากการสัมภาษณ์ นายประกอบ รัตนคช ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นกลุ่มผู้สร้างฐานพระสยมและผู้นำในชุมชนตลาดท่าชี

> "การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการจัดงานครั้งนี้ ช่วยให้เกิด ความสามัคคีและความเข้าใจกัน และการมีส่วนร่วม ไม่เพียงแต่จะช่วยเพิ่มศักยภาพชุมชนในการจัดการตนเองเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลต่อการรื้อฟื้น หรืออนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมให้ยังคงอยู่ โดยการพัฒนาเป็นกิจกรรมที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยว มาเที่ยวชมอีกด้วย" (ประกอบ รัตนคช, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 เมษายน 2562)

รูปที่ 7.6 ภาพมุมสูงบริเวณสวนศรีธรรมาโศกราช
ที่มา : นฤเทพ สุวรรณวงศ์ , 2561

7.7 บทบาทในการสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมไทย

7.7.1 บริบททางประวัติศาสตร์

จากการศึกษาพบว่า บทบาทการสื่อสารในการสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมไทย เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมประเพณีแห่นางดานเพื่อให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน ว่ามีอะไรเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ซึ่งพบว่า ประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช เดิมมีการเข้าใจกันอย่างแพร่หลายว่ามีต้นกำเนิดมาจากอินเดียในหมู่ชนที่

นับถือศาสนาพราหมณ์ -ฮินดู ที่ไทยรับคติความเชื่อเรื่อง การโล้ชิงช้า เพื่อทราบความเป็นสิริมงคลและบูชาพระผู้เป็นเจ้า เนื่องจากในอดีตไทยมีการติดต่อซื้อขายกับอินเดียประกอบกับมีชาวอินเดียเข้ามาตั้งชุมชนอาศัยตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยา แต่ทั้งนี้พบว่า ได้มีการศึกษาวิจัยด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ผู้วิจัยได้ค้นพบข้อมูลเพิ่มเติมว่า วิธีการโล้ชิงช้า เป็นพิธีกรรมที่มีอยู่ โดยแต่ละพื้นที่จะมีความเชื่อเกี่ยวกับพิธีการโล้ชิงช้าที่แตกต่างกันหรือมีบางส่วนที่คล้ายคลึงกัน ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและประสบการณ์ของผู้คนในแต่ละภูมิภาค อันได้แก่ อินเดียและเกาหลี ซึ่งเป็นการโล้ชิงช้าเพื่อความผ่อนคลายของหญิงสาว โดยเทศกาล Teej เทศกาลเฉลิมฉลองของสตรีชาวฮินดูทางตอนเหนือและตะวันตกของอินเดีย ส่วนเกาหลีเป็นการโล้ชิงช้าเพื่อการละเล่นและเป็นเกมกีฬาพื้นบ้านที่มีมาตั้งแต่อดีตเล่นกันได้ทุกเพศทุกวัย แต่ส่วนใหญ่นิยมเล่นกันในกลุ่มผู้หญิงมากกว่าชาย ที่เป็นรู้จักกันทั่วไป คือ Gangneung Danoje จัดขึ้นที่เมือง Gangneung ใน Gangwon-do ซึ่งตั้งอยู่ทางชายฝั่งตะวันออกของเกาหลีใต้

ซึ่งสมัยก่อนหญิงสาวชาวเกาหลีนิยมโล้ชิงช้าให้สูงเพื่อที่จะได้แอบมองหนุ่มๆ ข้างนอกผ่านกำแพงบ้านตัวเอง เพื่ออวดความงามให้บรรดาหนุ่มได้ยลโฉมกัน โดยนิยมโล้ชิงช้ากันในเทศกาลเฉลิมฉลองในฤดูใบไม้ผลิและการเพาะปลูก ซึ่งตรงกับวันที่ 5 เดือน 5 ตามปฏิทินจันทรคติเกาหลี มีการร้องรำทำเพลงตามวัฒนธรรมเกาหลี นอกจากนี้ในประเทศเกาหลีใต้เทศกาลดังกล่าวยังเป็นเทศกาลเก่าแก่ของท้องถิ่นจัดขึ้นเพื่อบูชาวิญญาณผู้พิทักษ์แห่งภูเขาที่ปกป้องเมืองและเพื่อขอพรให้เกิดความสงบสุขแก่บ้านเมืองและชาวเมืองทุกคน รวมถึงเพื่อความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูก

ส่วนประเทศจีน พิธีการโล้ชิงช้าถือว่าเป็นการละเล่นต้อนรับเทศกาลตรุษจีน ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดมาอย่างยาวนานกว่า 700 ปี นอกจากนี้ยังมีประเทศเวียดนามที่มีการรู้ชิงช้าเพื่อเป็นการละเล่นและการแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษและธรรมชาติในเทศกาลตรุษฤดูฝน ชาวอาข่า มีพิธีการโล้ชิงช้า เพื่อเป็นการละเล่นรื่นเริงในเทศกาลปีใหม่และการฉลองความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหารซึ่งถือเป็นประเพณีพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตโดยตรงของชาวอาชาที่จัดขึ้นในช่วงหลังเสร็จสิ้นฤดูกาลเพาะปลูก และมีผลผลิตกำลังงอกงามที่พร้อมจะเก็บเกี่ยวได้ในอีกไม่นานหรือในช่วงประมาณปลายเดือนสิงหาคมไปจนถึงต้นเดือนกันยายนของทุกปีและอื่นๆ เป็นต้น

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

จากการสัมภาษณ์ ผศ.ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช กล่าวไว้ว่า

"นครศรีธรรมราชเคยเป็นอาณาจักรที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณ มีวัฒนธรรมของศาสนาพราหมณ์เผยแผ่อยู่อย่างเป็นหลักเป็นฐานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่สอบเอ็ด โดยเรียกว่า "ตามพรลิงค์" กลายเป็นศูนย์กลางของการเผยแผ่ศาสนาพราหมณ์สู่ ในเวลาต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในอาณาจักรนี้ ศาสนาพราหมณ์ก็ปรับตัวเข้ากับพระพุทธศาสนา ส่งผลให้ ประเพณีและพิธีกรรมตามความเชื่อของพราหมณ์ผสมผสานกับพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาสืบมาถึงปัจจุบัน" (ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 ตุลาคม 2561)

7.7.2 สะท้อนอำนาจการปกครอง

จากการศึกษาพบว่า บทบาทในการสื่อสารและการดำรงอยู่นั้นจะสะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการสืบทอดอำนาจทางการเมืองการปกครอง ซึ่งแสดงถึงเสถียรภาพของความมั่นคงของราชอาณาจักร ซึ่งจากคติความเชื่อของพราหมณ์-ฮินดู พราหมณ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมส่วนของราชสำนักซึ่งมีผลต่อการเพิ่มอำนาจของชนชั้นปกครองในสังคม โดยเป็นการประกอบพิธีกรรมต่างๆที่มีส่วนสำคัญในการช่วยทำให้ผู้ปกครองหรือกษัตริย์มีส่วนช่วยในการเสริมอำนาจบารมี ได้รับการยอมรับจากผู้ใต้การปกครอง ทำให้เกิดการยอมรับและการมีผู้เข้าร่วมพิธีจำนวนมากโดยในขบวนแห่พญาชิงช้าที่มีความยิ่งใหญ่และใช้กำลังพล ที่สังกัดในกรมกองต่างๆ ซึ่งดูยิ่งใหญ่บ่งบอกว่าขุนนางผู้ใดมีอำนาจมากน้อยเพียงใด ทำให้แคว้นในพื้นที่ใกล้เคียงรู้สึกเกรงขาม เสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้กับพลเมืองให้เกิดความเชื่อมั่นต่อราชวงศ์ ประกอบกับยังสะท้อนถึงสภาพเศรษฐกิจและบ้านเมืองในขณะนั้น ทั้งนี้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองพิธีดังกล่าวจึงถูกยกเลิกไป

จากการสัมภาษณ์ ผศ.ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช กล่าวไว้ว่า

"เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อ พ.ศ. 2475 รัฐบาลในสมัยนั้นให้ยุติประเพณีตรียัมปวาย และพิธีโล้ชิงช้าเสียใน พ.ศ. 2477 จากเหตุการณ์และคำสั่ง

ดังกล่าว พราหมณ์ในนครศรีธรรมราชได้ลดลงและปรับเปลี่ยนให้เหลือไว้เฉพาะ “การแห่นางดาน” เพียงอย่างเดียว จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2505 ประเพณีนี้ได้สิ้นสุดลง เนื่องจากไม่มีศาสนิกชนในศาสนาพราหมณ์มาประกอบประเพณี อีกทั้งทางราชการได้รื้อถอนหอพระอิศวรและเสาชิงช้าซึ่งชำรุดทรุดโทรมมากออกไปเมื่อ พ.ศ. 2506 ประเพณีตรียัมปวายจึงยังคงเหลืออยู่เฉพาะในความทรงจำของชาวนครในสมัยโบราณ ก่อนจะมารื้อฟื้นขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2544” (ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 ตุลาคม 2561)

7.7.3 สะท้อนความเชื่อมของประเพณีของราชสำนักและประเพณีท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า ประเพณีของราชสำนักและประเพณีท้องถิ่นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงใกล้ชิดกัน โดยประเพณีของทางราชสำนักบางประเพณีเกิดขึ้นก่อนและมีอิทธิพลต่อประเพณีท้องถิ่น ในขณะที่ประเพณีราชสำนักบางประเพณีได้รับแบบอย่างจากประเพณีท้องถิ่นมาปรับให้เหมาะสมกับบริบทก่อนนำไปถือปฏิบัติจะเห็นได้จากสมัยอยุธยา ได้มีการเดินทางเข้ามาของคณะพราหมณ์จากเมืองรามรัฐหรือพาราณสี และมีการนำเอาเทวรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูรวมทั้งชิงช้ามาถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการ จึงเชื่อว่าพิธีพราหมณ์ฝ่ายราชสำนักมีอิทธิพลต่อพิธีพราหมณ์ในราชสำนักนครศรีธรรมราช เพราะพราหมณ์จากราชสำนักมีบทบาทอย่างยิ่งในการกำหนดแบบแผนทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช อีกทั้งตำแหน่งหัวหน้าคณะพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชนั้นต้องได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนักอยุธยา

เมื่อกรุงศรีอยุธยาล่มสลายใน พ.ศ. 2310 ได้มีการสถาปนากรุงเทพฯ เป็นราชธานีแห่งใหม่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช องค์ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี โปรดให้นำพราหมณ์จากหัวเมือง โดยเฉพาะพราหมณ์จากเมืองนครศรีธรรมราช เข้ามาร่วมดำเนินการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีมาแต่ครั้งอยุธยาจนมีแบบแผนปฏิบัติที่ชัดเจนสมบูรณ์สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นพราหมณ์คีรี ตีชะโกลด์ พราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช กล่าวไว้ว่า

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

"ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 เหล่าพราหมณ์เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัด หลักฐานสำคัญที่แสดงชัดเจนก็คือเทวาลัย เช่น เทวรูปพระนารายณ์ และศิวลึงค์ กระจายอยู่ในพื้นที่หลายอำเภอ เช่น อำเภอสิชล อำเภอพรหมคีรี และอำเภอเมือง" (คีรี ตีชะโกลด์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 สิงหาคม 2562)

สอดคล้องกับความเห็นของ พราหมณ์ปาฏิหาร์ สยมภา พราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช ที่กล่าวว่า

"ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายแพร่เข้ามาในตัวเมืองนครศรีธรรมราชอีกครั้งราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 จึงอาจเป็นไปได้ว่าฐานพระสยมคือ หอพระอิศวรดั้งเดิมของชุมชนพราหมณ์ ก่อนที่จะมีการสร้างหอพระอิศวรที่ถนนราชดำเนิน และในทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราชครั้งรัชกาลที่ 2 ระบุว่าให้มีตำแหน่ง "ขุนรามราชา" ถือศักดินา 200 เป็นพนักงานรักษาพระสยมภูวนาถ สังกัดศาลตุลาการด้วย" (ปาฏิหาร์ สยมภา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 เมษายน 2562)

รูปที่ 7.7 ภาพเทวรูปศิวนาฏราช และฐานโยนิ ตั้งอยู่ในหอพระอิศวร
ที่มา : ผู้วิจัย

7.8 บทบาทในการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยว

จากการศึกษาพบว่า บทบาทการสื่อสารเพื่อดำรงอยู่ของประเพณีแห่นางดานในการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวมีจุดเริ่มต้นกระแสโลกาภิวัตน์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งก่อให้เกิดกระแสภูมิภาคนิยมของแต่ละประเทศที่ พยายามสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม การนำเอาทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างเป็นจุดขายในการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเป็นชาตินิยมให้กับประเทศ ของตน อีกทั้งยังเป็นการโต้ตอบอิทธิพลทางวัฒนธรรม ของประเทศเจ้าอาณานิคมหรือประเทศที่มีพลังทางวัฒนธรรมเหนือกว่า ซึ่งในเวลาต่อมาจึงได้มีการนำ เอาทุนทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และ ประเพณีในฐานะอัตลักษณ์ของประเทศให้กลาย เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการท่องเที่ยว พร้อมทั้งใช้ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองเป็นประหนึ่ง ตราสินค้าเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งนับเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่ถูกสร้างสีสันหรือ สร้างความตื่นตาตื่นใจมากกว่าปกติ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวชนชั้นกลางที่เพิ่มขึ้น

> "การจัดประเพณีแห่นางดานได้นนำเอาทุนทาง วัฒนธรรมมาสร้างเป็นจุดขาย เพื่อตอบโจทย์การ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนเพิ่มมากขึ้น" (ลดาวัลย์ ช่วยชาติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 กุมภาพันธ์ 2562)

จากการศึกษายังพบอีกว่า บทบาทในการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวอันนำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและรายได้เข้าประเทศและท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีแห่นางดานนับเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ได้มีการรื้อฟื้น เพื่อให้สืบทอดอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของไทยผ่านการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อก่อให้เกิดทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว เป็นการจัดงานเชิงบูรณาการระหว่างหน่วยงานต่างๆ ของทางส่วนราชการ และภาคเอกชน เพื่อเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีอันเก่าแก่ของชาวเมืองนครศรีธรรมราช โดยสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครศรีธรรมราช การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานจังหวัดนครศรีธรรมราช ในการสร้างวัฒนธรรม ซึ่งไม่เพียงการผลิตซ้ำวัฒนธรรมหรือสร้างวัฒนธรรมที่ตอบสนองบริบททางสังคมโดยเฉพาะสังคมใหม่ แต่ยังรวมถึงการสร้างวัฒนธรรมเพื่อการต่อรอง หรือสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจของสังคมผ่านวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน โดยเน้นหน้าที่เกี่ยวกับความงดงามในการสื่อความหมายผ่านพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดาน กล่าวคือเป็นความสัมพันธ์ภายในองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีสัมพันธภาพ กลมกลืนและสามารถสื่อความหมายที่ต้องการสื่อสารได้ เป็นสิ่งที่ผู้วิเคราะห์ต้องพิจารณาโดยรวม อาจพิจารณา

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ถึงรูปสัญญะที่ใช้ประกอบสร้างความหมาย ซึ่งประเด็นสำคัญของหน้าที่เชิงสุนทรียภาพคือ การเลือกสรรและการเชื่อมโยงรูปสัญญะอย่างมีสัมพันธภาพกลมกลืน รูปสัญญะบางอย่างมีศักยภาพในการสื่อความหมายที่ทดแทนกันได้ แต่มีสุนทรียภาพของรูปสัญญะแตกต่างกัน เนื่องจากประเพณีประดิษฐ์ไม่ได้จำกัดอยู่แค่เพียงประเพณีเท่านั้น แต่รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของสังคมที่เกิดการผลิตซ้ำและสร้างใหม่ของทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทต่างๆ ในรูปแบบที่แตกต่างกันไป

> "ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ที่มีความสำคัญ มีบทบาทอิทธิพลอยู่ในความความคิด วิถีชีวิต ใน บรรดาเทพเจ้าที่ชาวนครศรีรับคติมาจาก ศาสนาพราหมณ์ พระศิวะเป็นเทพที่รู้จักกัน เผยแพร่หลายที่สุด แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะรู้กันใน นามของพระอิศวร มีปรากฏในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ มากมาย" (ปาฏิหาร์ สยมภา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 เมษายน 2562)

รูปที่ 7.8 ประชาชนเข้าร่วมพิธีบวงสรวงพระอิศวร ณ ฐานพระสยม
ที่มา : ผู้วิจัย

นอกจากนี้ การประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะ และกลวิธีการสื่อสารความหมายของประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษาพบว่า บทบาทหน้าที่สื่อคือเป็นช่องทางการสื่อสารที่ต้องรักษาไว้ซึ่งความอยู่รอดของตัวสื่อเอง เป็นการธำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งและผู้รับสาร เป็นตัวช่วยให้เกิดการสืบทอดวัฒนธรรมที่มีความเป็นมาอย่างยาวนาน

สร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม และประเทศ และยังส่งเสริมเรื่องการท่องเที่ยว โดยนำประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และประเพณี มาเป็นจุดขายในการท่องเที่ยว และเป็นเงื่อนไขของการสร้างรายได้เพื่อการพัฒนาชุมชนและประเทศเช่นเดียวกัน การนำเอาทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างเป็นจุดขายในการท่องเที่ยว เพื่อสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับชุมชนในพื้นที่ และละแวกใกล้เคียง

อาจกล่าวได้ว่าเป็นความพยายามในการประคับประคองรูปแบบเอาไว้วัฒนธรรมนั้นจะประกอบด้วยส่วนที่เป็น เนื้อหาคุณค่าความหมายและส่วนที่เป็นรูปแบบที่เป็นเสมือนกล่องภาชนะที่บรรจุน้ำเอาไว้โดยที่เนื้อหาจะดำรงอยู่ด้วยตัวเองโดยปราศจากรูปแบบไม่ได้ สำหรับการตีความปรากฏการณ์ จะมองว่าเป็นการขาดทุนเพราะส่วนที่สำคัญของวัฒนธรรมได้หล่นหายไปอย่างไรก็ตามในการตีความพิธีกรรมยังคงเหลืองเหลือรูปแบบและเนื้อหาที่สำคัญยังคงอยู่เพราะหากรูปแบบยังคงดำรงอยู่ก็สามารถเป็นต้นทุนหรือจุดเริ่มต้นที่จะฟื้นฟูเนื้อหาขึ้นมาได้แต่หากพบแบบฝึกสลายไปแล้ว เนื้อหาจะประคับประคองตัวไม่ได้ ทั้งนี้การประกอบรูปแบบขึ้นนั้น เป็นกระบวนการที่ยากจะต้องใช้เวลายาวนานกว่าจะได้รูปแบบที่ลงตัวได้ที่และตกผลึกรูปแบบที่หลงเหลืออยู่จึงนับว่าเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง

> “โชคดีที่ทางจังหวัดมีนโยบายที่เข้มแข็งในการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีแห่นางดานคือ เทศบาลนครนครศรีธรรมราช รับเป็นเจ้าภาพจัดงานประเพณีแห่นางดานขึ้น วิทยาลัยนาฏศิลปะนครศรีธรรมราช และมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช มีส่วนร่วมฟื้นฟูพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ มุ่งจะอนุรักษ์เพื่อสืบสานประเพณีแห่นางดานอันเป็นเอกลักษณ์ ให้เป็นมหรสพระดับจังหวัด สุดท้ายคือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ทำหน้าที่ส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งประชาสัมพันธ์ ตามนโยบายส่งเสริม ประเพณี วัฒนธรรม การท่องเที่ยว ทุกหน่วยงานจึงช่วยกันทำหน้าที่เพื่อเปิดพื้นที่แหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่เด็ก เยาวชน และประชาชนในเทศกาลสงกรานต์เป็นประจำทุกปี” (ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 ตุลาคม 2561)

ปัจจุบันนี้ในประเทศไทย มีพิธีแห่นางดานและโล้ชิงช้า เหลือเพียงที่นครศรีธรรมราชแห่งเดียว เป็น งานประเพณีที่ผู้คนเมืองนี้ภูมิใจและได้รับการสนับสนุนให้เป็นกิจกรรมสำคัญในปฏิทินการท่องเที่ยวเทศกาล สงกรานต์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยอีกกิจกรรมหนึ่ง ในฐานะที่เป็นประเพณีดั้งเดิมที่มีการปฏิบัติสืบ ทอดกันมาอย่างยาวนานแต่ครั้งบรรพกาล การที่ชาวเมือง

นครศรีธรรมราชร่วมกันรื้อฟื้นประเพณีดังกล่าว ขึ้นมาอีกครั้งเพื่อเผยแพร่ประเพณีแห่นางดานให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง นับเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการ ช่วยกันธำรงไว้ซึ่งมรดกภูมิปัญญาทางประเพณีที่ทรงคุณค่าตลอดไป

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บทที่ 8

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “สัญลักษณ์ มายาคติ และการสื่อสารของประเพณีแห่นางดาน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช” โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อวิเคราะห์การประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะของประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดาน 3) เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน ผู้วิจัยสามารถสรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ ได้ดังนี้

8.1 สรุปผลการวิจัย

8.1.1 การประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะของประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช

8.1.1.1 สัญลักษณ์และมายาคติที่เกี่ยวเนื่องกับประเพณีแห่นางดาน

ประเพณีแห่นางดานของจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพิธีกรรมซึ่งเป็นจารีตวิถีปฏิบัติที่มีแบบแผนและได้รับการสืบทอดต่อกันมา อาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและรายละเอียดได้บ้างเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามแบบแผนอันเป็นโครงสร้างหลักของพิธีและมายาคติที่เกี่ยวข้องที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อมาอย่างยาวนานเป็นสิ่งที่ยังคงเป็นเอกลักษณ์ของวิถีปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวมีสัญลักษณ์และมายาคติที่เกี่ยวเนื่องกับประเพณีแห่นางดานประกอบด้วยเรื่องเล่าและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งลี้ลับที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ในทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่

(1) ความเชื่อเรื่องการมีอยู่ของพลังพุทธานุภาพและพลังอำนาจจากเทพเจ้าจึงปรากฏรูปแบบพิธีกรรมในเรื่องการประกอบพิธีเพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำพระพุทธมนต์และน้ำเทพมนต์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

(2) การมีอยู่ของเทพ เทวดา พระภูมิเจ้าที่ เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนพิธีการชุมชนเทวดาให้มาร่วมในพิธีกรรมจนถึงการเชิญเทพ เทวดา กลับสู่สถานที่ท่านสถิตย์

(3) คำสอนในพิธีกรรมที่ว่าพราหมณ์เท่านั้นที่จะสื่อสารกับพระผู้เป็นเจ้าได้ ดังนั้นพราหมณ์จึงเป็นผู้นำประกอบพิธีพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์

(4) ความเชื่อเรื่องแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ในฐานะที่เป็น “จิตวิญญาณเชิงนิเวศ” (Ecological Spirituality) หมายถึง วิถีปฏิบัติทางพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านนิเวศของแหล่งน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีน้ำใสไหลตลอดปีแม้จะเป็นฤดูร้อน มีมวลสารที่น้ำหนักมากกว่าแหล่งน้ำอื่น มีสถานที่ตั้งอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะเช่นจุดรวมของลำธารน้ำที่มีลักษณะรูปลักษณ์เหมือนปากพญานาค ความคิดในเรื่องจิตวิญญาณเชิงนิเวศนี้มีลักษณะที่เป็นแบบ “ตระหนักขึ้นเอง” (Self-conscious) โดยมีรากฐานความคิดในศาสนาพราหมณ์ว่าในทุกอณูของจักรวาล ดิน น้ำ ลม ไฟ ล้วนมีเทพและเทพีสถิตอยู่ ก่อเกิดเป็นการตระหนักรู้ถึงจิตวิญญาณในเชิงนิเวศที่สะท้อนความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่ง

(5) ความเชื่อในเรื่องพญานาคเชื่อกันว่าพญานาคเป็นผู้สื่อเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับสวรรค์ ดังนั้นน้ำจากพื้นที่ห้วยปากนาคราชจึงเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์เนื่องจากเป็นน้ำที่ออกจากปากพญานาคราช

จากมายาคติทั้งห้าประการดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่าที่มาของมายาคติประกอบด้วยการอ้างอิงจากแหล่งอ้างอิง ได้แก่ ได้แก่ การอ้างอิงคัมภีร์ทางศาสนา การอ้างอิงวรรณกรรมเนื่องในศาสนา การอ้างอิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การอ้างอิงบุคคลที่มีความยิ่งใหญ่ และการอ้างอิงขนบพิธีกรรมราชสำนัก ที่ทำให้เรื่องราวมีการสืบทอดเป็นตำนานที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าจริงหรือไม่ หากแต่ในเชิงโลกทัศน์ทางศาสนาที่มีแนวโน้มการอิงคติอุดมคตินิยมนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักความเชื่อและความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อหลักคำสอนและพิธีกรรมเนื่องในศาสนา

ความหมายในเชิงสัญลักษณ์

การสื่อความหมายหมายในเชิงสัญลักษณ์ของน้ำในพิธีศักดิ์มีการสื่อสารความหมายในที่แตกต่างกันไปตามบริบท ยุคสมัย วัฒนธรรมประเพณี แต่สำหรับความหมายในเชิงสัญลักษณ์ในพิธีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่สอดคล้องกับความหมายในเชิงสากลคือ

สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ และการเริ่มต้นใหม่ สอดคล้องกับวันจัดพิธีแห่นางดานคือวันที่ 14 เมษายน ซึ่งถือได้ว่าเป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ของวัฒนธรรมไทย อีกทั้งได้บทประพันธ์ที่เกี่ยวกับน้ำศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดนครศรีธรรมราช

8.1.1.2 การประกอบสร้างความหมายเชิงพิธีกรรมเรื่องความอุดมสมบูรณ์

การประกอบสร้างความหมายในเชิงพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดาน ล้วนเป็นระบบสัญลักษณ์ที่สื่อเชื่อมโยงกับความอุดมสมบูรณ์และสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงเทพเจ้าที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามในมุมมองของวิธีการประกอบสร้างความหมายในเชิงสัญญะวิทยาจะมีความเกี่ยวข้องกับการจัดระบบของสัญญะหรือสัญลักษณ์ทางการสื่อสารที่เรียกว่ารหัสทางการสื่อสาร ทั้งระบบภาพ แสง เสียง การบรรยาย และการสร้างบรรยากาศผ่านองค์รวมของการแสดง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์วิธีการประกอบสร้างความหมายดังกล่าวผ่านตัวบท (Text) คือ งานพิธีกรรมและการแสดงทั้งในส่วนของขบวนแห่นางดานและการแสดงผ่านการบันทึกภาพ จึงสรุปได้ว่า การประกอบสร้างความหมายในเชิงพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดานประกอบด้วยวิธีการสำคัญ

(1) การใช้สัญลักษณ์ทางประติมานวิทยา (Iconography)

ประติมานวิทยาเป็นการนำเสนอภาพในเชิงสัญลักษณ์ที่มีความหมายตายตัวเชื่อมโยงถึงเทพเจ้าที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาและพิธีกรรมโดยมีข้อกำหนดไว้ในวรรณกรรมเนื่องในศาสนาอย่างชัดเจนเกี่ยวกับรูปลักษณ์ รวมความถึงการศึกษาว่าด้วยประวัติและความหมายของภาพหรือสัญลักษณ์ต่างๆ อันเกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งสัญลักษณ์ในเชิงประติมานวิทยาที่พบในประเพณีแห่นางดานประกอบด้วยสัญลักษณ์เทพ เทพี ที่อยู่บนแผ่นกระดานและสัญลักษณ์ "นะโม" ในตำแหน่งมุมบนกระดานสองข้าง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์วัตถุมงคลของจังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากนี้จะเป็นลักษณะเฉพาะตัวของเครื่องแต่งกายและอาวุธที่สื่อถึงความเป็นเทพนั้นๆ

นอกจากนี้ จากตัวอย่างวิธีการประกอบสร้างความหมายในทางประติมานวิทยานั้นจะเห็นว่า การตีความสัญลักษณ์ตามอิทธิพลจากคัมภีร์หรือวรรณกรรมเนื่องในศาสนาเป็นแนวทางหลักของการวิเคราะห์หากขาดความรู้ทางศาสนาและความรู้ในวัฒนธรรมของเราก็จะทำให้การตีความหมายดังกล่าวแทบเป็นไปไม่ได้เลย อีกทั้งความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางประติมานวิทยายังมีการผูกติดกับบริบททางสังคมและบริบทเชิงพื้นที่ของกิจกรรมทางวัฒนธรรมอีกด้วย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

(2) การใช้กฎของการเชื่อมโยง (Law of Association) เพื่อบูรณาการภาพตัวแทนของธาตุพื้นฐานเพื่อสื่อความอุดมสมบูรณ์

ความอุดมสมบูรณ์เป็นความหมายที่ปรากฏในมิติของพิธีกรรมและการแสดงในประเพณีแห่นางดาน จะเห็นได้ว่า ความอุดมสมบูรณ์เป็นอุดมการณ์ที่ได้รับผลมาจากระบบความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าในฐานะผู้ที่อยู่เบื้องหลังความอุดมสมบูรณ์ดินดำน้ำชุ่ม และมีวัฏฏะของการเจริญเติบโต การสิ้นอายุขัย และการถือกำเนิดใหม่อันเป็นวัฏฏะของฤดูกาลในภาคเกษตรกรรม ทั้งนี้วัฏฏะดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์พึ่งพิงอิงกันในเชิงองค์รวมของธาตุพื้นฐานตามหลักนิเวศสำนึกกับระบบทางศาสนาพราหมณ์ซึ่งสัญลักษณ์ดังกล่าวจะต้องบูรณาการกระบวนการประกอบสร้างความหมายร่วมกันของธาตุทั้งห้าตามหลักศาสนาพราหมณ์ โดยธาตุองค์ประกอบทางกายภาพทั้งห้าประการ (ปัญจะภูต) ซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้างจักรวาลทั้งหมดได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ แต่ในคติของพระพุทธศาสนายังได้ตัดธาตุอากาศไปโดยมีคำอธิบายเช่นเดียวกันกับธาตุลม ซึ่งการบูรณาการภาพตัวแทนของธาตุพื้นฐานดังกล่าวจึงเป็นภาพตัวแทน (Representation) ของธาตุพื้นฐานเพียงสี่ประการได้แก่ สัญลักษณ์แทนธาตุดินผ่านกระดานพระแม่ธรณี สัญลักษณ์แทนธาตุน้ำผ่านกระดานพระแม่คงคาและพิธีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ สัญลักษณ์แทนธาตุลม ผ่านกระดานรูปพระจันทร์อันเป็นที่มาของลมบก ลมทะเล และการผันเปลี่ยนของฤดูกาล สัญลักษณ์แทนธาตุไฟผ่านกระดานรูปพระอาทิตย์ ซึ่งเป็นมิติของความร้อน แสงสว่างและวัฏฏะการเจริญเติบโต ซึ่งการบูรณาการร่วมของภาพตัวแทนผ่านระบบสัญลักษณ์ทั้งสี่อยู่ภายใต้มโนทัศน์องค์รวมที่สะท้อนความสัมพันธ์ของทุกสรรพสิ่งโดยอาศัยกฎของความเชื่อมโยง ของระบบสัญญะภาพตัวแทนผ่านกระบวนการทางพิธีกรรมและลำดับการแสดง เพื่อสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์

ทั้งนี้ การใช้กฎของความเชื่อมโยงสัญลักษณ์ภาพตัวแทนดังกล่าวเป็นการตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมในลักษณะองค์รวม ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของมนุษย์และโลกธรรมชาติ มองความสัมพันธ์พึ่งพิงอิงกันระหว่างส่วนต่างๆ ไม่ว่าส่วนนั้นจะเล็กหรือใหญ่ ล้วนมีส่วนจรรโลงให้โลกธรรมชาติทั้งโลกหรือทั้งระบบให้มีความสมดุล และอยู่รอดได้ทั้งสิ้น ทั้งนี้คำสอนในศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อว่าในทุกอณูของจักรวาล ดิน น้ำ ลม ไฟ ล้วนมีเทพและเทพีสถิตอยู่ดังกรณีภาพตัวแทนของธาตุพื้นฐานที่นำเสนอผ่านประติมานวิทยารูปพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณีและพระคงคา

(3) การสร้างสัมพันธบท (Intertextuality)

การสร้างสัมพันธบทเป็นการนำเสนอเรื่องราวที่มีความเชื่อมโยงกับงานการสื่อสารในอดีตต่อความหมายของสัมพันธบทนี้ McQuail (2000) ได้ให้ความหมายของคำว่า

"Intertextuality" ไว้ว่าหมายถึง "ความโน้มเอียงที่เนื้อหาของสื่อที่มีความแตกต่างกันมีการอ้างอิงถึงกันและกันในระดับที่แตกต่างกันอีกทั้งมีการข้ามประเภทงาน (Genres) ทางการสื่อสาร ทั้งนี้กระบวนการนี้จะเกิดขึ้นได้โดยมีผู้รับสารเป็นผู้สร้างความหมายให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางด้านเนื้อหาผ่านสื่อ" โดยรูปแบบของการสร้างสัมพันธบทเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับการเชื่อมโยงเนื้อหาของการแสดงในประเพณีแห่นางดาน แต่เป็นการนำมาใช้ใน "ความหมายใหม่" เฉพาะส่วนที่สอดคล้องกับพิธีกรรมและการแสดงที่มีความเป็นร่วมสมัย โดอยมีการอ้างอิงถึงจารีตหรือขนบธรรมเนียมปฏิบัติที่เคยมีมาในอดีตเพื่อคงไว้ซึ่งร่องรอยของวัฒนธรรมประเพณีแห่นางดาน ถือเป็นกระบวนการสื่อสารที่ผู้สร้างสรรค์งานการแสดงประเพณีแห่นางดานต้องใช้ "ความหมาย" ที่เก็บสะสมไว้จากตัวบทก่อนๆ มาใช้ร่วมอยู่ด้วย

วิธีการสร้างสัมพันธบทในพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดาน จะใช้ระบบการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับตัวบทอื่นที่เกี่ยวกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับเทพเจ้า ผู้ชมการแสดงและผู้ร่วมพิธีกรรมจะต้องนำเอาฐานของความรู้ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับตัวบทเดิมที่เคยรับรู้นั้นมาใช้ประกอบการตีความหมายของสาร ซึ่งมีการอ้างอิงให้เห็นอย่างชัดเจนดังการอ้างอิงเทพเจ้าและเรื่องราวพิธีกรรมการโล้ชิงช้า

รูปแบบของสัมพันธบทที่พบในพิธีกรรมและประเณีแห่นางดาน ผู้วิจัยพบว่าประกอบด้วยรูปแบบการเชื่อมโยงเนื้อหา 2 ลักษณะ คือ ก) การกล่าวพาดพิงถึงตัวบทอื่น ข) การเลียนแบบในทางศิลปะในลักษณะการผสมผสาน (Pastiche)

จากรูปแบบสัมพันธบทดังกล่าว ระบบสัญลักษณ์ที่สื่อแสดงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ในฐานะที่เป็นตัวบทต้นทาง (Primary Text) ปรากฏถึง "ร่องรอย" หรือสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงสู่ตัวบทต้นทางประกอบด้วยระบบสัญลักษณ์ ได้แก่ ก) ร่องรอยสัญลักษณ์ในทางประติมานวิทยา ข) สัญลักษณ์เครื่องแต่งกาย (Dress Code) และ ค) สัญลักษณ์ภาษากาย ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากวิธีการสร้างสัมพันธบทคือ การยุบรวมของความหมาย (Implosion of Meaning) ซึ่งเป็นผลมาจากการบูรณาการความหมายของตัวบทต้นทาง เพื่อเกิดเป็นความหมายใหม่ ซึ่งผู้ชมการแสดงแต่ละคนจะสร้างระบบการรับรู้ความหมายตามกรอบประสบการณ์ (Frame of Experience) ที่ตนเคยมีมาก่อน โดยอาจเป็นการตอกย้ำความเชื่อ ความศรัทธา ร่วมกับการได้รับความบันเทิงจากการชมงานการแสดงในบริบทของงานประเพณีสงกรานต์และปีใหม่ไทย

(4) การใช้รหัสในเชิงพิธีกรรม (Ritual Code)

การใช้รหัสในเชิงพิธีกรรม มาเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบพิธีกรรม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

และขบวนแห่นางดานตลอดจนถึงการแสดงพิธีตรียัมปวาย โดยที่รหัสทางการสื่อสารที่ทำหน้าที่จัดระบบสัญญะและกระบวนการพิธีต่างๆ ประกอบด้วยรหัสย่อย ดังนี้

ก) รหัสแสงแบบเงาสลัว (In Praise of Shadows) เป็นมิติของการควบคุมแสงสว่างของการแห่นางดานและการแสดง ซึ่งเป็นรูปแบบของรหัสการสื่อสารเชิงพิธีกรรมที่ไม่เชื่อมโยงสู่ความเป็นจริงโดยสมบูรณ์รวมทั้งเป็นการกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดภาพในความคิดที่ไม่อาจเป็นจริงได้ เป็นการจงใจสร้างสรรค์เพื่อลดความสมบูรณ์ของสารสนเทศที่อยู่เบื้องหน้าเพื่อเปิดโอกาสให้จินตนาการ อารมณ์ความรู้สึกได้เข้ามามีบทบาทสำคัญทางการสื่อสารเนื้อหาในเชิงอารมณ์

ข) รหัสการแสดงเชิงละคร (Dramatization Code) พิธีกรรมตรียัมปวายและประเพณีแห่นางดานเป็นกิจกรรมที่จำลองภาพในอดีตที่มีผู้สวมบทบาทการแสดงตามครรลองของพิธีโดยที่ในปัจจุบันไม่ใช่พิธีกรรมดังที่มีความหมายเช่นอดีต หากแต่เป็นกิจกรรมการสื่อสารที่ได้รับการประกอบสร้างความหมายขึ้นใหม่ ดังนั้นผู้แสดงบทบาททุกขั้นตอนของพิธีกรรมจึงเป็นการเล่นตามบทหรือบทบาทของตนซึ่งไม่ได้มีความแตกต่างจากงานการแสดง เช่น พิธีกรรมตักน้ำพลีกรรม พิธีกรรมการบวงสรวงฐานพระสยม การจัดขบวนแห่นางดาน รวมทั้งการแสดงอภินิหาร เหาะเหินเดินอากาศของเทพเจ้าดังการปรากฏตัวของนักแสดงที่สวมบทเป็นองค์พระนารายณ์ที่ใช้วิธีโหนตัวผ่านสายสลิงจากเบื้องบนลงมาสู่โลกมนุษย์ ซึ่งเป็นการประกอบสร้างความหมายในเชิงจินตนาการจากมายาคติสู่รูปธรรมงานการแสดง

ค) รหัสมนตราศักดิ์สิทธิ์ มนตราหรือมนตร์หรือมันตรัม คือคำศักดิ์สิทธิ์ คำสำหรับสวดเพื่อเป็นศิริมงคล ในกรณีของพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์เป็นบทสวดเพื่อใช้สำหรับการสวดสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้า การสวดมนตรามีความหมายเสมือนการให้ลมหายใจแด่พระผู้เป็นเจ้า ดังนั้นในการประกอบพิธีบวงสรวงใดๆ จึงจำเป็นต้องมีมนตรา และเชื่อว่าพราหมณ์เท่านั้นคือบุคคลที่สามารถสวดสรรเสริญเพื่อสื่อสารกับพระผู้เป็นเจ้าได้

การใช้รหัสมนตรา เป็นกระบวนการประกอบสร้างความหมายเชิงพิธีกรรมที่ทำให้รูปแบบ เนื้อหา ความหมาย คุณค่า มีความสมบูรณ์สองประการคือ ประการแรกทำให้พิธีกรรมในส่วนที่มองเห็นได้ (Visible) ได้แก่ รูปธรรมของเครื่องบวงสรวงบูชา เทวรูป สัญลักษณ์ที่สื่อถึงเทพเจ้า ผู้ประกอบพิธี ผู้ร่วมพิธี โดยรวมเรียกว่า “รูปแบบ” ของพิธีกรรม โดยมนตราคือกระบวนการหลอมรวมรูปธรรมต่างๆ เข้าด้วยกัน ประการที่สองเป็นส่วนที่มองไม่เห็น (Invisible) แต่มีความสำคัญ เป็นส่วนที่ได้รับการบันทึกภาพและนำไปประกอบการสร้างความหมายในเชิงสาระและคุณค่า โดยอาจมีเป้าหมายเพื่อการสืบทอด รื้อฟื้น เผยแพร่ ส่งเสริมกิจกรรมและพิธีกรรมในประเพณีแห่นางดาน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

8.1.2 องค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดาน

ประเพณีแห่นางดานถือเป็นงานที่มีองค์ประกอบทางด้านพิธีกรรมและการศิลปะการแสดงรวมเข้าเป็นกิจกรรมทางประเพณีหนึ่งเดียวกัน โดยมีองค์ประกอบมิติด้านความงามเข้ามาเกี่ยวข้องควบคู่กับมนต์ขลังจากมายาคติที่เกี่ยวข้อง ผู้ชมจะได้รับประสบการณ์ทางสุนทรียะหรือความงามจากงานทางการสื่อสารนี้ ซึ่ง Jakobson (1987) เรียกหน้าที่ทางการสื่อสารของตัวสารงานพิธีกรรมและการแสดงในลักษณะนี้ว่า "Poetic Function" หรือหน้าที่เชิงสุนทรียภาพ มิติทางความงามดังกล่าวเป็นผลมาจากการเลือกใช้รูปสัญญะและการประกอบเข้ากันเป็นรูปลักษณ์และสาระของเนื้อหาการแสดง สำหรับแนวทางการศึกษาองค์ประกอบทางการสื่อสารของ Jakobson (1987) ในประเด็นเรื่อง สารที่สัมพันธ์กับหน้าที่เชิงสุนทรียภาพและรหัสทางการสื่อสารที่สัมพันธ์กับหน้าที่การจัดระบบรูปสัญญะเพื่อการประกอบสร้างความหมาย ปรากฏผลการวิเคราะห์องค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดานดังรายละเอียด ดังต่อไปนี้

8.1.2.1 สุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดาน

ผลการวิเคราะห์ตัวบทงานสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดานและการแสดงพิธีตรียัมปวาย พบว่า ลักษณะเด่นขององค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ 5 ประการ ได้แก่ สุนทรียะจากการใช้รหัสเชิงซ้อน (Aesthetics of Double Codes) การยุบรวมความหมาย (Implosion of Meaning) ระหว่างภาพความจริงเสมือนกับนักแสดงจริง คุณค่าแสงเงาสลัว สุนทรียะแบบนาฏการ (Dramatization) สุนทรียะความสนุกบนความไร้ระเบียบอย่างเป็นระบบ (Orderly Disorder) และในบางช่วงจังหวะของพิธีกรรมและการแสดง ระดับสัดส่วนขององค์ประกอบสุนทรียะทางการสร้างสรรค์ดังกล่าวมีความแตกต่างกัน ในส่วนของพิธีกรรมในภาคกลางวันอาจมีสัดส่วนของสุนทรียะจากการใช้รหัสเชิงซ้อนทั้งรหัสเชิงพิธีกรรม มนตรา การประโคมแตรสังข์ รหัสการแต่งกายต่างๆ เพื่อชูคุณค่าในเชิงพิธีกรรมและความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม ในขณะที่ขบวนแห่นางดานในช่วงเวลาพลบค่ำ จะเน้นในประเด็นคุณค่าสุนทรียะของเงาสลัวบนพื้นฐานของความเรียบง่ายและความซ้ำของรูปแบบเพื่อเพิ่มจุดเน้นของความสนใจหรือหัวใจของการแห่นางดาน และจุดเด่นสำคัญของการแสดงในภาคค่ำเป็นการใช้องค์ประกอบทางสุนทรียะที่หลากหลายเพื่อประสบการณ์สุนทรียะและความทรงจำที่งดงามแก่ผู้ชม ดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

(1) สุนทรียะจากการใช้รหัสเชิงซ้อน (Aesthetics of Double Codes)

เป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับการใช้รหัสทางการสื่อสารสุนทรียภาพอย่างน้อยสองระบบมาผนวกรวมไว้ในงานเดียวกันเพื่อมุ่งจุดสนใจของการแสดงหรือพิธีกรรมในช่วงเวลาขณะหนึ่งไปที่เหตุการณ์เดียวผ่านการเลือกสรรและการเชื่อมโยงรูปสัญญะอย่างมีสัมพันธภาพกลมกลืน ทั้งนี้รูปสัญญะบางอย่างเช่น สัญญะเครื่องแต่งกาย อาจมีศักยภาพในการสื่อความหมายที่ทดแทนกันได้ระหว่างเครื่องแต่งกายที่มีความแตกต่างกัน แต่อาจมีสุนทรียภาพของรูปสัญญะแตกต่างกัน ทั้งนี้การใช้รหัสเชิงซ้อนในประเพณีแห่น่างดาน ผู้วิจัยพบว่า เป็นระบบการใช้ชุดของรหัสที่มีความเรียบง่าย ขณะเดียวกันชุดของรหัสที่สื่อแสดงความเก่าแก่และมีมนต์ขลัง ว่า เป็นความงามที่เกิดจากการบูรณาการชุดของรหัสทางสุนทรียะที่มีลักษณะ“สัมพัทธพิสัย” (Relativism) ซึ่งมีฐานความเชื่อว่า กฎเกณฑ์ตัดสินทางสุนทรียศาสตร์นั้นขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยที่ผู้ชมงานหรือผู้รับสารนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสถานการณ์การแสดงหรือนัยหนึ่งคือ องค์ประกอบของผู้ชมที่ทำให้งานการสื่อสารนี้ดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

(2) การยุบรวมความหมาย (Implosion of Meaning)

ระหว่างภาพความจริงเสมือนกับนักแสดงจริง โดยเป็นการยุบรวมความหมายเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับการยุบรวมเนื้อหาในเชิงรูปธรรมผ่านนักแสดงร่วมกับภาพเสมือนจริง (Virtual Reality) ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากเทคโนโลยีทางภาพ ดังฉากการปรากฏตัวของพระอิศวรทรงโคโดยมีคณะพราหมณ์ร่วมสักการะต้อนรับการเสด็จมา และการปรากฏของคุรุพรหม ซึ่งไม่นำเสนอรูปทางกายภาพของพระพรหม หากแต่ใช้ตัวอักษรแทนรูปพระพรหมแต่ยังคงมีคณะพราหมณ์ร่วมสักการะต้อนรับ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

(3) คุณค่าแสงเงาสลัว

เป็นองค์ประกอบการออกแบบงานสร้างสรรค์ที่มีมาช้านาน คุณค่าของแสงเงาสลัวในมิติของสุนทรียภาพทางการสื่อสาร เป็นกระบวนการออกแบบเนื้อหาสารเพื่อให้ผู้ชมได้มีส่วนร่วมผ่านการใช้จินตนาการส่วนบุคคลร่วมตีความและสร้างบรรยากาศทางอารมณ์ตามท้องเรื่องของการแสดง เมื่อสารสนเทศถูกลดทอนความชัดเจนลง ผู้รับสารจะต้องใช้ประสบการณ์และจินตนาการในการเติมเต็มอารมณ์และเรื่องราวมากขึ้น จนนำมาสู่ประสบการณ์ทางสุนทรียะทางการสื่อสารในการร่วมชมการแสดงที่มีเนื้อหาในเชิงพิธีกรรม ทั้งนี้การเติมเต็มบรรยากาศและอารมณ์ของการเล่าเรื่องดังกล่าว ถ้าผู้ชมรับทราบตำนานเกี่ยวกับการสู้รบที่มีกำลังฐานที่มั่น ณ ห้วยมหาชัยในอดีตมาก่อนก็จะทำให้สุนทรียภาพในการชมขบวนแห่นางดานมีความลึกซึ้งมากขึ้น

(4) สุนทรียะแบบนาฏการ (Dramatization)

เป็นรูปแบบวิธีการเล่าเรื่องมีการสร้างสรรค์ในลักษณะของงานนาฏการเช่นเดียวกับงานแสดงนาฏศิลป์ร่วมด้วย มีองค์ประกอบด้านอารมณ์ (Mood) เป็นองค์ประกอบสำคัญของการนำเสนออย่างสร้างสรรค์แนวคิดที่สำคัญเช่น ลักษณะภาษาท่าทางที่แสดงถึงความเป็นนาฏลักษณ์และมีการสร้างอารมณ์เชิงละครผ่านเทคนิคการแสดง แสง สี ในส่วนของการบันทึกภาพทางสื่อออนไลน์ยังมีมิติเกี่ยวกับการางมุมกล้อง จังหวะภาพและจังหวะดนตรี

(5) สุนทรียะความสนุกบนความไร้ระเบียบอย่างเป็นระบบ (Orderly Disorder)

ประเด็นของสุนทรียะตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดเรื่องกระบวนทัศน์แบบเด็ก (Child Paradigm) ชี้ให้เห็นว่าในหลักแนวคิดดังกล่าวเป็นมิติที่สูญหายไปจากมนุษย์ ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของเด็กประกอบไปด้วยการเห็น (Seeing) การคิด (Thinking) และความรู้สึก (Feeling) ก่อให้คุณค่าต่อ “ความรู้สึก” ในฐานะที่เป็นมิติที่มีอยู่ในความเป็นบุคคล อีกทั้งความรู้สึกของมนุษย์เป็นแนวทางที่อยู่เหนือกว่าเหตุผล ในกลุ่มของการสร้างสรรค์งานทางศิลปะได้รับแรงจูงใจบางประการมาจากโลกทัศน์ของเด็ก กล่าวคือเด็กจะไม่มีความชัดเจนระหว่างขอบเขตของการคิดและการกระทำ เด็กจะสับสนระหว่างการกระทำที่เกิดจากความตั้งใจของตนเองกับความเป็นเหตุเป็นผล Shlain (1991) ได้สรุปลักษณะสำคัญของกระบวนทัศน์แบบเด็กไว้สองประการที่สอดคล้องกับสุนทรียะของการแสดงการรำเสนงสาดน้ำเทพมนต์

8.1.2.2 สุนทรียภาพบนสัมพันธภาพกลมกลืนระหว่างเนื้อหาและอารมณ์

โครงสร้างเนื้อหาสาระมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวงฐานพระสยม ขบวนแห่นางดานและการแสดงบนเวที โดยมีสาระสำคัญคือการนำเสนอความรู้และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับมิติทางจิตวิญญาณอันเชื่อว่าจะนำมาซึ่งประโยน์และความสุขแก่ผู้ที่เข้าร่วมพิธีและการรับชมกิจกรรมการสื่อสารในประเณีแห่นางดาน ในขณะที่คุณค่าด้านด้านอารมณ์นั้นเป็นองค์ประกอบที่มีสัมพันธภาพกลมกลืนกับเนื้อหา ซึ่งการสร้างอารมณ์ในประเพณีแห่นางดานนั้น เป็น “ภาวะ” หรืออารมณ์ขั้นมูลฐานที่เกิดขึ้นจากผู้ส่งสารไปยังผู้ดูผู้ชม โดยมีอารมณ์มูลฐานมี 4 ชนิด ได้แก่

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

(1) อารมณ์ประหลาดใจ (อัทภุตะ)

สุนทรียภาพของการสื่อสารทางอารมณ์ของผู้ชม ก่อให้เกิดความรู้สึกตื่นตาตื่นใจและความประหลาดใจเนื่องด้วยทั้งเรื่อง ภาพ เสียง และเทคนิคการนำเสนอ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่อยู่ในความคาดหมายที่มีมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ชมที่รับชมเป็นครั้งแรกและผู้ชมที่ยังไม่มีพื้นความรู้เกี่ยวกับที่มาของประเพณีแห่นางดานและวรรณกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาพราหมณ์

(2) อารมณ์กล้าหาญ (วีระ)

ภาพการแสดงในเหตุการณ์พิธีการโล้ชิงช้าเป็นการแสดงที่สื่ออารมณ์ความกล้าหาญของนักแสดงเนื่องจากการไกวแผ่นกระดานนั้นเป็นการกระทำให้สูงที่สุดเพื่อสะท้อนคติความเชื่อในเรื่องการทดสอบความแข็งแรงของพื้นโลก

(3) อารมณ์หวาดกลัว (ภยานกะ)

เนื้อหาที่แสดงถึงอิทธิปาฏิหารย์ตลอดจนถึงความน่ายำเกรงที่มีต่อพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่อยู่นอกเหนือเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ เป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณ โดยภาพการแสดงนำเสนอภาพผ่านระบบเลเซอร์เป็นภาพพระศิวะปางศิวนาฏราชที่ทรงปราบอสูรร้าย เป็นปางที่น่ายำเกรงด้วยสามารถสร้างความหวาดกลัวให้กับผู้ชมได้ อีกทั้งยังซ่อนความหมายเชิงสัญลักษณ์ถึงพลังทำลายล้างสิ่งชั่วร้ายของมหาเทพ อันเป็นคติสอนใจให้บุคคลพึงประพฤติแต่ความดี หาไม่แล้วพลังทำลายล้างที่น่ากลัวอาจจะเกิดขึ้นกับผู้ประพฤติความชั่วร้ายได้

(4) อารมณ์สงบ (ศานตะ)

เป็นอารมณ์ของจิตที่สงบนิ่ง เป็นอารมณ์ที่ปรากฏชัดเจนในช่วงแรกขององค์ 1 ที่ต้องการให้ผู้ชมได้สำรวมกาย วาจา ใจ เพื่อนำเข้าพิธีกรรมและการแสดงที่เนื่องด้วยพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์

8.1.3 บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน

การวิเคราะห์ถึงกระบวนการผลิตวัฒนธรรมและการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดประเพณีแห่นางดาน ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดานจังหวัดนครศรีธรรมราชได้ ดังนี้

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

8.1.3.1 บทบาทหน้าที่สืบทอดคติความเชื่อ

การสื่อสารมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ในการถ่ายทอดเล่าเรื่องประเพณีแห่นางดาน โดยอ้างอิงการตีความถึงประวัติความเป็นนมาของประเพรีแห่นางดานในตัวสาร สื่อสารสุนทรียภาพหรือด้นความสวยงาม (Poetic Function) ของศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ได้แก่ คติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และคติความเชื่อที่เชื่อมโยงกับพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ที่สืบทอดกันมาซึ่งเป็นหน้าที่ของบริบททางการสื่อสารในการใช้เป็นกรอบอ้างอิงถึงความเป็นจริงในเชิงรูปธรรมของข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ผ่านพิธีกรรมให้กับคนหลังเรียนรู้และสืบทอดประเพณีแห่นางดานหรือตรียัมปวายเป็นประเพณีเก่าแก่ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งมีชุมชนพราหมณ์ ช่วง พ.ศ. 1200 โดยเฉพาะจังหวัดนครศรีธรรมราช สืบสานจากสมัยอยุธยาถึง กรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อบูชาเทพบริวารในคติพราหมณ์ ดังนี้

(1) คติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การสื่อสารมีบทบาทในการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับคตินิยมทางศาสนาพราหมณ์ที่เชื่อว่าว่าประเพณีแห่นางดานเป็นพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์และพยายามเชื่อมโยงเข้ากับความศักดิ์สิทธิ์ของวัตถุที่ถูกนำมาใช้บูชาในพิธีกรรมมีการแสดงตามตำนาน และคติความเชื่อในวัฒนธรรม เพื่อชี้ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ และให้ทราบพัฒนาการความเชื่อที่แตกต่างกัน โดยประเพณีแห่นางดานนี้พยายามสืบทอดคติความเชื่อสมัยมหาเทพทั้ง 3 พระองค์ คือ ก) คติความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะ ข) คติความเชื่อเกี่ยวกับพระวิษณุ และ ค) คติความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหม ซึ่งเป็นเจ้าแห่งพลังอำนาจทั้ง 3 ประการผู้เป็นพระเป็นเจ้าแห่งสรรพชีวิตทั้งปวง

(2) คติความเชื่อที่เชื่อมโยงกับพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

คติความเชื่อเรื่องการถวายข้าวตอกดอกไม้ผลไม้ เนื่องมาจากคติความเชื่อที่ว่าประเพณีตรียัมปวายและตรีปวายที่นครศ พราหมณ์กระทำพิธีต่อกัน ทั้งนี้การถวายข้าวตอกดอกไม้ผลไม้สืบมาจากคติความเชื่อที่ว่า ประเพณีทั้งสองมีความเกี่ยวข้องกันกับพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ กล่าวคือ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญที่กระทำกันในเดือน 6 อันเป็นฤดูกาลเริ่มเพาะปลูก พิธีนี้จึงจัดขึ้นเพื่อสวดอ้อนวอนเทพเจ้า ขอให้บันดาลให้การเพาะปลูกได้ผลดีส่วนประเพณีตรีปวายที่จัดขึ้นในเดือนยี่ ซึ่งผ่านพ้นฤดูเก็บเกี่ยวมาแล้ว จัดขึ้นเพื่อแสดงความขอบคุณต่อเทพเจ้าที่บันดาลให้การเพาะปลูกได้ผลดี

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

8.1.3.2 บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน

(1) สืบทอดอัตลักษณ์ของชุมชน

การดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ถ่ายทอดเล่าเรื่อง“ประเพณีแห่นางดาน” ในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน ในการสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อการสืบทอดวัฒนธรรม จึงเป็นกระบวนการรักษาและส่งต่อวัฒนธรรมนั้นให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปในสังคมผ่านการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น โดยกระบวนการสืบทอดสื่อพิธีกรรม หรือผ่านประเพณีแห่นางดาน ที่คนในพื้นที่สืบทอดปฏิบัติต่อกันมา โดยอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ชุมชนมีความเหมือนร่วมกันเป็นส่วนใหญ่ มีความโดดเด่นและแตกต่างจากชุมชนอื่น ซึ่งเป็นการสืบทอดความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ หรือเรียกได้ว่าเป็นเป็นตัวแทนที่บ่งบอกถึงพื้นที่นั้นๆที่มีความทรงจำและวัฒนธรรมที่ใช้ร่วมกัน และเชื่อมโยงเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น จากคนรุ่นก่อนมาสู่คนในปัจจุบัน ซึ่งจะจัดงานในวันส่งท้ายของงานประเพณีสงกรานต์ ถือเป็นกิจกรรมที่ได้รับความสนใจในความพิเศษของงาน ซึ่งประเพณีแห่นางดานที่จัดขึ้นทุกปี บอกเล่าถึงความยิ่งใหญ่ และความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาพราหมณ์ในอดีตกาล

(2) สืบทอดวัฒนธรรมประเพณี

บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน ในการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีนั้น คือบทบาทใน การผลิตซ้ำหรือบูรณาการรื้อฟื้นฟูประเพณี ต้องอาศัยวิธีการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ เพื่อถ่ายทอดเนื้อหาสาระของสารไปถึงผู้รับสารให้เข้าใจเรื่องราวในอดีต สำหรับประเพณีแห่นางดานการสื่อสารมีบาทสำคัญในการเล่าเรื่องให้กับคนรุ่นหลังได้ทราบประเพณีเก่าแก่ ซึ่งปัจจุบันประเทศไทย มีพิธีแห่นางดานและโล้ชิงช้าเหลือเพียงที่นครศรีธรรมราชแห่งเดียว โดยเป็นงานประเพณีที่จังหวัดนครศรีธรรมราชภาคภูมิใจและได้รับการสนับสนุนให้เป็นกิจกรรมสำคัญในปฏิทินการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยอีกกิจกรรมหนึ่ง ในฐานะที่เป็นประเพณีดั้งเดิมที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนานแต่ครั้งบรรพกาล การที่ชาวเมืองนครศรีธรรมราชร่วมกันรื้อฟื้นประเพณีดังกล่าวขึ้นมาอีกครั้งเพื่อเผยแพร่ประเพณีแห่นางดานให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง นับเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการช่วยกันธำรงไว้ซึ่งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่ายิ่ง ประเพณีแห่นางดาน ได้รับการขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี พ.ศ. 2562 ซึ่งนับเป็นการสืบทอดประเพณีแห่นางดานที่โดดเด่นของจังหวัดนครศรีธรรมราชสู่สายตาทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

นอกจากนี้ ยังพบว่า ประเพณีแห่นางดานมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง และมีการสร้างใหม่ซึ่งคล้ายกับการประยุกต์โดยเป็นการจัดงานในช่วงเทศกาลสงกรานต์หรือประเพณีปีใหม่ไทยโดยเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมประเพณีระหว่างประเพณีดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์และประเพณี บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน ในการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี ได้แก่

(1) การอนุรักษ์รักษาวัฒนธรรมประเพณีแห่นางดานแบบดั้งเดิม

(2) การฟื้นฟูประเพณีแห่นางดาน เป็นการสื่อสารให้เกิดการมีส่วนร่วมทั้งภาคเอกชนและส่วนราชการให้เกิดความร่วมมือกับชาวบ้านโดยมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบให้มีความทันสมัยมากขึ้น แต่ยังคงเนื้อหาของประเพณีและเป้าหมายเดิมที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป

(3) การประยุกต์ เนื่องจากวัฒนธรรมและสื่อพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอย่างไม่หยุดนิ่งการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีจึงมีมาตลอด โดยมีการตัดทอนช่วงพิธีกรรมบางช่วงออก แต่ยังคงรูปแบบวัฒนธรรมและพิธีกรรมดั้งเดิมที่ทรงคุณค่าไว้ และนำมาประยุกต์และปฏิบัติสืบทอดประเพณีรวมกับประเพณีสงกรานต์

8.1.3.3 บทบาทการสร้างองค์ความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา

ปัจจุบันประเพณีแห่นางดานและพิธีโล้ชิงช้า มีเพียงที่จังหวัดนครศรีธรรมราชเพียงจังหวัดเดียวเท่านั้น ซึ่งเป็นการสร้างการสร้างองค์ความรู้ให้แก่คนรุ่นหลัง ได้รับรู้และตระหนักในคุณค่าของประเพณีและพิธีกรรมท้องถิ่นอันทรงคุณค่าของชาวนครศรีธรรมราช ให้เห็นว่าเมื่อก่อนจังหวัดนครศรีธรรมราชนับถือศาสนาพราหมณ์ทำอะไรกันบ้าง และมีพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างไรมีความสำคัญต่อบุคคลที่มีเกี่ยวข้องใดบ้าง เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้เห็นว่าสมัยก่อนประเพณีพราหมณ์ที่ฝังรากในจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นอย่างไร

ดังนั้น บทบาทการสื่อสารจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติให้รู้ถึงขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างชัดเจน โดยเผยแพร่ความรู้แก่เยาวชนและองค์กรภาครัฐทุกส่วน ให้สามารถนำไปปฏิบัติเองได้อย่างเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เกิดความชำนาญ และถ่ายทอดความรู้ต่อผู้อื่นได้ ที่สำคัญคือการปฏิบัติให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อให้เยาวชนประชาชนในท้องถิ่น มีความรู้ในการทำพิธีอย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์ในเชิงวิชาการเป็นการรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ที่มีความหลากหลายให้คงอยู่อย่างยั่งยืน ส่งผลให้สังคมไทยมีจารีต

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม ด้านการสร้างารเรียนรู้ได้สร้างความรู้ความเข้าใจ โดยมีการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์เผยแพร่ที่ทันสมัย สร้างแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และส่งเสริมให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับประเพณีแห่นางของโรงเรียนเทศบาลนครนครศรีธรรมราชทุกแห่ง

จึงกล่าวได้ว่าบทบาทการสื่อสารเป็นการสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชาติ ให้ดำรงอยู่สืบไป ที่นอกเหนือภารกิจหลักสำคัญยิ่ง การเรียนรู้ได้สร้างความรู้ความเข้าใจ จัดทำสื่อเผยแพร่ที่ทันสมัย สร้างแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และส่งเสริมให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่นของโรงเรียนเทศบาลนครนครศรีธรรมราชทุกแห่ง

นอกจากนี้ ยังพบว่า การสื่อสารนอกจากจะเป็นการเรียนรู้ และถ่ายทอดในระดับปัจเจกบุคคลแล้ว การสื่อสารยังเป็นอีกช่องทางการสื่อสารในการสร้างองค์ความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา จึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน เพราะสื่อเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงข่าวสารจากนักพัฒนาสังคมไปสู่ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะในยุคสังคมข่าวสารที่มนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธการรับรู้ข้อมูลข่าวสารในยุคดิจิทัล ซึ่งบทบาทการสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจสังคมหรือตอบสนองสังคมที่มีการโหยหาความเป็นอดีต เป็นบทบาทในการให้ข้อมูล การสร้างองค์ความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา เป็นการอ้างอิงประวัติศาสตร์ รวมทั้งยังนำไปสู่การทำความเข้าใจถึงกระบวนการรื้อฟื้นทางวัฒนธรรมในสังคมไทย เพราะสื่อจะที่เป็นตัวกลางทำให้สารเคลื่อนตัวออกไปจากผู้ส่งสาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสื่อสาร ในที่นี้การสื่อสารทางวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น จะเป็นใช้การสื่อสารผ่านสื่อพิธีกรรม หรือผ่านการจัดประเพณีแห่นางดาน

8.1.3.4 บทบาทหน้าที่ระดมพลังชุมชน

ประเพณีแห่นางดานที่ทางเทศบาลนครศรีธรรมราชได้พยายามฟื้นฟูประเพณีแห่นางดานขึ้นมานั้น ได้ก่อให้เกิดการระดมพลังชุมชน เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์อย่างแยกแยะไม่ได้ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่างๆของท้องถิ่นตามภาคต่างๆของประเทศ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ชุมชน ให้ความนับถือเมื่อมีการจัดพิธีดังกล่าวขึ้นคนในชุมชนที่มาร่วม

พิธีจะเกิดความรักความสามัคคี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นการสร้างความเจริญรุ่งเรืองและสร้างความเป็นปึกแผ่น แก่ชุมนุมอย่างดียิ่ง

เนื่องจากในการจัดประเพณีดังกล่าวของทุกปีจะมีชาวบ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติเดินทางมาร่วมพิธีการเป็นอย่างมาก ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมประเพณีมีความรู้สึกร่วมเป็นหนึ่งเดียวกัน อีกทั้งทำให้เกิดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการส่งเสริมประเพณีแห่นางดานเพื่อการท่องเที่ยว ทั้งจากองค์ภาครัฐ องค์กรภาคประชาชน และชุมชนในเขตเทศบาลมาเป็นแกนในการอนุรักษ์ประเพณี ดังนั้น บทบาทการสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการส่งเสริมประเพณีแห่นางดานเพื่อการท่องเที่ยว ในส่งเสริมและสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนของทุกคน ทุกกลุ่มในชุมชน พบว่า การสื่อสารพิธีกรรม หรือการแสดงประเพณีพิธีกรรมมักจะถูกออกแบบมาเป็นพื้นที่สาธารณะ ที่เปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มทุกรุ่น ทุกเพศทุกวัยทุกชนชั้นในชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วม โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงาน ดังการสืบสานประเพณีแห่นางดานของจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้นจะต้องมีหน่วยงานต่างๆเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งชุมชนผู้นำชุมชนผู้นำท้องถิ่นรวมไปถึงหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีการทำงานอย่างเป็นระบบ ซึ่งระบบการแบ่งงาน จะเป็นการรับประกันว่ากดปุ่มไปจะได้เข้ามามีส่วนร่วมกันกล่าว ซึ่งนับว่าเป็นต้นทุนวัฒนธรรมที่สำคัญ โดยได้กำหนดบทบาทการอนุรักษ์ประเพณี

8.1.3.5 บทบาทหน้าที่ในการให้ความบันเทิง

การประกอบพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดานนั้น มีการแสดงแต่งการเลียนแบบเทพตามคำนานของประเพณี โดยมีขบวนแห่นางดานจากสนามหน้าเมืองมายังหอพระอิศวร การแสดง แสง สี เสียง ตำนานนางดาน และเทพเจ้าที่เกี่ยวข้อง การจำลองพิธีแห่นางดาน และการโล้ชิงช้า โดยจะจัดงานวันส่งท้ายของงานประเพณีสงกรานต์ของทุกปี ถือเป็นกิจกรรมที่ได้รับความสนใจในความพิเศษของงาน ซึ่งประเพณีแห่นางดานที่จัดขึ้นทุกปี บอกเล่าถึงความยิ่งใหญ่ และความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาพราหมณ์ในอดีตกาล

8.1.3.6 บทบาทในการจัดระบบทางสังคม

บทบาทการสื่อสารทำหน้าที่ในการจัดระบบของรูปสัญญะเป็นการกำหนดลักษณะของตนเองของรหัส (Code) ผู้ส่งสารหรือสื่อมีบทบาทหน้าที่ในการตรวจสอบว่าผู้รับสารเข้าใจ

ตรงกันกับผู้ส่งสารหรือไม่ ของประเพณีแห่นางดาน ทั้งภาษา เครื่องมือที่จัดระบบของประวัติความเป็นมาของประเพณีแห่นางดาน ซึ่งผู้รับสารจะต้องการเข้ารหัส-ถอดรหัสเพื่อแปลความหมายที่ผู้ส่งสารได้สื่อออกมาผ่านพิธีกรรมของประเพณีแห่นางดานตีความจากการได้รับชมขบวนการแห่นางดาน ตลอดจนการแต่งกาย เสื้อผ้า การแสดงต่างๆ ในขบวน นักแสดงแต่ละตัว เสื้อผ้า หน้าผม เครื่องกาย ล้วนแฝงไว้ด้วยความหมายเชิงสัญญะ เพื่อเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีอันเก่าแก่ของชาวเมืองนครศรีธรรมราช ติดต่อสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ เทศบาลนครนครศรีธรรมราช สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครศรีธรรมราช การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานจังหวัดนครศรีธรรมราช

8.1.3.7 บทบาทในการสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมไทย

(1) บริบททางประวัติศาสตร์

บทบาทการสื่อสารในการสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมไทย เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมประเพณีแห่นางดานเพื่อให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน ว่ามีอะไรเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ซึ่งพบว่า ประเพณีแห่นางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช เดิมมีการเข้าใจกันอย่างแพร่หลายว่ามีต้นกำเนิดมาจากอินเดียในหมู่ชนที่นับถือศาสนาพราหมณ์ -ฮินดู ที่ไทยรับคติความเชื่อเรื่อง การโล้ชิงช้า เพื่อทราบความเป็นสิริมงคลและบูชาพระผู้เป็นเจ้า เนื่องจากในอดีตไทยมีการติดต่อซื้อขายกับอินเดียประกอบกับมีชาวอินเดียเข้ามาตั้งชุมชนอาศัยตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยา แต่ทั้งนี้พบว่า ได้มีการศึกษาวิจัยด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ผู้วิจัยได้ค้นพบข้อมูลเพิ่มเติมว่า วิธีการโล้ชิงช้า เป็นพิธีกรรมที่มีอยู่อย่างแพร่หลายภูมิภาค โดยแต่ละพื้นที่จะมีความเชื่อเกี่ยวกับพิธีการโล้ชิงช้าที่แตกต่างกันหรือมีบางส่วนที่คล้ายคลึงกัน ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและประสบการณ์ของผู้คนในแต่ละภูมิภาค

(2) สะท้อนอำนาจการปกครอง

บทบาทในการสื่อสารและการดำรงอยู่นั้นจะสะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการสืบทอดอำนาจทางการเมืองการปกครอง ซึ่งแสดงถึงเสถียรภาพของความมั่นคงของราชอาณาจักร ซึ่งจากคติความเชื่อของพราหมณ์-ฮินดู พราหมณ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมส่วนของราชสำนัก ซึ่งมีผลต่อการเพิ่มอำนาจของชนชั้นปกครองในสังคม โดยเป็นการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่มีส่วนสำคัญในการช่วยทำให้ผู้ปกครองหรือกษัตริย์ มีส่วนช่วยในการเสริมอำนาจบารมี ได้รับการยอมรับจากผู้ใต้การปกครอง ทำให้เกิดการยอมรับและการมี

ผู้เข้าร่วมพิธีจำนวนมากโดยในขบวนแห่พญาชิงช้าที่มีความยิ่งใหญ่และใช้กำลังพล ที่สังกัดในกรมกองต่างๆซึ่งดูยิ่งใหญ่บ่งบอกว่าขุนนางผู้ใดมีอำนาจมากน้อยเพียงใด ทำให้แคว้นในพื้นที่ใกล้เคียงรู้สึกเกรงขาม เสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้กับพลเมืองให้เกิดความเชื่อมั่นต่อราชวงศ์ ประกอบกับยังสะท้อนถึงสภาพเศรษฐกิจและบ้านเมืองในขณะนั้น ทั้งนี้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองพิธีดังกล่าวจึงถูกยกเลิกไป

(3) สะท้อนสังคมและวัฒนธรรมไทย

ประเพณีแห่นางดานสะท้อนให้เห็นถึงการคงอยู่ของคติความเชื่อเนื่องในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จะเห็นว่าในส่วนของพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรม เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วก็ให้ความสำคัญกับพุทธศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือกัน นอกจากพราหมณ์จะศึกษาตามลัทธิของตนแล้ว ยังต้องถือปฏิบัติศีลห้าตามหลักพุทธศาสนาด้วย จึงจะทำให้เป็นที่ในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตและยังสะท้อนถึงพัฒนาการของคติความเชื่อดั้งเดิมที่ผ่านการปรับตัวเข้ากับความเชื่อต่างๆ ในท้องถิ่น เคารพนับถือในสังคมไทย ส่วนเรื่องการสืบเชื้อสายตระกูลก็ต่างไปจากคติดั้งเดิมของอินเดียคือพราหมณ์สามารถสืบเชื้อสายเป็นคนในวรรณะพราหมณ์จากฝ่ายบิดามารดาหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ตามเหมาะสม ในขณะที่สังคมอินเดียมีการแบ่งแยกเรื่องวรรณะอย่างเข้มข้น หรือส่วนของการประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะกระบวนแห่พระยายืนชิงช้า ยังทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงตามอย่างตะวันตก เช่น เครื่องแต่งกายของผู้เข้าร่วมในกระบวนแห่ อาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัย ความมีระเบียบวินัยของผู้เข้าร่วมในขบวน ซึ่งมีส่วนในการจูงใจให้คนอยากเข้ารับราชการทหารเป็นกำลังพลตามพระราชประสงค์ในการฝึกทหารแบบสมัยใหม่ในส่วนท้ายของพิธีซึ่งมีการตัดจุกโกนจุกสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องขวัญ ซึ่งเป็นการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อตามคติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เข้าด้วยกัน ซึ่งในสภาพสังคมปัจจุบันไม่นิยมให้บุตรหลานไว้ผมจุก ผมแกละ ผมเปีย ฯลฯ

(4) สะท้อนความเชื่อมของประเพณีของราชสำนักและประเพณีท้องถิ่น

ประเพณีของราชสำนักและประเพณีท้องถิ่นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงใกล้ชิดกัน โดยประเพณีของทางราชสำนักบางประเพณีเกิดขึ้นก่อนและมีอิทธิพลต่อประเพณีท้องถิ่น ในขณะที่ประเพณีราชสำนักบางประเพณีได้รับแบบอย่างจากประเพณีท้องถิ่นมาปรับให้เหมาะสมกับบริบทก่อนนำไปถือปฏิบัติจะเห็นได้จากสมัยอยุธยา ได้มีการเดินทางเข้ามาของคณะพราหมณ์จากเมืองรามรัฐหรือพาราณสี และมีการนำเอาเทวรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู รวมทั้งชิงช้ามาถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการ จึงเชื่อว่าพิธีพราหมณ์ฝ่ายราชสำนักมีอิทธิพลต่อพิธีพราหมณ์ใน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ราชสำนักนครศรีธรรมราช เพราะพราหมณ์จากราชสำนักมีบทบาทอย่างยิ่งในการกำหนดแบบแผนทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช อีกทั้งตำแหน่งหัวหน้าคณะพราหมณ์ เมืองนครศรีธรรมราชนั้นต้องได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนักอยุธยา

8.1.3.8 บทบาทในการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยว

บทบาทการสื่อสารเพื่อดำรงอยู่ของประเพณีแห่นางดานในการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวมีจุดเริ่มต้นกระแสโลกาภิวัตน์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งก่อให้เกิดกระแสภูมิภาคนิยมของแต่ละประเทศที่ พยายามสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม การนำเอาทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างเป็นจุดขายในการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเป็นชาตินิยมให้กับประเทศ ของตน อีกทั้งยังเป็นการโต้ตอบอิทธิพลทางวัฒนธรรม ของประเทศเจ้าอาณานิคมหรือประเทศที่มีพลังทางวัฒนธรรมเหนือกว่า

โดยที่บทบาทในการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวอันนำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและรายได้เข้าประเทศและท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีแห่นางดานนับเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ได้มีการรื้อฟื้น เพื่อให้สืบทอดอยู่ของวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของไทยผ่านการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อก่อให้เกิดทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว เป็นการจัดงานเชิงบูรณาการระหว่างหน่วยงานต่างๆ ของทางส่วนราชการ และภาคเอกชน เพื่อเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีอันเก่าแก่ของชาวเมืองนครศรีธรรมราช

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

8.2 อภิปรายผล

8.2.1 การประกอบสร้างความหมายเชิงสัญญะของประเพณีแห่นางดานของจังหวัดนครศรีธรรมราช

จากประเด็นการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ มายาคติและการประกอบสร้างความหมายผ่านประเพณีแห่นางดาน จะเห็นได้ว่าสัญลักษณ์ที่ใช้ในเชิงพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดานล้วนเป็นระบบสัญลักษณ์ในระบบปิดที่มีความหมายตายตัว แต่กระบวนการประกอบสร้างความหมายจากระบบสัญลักษณ์นั้นๆ จะมีความยืดหยุ่นในการตีความหมายตามกรอบมายาคติที่ผู้รับสารอาจตีความหมายกตกต่างกันบ้างในรายละเอียด แต่แก่นประเด็นเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และการเชื่อมโยงสู่

สัญลักษณ์เพื่อความอุดมสมบูรณ์เป็นสิ่งที่เกิดควบคู่ในพิธีกรรมและประเพณีแห่นางดานอยู่เสมอ สอดคล้องกับ แนวคิดการวิเคราะห์ระบบความหมาย (Signification) ของ Saussure (1974) กล่าวว่า สัญญะใดๆ นั้นมีความหมายอยู่ 2 ระดับ คือ ระดับความหมายโดยตรง (Denotative Meaning) และ ระดับความหมายตรงโดยนัย (Connotative Meaning) อีกทั้งยังสอดรับกับแนวคิดเกี่ยวกับแนวคิด เรื่องมายาคติ (Myths) และ อุดมการณ์ (Ideology) ของ Barthes โดย Barthes (1957) ได้เสนอว่า หน่วยสื่อความหมายแต่ละหน่วยมิได้มีตัวตนอยู่ได้โดยลำพังโดดๆ แต่อาศัยความสัมพันธ์โยงใย ระหว่างกันซึ่งประกอบเป็น โครงสร้างขององค์รวม จึงทำให้แต่ละหน่วยมีค่าสื่อความหมายขึ้นมา ได้ ดังนั้นกระบวนการสื่อความหมายจึงอิงอยู่กับเครือข่ายความสัมพันธ์กันเองของหน่วยทั้งหมด ตามหลักการพื้นฐานของสัญวิทยา มายาคติมีลักษณะเหมือนภาษาหรือกระบวนการสื่อความหมาย ประเภทอื่นๆ เช่น สัญญาณจราจร กล่าวคือสิ่งเหล่านี้ทำหน้าที่ของมันโดยอาศัยหน่วยสื่อ ความหมาย ซึ่งในภาษาวิชาการเรียกว่า สัญญะ (Sign) สัญญะประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่รับรู้ได้ด้วย ประสาทสัมผัส กับสิ่งที่เข้าใจได้ว่าเป็นความหมายที่สื่อออกมา โดยมองว่าสถาบันที่มีอำนาจจะ สามารถสร้างความหมายและอุดมการณ์ จากสิ่งที่เป็นความหมายโดยตรง (Denotation) ให้กลายเป็น ความหมายโดยนัย (Connotation) และทำความหมายโดยนัย (Connotation) ให้กลายเป็นความหมาย โดยตรง (Denotation)

สำหรับการสื่อความหมายหมายในเชิงสัญลักษณ์ของน้ำในพิธีศักดิ์ ที่พบว่า มีการสื่อสาร ความหมายในที่แตกต่างกันไปตามบริบท ยุคสมัย วัฒนธรรมประเพณี สำหรับความหมายในเชิง สัญลักษณ์ในพิธีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่สอดคล้องกับความหมายใน เชิงสากลคือ สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ และการเริ่มต้นใหม่ อีกทั้งได้บทประพันธ์ที่เกี่ยวกับ น้ำศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้สอดรับกับ สุธรรม ชยันต์เกียรติ (2555) ได้อธิบายไว้ว่า การเอาพิธีพลีกรรมตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ จากแหล่งน้ำ 6 แหล่ง มาทำเป็นน้ำพุทธมนต์นั้นมีที่มาจากการ ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของเหล่าข้าราชบริพารทั้งหลาย พิธีพุทธาภิเษกน้ำศักดิ์สิทธิ์ พิธีบวงสรวงพระเจ้า ศรีธรรมโศกราช พิธีสรงน้ำพระพุทธสิหิงค์ด้วยน้ำศักดิ์สิทธิ์ กิจกรรมที่กล่าวมานั้นเกี่ยวข้องกับการ ผลัดเปลี่ยนเทพเทวดา เปลี่ยนราศี เปลี่ยนฤดูกาล มีน้ำเข้ามาเกี่ยวข้องมารวมในเทศกาล มหาสงกรานต์จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Hall (1996) ที่มองว่า กระบวนการสื่อสาร คือกระบวนการให้ความหมายด้วยรหัส (Signifying Practices) ที่ให้ ความสำคัญที่ “รหัส” หรือ “Code” อันเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดของสัญวิทยาที่ว่าสัญญะ ต่างๆ ประกอบเข้าด้วยกันภายใต้กกเกณฑ์ทางโครงสร้างชุดหนึ่งที่เรียกว่า รหัส ดังนั้น กระบวนการ

สื่อสารจึงประกอบด้วยการที่ผู้ส่งสาร "เข้ารหัส" หรือ สร้าง ผลิต ตัวบท หรือสารอย่างหนึ่งขึ้นมาเพื่อส่งไปยังผู้รับสาร ซึ่งจะเป็นผู้ "ถอดรหัส" สารนั้น

8.2.2 องค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดาน

การวิเคราะห์ตัวบทงานสร้างสรรค์ในประเพณีแห่นางดานและการแสดงพิธีตรียัมปวาย พบว่า ลักษณะเด่นขององค์ประกอบด้านสุนทรียภาพทางการสร้างสรรค์ 5 ประการ ได้แก่ สุนทรียะจากการใช้รหัสเชิงซ้อน (Aesthetics of Double Codes) การยุบรวมความหมาย (Implosion of Meaning) ระหว่างภาพความจริงเสมือนกับนักแสดงจริง คุณค่าแสงเงาสลัว สุนทรียะแบบนาฏการ (Dramatization) สุนทรียะความสนุกบนความไร้ระเบียบอย่างเป็นระบบ (Orderly Disorder) และในบางช่วงจังหวะของพิธีกรรมและการแสดง ระดับสัดส่วนขององค์ประกอบสุนทรียะทางการสร้างสรรค์ดังกล่าวมีความแตกต่างกันนั้น สอดรับกับแนวคิดของ แฟร์ดินน็องด์ ที่ระบุว่า สัญญะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ 1) ของจริง (Reference) คือ บรรดาของจริงทั้งหลาย 2) ตัวหมาย (Signifier) คือ ในแต่ละวัฒนธรรมจะสร้างสัญญะขึ้นมาแทนตัวขวดจริง เช่น ในปริบทของสังคมไทยจะสร้างสัญญะที่เขียนเป็นตัวอักษรว่า "ขวด" สังคมอังกฤษเขียนว่า "Bottle" สังคมฝรั่งเศสเขียนว่า "Bouteille" และสังคมอื่นๆ ก็จะมีวิธีสร้างสัญญะที่แตกต่างกันออกไป สัญญะในภาพที่ 2 อาจจะเป็น "เสียง" (Sound) คือการเปล่งเสียงออกมาเป็นถ้อยคำว่า "ขวด" หรือเป็น "ภาพ" (Image) เช่น เป็นตัวอักษรหรือรูปวาด เป็นต้น 3) ตัวหมายถึง (Signified) คือ เมื่อคนในแต่ละวัฒนธรรมได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้สัญญะ (เช่น อ่านออก) เมื่อเห็นสัญญะ "ขวด/Bottle/Bouteille" ในสมองหรือความคิดคำนึงของเขาก็จะเกิดแนวคิดจินตนาการภาพของ "ขวด" ขึ้นมา ที่เราเข้าใจกันว่าเป็น "เป็นภาพในใจหรือในความคิด" (Concept)

สำหรับโครงสร้างเนื้อหาสาระมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการตักน้ำศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวงฐานพระสยม ขบวนแห่นางดานและการแสดงบนเวที โดยมีสาระสำคัญคือการนำเสนอความรู้และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับมิติทางจิตวิญญาณอันเชื่อว่าจะนำมาซึ่งประโยน์และความสุขแก่ผู้ที่เข้าร่วมพิธีและการรับชมกิจกรรมการสื่อสารในประเณีแห่นางดาน สอดรับกับการวิเคราะห์ระบบความหมาย (Signification) ของ Saussure (1974) ที่ระบุว่า การวิเคราะห์ความหมายของสัญญะ โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสัญญะประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างภายใต้กฎเกณฑ์หรือรหัสใดๆ และเนื่องจากการให้ความหมายของสัญญะเป็นความหมายที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้นเอง (Arbitrary) ดังนั้น ความหมายจึงได้มีหลายระดับตามการตีความของบุคคล และตาม

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ข้อตกลงหรือกฎเกณฑ์ใดๆ ที่สังคมรับรู้ร่วมกัน ทั้งนี้วิธีการวิเคราะห์ความหมายของสัญญะใน 2 ระดับ ดังกล่าวที่กล่าวมาข้างต้นจึงเป็นวิธีการในการรเข้าสู่ประเด็นปัญหา เพื่อค้นหาความหมายในระดับต่างๆ ของแผ่นไม้ที่วาดหรือแกะสลักรูปเทพบริวารในคติพราหมณ์ จำนวน 3 องค์ แผ่นแรกคือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ แผ่นที่สองคือแม่พระธรณี แผ่นที่สามคือพระแม่คงคา รวมถึงตัวแสดงที่แสดงเป็นองค์เทพทั้ง 3 นั้น ได้แก่ รูปร่าง เครื่องนุ่งห่ม และองค์ประกอบต่างๆ ที่ใช้ในการแต่งกายที่ใช้ในขบวนแห่ ในประเพณีแห่งนางดาน ของจังหวัดนครศรีธรรมราช อันจะนำไปสู่การทำความเข้าใจความหมายภาพแห่งมายาคติเชิงวัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังได้ดียิ่งขึ้นต่อไป

8.2.3 บทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน

ในประเด็นเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดานนั้น เป็นการศึกษาถึงบทบาทต่อการทำหน้าที่การสร้างและถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณีแห่งนางดานขึ้นมาใหม่ โดยกลุ่มคนต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลาเพื่อสืบทอดประเพณีแห่นางดานที่มีอายุยืนยาว สอดคล้องกับ Hall (1977) ที่ระบุว่า วัฒนธรรมคือการสื่อสาร การสื่อสารคือวัฒนธรรม" วัฒนธรรมในความหมายของการสื่อสาร จึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง (Mediator) ในการพัฒนา "การดำรงอยู่" (Social Being) ของคนหนึ่งให้กลายเป็นมนุษย์ที่มี "จิตสำนึกทางสังคม" (Social Consciousness) ด้วยเหตุนี้ ลักษณะทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคมจึงขึ้นอยู่กับบริบทของภาพความเป็นจริงของสังคมนั้นๆ

สำหรับบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดานในการสืบทอดอัตลักษณ์ของชุมชน โดยจากผลการศึกษาที่พบว่า การดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ถ่ายทอดเล่าเรื่อง"ประเพณีแห่นางดาน" เป็นประเพณีอัตลักษณ์ของชุมชนพราหมณ์ในตัวเมืองนครศรีธรรมราช ที่กำเนิดมาจากรูปแบบและวิธีคิดข้างต้นจนกลายเป็น "องค์ความรู้" และนำมาขัดเกลาบ่มเพาะความเป็น "ตัวตน" (หรืออัตตา) ที่หลากหลายสามารถให้ปรับตัวเข้าหากันหรือเอื้อซึ่งกันและกัน จนกลายเป็นจารีตร่วมของชุมชนพราหมณ์ ที่ถ่ายทอดไปยังชุมชนคนรุ่นใหม่ และกลายเป็นจารีตใหม่ของชุมชน ซึ่งประเพณีแห่นางดานนับเป็นบทบาทหน้าที่สำคัญในการดูแลและรักษาวัฒนธรรม และภูมิปัญญาให้สามารถดำรงอยู่ในภาวการณ์เปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ การอาศัยการสื่อสารเป็นตัวกลางในการนำเสนอและถ่ายทอดเนื้อหา นอกจากนี้ยังมีในส่วนของการส่งเสริมหรือสนับสนุนให้คนรุ่นใหม่ได้มองเห็นประโยชน์ตามบริบทแวดล้อม เช่น ประโยชน์ของการผลิตซ้ำกระบวนการทางวัฒนธรรม โดยมีอัต

ลักษณ์ชุมชนเป็นหัวใจสำคัญในการถ่ายทอด เพื่อให้มองเห็นความแตกต่างและดำรงคุณค่าวัฒนธรรมไปสู่คนรุ่นต่อไปได้อย่างยั่งยืน ซึ่งใกล้เคียงกับผลการศึกษาของ กฤชณัท แสนทวี (2552) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ลำพวน : การวิเคราะห์การสื่อสารกับการสืบทอดอัตลักษณ์ชาวไทยพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ผลการศึกษาพบว่า เงื่อนไขปัจจัยภายในที่เอื้ออำนวยต่อการสืบทอดนั้น เป็นเรื่องของเนื้อหาสาระที่ถูกถ่ายทอดในลำพวนสามารถปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์ได้หลายอย่าง ตามสถานการณ์และสภาวะปัจุบัน รวมถึงช่องโอกาส และพื้นที่ในการแสดงเอื้ออำนวยในทุกโอกาสและทุกสถานที่ และปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เกื้อหนุนให้มีการสืบทอดสื่อพื้นบ้านคือความสนุกสนานที่ได้รับจากการชมหมอลำพวน หากผู้ชมนั้นสามารถเข้าใจในความหมายได้เป็นอย่างดี

ทางด้านบทบาทหน้าที่ทางการสื่อสารในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดาน ในการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี ยังสอดรับกับแนวคิดเกี่ยวกับการผลิต /ผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม และการสื่อความหมาย ดังที่ สุพัตรา สุภาพ (2536) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง วัฒนธรรมประกอบไปด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี วิทยาการ และทุกสิ่งทุกอย่างที่คิดและทำในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม โดยแต่ละสังคมต่างก็มีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง เพราะเป็นวิถีชีวิตที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มสังคม

ทางด้านบทบาทหน้าที่สืบทอดคติความเชื่อ ที่พบว่า การสื่อสารมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ในการถ่ายทอดเล่าเรื่องประเพณีแห่นางดาน โดยอ้างอิงการตีความถึงประวัติความเป็นนมาของประเพณีแห่นางดานในตัวสาร สื่อสารสุนทรียภาพหรือด้นความสวยงาม (Poetic Function) ของศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ได้แก่ คติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และคติความเชื่อที่เชื่อมโยงกับพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ที่สืบทอดกันมา ได้ใกล้เคียงกับผลการศึกษาของ กันหา สีกุนวง (2559) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ฮางฮดสรง : สื่อสัญลักษณ์ สุนทรียภาพ พิธีกรรม และความเชื่อในแขวงหลวงพระบาง นครหลวงเวียงจันทน์ และ แขวงจำปาสักของ สปป.ลาว ผลการศึกษาพบว่า ประวัติความเป็นมาอันยาวนานเกิดจากความเชื่อผี ความเชื่อที่เกี่ยวกับบรรดาสรรพสัตว์ ทั้งหลายที่ให้ผลดีและร้ายให้กับมนุษย์และเกิดจากความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา เป็นพิธีที่ ได้รับอิทธิพล มาจากประเทศอินเดีย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 และได้เข้าสู่ลาว ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 7-8 และได้มีการปฏิบัติเป็นไปตามแบบจารีตประเพณี สืบต่อกันมาในสมัยพระยาฟ้าหล้าธรณีมหาราชฟ้างุ้มจนถึงสมัยพระเจ้าสุริยวงศา ในปัจจุบันยังพบว่าพิธีกรรมดังกล่าว

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ยังมีการปฏิบัติสืบต่อมาอยู่บ้าง ทั้งนี้อาจเกิดขึ้นตามโอกาสที่เอื้ออำนวยและ กรอบระยะเวลาตามความเหมาะสม ซึ่งไม่ได้มีการกำหนดกฎ ระเบียบในการปฏิบัติอย่างเคร่งคัดเหมือนครั้งในอดีตกาลที่ผ่านมา ส่วนสภาพปัจจุบันและปัญหาของฮางฮดสรงในแขวงหลวงพระบาง นครหลวงเวียงจันทน์และแขวงจำปาสัก ได้พบว่า ในปี ค.ศ. 1975 หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบสังคมนิยม การทำฮางฮดสรงเป็นงานศิลปกรรมไม้แบบพื้นเมือง อีกทั้งยังสอดคล้องกับการศึกษาของ กุลธิดา อู่บูรณกุล (2555) ได้ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีถือศีลกินผัก จังหวัดภูเก็ต ผลการศึกษาพบว่า 1) บริบทชุมชนของจังหวัดภูเก็ต บริบทชุมชนเป็นต้นกำเนิดประเพณีถือศีลกินผัก นอกจากนี้บริบทชุมชนยังมีผลต่อการสืบทอดประเพณี กล่าวคือ ในอดีตบริบทของชุมชน มีลักษณะเป็นเมืองขนาดเล็ก มีผู้คนอาศัยไม่มากนัก คนในชุมชนรู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ส่วนครอบครัวก็พบว่า มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ชาวภูเก็ตสมัยก่อนประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมง และทำเหมืองแร่ดีบุก ทำให้มีเวลาว่างให้กับครอบครัวและมีเวลาร่วมงานประเพณี จึงทำให้คนสมัยก่อนมีส่วนร่วมในการสืบทอดประเพณีมาก แต่ปัจจุบัน จังหวัดภูเก็ตถูกแปรสภาพเป็นเมืองใหญ่ คนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น ผู้คนมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ จึงทำให้การมีส่วนร่วมในการสืบทอดมีความยากลำบาก 2) ประวัติและองค์ประกอบของประเพณีถือศีลกินผักจังหวัดภูเก็ต พบว่า องค์ประกอบประเพณี ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า พบว่ารากของประเพณีได้แก่ ความเชื่อ และหลักปฏิบัติ ซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ยาก ส่วนลำต้นได้แก่ ที่มาและอาหารเจ ซึ่งเป็นตัวค้ำจุนรากให้คงอยู่ และส่วนดอก ใบ ผล เช่น สถานที่ประกอบพิธีกรรม เครื่องแต่งกาย ประทัด เครื่องดนตรี ซึ่งเป็นส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทชุมชนได้ง่าย 3) กระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณี ในอดีตคนในท้องถิ่นมีการสื่อสารอย่างเรียบง่ายคือ ใช้วิธีบอกเล่าปากต่อปาก ทำให้ประเพณีไม่ผิดเพี้ยนมากนัก ส่วนปัจจุบันก็ยังมีการใช้วิธีเดิมในครอบครัว และมีหน่วยงานภายนอกอย่างการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามาสื่อสารประชาสัมพันธ์ อันเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในหลายด้าน 4) บทบาทหน้าที่ของประเพณีถือศีลกินผักมีลักษณะเคลื่อนไหวไปตามบริบทชุมชน ในอดีตมีบทบาทหน้าที่หลายอย่างเช่น ด้านการรักษาโรคและที่พึ่งทางใจ ปัจจุบันมีบทบาทหน้าที่เพิ่ม เช่น การเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไป

8.3 ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

8.3.1 ผลการศึกษาในครั้งนี้ สำนักงานจังหวัดนครศรีธรรมราช การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปรับแผนการดำเนินงานเพื่อสืบสาน

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประเพณีในปีต่อไปได้เป็นอย่างดี ทั้งในประเด็นการจัดกิจกรรม การสื่อสารความหมายผ่านประเพณีแห่นางดานให้กลุ่มนักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอและบอกต่อในวงกว้างได้ต่อไป

8.3.2 ผลการศึกษาที่ได้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปปรับใช้ในการกำหนดกลยุทธ์ทางด้านการสื่อสารเพื่อให้เกิดในการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมของประเพณีแห่นางดานสืบต่อคนรุ่นหลัง

8.3.3 ผลการศึกษาสามารถนำไปต่อยอดการศึกษาค้นคว้าวิจัยให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ทั้งในการด้านวิชาการ และวิชาชีพได้ต่อไป

8.4 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

งานศึกษานี้ได้นำเสนอประวัติความเป็นมา และเรื่องของสัญลักษณ์ มายาคติ และการสื่อสารของประเพณีแห่นางดาน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ยังมีประเด็นอื่นๆ ที่น่าสนใจอยู่ตามประเด็นต่อไปนี้

8.4.1 การศึกษาครั้งนี้เป็นเพียงการศึกษาเชิงคุณภาพเท่านั้น ซึ่งยังขาดการศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องของการนำการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) มาร่วมบูรณาการเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่กว้างขึ้น เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีพื้นถิ่น อันเป็นหัวใจของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

8.4.2 ควรมีการวิจัยในเชิงการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และตอบสนองการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ควบคู่กับการจัดทำโครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขึ้น

8.4.3 พัฒนาการวิจัยเชิงบูรณาการเพิ่มการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพิ่มความรู้เรื่องการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมให้ยังคงอยู่ โดยการพัฒนาเป็นกิจกรรมที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยว

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2561). *โบราณสถานภาคใต้ที่ขึ้นทะเบียนแล้ว และข้อมูลหลักฐานใหม่ทางโบราณคดี*. นครศรีธรรมราช : สำนักศิลปากร กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2563). *ย้อนรอยพิธีโล้ชิงช้าในสยาม*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

กลิ่น คงเหมือนเพชร. (2547). *อัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมกลุ่มโองการ เวทมนตร์ และคาถา. วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

กฤษณ์ ทองเลิศ. (2554). *การถ่ายภาพเชิงวารสารศาสตร์ แนวคิด เทคนิค การวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ : อินทนิล.

กฤษณ์ ทองเลิศ, และณชรต อิ่มณะรัญ. (2562). การสื่อความหมายความอุดมสมบูรณ์ผ่านภาพกามวิสัยในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุ จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารนิเทศศาสตรปริทัศน์, 23*(2), 98-113.

กฤชณัท แสนทวี. (2552). *กลยุทธ์การประกอบสร้างปรากฏการณ์ถวิลหาอดีตในการสื่อสารเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิม* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.

กาญจนา แก้วเทพ. (2539). *สื่อส่องวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.

กาญจนา แก้วเทพ. (2542). *การสื่อสารเพื่อชุมชน : แนวคิดเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กาญจนา แก้วเทพ. (2549). *เมื่อสื่อพิธีกรรมเป็นลำนำแห่งความสุข*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศาลาแดง.

กาญจนา แก้วเทพ. (2557). *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กุลธิดา อู่บูรณกุล. (2555). *กระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีถือศีลกินผัก จังหวัดภูเก็ต* (Unpublished Master's thesis). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์. (2559). มโนทัศน์เรื่องนาคของชนชาติไทย. *Veridian E Journal Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ, 9*(1)(มกราคม-เมษายน), 1099-1116.

กันหา สีกุนวง. (2559). ฮางฮดสรง: สื่อสัญลักษณ์ สุนทรียภาพ พิธีกรรมและความเชื่อในแขวงหลวงพระบาง นครหลวงเวียงจันทน์ และแขวงจำปาสักของ สปป.ลาว. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 8*(2)(กรกฎาคม-ธันวาคม 2559), 61-77.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

คินส์ลีย์, ดี. (2551). *นิเวศวิทยากับศาสนา* [Ecology and Religion] (ลภาพรรณ ศุภมันตรา, ผู้แปล). กรุงเทพฯ : สวนเงินมีมา.

คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2551). *"สังคมไทย" ใน ลักษณะไทย : ภูมิหลัง* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน).

จิรวรรณ วรชาติ. (2545). ไปจ่ายตลาดนัดโบราณ ดูเขาแห่นางดาน. *สารนครศรีธรรมราช, 32*(4) (เมษายน 2545), 45-52.

ฉัตราภรณ์ จินดาเดช. (2559). แห่นางดาน: มรดกประเพณีไทยจังหวัดนครศรีธรรมราช. ใน *ปกิณกคดีศิลปวัฒนธรรม เล่ม 22 นครศรีธรรมราช* (น. 126-136). กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ชัยวุฒิ พิยะกูล. (2547). *วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ชัยวัฒน์ ถิรพันธุ์. (2547). *Chaos Theory ทฤษฎีไร้ระเบียบกับทางแพร่งของสังคมสยาม*. กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.

ธีรภาพ โลหิตกุล. (2552). *กว่าจะเป็นสารคดี*. กรุงเทพฯ : อ่านเอาเรื่อง.

ธัญจิรา ศรีคำ. (2552). *การสื่อสารกับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวของชุมชนไทลื้อบ้านล้า อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

เธียรชัย อิศรเดช. (2557). *ส่องกล้องมองคน การบันทึกภาพสารคดีชีวิตวัฒนธรรม*. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยรังสิต.

ณชรต อิ่มณะรัญ, และกฤษณ์ ทองเลิศ. (2562). การดำรงอยู่และสุนทรียภาพของสัญรูปนาคในสื่อบันเทิงไทย. *วารสารนิเทศศาสตรปริทัศน์, 23*(3), 183-195.

นงคราญ สุขุม. (2549). คุยเฟื่องเรื่องลึงค์. *เมืองโบราณ, 29*(1)(มกราคม-มีนาคม), 54-60.

นภัคมน ทองเฝือ. (2559). *การขุดค้นโบราณสถานโบสถ์พราหมณ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

นฤเทพ สุวรรณวงศ์. (2561). *ภาพมุมสูงบริเวณสวนศรีธรรมาโศกราช*. ม.ป.ท.

ทยากร แซ่แต้. (2551). *มายาคติทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในละครเกาหลีและการสร้างประโยชน์ทางธุรกิจ* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, กรุงเทพฯ.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์. (2541). *สถาปัตยกรรม กัมปนาทแห่งความสงัด*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (2542). *ตรีปวาย, พระราชพิธี (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง)*. สืบค้นจาก https://db.sac.or.th/thailand-cultural-encyclopedia/login.php?id=5579

ประชิด สกุณะพัฒน์.(2546). *วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย*. กรุงเทพฯ : ภูมิปัญญา.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. (2515). โบสถ์พราหมณ์. *สารนครศรีธรรมราช, 3*(1-6)(มกราคม-มีนาคม 2515), 32-34.

ประพิศ พงศ์มาศ. (2558). พระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย (พิธีโล้ชิงช้า). *ศิลปากร, 45*(1) (พฤษภาคม-มิถุนายน 2558), 102-109.

ประหยัด เกษม. (2545). ประเพณีแห่นางดาน: ประเพณีต้อนรับพระอิศวรของพราหมณ์นครศรีธรรมราช. *สารนครศรีธรรมราชม, 32*(4)(เมษายน 2545), 37-44.

ปาริชาติ สถาปิตานนท์. (2549). *รายงานการวิจัยเรื่อง การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน จากแนวคิดสู่ปฏิบัติการวิจัยในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ปัทมาวดี วงษ์เกิด. (2555). *การวิเคราะห์ ความเชื่อเชิงมายาคติเกี่ยวกับช้างที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทยกูย จังหวัดสุรินทร์* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, กรุงเทพฯ.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2560). *พระราชพิธี 12 เดือน*. กรุงเทพฯ : ไทยควอลิตี้บุ๊ค.

พระราชครูวามเทพมุนี. (2542). ลำดับของพิธีตรียัมปวาย ตรีพวาย. *หอเวทวิทยาคม, 1*(1)(มกราคม 2542), 37-38.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์.

สุวิชา สว่าง, และกฤษณ์ ทองเลิศ. (2565). "การสื่อสารมโนทัศน์เรื่อง "สุวรรณภูมิ" ผ่านงานจิตรกรรมในพิพิธภัณฑ์ศิลปะไทยร่วมสมัย (MOCA)". *วารสารนิเทศศาสตรปริทัศน์, 26*(3), 168-181.

วีระ บำรุงรักษ์. (2538). *การวัฒนธรรมศึกษากระบวนการบริหารและจัดการวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. (2546). *ศิลปะอินเดีย.* นครปฐม : สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.

มาลีนี จุฬามณีรัตน์. (2545). *ศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาและผลกระทบต่อชาวนาบ้าน อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยทักษิณ, สงขลา.

มิ่งกมล หงษาวงศ์. (2552). พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย: ความเชื่อหรืออำนาจทางการเมืองของพระมหากษัตริย์. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการวิจัย และงานสร้างสรรค์, 1*(2), 138-159.

เยาวลักษณ์ ชีพสุขมล. (2544). *กระบวนการสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชาวเขา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2549). เสาชิงช้า. ใน *เทวสถาน โบสถ์พราหมณ์ เสาชิงช้า.* กรุงเทพฯ : สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร.

ศรีนิวาสัน, จี. (2534). *สุนทรียศาสตร์ ปัญหาและทฤษฎีเกี่ยวกับความงามและศิลปะ* (พิมพ์ครั้งที่ 2) (สุเชาว์ พลอยชุม, ผู้แปล). กรุงเทพฯ : โครงการตำราภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2542). ภูเขาศักดิ์สิทธิ์กับความเป็นสากล. *เมืองโบราณ, 25*(3)(กรกฎาคม-กันยายน), 9-22.

ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้. (2473). *ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช* (พิมพ์ครั้งที่ 2). พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.(2476). *บันทึกรายวันของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พ.ศ. 2476*. กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์วัฒนชัยการพิมพ์.

สมเด็จฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. (2504). *ชีวิวัฒน์.* กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา.

สรณี วงเบี้ยสัจจ์. (2544). *วาทกรรมสื่อโฆษณาการท่องเที่ยว : ภาพแทน ตัวตน และความเป็นไทย.* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2547). กระบวนกำเนิดและพลวัตของภูมิปัญญาในวรรณกรรมทักษิณ. ใน ชวน เพชรแก้ว (บ.ก.), *วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์* (น. 388-390,425-435). กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

สุธีรา เผาโภคสถิต. (2537). *การศึกษาความคิดเห็นของคนเชื้อสายมอญ เกี่ยวกับบทบาท ของสื่อบคคล สื่อประเพณี และสื่อมวลชน ในการอนรักษ์วัฒนธรรม : ศึกษาเฉพาะ กรณีชมชนมอญเกาะเกร็ด ปากลัด และบางกระดี* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

สุพัตรา สุภาพ. (2534). *สังคมและวัฒนธรรมไทย: ค่นิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี.* กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

สุภาวดี พรหมมา. (2557). รูปแบบการสื่อสาร การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสืบสานประเพณีสารทเดือนสิบในฐานะทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารวิทยาการจัดการ, 1*(2), 91-111.

สุวิชา สว่าง, และกฤษณ์ ทองเลิศ. (2565). การสื่อสารมโนทัศน์เรื่อง "สุวรรณภูมิ" ผ่านงานจิตรกรรมในพิพิธภัณฑ์ศิลปะไทยร่วมสมัย (MOCA). *วารสารนิเทศศาสตรปริทัศน์, 26* (3), 168-181.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2548). *วัฒนธรรมในสังคมไทย.* กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2545). *สังคมวัฒนธรรมพุทธ.* กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2551). *คู่มือแนวทางการดำเนินงานถนนสายวัฒนธรรม.* กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช. (2557). *เอกสารประกอบนิทรรศการห้องศาสนาพราหมณ์-ฮินดู.* นครศรีธรรมราช: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช.

สำนักศิลปากรที่ 12 นครศรีธรรมราช. (2558). *โบสถ์พราหมณ์กรุงเทพมหานคร.* นครศรีธรรมราช : สำนักศิลปากร.

อาภาพรรณ สายยศ. (2548). *การวิเคราะห์เชิงสัญญะของภาพยนตร์โฆษณาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ประเภทเบียร์* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, นนทบุรี.

American Water College. (2022). *Water as the driving force of nature.* Retrieved from https://www.americanwatercollege.org

Andries, F. F. (2018). The Integration of Religion and Culture to Construct Social Identity Through the Pukul Sapu Ritual in Mamala Village, Moluccas. *Humaniora, 30*(1), 92-101.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

Barthes, R. (1957). *Mythologies.* Paris : Editions du Seuil.

Benjamin, W. (1935). *The work of art in the age of mechanical reproduction.* New York : Schocken Books.

Berger, A. (1991). *Media Research Techniques.* Newbury Park, California : Sage.

Bignell, R. (1997). *Media Semiotics: An Introduction.* Manchester : Manchester University Press.

Catherine, J. (1989). *Sex or symbol erotic images of Greece and Rome.* London : The British Museum Press.

De Juan, A., Pierskalla, J. H., & Vüllers, J. (2015). The pacifying effects of local religious institutions: An analysis of communal violence in Indonesia. *Political Research Quarterly, 68*, 211–224.

Durkheim, E. (1965). *The Elementary Forms of the Religion Life.* New York : FreePress.

Fiske, J. (1990). *Introduction to Communication Studies.* London: Routledge.

Gottdiener, M. (1995). *Postmodern Semiotics : Material Culture and the Forms of Postmodern Life.* Wiley & Sons, Incorporated.

Hall, S. (1996). Proxemics. Current. *Anthropology, 9*(2/3), 83-108.

Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices.* London : Sage Publications & Open University Press.

Jakobson, R. (1987). *Language in Literature.* London: The Belknap Press of Harvard University Press.

McQuail, D. (2000). *McQuail's mass communication theory.* London : Sage.

Mulyana, A. (2017). Sekaten Tradition: The Ritual Ceremony in Yogyakarta as Acculturation Reality of Javanese Culture in Indonesia. *International Journal of Humanities & social Science studies, 4*(2), 50. doi:10.29032/IJHSSS.v4.i2.2017.50-61

O'Conner, S. J. (1972). *Hindu God of Peninsular Siam. Ascina, Aryibus Asia Book.* Retrieved from http://www.tungsong.com/NakhonSri/Tradition_NakhonSri/

Ozdek, A. (2008). *Heteroglossic narratives of national history: Mythified histories and the postcolonial condition* (Doctoral dissertation). Retrieved from https://www.jstor.org/stable/25593851

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

บรรณานุกรม (ต่อ)

Shlain, L. (1991). *Art & physics parallel visions in space, time, & light.* New York : Quill William Morrow.

Sulaeman, S., Malawat, M., Ridwan, M., & Darma, D. (2021). *The Ritual Ukuwala Mahiate: The Integration of Tradition and Religion of the Indigenous Community of Moluccas, Indonesia.* Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/348381591_The_Ritual_Ukuwala_Mahiate_The_Integration_of_Tradition_and_Religion_of_the_Indigenous_Community_of_Moluccas_Indonesia

Sulaeman, S., Ridwan, M., Sulastri, I., Salam, N., Darma, D., & Kasim, E. W. (2022). *Muslim communities' identity transformation through the pela gandong ritual communication in Moluccas Immanuel Church, Indonesia.* Retrieved from https://scholar.uinib.ac.id/id/eprint/892/1/14c53228-7a65-441c-8906-049a7294fa2f.pdf

Tresidder, J. (1999). *Dictionary of symbols an illustrated guide to traditional images, icons and emblems.* London : Duncan Baird Publishers.

Williams, R. (1983). *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society.* New York : Oxford University Press.

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	ยศยง เซ็นภักดี
วัน เดือน ปีเกิด	25 สิงหาคม 2527
สถานที่เกิด	จังหวัดนครศรีธรรมราช ประเทศไทย
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ปริญญานิเทศศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์และภาพยนตร์, 2550 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปริญญาวารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสื่อสารมวลชน, 2555 มหาวิทยาลัยรังสิต ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์, 2565
ที่อยู่ปัจจุบัน	89/19 ตำบลท่าซัก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช Senpakdee@gmail.com
สถานที่ทำงาน	คณะวิทยาการจัดการ หลักสูตรนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ประจำหลักสูตรนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University